

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

กระบวนการยื้อแย่งและสิทธิการถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ
Land Grabbing and Rights to Land along Sri Sa Ket province Border

โดย สุรสม กฤษณะจุฑะ

เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สัญญาเลขที่ RDG5710020

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ

กระบวนการแย่งและสิทธิการถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ
Land Grabbing and Rights to Land along Sri Sa Ket province Border

ผู้วิจัย

สุรสม กฤษณะจุฑะ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ชุดโครงการวิจัย

“สถานการณ์การแย่งยึด เปลี่ยนมือ ถือครอง และการใช้ที่ดินในพื้นที่ชายแดนอีสาน”
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่าย 1

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร
กระบวนการยึดแย้งและสิทธิการถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ
Land Grabbing and Rights to Land along Sri Sa Ket province Border

งานวิจัยเรื่อง “กระบวนการยึดแย้งและสิทธิการถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยหลัก คือ เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการยึดแย้งที่ดินตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อศึกษาผลกระทบของกระบวนการยึดแย้งที่ดินต่อการถือครองที่ดินของชาวบ้าน เพื่อศึกษากระบวนการต่อรองของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยเพื่ออ้างสิทธิเหนือที่ดิน

จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะของพื้นที่ซึ่งมีความย้อนแย้งในตัวเองสูง กล่าวคือ เป็นพื้นที่ซึ่งมีทั้งความพยายามในการควบคุมและความปรารถนาที่จะอิสระในเวลาเดียวกัน ในกรณีชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ปัญหาข้อพิพาทเขตแดนและปราสาทพระวิหารเป็นแรงกดดันให้อำนาจรัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่อย่างเข้มข้น พื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษจึงถูกจับจ้องมองเป็นพิเศษจากอำนาจรัฐและเข้ามาแทรกแซงชีวิตประจำวันของผู้คนในบริเวณนี้ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง การเปิดกว้างทางการค้าการลงทุนกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและประเทศในอาเซียน ทำให้ชายแดนมีการเติบโตจากที่ในอดีตเคยเป็นชุมชนและหมู่บ้านชายแดนไปสู่ลักษณะของการเป็นเมืองชายแดนที่มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษกลายเป็นประตูที่เชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน

กระนั้นก็ตาม เราจะพบว่า ภายใต้บริบทของเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจซึ่งการค้าการลงทุนมีลักษณะข้ามชาติข้ามพรมแดนมากขึ้นนั้น ไม่ได้ทำให้อำนาจรัฐในการควบคุมพื้นที่สลายไปจากพื้นที่ชายแดนแต่อย่างใด หากแต่อำนาจในการควบคุมได้แปรเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ความเป็นชาตินิยมได้ผสมกับเสรีนิยมใหม่กลายมาเป็นอุดมการณ์ที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ชาติเสรีนิยมใหม่” กล่าวคือ การนิยามความหมายของความเป็นชาติได้ถูกตีความใหม่ในพื้นที่ชายแดน เพื่อความมั่นคงของชาติ ชายแดนบริเวณนี้เป็นพื้นที่ซึ่งมีการคงไว้ซึ่งกฎอัยการศึกอย่างต่อเนื่อง เพื่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นสิ่งที่ชาติต้องหวงแหนไว้ รัฐจึงประกาศเขตป่าอนุรักษ์ไว้ตลอดแนวชายแดน เมื่อผนวกวาทกรรมความมั่นคงของชาติและวาทกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน รัฐได้ทำให้ชายแดนกลายเป็นเขตป่าที่เป็นเขตกันชนกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งหวงห้ามไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โดยเอกชนหรือประชาชน อย่างไรก็ตาม เพื่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของชาติ รัฐได้ยกเว้นพื้นที่ชายแดนบางแห่งให้ตอบสนองต่อการเติบโตของระบบตลาด ดังที่มีการสร้างจุดผ่านแดนถาวรและเมืองใหม่ช่องสง่างา ทำให้ความพยายามที่จะควบคุมพื้นที่อย่างเข้มข้นให้ชายแดนเป็นให้เป็น “พื้นที่ยกเว้น” ถูกผ่อนปรนความศักดิ์สิทธิ์ลง

นอกจากนี้ พื้นที่ชายแดนยังเป็นพื้นที่ของการแสดงออกของความเป็นชาตินิยม จากการที่มีกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองมาเรียกร้องทวงคืนปราสาทพระวิหารในพื้นที่ตำบลเสาธงชัย ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทแสดงออกซึ่งความเป็นชาตินิยมเสมือนราวกับว่าชาติเป็นส่วนหนึ่งของประชาชนไปแล้ว ชาติเสรีนิยมใหม่จึงไม่ได้เป็นอุดมการณ์ของรัฐสั่งการลงมา หากแต่ชาติเสรีนิยมใหม่มีผู้นิยามความหมายของชาติอย่างแตกต่างหลากหลาย ดังที่กลุ่มคนในท้องถิ่นมองเห็นว่าชาตินิยมจากมุมมองชายแดนนั้นแตกต่างจากชาตินิยมที่มาจากศูนย์กลาง กล่าวคือ คนในท้องถิ่นมองว่าความเป็นชาติจะต้องตอบสนองต่อผลประโยชน์ของคนในท้องถิ่น พวกเขาจึงไม่เห็นด้วยกับการเรียกร้องทวงคืนปราสาทพระวิหาร เพราะการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้เอื้อประโยชน์ต่อคนท้องถิ่นและยังทำให้ชีวิตของพวกเขาถูกควบคุมมากขึ้น การเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าและการสร้างเมืองใหม่ช่องสะง่าก็เป็นนโยบายที่อ้างผลประโยชน์ของชาติ แต่กลับพบว่า ในทางปฏิบัติ คนในท้องถิ่นไม่ค่อยได้ประโยชน์จากนโยบายดังกล่าวเท่าใดนัก ทั้งหมดนี้ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ที่ถูกกำกับโดยอุดมการณ์ชาตินิยมไม่ได้มีลักษณะข้ามชาติข้ามพรมแดนเพียงด้านเดียว แต่อีกด้านหนึ่ง ก็มีลักษณะของการข้ามท้องถิ่นในลักษณะที่เรียกว่าเป็นการ “ข้ามศีรษะ” คือท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมทั้งในการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชายแดน ยิ่งไปกว่านั้น ยังพบว่าเสรีนิยมใหม่ไม่ได้ปลดปล่อยให้การค้าการลงทุนสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างเสรีมากขึ้น ทว่ามันกลับเป็นกลไกหนึ่งในการควบคุมการค้าการลงทุนและการเดินทางข้ามแดนอย่างเข้มงวดมากขึ้นด้วยเช่นกัน

การที่ชายแดนถูกกำกับอย่างเข้มงวดมากขึ้นนี้ ส่งผลกระทบต่อการถือครองที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษหลายประการด้วยกัน และทำให้การยื้อแย่งที่ดินและแย่งชิงที่ดินในบริเวณนี้ มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ดังนี้

ประการแรก กรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่จะมีเอกสารสิทธิ์เป็นส.ป.ก.4-01 ตามกฎหมายไม่สามารถซื้อขายถ่ายโอนได้ แต่ก็พบว่า ในความเป็นจริงแล้ว มีการซื้อขายกันอย่างง่ายโดยเป็นการตกลงกันเองระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย ทำให้แม้รัฐจะพยายามปกป้องไม่ให้มีการถือครองที่ดินผืนใหญ่ในแถบชายแดน แต่ก็มีผู้ที่เข้ามาซื้อที่ดิน ซึ่งมีทั้งนำที่ดินไปลงทุน เก่งกำไร หรือสะสมที่ดินไว้ การมีเอกสารสิทธิ์เป็นส.ป.ก. จึงไม่ได้ป้องกันการเข้ามาซื้อที่ดินจากบุคคลภายนอก ในขณะที่อีกด้านหนึ่งกลับเป็นการกดทับให้ที่ดินมีราคาถูก ยิ่งเป็นการกระตุ้นให้ผู้ที่ต้องการลงทุนในด้านอสังหาริมทรัพย์มากขึ้น เนื่องจากราคาที่ดินถูกกดทับให้ต่ำกว่าราคาและความคาดหวังของตลาด

ประการที่สอง รัฐมีบทบาทเข้ามาควบคุมและแทรกแซงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างมาก กล่าวคือ การประกาศเขตป่าอนุรักษ์และการรักษาความมั่นคงชายแดนเป็นข้ออ้างที่รัฐเข้ามาถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

ประการที่สาม กระบวนการยื้อแย่งที่ดินนั้นมีความซับซ้อน กล่าวคือ มีทั้งการยื้อแย่งที่ดินในความหมายของการครอบครองที่ดินผืนใหญ่โดยการเปิดขับชาวบ้านอย่างไม่เป็นธรรม ตลอดจน

กระบวนการแย่งชิงที่ดินในความหมายของการบุกรุกที่ดินหรือการได้มาซึ่งที่ดินโดยไม่เป็นธรรม เช่น การนำที่ดินมาจำนองและถูกปล่อยให้หลุดมือ การซื้อขายที่ดินอย่างเอารัดเอาเปรียบ และนำมาซึ่งการสูญเสียที่ดิน

ในที่นี้จำแนกการวิเคราะห์กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินเป็นสามกระบวนการ คือ 1) กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยรัฐ ซึ่งรัฐได้อำนาจวาทกรรมความมั่นคงของชาติ วาทกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวาทกรรมการพัฒนาในการเปิดขับและสร้างพื้นที่หวงห้ามมิให้คนขายแดนเข้าถึงที่ดินได้ 2) กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยทุน พบว่าพื้นที่ขายแดนจังหวัดศรีสะเกษมีการถือครองที่ดินรายใหญ่ไม่มากนัก ทั้งนี้เป็นเพราะการควบคุมพื้นที่ขายแดนมีความเข้มข้นตลอดจนชาวบ้านในพื้นที่ไม่ปรารถนาที่จะขายที่ดิน เนื่องจากเป็นทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด แต่ก็มีกลุ่มนักธุรกิจท้องถิ่น ข้าราชการ เข้ามาซื้อที่ดินขายแดนศรีสะเกษด้วยแรงจูงใจของตรรกะยิงเสียงสูงยิงได้ผลตอบแทนสูง และ 3) กระบวนการแย่งชิงที่ดินโดยชาวบ้าน คือ กลุ่มชาวบ้านทำการบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งรัฐมองว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

ในอีกด้านหนึ่ง ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินบริเวณขายแดนก็ได้ตอบโต้และต่อรองกับรัฐ เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดิน แต่จะพบว่า กระบวนการตอบโต้และต่อรองนั้นมีแตกต่างหลากหลาย ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมีการรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินซึ่งเกิดปัญหาทับซ้อนระหว่างที่ดินของชาวบ้านกับรัฐ ในขณะที่ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งแสวงหาอาชีพใหม่ บางกลุ่มรวมตัวกันขอบริจาคหรือซื้อที่ดินคืนจากผู้ครอบครองที่ดินผืนใหญ่เพื่อทำตลาดชุมชน บางกลุ่มยอมอพยพออกจากพื้นที่และไปแสวงหาเส้นทางชีวิตใหม่

ทั้งหมดนี้ได้ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน ตลอดจนการตอบโต้และต่อรองภายใต้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้มีพลวัตและความซับซ้อนสูง โดยแนวทางการสร้างความเป็นธรรมในที่ดินขายแดนนั้นจะต้องให้ความสำคัญกับการบูรณาการหน่วยงานราชการต่างๆ ให้มีแนวทางปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน โดยยึดถือข้อมูลข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ในพื้นที่ในการตัดสินใจเชิงนโยบาย อาทิเช่น การยกเว้นมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 ในพื้นที่ขายแดน เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถทำกินอย่างต่อเนื่องได้ ทำให้ประชาชนต้องเสียสิทธิในการอยู่อาศัยในเขตป่าอนุรักษ์เนื่องจากผิดหลักเกณฑ์ที่รัฐสร้างขึ้นอย่างเหมารวม นอกจากนี้ การคำนึงถึงเสียงจากท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เนื่องจากท้องถิ่นจะทราบปัญหาและมองเห็นความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านในพื้นที่ การจะสร้างระบบกรรมสิทธิ์ที่เป็นธรรมและสร้างความมั่นคงในที่ดินขายแดนจะต้องไม่ “ข้ามศีรษะ” ท้องถิ่น กล่าวคือ ยังสร้างการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากเท่าไร ยิ่งมีโอกาสที่จะแก้ไขปัญหาดินซึ่งเรื้อรังมาอย่างยาวนานและสามารถที่จะสร้างความมั่นคงขายแดน ตลอดจนสร้างความเป็นธรรมทางสังคมมากขึ้นเท่านั้น

บทคัดย่อ

ไม่เพียงแต่การปะทะกันด้วยกำลังทหารระหว่างไทยกับกัมพูชาเท่านั้นที่เผยให้เห็นปัญหาของชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ในอีกด้านหนึ่ง ประเทศไทยได้เข้ามาควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณชายแดนอย่างเข้มข้นในนามของความมั่นคงของชาติ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่อสาธารณะประโยชน์ อย่างไรก็ตาม นโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าได้ทำให้ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษมุ่งสู่การตอบสนองต่อการเชื่อมต่อและการค้าขายด้วยเช่นกัน การปะทะกันระหว่างการควบคุมโดยรัฐและการเปิดเสรีทางการค้านี้ ทำให้ปัญหาความขัดแย้งในที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษมีความซับซ้อนอย่างมาก กล่าวคือ ทั้งรัฐ เอกชน และชาวบ้าน ได้กลายเป็นผู้กระทำการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน รัฐได้สร้างชายแดนให้กลายเป็นพื้นที่กันชนและกลายมาเป็นผู้ครอบครองที่ดินเป็นอาณาบริเวณกว้าง แต่ในเวลาเดียวกัน เอกชนได้เข้ามาถือครองที่ดินเพื่อการลงทุน เก่งกำไร และการสะสม ในขณะที่ชาวบ้านบางส่วนรุกล้ำเข้าไปในเขตป่าเพื่อแย่งชิงที่ดินจากรัฐ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการยื้อแย่งที่ดินชายแดน ชาวบ้านที่มีที่ดินมีแนวโน้มที่จะรักษาที่ดินของตนมากกว่าที่จะปล่อยให้หลุดมือไป ในขณะที่กลุ่มคนที่ไม่มีที่ดินทำกินกลับไม่สามารถเข้าถึงที่ดิน ทำให้พวกเขาไม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจได้เช่นเดียวกับคนอื่นๆ ได้ การจัดการที่ดินชายแดนจึงต้องคำนึงถึงสิทธิการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในที่ดินของคนท้องถิ่นด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการที่ดิน มีการพัฒนาระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินชายแดนที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนที่มุ่งเน้นสร้างความเป็นธรรมทางสังคมควบคู่ไปด้วย

Abstract

Disputes occurred between Thailand and Cambodia at Sri Sa Ket border are not only military conflicts but other encounters can also be recognized through the state regulations of border land use by which the state claims the use of the border areas for preserving natural resources and generating public benefit. The state's policy of changing the battlefield to the trading zone leads Sri Sa Ket province to be the trading linkage between Thailand and Cambodia. The tensions between the state's security regulation and the free trading zone policy manifold the land use conflicts within Sri Sa Ket province. Therefore, the state, private sector, and villagers become competing agencies who fight over the border land use. In terms of the state, the nation declares the border areas as the state's buffer zone and later become the major land occupier. Meanwhile, the private sector also engages as investors so they invest, make profit and hoard the border land. At the same time, the villagers invade into the preserved forest in order to use and claim the land from the state. Among the confrontations over the border land use, the villagers tend to maintain their ownership over the land. However, the villagers who do not own the land cannot practically access the land thus they do not equally acquire economic opportunity like other local people can achieve. Such serious encounters should lead to a more practical land use policy which bases on accessibility right of the local people. The policy should allow participatory land management and enable improvement of the land ownership which is more corresponding with the local contexts. In addition, the local economic development should also highlight social justice in the economic plans. Thus the local people can practically access the land use, equally acquire social and political justice, and meanwhile achieve even-handed economic opportunity.

กิตติกรรมประกาศ

ปัญหาการจัดการที่ดินชายแดนเป็นปัญหาที่ถูกหลงลืมไปจากสังคมไทย เนื่องจากว่าไม่ถูกจัดลำดับความสำคัญไว้เป็นวาระต้นๆที่จะต้องแก้ไขเยียวยา ผู้วิจัยขอขอบคุณรศ.ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์ที่ส่งเสริมให้เกิดงานวิจัยครั้งนี้ รวมไปถึงท่านผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่ช่วยให้ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงงานให้ดีขึ้น ขอขอบพระคุณผศ.อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ ที่ปรึกษาโครงการ ศ.ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ อ.สุริยา สมุทคุปติ์ รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง และผศ.ดร.จักรกริช สังขมณี ขอขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัยและผู้สนับสนุนให้งานวิจัยชิ้นนี้สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบคุณอ.ประจวบ จันทร์หมื่น คุณมณูญ มั่งชู คุณพงศ์เทพ บุญกล้า คุณเจนณรงค์ วงษ์จิตร คุณประภาพรพันธ์ โพธิ์รัง ที่เป็นส่วนหนึ่งในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้น ตลอดจนชาวบ้านและเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ และตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ช่วยเหลือเพื่อข้อมูลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะช่วยทำให้ปัญหาที่ดินชายแดนเป็นสิ่งที่สังคมไทยให้ความสนใจและมองเห็นชีวิตผู้คนชายแดนในฐานะที่เป็นคนเท่าเทียมและมีศักดิ์ศรีเท่ากับคนอื่นๆ และควรที่จะมีสิทธิในการเข้าถึงที่ดินและการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีเช่นกัน

สุรสม กฤษณะจุฑะ

สารบัญ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
1.3 คำถามหลักของการวิจัย.....	6
1.4 กรอบความคิด/ฐานความคิดที่ใช้ในการวิจัย	7
1.5 ขอบเขตของการวิจัย/พื้นที่ศึกษา.....	7
1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	8
1.7 วิธีการเก็บข้อมูล/แหล่งข้อมูล	8
1.8 วิธีการประมวลผล/สังเคราะห์ข้อมูล	9
1.9 แผนการดำเนินงาน/ขั้นตอนการวิจัย	9
1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการที่เป็นรูปธรรม.....	10
1.11 กระบวนการประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนกับผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย	10
บทที่ 2 ทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	11
2.1 ภูมิศาสตร์การเมืองและความหลากหลายของชายแดน.....	11
2.2 กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน	18
2.3 สรุป.....	24
บทที่ 3 ชายแดนศรีสะเกษ : ประวัติศาสตร์ของการควบคุมและความอิสระ	26
3.1 ภูมิศาสตร์ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ	27
3.2 ยุคชุมชนชายแดนและความสัมพันธ์กับรัฐจารีต (ก่อนปี พ.ศ. 2447).....	30
3.3 ยุคหมู่บ้านชายแดนและความสัมพันธ์กับรัฐชาติ (พ.ศ. 2447-2530).....	35
3.4 ยุคเมืองชายแดนและความสัมพันธ์กับเสรีนิยมใหม่ (2531-ปัจจุบัน).....	54
3.5 สรุป.....	84
บทที่ 4 รัฐ ทน และชาวบ้าน: การยื้อแย่งและการแย่งชิงที่ดินชายแดน.....	86
4.1 อัตลักษณ์คนชายแดนและการถือครองที่ดิน	87

4.2	ชาติเสรีนิยมใหม่และการจัดการที่ดินชายแดน.....	90
4.3	พลวัตของระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินชายแดนศรีสะเกษ.....	92
4.4	การจัดสรรที่ดินชายแดนโดยรัฐ.....	98
4.5	กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษโดยรัฐ.....	101
4.6	กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยทุน: การเบียดขับและการสูญเสียที่ดิน.....	113
4.7	กระบวนการแย่งชิงที่ดินโดยชาวบ้าน: การเล็ดรอดอำนาจรัฐ.....	118
4.8	การตอบโต้การยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ	120
บทที่ 5	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	126
5.1	บทสรุป	126
5.2	ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย.....	129
บรรณานุกรม	.....	132
ภาคผนวก	.....	136

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 สถิติข้อมูลการค้าขายแดนด่านถาวรช่องสงฆำ ระหว่างปี 2544 – 2556.....	63
ตารางที่ 2 ข้อมูลการถือครองที่ดินตำบลไพรพัฒนา.....	92
ตารางที่ 3 ข้อมูลการถือครองที่ดินตำบลเสาธงชัย.....	92
ตารางที่ 4 กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน ตำบลไพรพัฒนา.....	94
ตารางที่ 5 กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน ตำบลเสาธงชัย.....	94
ตารางที่ 6 ความเปลี่ยนแปลงราคาที่ดินบริเวณพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา.....	114
ตารางที่ 7 ความเปลี่ยนแปลงราคาที่ดินบริเวณพื้นที่ตำบลเสาธงชัย.....	114

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	แผนผังแม่บทเมืองใหม่ช่องสะงำ.....	64
ภาพที่ 2	แผนที่ป่าดงดินแดน.....	75
ภาพที่ 3	แผนที่ป่าเขาพระวิหาร.....	76
ภาพที่ 4	แผนที่แสดงเขตป่าเขาบรรทัด.....	77
ภาพที่ 5	ป้ายแสดงโครงการจัดสรรที่ดินบ้านไพรพัฒนา.....	99
ภาพที่ 6	แผนที่การทับซ้อนที่ดินระหว่าง ส.ป.ก.และอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร.....	107

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

การเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้สร้างจินตนาการใหม่เกี่ยวกับพื้นที่ชายแดน กล่าวคือ ในยุคสงครามเย็น พื้นที่ชายแดนถูกมองว่าเป็นกำแพงขวางกั้นประเทศเพื่อนบ้านออกจากกัน แต่เมื่อเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า พื้นที่ชายแดนก็ได้กลายมาเป็น “ประตูสู่สากล” ประตูของการค้า การลงทุนที่ไปฟื้นความเป็นรัฐชาติ ซึ่งจะไม่ขัดจำกัดเรื่องพรมแดนอีกต่อไป

การทำให้ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเมืองตามมาด้วย ยศ สันตสมบัติกล่าวว่า เมื่อพื้นที่ชายแดนระหว่างรัฐชาติถูกซ้อนทับด้วยการ เป็น “พื้นที่การค้า” ความสัมพันธ์ทางสังคมก็เริ่มมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การหลั่งไหลของสินค้า ผู้คน และวัฒนธรรม ข้ามพรมแดนของรัฐชาติ ตลอดจนผลประโยชน์จากการค้ารูปแบบต่างๆ ทั้งที่ถูก กฎหมายและผิดกฎหมาย ทั้งเศรษฐกิจนอกระบบและในระบบ ล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อชุมชนและ พรมแดนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้มีการปรับเปลี่ยนตามไปด้วย¹

ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดนที่ผนวกเข้าสู่ทุนนิยมมากขึ้น ยังทำให้ความเป็นรัฐชาติ และพรมแดนถูกลดความสำคัญในมิติความมั่นคงลง ยศได้ตั้งข้อสังเกตว่า แม้เมืองเชียงแสนและเชียง ของจะกลายเป็นเมืองการค้าทั้งคู่ก็ตาม แต่จะพบว่า เชียงแสนซึ่งเป็นจุดหนึ่งของเครือข่ายการค้าใน สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ และมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วและเข้มข้นของการค้าชายแดนและการท่องเที่ยว มากกว่าเชียงของ ทำให้พรมแดนรัฐชาติบริเวณเชียงแสนมีความยืดหยุ่นกว่าเชียงของ กล่าวคือ ชายแดนทางการค้าเริ่มมีความสำคัญในการกำหนดความเป็นพรมแดนของรัฐชาติ²

ในอีกด้านหนึ่ง การที่ชายแดนกลายเป็นประตูสู่สากล ทำให้ที่ดินแนวชายแดนมีราคาพุ่งสูงขึ้น อันเนื่องมาจากชายแดนเริ่มมีความสำคัญทางเศรษฐกิจมากขึ้น ในช่วงเวลาของการเตรียมพร้อมรับ การเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน มีการคาดการณ์ว่าได้ทำให้ราคาที่ดินพื้นที่ด้านการค้าชายแดน ต่างๆ เพิ่มขึ้น 20-40 %³ กรณีตัวอย่างเช่น แม่สอด พบว่าสาเหตุที่ราคาที่ดินพุ่งขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นเมืองที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจชายแดนไทยพม่า ภายหลังรัฐบาลมีนโยบายจะผลักดันให้ แม่สอดเป็นประตูสำคัญของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ที่อยู่บนเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-

¹ ยศ สันตสมบัติ. (2555) *ชนชายแดนกับการก้าวข้ามพรมแดน*. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. น. 15.

² ยศ สันตสมบัติ. (2555) *ชนชายแดนกับการก้าวข้ามพรมแดน*. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. น. 29.

³ <http://www.educathai.com/read.php?id=24> (สืบค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2556)

ตะวันตก (East-West Economic Corridor) ทำให้นักลงทุนจากเอเชีย เช่น จีนและญี่ปุ่น สนใจเข้ามาลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรม รวมถึงโรงแรมและรีสอร์ทเป็นจำนวนมาก⁴

ในกรณีภาคอีสาน พบว่า ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์บริเวณชายแดนมีการขยายตัวมากขึ้นเช่นกัน นายกิตติศักดิ์ จำปาทิพย์พงศ์ ประธานเจ้าหน้าที่บริหาร บริษัท เซ็นจูรี 21 เรียลตี้ แอฟฟิเลียตส์ (ประเทศไทย) จำกัดเปิดเผยว่า แนวโน้มการเติบโตของตลาดอสังหาริมทรัพย์และราคาซื้อ-ขายที่ดินในหัวเมืองจังหวัดต่างๆ ของภาคอีสานมีการเติบโตอย่างรวดเร็วจากเศรษฐกิจการค้าตามแนวชายแดน และแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ตลอดจนในเขตเมือง ซึ่งมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นและมีกำลังซื้อค่อนข้างสูง⁵

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้เห็นว่า ที่ดินบริเวณชายแดนกำลังเป็นที่สนใจของนักลงทุนและนักเก็งกำไร ในฐานะพื้นที่ซึ่งมีราคาถูกที่มีโอกาสพลิกพื้นที่ดินที่มีราคาแพงในอนาคต ด้วยเหตุนี้ปรากฏการณ์ความขัดแย้งในที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นการยื้อแย่งที่ดิน การกว้านซื้อที่ดิน การเปลี่ยนมือในการครอบครองที่ดิน การบุกรุกที่ดินของรัฐ การถูกกีดกันจากที่ดิน การครอบครองที่ดินโดยมิชอบ ได้กลายเป็นประเด็นที่เผยให้เห็นว่าความขัดแย้งในที่ดินบริเวณแนวชายแดนในภาคอีสานที่ทวีความรุนแรงและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในบริบทของพื้นที่แนวชายแดนอีสานใต้ ประเด็นความขัดแย้งในที่ดินมีความสัมพันธ์กับความมั่นคงของชาติอันเนื่องมาจากปัญหาเขตแดนที่ไม่เรียบร้อย ทำให้เราไม่อาจละเลยบทบาทอำนาจรัฐในฐานะผู้กระทำการในการจัดการที่ดินได้ แม้เราจะพบว่า ชายแดนทางการค้าจะก้าวเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในพื้นที่อีสานใต้มากขึ้นก็ตาม

จังหวัดศรีสะเกษ มีแนวชายแดนติดกับประเทศกัมพูชา ระยะทาง 127 กิโลเมตร โดยมี 3 อำเภอที่มีอาณาเขตติดกับจังหวัดพระวิหาร และจังหวัดอุดรธานีของประเทศกัมพูชา คือ อำเภอกันทรลักษ์ระยะทาง 76 กิโลเมตร อำเภอขุนหาญ ระยะทาง 18 กิโลเมตร และอำเภอภูสิงห์ ระยะทาง 33 กิโลเมตร⁶ ปัญหาสำคัญของชายแดนบริเวณนี้ คือ ปัญหาความไม่ชัดเจนในเขตแดนและการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ดังกรณีปัญหาเขาพระวิหาร ได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและกัมพูชาที่ไม่ราบรื่น มีการโต้แย้งสิทธิเหนือดินแดนที่มีอาจปักปันเขตแดนอันเป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่ายได้ ปัญหาความไม่ลงรอยกัน ทำให้พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นพื้นที่ของการควบคุม มีกฎระเบียบที่เข้มงวด ซึ่งการควบคุมพื้นที่นั้นมีเป้าหมายคือการสร้างความมั่นคงของชาติ เช่น ยังคงมีการประกาศใช้กฎอัยการศึกในพื้นที่ แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราจะพบภาพที่ขัดกันเกิดขึ้นบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา นั่นคือ การเติบโตทางเศรษฐกิจได้ทำให้พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่การค้ามากขึ้น อาทิ

⁴ <http://www.sangsook.net/?p=7622> (สืบค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2556)

⁵ <http://www.dbbnews.com/index.php/real-estate/17-ซื้อ-56-อสังหาภาคอีสานเพื่อปู-รายใหญ่ลุยซื้อที่ดินแปลงงาม> (สืบค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2556)

⁶ http://www.sisaket.go.th/ssis/border_khmer.php (สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2556)

เช่น การค้าขายแดนบริเวณช่องสง่าที่มีการตั้งจุดผ่านแดนถาวรขึ้นมา เพื่อรองรับการค้าขายแดนของสินค้าและผู้คน⁷ ทิศทางความเปลี่ยนแปลงของชายแดนบริเวณช่องสง่าจึงไม่ได้เดินตามวาทกรรมความมั่นคงแห่งชาติ หากแต่เปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดนให้อยู่ภายใต้กลไกตลาด

จากสภาพพื้นที่ซึ่งมีลักษณะลักษณะขัดแย้งสูง ระหว่างความเป็นพื้นที่ชายแดนภายใต้ความมั่นคงกับพื้นที่ชายแดนภายใต้การค้าการลงทุน ทำให้ความเปลี่ยนแปลงในการใช้ที่ดินบริเวณนี้มีทั้งการถูกควบคุมโดยรัฐอย่างเข้มงวด แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็มีการเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อการลงทุนและการเก็งกำไรจำนวนมากเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ทิศทางการใช้ที่ดินแนวชายแดนจังหวัดศรีสะเกษจึงเกิดขึ้นภายใต้แรงปะทะระหว่างกระบวนการควบคุมที่ดินโดยรัฐกับกระบวนการทำให้ที่ดินให้เป็นสินค้า ทำให้ปัญหาที่ดินแนวชายแดนไทย-กัมพูชาที่มีความซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ มีทั้งปัญหาการทับซ้อนของพื้นที่ปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ปัญหาการกว้านซื้อที่ดิน การขายและการสูญเสียที่ดินทั้งโดยสมัครใจและโดยจำยอม ตลอดจนปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน

กล่าวอย่างย่อ ปัจจัยที่ทำให้ปัญหาที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษมีความซับซ้อนนั้น เกิดจากการปะทะกันระหว่างการสถาปนาอำนาจเหนือที่ดินโดยรัฐ ซึ่งต้องการควบคุมที่ดินในลักษณะผูกขาด กับการเปลี่ยนแปลงชายแดนให้กลายเป็นพื้นที่การค้าภายใต้กลไกตลาด ซึ่งต้องการมอบที่ดินให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งทำให้การขยายตัวของการเปลี่ยนมือที่ดินมีมากขึ้นเป็นทวีคูณ การเปรียบเทียบทั้งสองประเด็นนี้ จะช่วยให้สามารถมองเห็นการยื้อแย่งและความขัดแย้งในที่ดินตามแนวชายแดน ซึ่งเกิดขึ้นจากความลักลั่นขัดแย้งระหว่างวาทกรรมความมั่นคงของชาติซึ่งเน้นการควบคุมพื้นที่ให้อยู่ในระเบียบกับวาทกรรมการเปิดเสรีอาเซียนที่กระตุ้นให้ชายแดนเป็นพื้นที่ที่เปิดมากขึ้น

การยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐในบริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษนั้น มีกรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้น คือ การประกาศอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารในปีพ.ศ. 2541 มีการทับซ้อนที่ดินทำกินของชาวบ้านที่อยู่มาก่อน ซึ่งมีการผลักดันให้ชาวบ้านย้ายออกจากพื้นที่และจัดสรรที่อยู่ใหม่ แต่ในปัจจุบัน ชาวบ้านต้องการกลับไปยังที่ทำกินเดิมของตน เนื่องจากไม่ได้รับที่ดินทำกินใหม่ จากความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น ชาวบ้านได้รวมตัวกันเป็น “เครือข่ายชายแดนศรีสะเกษ-อุบลราชธานี” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ด้าน อำเภอน้ำขุ่น อำเภอน้ำย้อย อำเภอขุขันธ์ อำเภอรัตนวาปี จังหวัดศรีสะเกษ และ อำเภอน้ำขุ่น อำเภอน้ำย้อย อำเภอนาจะหลวย จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของตน โดยกรณีปัญหาที่เด่นชัดคือกรณีบ้านผาไร่ อำเภอกันทรลักษ์ ที่ชาวบ้านถูกผลักดันให้อพยพออกมาจากพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร อีกทั้งเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารได้ทำการจับกุมและยึดทรัพย์สินของชาวบ้าน⁸

⁷ จังหวัดศรีสะเกษ (2556) สรุปข้อมูลเรื่องความร่วมมือจังหวัดชายแดน ช่วยเหลือ เกื้อกูล เพิ่มพูนความสัมพันธไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษ. เอกสารอัดสำเนา.

⁸ <http://www.facebook.com/nationweekend/posts/10151551847810211> (สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556)

ความขัดแย้งกรณีนี้ ชาวบ้านได้เรียกร้องให้หน่วยงานราชการเข้ามาแก้ไขปัญหามาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา โดยเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2554 ได้มีการประชุมด่วนเร่งแก้ไขกรณีชาวบ้านชายแดนด้านเขาพระวิหาร โดยมีนายอำเภอ หัวหน้าอุทยาน และชาวบ้านที่เดือดร้อนเข้าร่วมประชุมหาทางออกร่วมกัน ซึ่งผลการประชุมของคณะกรรมการในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินที่ทับซ้อนในเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารมีมติให้หัวหน้าเขตอุทยานจัดทำเอกสารประกอบทั้งหมดนำเสนอให้กับคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ เข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการประกาศเขตอุทยานทับที่ดินทำกินของประชาชน ที่มีหลักฐานที่ชัดเจนจำนวน 20 ครอบครัว⁹

ต่อมา เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2556 เครือข่ายชายแดนศรีสะเกษ-อุบลราชธานีได้มีการจัดเวทีปราศรัยและระดมความคิดเห็นต่อกรณีการแก้ปัญหาเส้นเขตแดนของรัฐบาล ที่บริเวณสนามยาวชนบ้านภูมิซรอล ม.12 ต.เสาธงชัย อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ โดยมีข้อเรียกร้องสองข้อ คือ หนึ่ง ให้ยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 31 มิถุนายน 2541 ที่เป็นผลให้ชาวบ้านหลายคนที่เคยทำกินอยู่ตามแนวชายแดนตกสำรวจ ไม่มีสิทธิเข้าไปทำกินในที่ดินของตัวเองได้อีก สอง ให้ยกเลิกเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร โดยให้เหตุผลว่า ไม่มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ชายแดนตรงจุดนี้ และอาจเป็นเหตุให้สูญเสียดินแดนได้ เพราะประชาชนไทยไม่สามารถเข้าไปทำกินในพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์ได้¹⁰

จะเห็นได้ว่า ในขณะที่รัฐได้อ้างวาทกรรมความมั่นคงของชาติและการรักษาพื้นที่ป่าอันเป็นสาธารณสมบัติโดยการสร้างอุทยานขึ้นมา แต่ในอีกด้านหนึ่ง ชาวบ้านที่ถูกขับไล่ออกจากพื้นที่ ก็เห็นว่า “การอนุญาตให้ไปทำกินในพื้นที่แนวชายแดนจะช่วยป้องกันการสูญเสียดินแดน การเปิดโอกาสให้กลับไปยังที่ดินทำกินเดิม ก็เพื่อให้ชาวบ้านมีโอกาสเข้าไปทำกินตามเขตชายแดนและเป็นรั้วป้องกันเขตแดนไทยอีกชั้นหนึ่ง”¹¹ จากคำพูดดังกล่าว ชาวบ้านได้อ้างวาทกรรมความมั่นคงของชาติในการสร้างความชอบธรรมที่จะเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของตนกลับคืน ซึ่งทำให้เห็นว่า ชาวบ้านบริเวณชายแดนได้อาศัยวาทกรรมหลักที่รัฐไทยในเรื่องของอธิปไตยเหนือดินแดน การปกป้องเขตแดนตลอดจนสิทธิของพลเมือง มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐ

ประเด็นที่สอง การเปิดชายแดนช่องสะง่าเป็นจุดผ่านแดนถาวรอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546 ได้นำมาสู่การค้าชายแดนที่มีความคึกคักมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2555 สถิติการค้าชายแดนถาวรช่องสะง่า มีมูลค่าการส่งออก 643 ล้านบาท นำเข้า 34 ล้านบาท นับเป็นมูลค่ารวมทั้งสิ้น 677 ล้านบาท¹² อย่างไรก็ตาม การเติบโตของช่องสะง่าในบางช่วงเวลาก็มี

⁹ <http://77.nationchannel.com/playvideo.php?id=164708> (สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556)

¹⁰ <http://www.nationweekend.com/home/article/1086/12659/> บ้านเฝ้าไร่ ชายแดนพระวิหาร-รุกใหญ่ทางคืนที่อยู่อาศัย-ทำกิน.html (สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556)

¹¹ <http://www2.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9550000028853> (สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556)

¹² http://www.sisaket.go.th/ssis/traded_sangam.php (สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556)

การสะดุดหยุดชะงักลงไปบ้าง เนื่องจากความสัมพันธ์ที่ไม่แน่นอนระหว่างไทยกับกัมพูชา มีการปิดด่านในบางช่วงเวลา ซึ่งทำให้มูลค่าการนำเข้าและส่งออกในช่วงดังกล่าวลดลงอย่างมาก

กระนั้นก็ตาม ท่ามกลางความไม่แน่นอนของพื้นที่ชายแดน ก็ไม่อาจหยุดยั้งความต้องการพัฒนาพื้นที่ชายแดน อีกด้านหนึ่ง หอการค้าจังหวัดศรีสะเกษและหน่วยงานราชการในท้องถิ่นได้มีการผลักดันให้มีการสร้าง “เมืองใหม่ช่องสะงำ” ขึ้น ซึ่งเมืองใหม่แห่งนี้ตั้งอยู่ห่างจากจุดผ่านแดนถาวรเข้ามาในเขตประเทศไทยอีก 2 กิโลเมตร เมืองใหม่แห่งนี้ มีทั้งส่วนอาคารสำนักงานตรวจคนเข้าเมือง อาคารพาณิชย์ อาคารสถานีขนส่งผู้โดยสาร โกดังเก็บสินค้า เมืองใหม่ช่องสะงำมีการใช้พื้นที่ดังนี้ คือ พื้นที่โครงการมีจำนวน 1,548 ไร่ 3 งาน 86 ตารางวา ประกอบด้วย พื้นที่บริเวณเมืองใหม่ช่องสะงำ จำนวน 966 - 2 - 31 ไร่ พื้นที่ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ จำนวน 316-2- 55 ไร่ และพื้นที่ก่อสร้างทางจาก บ้านแซร์ไพร - ช่องสะงำ จำนวน 265 - 3 - 0 ไร่ โดยกรมป่าไม้อนุญาตให้จังหวัดศรีสะเกษใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นเวลา 30 ปี ตั้งแต่วันที่ 16 พฤษภาคม 2546 ถึงวันที่ 15 พฤษภาคม 2576¹³ อย่างไรก็ตาม การสร้างเมืองใหม่ช่องสะงำไม่สามารถเปิดให้บริการอย่างเป็นทางการได้ เนื่องจากปัญหาเรื่องเขตแดนที่ยังไม่ชัดเจน ทำให้ทั้งสองฝ่ายยังไม่สามารถตกลงเรื่องการย้ายที่ทำการด่านพรมแดนไปยังเมืองใหม่¹⁴

กรณีที่ดินแนวชายแดนช่องสะงำ แม้จะมีความพยายามผลักดันให้ชายแดนกลายเป็นเมือง ซึ่งสนับสนุนให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น ทั้งนี้ ที่ดินตามแนวชายแดนในบริเวณด่านชายแดนช่องสะงำและหมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลไพรพัฒนายังไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ในรูปของโฉนด แต่เป็นเพียงที่ดินสปก.เท่านั้น ทำให้เมื่อมีการพัฒนาเมืองใหม่ขึ้นมา ก็พบว่า การเติบโตของเมืองใหม่อาจไม่สามารถขยายไปได้อย่างรวดเร็ว ข้อจำกัดเรื่องเอกสารสิทธิ์ในที่ดินนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว

นอกจากกระแสการเติบโตสู่ความเป็นเมืองชายแดน ซึ่งนำมาสู่ภาวะขัดกันกับการควบคุมพื้นที่ชายแดนภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ ปัญหาที่ดินชายแดนช่องสะง่ายังมีมิติเชิงซ้อนอีกอย่างน้อยสองมิติ นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภาคการเกษตร ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยชาวบ้านในการทำเกษตรรายย่อยมาเป็นการใช้ที่ดินโดยชาวบ้านและบุคคลภายนอกในการทำเกษตรแบบเข้มข้น กล่าวคือ ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงที่ดินในการปลูกสวนยางพาราในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีการขายสิทธิในที่ดินบางแปลงไปให้กับบุคคลภายนอก จะพบว่า ผู้ที่มาซื้อที่ดินส่วนหนึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่น นายทุนท้องถิ่น ตลอดจนข้าราชการท้องถิ่นในพื้นที่ ซึ่งสามารถครอบครองที่ดินที่มีขนาดใหญ่มากขึ้น บางส่วนซื้อและนำไปลงทุนปลูกสวนยาง บางส่วนซื้อโดยมุ่งหวังเพื่อเก็งกำไร ทำให้การเปลี่ยนมือที่ดินในบริเวณนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก

¹³ http://sisaket.go.th/ssis/area_project.php (สืบค้นเมื่อ 2 ตุลาคม 2556)

¹⁴ <http://www.banmuang.co.th/2012/06/ช่องสะงำ-อัลล่องเวง/> (สืบค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2556)

อีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งชี้ให้เห็นความซับซ้อนของปัญหาที่ดินชายแดนบริเวณช่องสะงำ ก็คือ การเติบโตของเมืองชายแดน ได้ชักนำซึ่งการเข้ามาบุกรุกที่ดินโดยชาวบ้านจากประเทศเพื่อนบ้าน ดังที่มีข่าว “ทหารพรานบุกรุกบ้านชาวเขมรมั่วสร้างบนแนวเขตแดนช่องสะงำ” ข่าวนี้อ้างที่มาจากสำนักข่าวซีอีเอ็นของกัมพูชา ว่า ทหารพรานของไทย 8 คน ไม่พกอาวุธได้เข้าไปจับไล่และให้ชาวเขมรรื้อบ้านที่มุงด้วยหญ้าคาหลังหนึ่ง บริเวณทิศตะวันตกของด่านช่องสะงำ เนื่องจากที่ดินบริเวณนี้ยังแบ่งเขตไม่เสร็จ ทหารไทยจึงได้แจ้งให้ทหารเขมรเข้ามาทำการรื้อถอนบ้านหลังนี้ เพราะพื้นที่ดังกล่าวยังไม่มีการระบุแน่ชัดว่าเป็นของประเทศใด¹⁵

กล่าวโดยสรุป การยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐและทุนท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงชายแดนให้กลายเป็นเมือง การเปลี่ยนโครงสร้างภาคการเกษตรจากการปลูกพืชอาหารมาเป็นปลูกยางพารา และความมั่นคงของชาติและกระแสชาตินิยม ได้ทำให้ปัญหากระบวนการยื้อแย่งที่ดินบริเวณแนวชายแดนในจังหวัดศรีสะเกษมีลักษณะเฉพาะบางประการ ซึ่งเราควรจะทำความเข้าใจปัญหาความซับซ้อนข้างต้นเพื่อนำมาสู่แนวทางการจัดการที่ดินบริเวณชายแดนซึ่งมีประสิทธิภาพ เกิดความเป็นธรรม และสร้างความยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการยื้อแย่งที่ดินตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาจังหวัดศรีสะเกษ
- 2) เพื่อศึกษาผลกระทบของกระบวนการยื้อแย่งที่ดินต่อการถือครองที่ดินของชาวบ้าน
- 3) เพื่อศึกษากระบวนการต่อรองของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยเพื่ออ้างสิทธิเหนือที่ดิน

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

- 1) กระบวนการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษเกิดขึ้นในลักษณะใด มีกระบวนการอย่างไร เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนใดบ้าง และมีความเกี่ยวเนื่องกับภาวะข้ามชาติอย่างไรบ้าง
- 2) ผู้ถือครองที่ดินรายย่อยในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากกระบวนการยื้อแย่งที่ดินอย่างไรบ้าง
- 3) ชาวบ้านมีกระบวนการต่อรองในการสร้างสิทธิในที่ดินของตนอย่างไร
- 4) จากสถานะการยื้อแย่งที่ดิน หากจะพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จะมีแนวทางในการบริหารจัดการที่ดินในพื้นที่แนวชายแดนอย่างไร

---

¹⁵ <http://www.15thmove.net/news/pran-troop-rase-khmer-house-sa-ngam/> (สืบค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2556)

1.4 กรอบความคิด/ฐานความคิดที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มุ่งสนใจศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่แนวชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ โดยมุ่งเน้นวิเคราะห์บริบทเฉพาะของพื้นที่ชายแดน ซึ่งมีการปะทะประสานระหว่างความพยายามในการควบคุมที่ดินและเขตแดนภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ และแรงผลักดันให้พื้นที่ชายแดนเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง ภายใต้บริบทดังกล่าว นำมาสู่กระบวนการยื้อแย่งที่ดินอย่างไร ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงการจัดการที่ดินในพื้นที่ชายแดนอย่างไร มีผลกระทบต่อผู้ถือครองที่ดินรายย่อยอย่างไร

ในบริบทของการใช้ประโยชน์ที่ดินชายแดนของจังหวัดศรีสะเกษ จะพบว่า การยื้อแย่งที่ดินนั้นมีลักษณะของการยื้อแย่งที่ดินในขอบเขตภายในรัฐชาติ ซึ่งเป็นการยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐและการยื้อแย่งที่ดินโดยทุนท้องถิ่น มากกว่าที่จะเป็นกลุ่มทุนหรือรัฐของต่างประเทศ กระบวนการยื้อแย่งที่ดินชายแดนจึงเกิดขึ้นภายในขอบเขตรัฐชาติ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากกระบวนการยื้อแย่งที่ดินในระดับโลก เราจึงต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความขัดแย้งภายใต้บริบทและสถานการณ์เฉพาะหนึ่งๆ เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนของกระบวนการยื้อแย่งที่ดินชายแดนว่ามีเงื่อนไขของความขัดแย้งในที่ดินอย่างไร มีปัญหาในลักษณะใด ในอีกด้านหนึ่ง การศึกษากระบวนการยื้อแย่งที่ดิน จะต้องพิจารณาบทบาทของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยด้วย ว่ามีปฏิสัมพันธ์ การต่อรอง และการอ้างสิทธิเหนือที่ดินอย่างไร

ในส่วนของการเสนอเชิงนโยบาย ผู้ศึกษาจะมุ่งตั้งคำถามต่อระบบการบริหารจัดการที่ดินในพื้นที่ชายแดนว่าควรจะใช้ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินแบบใด และควรจะมีกระบวนการสร้างความมั่นคงและความเป็นธรรมในที่ดินอย่างไร

1.5 ขอบเขตของการวิจัย/พื้นที่ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ มีขอบเขตด้านเนื้อหาในสี่ประเด็นหลักด้วยกัน คือ

ประเด็นแรก พัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของการถือครองที่ดินในเขตพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชาจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อทำความเข้าใจประวัติการเข้ามาจับจองที่ดิน การอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน การตั้งหมู่บ้าน การดำรงชีพ และระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินในอดีต

ประเด็นที่สอง กระบวนการยื้อแย่งที่ดิน จะศึกษาผ่านกระบวนการยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐและทุนท้องถิ่น ภายใต้บริบทของพื้นที่ชายแดนที่ปะทะประสานระหว่างความมั่นคงแห่งชาติ และกระบวนการกลายเป็นเมืองของชายแดน นำมาสู่กระบวนการยื้อแย่งที่ดินอย่างไร

ประเด็นที่สาม กระบวนการยื้อแย่งที่ดินและสิทธิของชาวบ้าน เป็นการทำความเข้าใจว่าในสามมิติ มิติแรก กระบวนการยื้อแย่งที่ดินส่งผลกระทบต่อการถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนอย่างไร

กีดกันหรือทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ดินอย่างไร มิติที่สอง มุ่งทำความเข้าใจการใช้ที่ดินของชาวบ้านว่าชาวบ้านในพื้นที่มีการใช้ที่ดินอย่างไร มีกระบวนการสูญเสียหรือถือครองที่ดินอย่างไร มิติที่สาม การอ้างสิทธิเหนือที่ดินของผู้ถือครองที่ดินรายย่อย มุ่งทำความเข้าใจการรวมตัวของเครือข่ายชายแดนศรีสะเกษ-อุบลราชธานีในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดิน ตลอดจนผู้ถือครองที่ดินรายย่อยอื่นๆ ที่เรียกร้องสิทธิเหนือที่ดินของตนว่ากระทำในลักษณะใดบ้าง

ประเด็นที่สี่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบกรรมสิทธิ์กับกระบวนการสร้างความมั่นคงและความเป็นธรรม ซึ่งนำมาสู่การตอบคำถามว่าในที่ดินบริเวณพื้นที่ชายแดนควรมีแบบแผนการบริหารจัดการที่ดินอย่างไร

ขอบเขตด้านระยะเวลา งานวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาศึกษา 1 ปี

ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาร่วมชุมชนตามแนวชายแดน เพื่อเปรียบเทียบกระบวนการยึดแย้งที่ดินโดยรัฐและทุนท้องถิ่น ซึ่งจะทำการศึกษาเชิงลึกในพื้นที่ตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ ซึ่งมีปัญหาอุทยานเขาพระวิหารประกาศทับที่ดินทำกิน และตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีการเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า และการสร้างเมืองใหม่ช่องสะง่า

ขอบเขตด้านประชากร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ กลุ่มผู้และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่

1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ จะใช้แนวทางการวิจัยทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะเก็บรวบรวมจากภาคสนาม และเอกสารข้อมูลจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

1.7 วิธีการเก็บข้อมูล/แหล่งข้อมูล

การเก็บข้อมูลในการวิจัยจะมีวิธีการดังนี้

1) การเก็บข้อมูลจากเอกสาร เป็นการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารทางราชการ ข่าวจากหนังสือพิมพ์และอินเทอร์เน็ต วิทยานิพนธ์ หนังสือ และเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

2) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและการจัดสนทนากลุ่มย่อย เป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานต่างๆ โดยให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับสภาพพื้นที่และความเปลี่ยนแปลง การอพยพโยกย้าย การตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ การดำรงชีพ พัฒนาการการใช้ที่ดิน การถือครองที่ดิน ปัญหาความขัดแย้งในที่ดิน กระบวนการยึดแย้งและแย้งชิงที่ดิน ผลกระทบจากการสูญเสียที่ดิน

3) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาจะเข้าไปร่วมสังเกตการณ์ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น งานประเพณีหรือเทศกาลต่างๆ ตลอดจนการเรียกร้องกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก

4) การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการศึกษาประเด็นการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน ตลอดจนข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย โดยการสัมภาษณ์ในประเด็นที่จะทำให้เกิดผลกระทบแก่ผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะไม่เปิดเผยชื่อหรือข้อมูลอื่นๆ ที่จะนำมาซึ่งการเชื่อมโยงถึงผู้ให้สัมภาษณ์ได้

1.8 วิธีการประมวลผล/สังเคราะห์ข้อมูล

การประมวลผล ผู้วิจัยจะทำความเข้าใจเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการยื้อแย่งที่ดินผ่านการเปรียบเทียบประเด็นหลักสองประเด็น คือ การควบคุมที่ดินภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติกับการเติบโตของเมืองชายแดน ซึ่งทำให้เรามองเห็นกระบวนการยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐและทุนท้องถิ่น ผลกระทบที่เกิดขึ้น

ประการต่อมา ผู้ครอบครองที่ดินรายย่อยมีการตอบโต้ต่อรองกับกระบวนการยื้อแย่งที่ดินอย่างไร เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งหรือต่อต้านกระบวนการยื้อแย่งที่ดินอย่างไร การรวมกลุ่มเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินดำเนินไปในลักษณะใด เงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้พวกเขารวมกลุ่มกัน

การสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็นทางเลือกเชิงนโยบายของปัญหากระบวนการยื้อแย่งที่ดิน โดยสังเคราะห์จากความคิดเห็นของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ถือครองที่ดิน และชาวบ้านในพื้นที่ว่าควรมีแนวทางในการบริหารจัดการที่ดินที่เป็นธรรมและสร้างความมั่นคงในสิทธิการครอบครองที่ดินอย่างไร

1.9 แผนการดำเนินงาน/ขั้นตอนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีแผนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 (หกเดือน) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จะเป็นศึกษาจากเอกสารต่างๆ ทั้งเอกสารทางราชการ งานวิจัย บทความ หนังสือ สื่อออนไลน์ต่างๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานต่างๆ เกี่ยวกับชายแดน บริเวณจังหวัดศรีสะเกษ รวมทั้งการทบทวนทฤษฎีแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเรื่องการยื้อแย่งที่ดิน แนวคิดเรื่องชายแดน พรหมแดน และการข้ามเส้นเขตแดน ในส่วนของการเก็บข้อมูลในพื้นที่

ศึกษาเบื้องต้น เป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานในพื้นที่และจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยจะเป็นการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การจัดประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยข้อมูลที่จะเก็บในระยะที่1 จะเก็บข้อมูลในประเด็นเหล่านี้ คือ ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ในพื้นที่ ปัญหาเส้นเขตแดน กรรมสิทธิ์ที่ดิน การถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ในที่ดิน การค้าขายแดน ความเปลี่ยนแปลงภาคการเกษตร ชนชั้นและความแตกต่างภายในชุมชน เศรษฐกิจการค้าขายและการสร้างเมืองใหม่ช่องสะง่า

ในเดือนที่หกของระยะที่หนึ่ง จะเป็นการจัดทำรายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัย

ระยะที่ 2 (หกเดือน) การเก็บข้อมูลเชิงลึกและการสังเคราะห์ข้อมูล

เพื่อเก็บข้อมูลในเชิงกรณีศึกษาในประเด็นปัญหาการยื้อแย่งที่ดิน การครอบครองและกระบวนการเปลี่ยนมือในที่ดินของผู้ถือครองรายย่อย ผลกระทบจากการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่ การปรับตัวและการอ้างสิทธิเหนือที่ดินของผู้ครอบครองรายย่อย พร้อมทั้งสัมภาษณ์หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะนโยบายในการจัดการที่ดินบริเวณชายแดน

เมื่อรวบรวมข้อมูลเสร็จ ผู้วิจัยจัดทำสรุปข้อมูลเบื้องต้นจากการเก็บข้อมูล และจัดเวทีประชุมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อระดมความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะต่องานวิจัย โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาเข้าร่วมประชุม ทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักพัฒนาเอกชน หอการค้า ฯลฯ หลังจากนั้น ผู้วิจัยจะสรุปและสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

1.10 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการที่เป็นรูปธรรม

ระยะแรก (เดือนที่หนึ่งถึงเดือนที่หก) ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษและกระบวนการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่

ระยะที่สอง (เดือนที่เจ็ดถึงเดือนที่สิบสอง) ได้ข้อเสนอแนะและแนวทางการบริหารจัดการที่ดินชายแดนอย่างเป็นธรรมและความมั่นคงในที่ดิน

1.11 กระบวนการประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนกับผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะมีเวทีให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรับทราบข้อมูลและร่วมระดมความคิดเห็นเพื่อหาทางเลือกเชิงนโยบายในการบริหารจัดการที่ดินแนวชายแดนให้เกิดความเป็นธรรมและความมั่นคงในการถือครองที่ดินภายใต้บริบทของการยื้อแย่งที่ดินและพลวัตความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดน

บทที่ 2

ทบทวนทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์บริบทความสัมพันธ์ระหว่างพลวัตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของพื้นที่ชายแดน โดย ผู้วิจัยมุ่งที่จะทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจบริบทชายแดนว่า เราควรจะทำความเข้าใจผ่านมโนทัศน์ทางสังคมใดบ้าง ประการที่สอง ผู้วิจัยจะเชื่อมโยงกับคำถามการวิจัยหลักของการวิจัยครั้งนี้ว่า เราจะทำความเข้าใจกระบวนการยื้อแย่งที่ดินตลอดจนการแย่งชิงที่ดินชายแดน ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าเป็น “กระบวนการยื้อแย่งที่ดินชายแดน” อย่างไร ตลอดจนเราจะทำความเข้าใจกระบวนการตอบโต้จากผู้ที่ถูกยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินไปอย่างไร

2.1 ภูมิศาสตร์การเมืองและความหลากหลายของชายแดน

ความเป็นชายแดนมีหลากหลายมิติ กล่าวคือ ชายแดนเป็นทั้งพื้นที่ทางกายภาพและนำมาซึ่งการกำหนดมุมมองของประชาชนที่มีต่อพื้นที่ชายแดน ชายแดนในฐานะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เป็นสิ่งที่ประกอบสร้างทางสังคมและจำแนกผู้คนออกเป็นผู้ที่เรารู้จักกับผู้ที่ไม่รู้จัก คนในประเทศและนอกประเทศ และพวกเรากับพวกเขา ในอีกด้านหนึ่ง ความเป็นชายแดนของรัฐชาติได้สร้างอัตลักษณ์ใหม่ของความแตกต่างและทำให้ความเป็นท้องถิ่นซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของความกลมกลืนค่อยๆ จางหายไปอย่างช้าๆ ตาม ในกระแสโลกาภิวัตน์ ชายแดนได้เปลี่ยนสถานะ ชายแดนไม่ได้เป็น “พื้นที่ของสถานที่” (space of places) โดยนัยนี้ มองเห็นชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งปิดตาย ปราศจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนซ่อนเงื่อน แต่ในยุคโลกไร้พรมแดน ชายแดนกลายมาเป็น “พื้นที่ของการไหลเวียน” (space of flows) ซึ่งมองเห็นชายแดนเป็นพื้นที่ของการเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง มีความสัมพันธ์เกิดขึ้นหลากหลายรูปแบบ¹⁶

จักรกริช สังขมณี¹⁷ ได้ทบทวนให้เห็นพัฒนาการขององค์ความรู้ว่าด้วยมานุษยวิทยาชายแดนว่า ในช่วงหลังคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักภูมิศาสตร์การเมืองให้ความสนใจที่จะศึกษาชายแดนในฐานะส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญของรัฐและการสร้างชาติมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จากปัญหาการเหยียดเชื้อชาติทวีความรุนแรงมากขึ้นตามเส้นพรมแดนทางตอนใต้ของ

¹⁶ Yndigegn, Carsten. (2011). “Between Debordering and Rebordering Europe: Cross-border Cooperation in the Øresund Region or the Danish-Swedish Border Region.” *Eurasia Border Review* 2 (1): 47–59.

¹⁷ จักรกริช สังขมณี. (2551). “พรมแดนศึกษา และมานุษยวิทยาชายแดน : การเปิดพื้นที่ สร้างเขตแดน และการข้ามพรมแดนของความรู้อันใหม่.” *วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 20 (2): 209-266.

สหรัฐอเมริกา นำมาซึ่งความสนใจต่ออาณานิคมบริเวณนั้นมากขึ้น ไม่เพียงแต่นักวิชาการที่หันมาศึกษาแต่รวมทั้งการขยายวงไปยังสังคมอเมริกันในวงกว้างด้วย กล่าวคือ การอพยพของคนเม็กซิโกเข้ามายังอเมริกันจากการมองเห็นโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น จึงมีการหลั่งไหลของคนเม็กซิกันเข้ามาหางานทำในอเมริกาเป็นจำนวนมาก ในช่วงทศวรรษที่ 1990 นักการเมืองและนักธุรกิจท้องถิ่นในแคลิฟอร์เนียได้สร้างวาทกรรมเรื่องความแตกต่างทางเชื้อชาติสีผิวและเชื่อมโยงกับการอพยพเข้ามาของคนเม็กซิกันกับเรื่องความมั่นคงของชาติ (securitization) นำมาสู่การขีดเส้นทับของเส้นพรมแดนสหรัฐฯและเม็กซิโก ในแง่นี้ พรมแดนไม่ได้เป็นเพียงเส้นเขตแดนทางการเมือง แต่เป็นพรมแดนรูปแบบใหม่ซึ่งสัมพันธ์กับทัศนคติ อุดมการณ์ชาติและเชื้อชาตินิยม

พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งมีพัฒนาการที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับอำนาจรัฐส่วนกลาง กล่าวคือ แม้จะอยู่ห่างไกล แต่การควบคุมของอำนาจรัฐนั้นไม่ได้อยู่ในระดับที่เข้มข้นตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ การทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจบริเวณชายแดนจึงควรที่จะย้อนกลับไปทำความเข้าใจความไม่ต่อเนื่อง (discontinuity) ของการจัดการชายแดน ซึ่งหมายถึงลักษณะของพื้นที่ชายแดนในช่วงเวลาหนึ่ง จะอยู่ภายใต้ชุดความสัมพันธ์ทางอำนาจรูปแบบหนึ่ง ดังนั้น การนำมโนทัศน์ทางสังคมมาทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนจึงควรที่จะให้ความใส่ใจต่อการพลวัตของอาณานิคมบริเวณชายแดนเฉพาะที่ตลอดจนเวลาที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งทำให้การทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่า เราสามารถทำความเข้าใจชายแดนได้หลากหลายมุมมอง กล่าวคือ มุมมองในการศึกษาพื้นที่ชายแดนสามารถจำแนกได้สามแนวทางด้วยกัน คือ แนวทางแรก เป็นแนวทางที่ศึกษาผ่านแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับพื้นที่ชายแดน แนวทางที่สอง เป็นแนวทางที่มุ่งศึกษาที่มุ่งให้ความสนใจศึกษาการศึกษาการข้ามแดน และแนวทางที่สาม มุ่งเน้นศึกษาคนบริเวณชายแดน

แนวทางที่หนึ่ง งานศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับพื้นที่ชายแดน พบว่า แนวทางนี้มองพื้นที่ชายแดนผ่านคู่ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางและชายขอบ โดยมองว่าอำนาจจากส่วนกลางเข้ามาปกครองพื้นที่ชายแดนซึ่งอยู่ห่างไกลอย่างไร ในบทความเรื่อง “The Galactic Polity: The Structure of Transitional Kingdom in Southeast Asia” ของ Stanley Tambiah¹⁸ (1977) เห็นว่า รัฐจารีตเปรียบเสมือน “รัฐดาราจักร” (galactic polity) กล่าวคือ รัฐในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จัดระเบียบพื้นที่ภายใต้แนวคิด “มณฑล” (mandala) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธและฮินดู โดยนำหลักศาสนามาประยุกต์ในการปกครองของเมืองศูนย์กลางที่มีต่อเมืองใกล้เคียง

คริส เบเกอร์และผาสุก พงษ์ไพจิตร¹⁹ เสนอว่า หลักการของการปกครองแบบรัฐจารีตนั้นเมืองศูนย์กลางไม่ได้ครอบงำเมืองขนาดเล็กโดยตรง หากแต่เมืองขนาดใหญ่ได้แผ่อิทธิพลเหนือเมือง

¹⁸ Tambiah, Stanley J. (1977). The Galactic Polity: The structure of transitional kingdom in Southeast Asia. Annals of the New York Academy of Sciences. 293 (1): 69-97.

¹⁹ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร : มติชน.

ขนาดเล็กในลักษณะผลประโยชน์ต่างตอบแทนกัน โดยให้เจ้าที่ยังสวามิภักดีก็ยังคงสามารถปกครองเมืองของตนได้ ยุทธศาสตร์ในการปกครองของเจ้าเมืองใหญ่นั้นอาจส่งหญิงสาวสูงศักดิ์ให้มาเป็นภริยาของเจ้าเมืองเล็ก เมืองที่ถูกสยบจะต้องส่งบรรณาการ เจ้าเมืองใหญ่อาจจะให้เครื่องสูงแสดงยศศักดิ์เป็นการตอบแทน บางครั้งเจ้าเมืองใหญ่อาจให้สิ่งที่มีประโยชน์ด้วย เช่น อาวุธ เจ้าเมืองใหญ่รับรองว่าจะช่วยปกป้องเมืองเล็กจากศัตรู และเจ้าเมืองเล็กก็ต้องตอบแทนด้วยการส่งทหารไปช่วยรบ แต่จะพบว่าในทางปฏิบัตินั้น ดังนั้น เจ้าเมืองใหญ่จะไม่กลืนเมืองเล็กๆ หากแต่จะช่วยให้มีความเข้มแข็งเพื่อที่จะเป็นเมืองขึ้นที่เพิ่มอำนาจและชื่อเสียงให้กับเมืองใหญ่ ในแง่แล้ว รัฐจาริตจึงไม่ได้สนใจไยดีถึงอาณาเขตที่กว้างใหญ่ไพศาล หากแต่กล่าวถึงจำนวนเมืองที่ขึ้นอยู่กับตนมากกว่า ดังที่จอร์จคอนโดมินิสเรียกระบบเช่นนี้ว่า *emboxment* หรือ การเก็บไว้ในกรอบ กล่าวคือ เมืองขนาดเล็กหรือหมู่บ้านห่างไกลจะถูกครอบครองภายในเมือง และเมืองเล็กถูกครอบครองภายใต้อิทธิพลเมืองที่มีอำนาจเหนือขึ้นไป

อย่างไรก็ตาม อำนาจภายในมณฑลซึ่งเมืองใหญ่กับเมืองเล็กสัมพันธ์กันนั้นไม่ได้ดำรงอยู่อย่างแน่นอนตายตัว ขอบเขตอำนาจศูนย์กลางจะขึ้นอยู่กับอำนาจบารมีของกษัตริย์ ทำให้อำนาจของราชอาณาจักรหนึ่งๆ มีความยืดหยุ่น กล่าวคือ สามารถแผ่ขยายหรือเสื่อมถอยลงได้ ในมุมมองของธเนศ อาภรณ์สุวรรณ²⁰ เห็นว่า ระบบการปกครองที่เรียกว่า “ระบบมณฑล” หรือ *mandala* นั้น เกิดจากการที่บรรดารัฐและบรรดาผู้นำเหล่านั้นได้ศึกษาบทเรียนจากการอยู่ร่วมกันในอดีตแล้วพบว่าปณิธิบายที่ทำให้รัฐและเมืองต่างๆ สามารถรวมขอมผลประโยชน์ให้เกิดกับทุกฝ่ายได้ กล่าวคือระบบนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่มีใครสามารถอยู่รอดได้คนเดียวโดยไม่สนใจเพื่อนบ้านอื่นๆ แต่ในระบบที่ทุกฝ่ายต่างเกี่ยวพันกันนั้น ต่างก็พยายามใช้ประโยชน์จากระบบที่สร้างขึ้นมานี้ให้ได้มากที่สุด

กล่าวโดยสรุป จะพบว่า แนวคิดรัฐดาราจักรนั้นมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองศูนย์กลางและชายขอบในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม ในเวลาเดียวกัน รัฐดาราจักรไม่ได้ให้ความสำคัญกับเมืองบริเวณชายแดนมากนัก ทั้งนี้เพราะรัฐดาราจักรมองว่าอำนาจของตนเปรียบเสมือนแสงเทียน พื้นที่ที่อยู่ตรงศูนย์กลางคือพื้นที่ซึ่งมีแสงสว่างโชติช่วงเปรียบเสมือนอยู่ในบริเวณที่แสงเทียนส่องสว่าง แต่พื้นที่ซึ่งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐหรือบริเวณชายแดนนั้นเปรียบเสมือนพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลจากเทียน ทำให้แสงสว่างมีอาจสาบสูญไปถึง พื้นที่ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ซึ่งมืดมิด อันเนื่องจากอำนาจรัฐส่วนกลางไม่ได้เข้าไปปกครองได้สะดวก เมืองชายแดนต่างๆ มีลักษณะเป็นเมืองบริวารหรือเมืองประเทศราชที่ปกครองตนเอง แต่ก็สวามิภักดีพึ่งพิงราชอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่ด้วยการส่งราชบรรณาการต่างๆ ถวายแก่กษัตริย์ผู้ปกครอง

อีกด้านหนึ่ง การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับพื้นที่ชายแดนในบริบทของรัฐสมัยใหม่ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับชายแดนไม่ได้เป็นความสัมพันธ์แบบ

²⁰ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2554). ศึกษาประวัติศาสตร์ใหม่: สยามกับปาตานีในระบบบรรณาการถึงการปกครองแบบพิเศษ. *สงขลานครินทร์*, 17 (6) : 3-19.

หลวมๆอีกต่อไป หากแต่รัฐส่วนกลางมีการสร้างกลไกในการเข้าไปปกครองพื้นที่ชายแดนมากขึ้น ทั้งนี้จะพบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจส่วนกลางกับชายแดนแปรเปลี่ยนไปคือ การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย การก้าวเข้ามาของการล่าอาณานิคมสู่ภูมิภาคอนุชาตินิยมหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้เขตแดนระหว่างประเทศกลายเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองใหม่ จากแนวคิดดารจักรซึ่งมุ่งเน้นการควบคุมเมืองเป็นแห่งๆ มาสู่แนวคิดการควบคุมอาณาเขตที่ชัดเจนภายในรัฐชาติ ทำให้เขตแดนและพื้นที่ทุกตารางนิ้วเป็นสิ่งที่อำนาจรัฐส่วนกลางต้องการควบคุม

แนวคิดเรื่องภูมิกายา (geo-body) เป็นแนวคิดที่ทำให้มองเห็นชายแดนได้ถูกผนวกเข้าสู่การเป็นเนื้อเดียวกับรัฐ จนรัฐและชายแดนถือว่าอยู่ภายในเรือนร่างเดียวกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ในหนังสือ *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation* ที่เขียนโดย Thongchai Winichakul²¹ ได้ฉายให้เห็นภาพว่า สยามก่อนที่จะกลายเป็นรัฐชาติสมัยใหม่นั้นเส้นเขตแดนมีความคลุมเครือ ไม่ชัดเจน แต่เมื่อสยามตกอยู่ภายใต้วังล้อมของการล่าอาณานิคม เขตแดนกลายมาเป็นสิ่งสำคัญขึ้นมาโดยทันที เขตแดนความเป็นรัฐชาตินั้นถูกสร้างขึ้นโดยแผนที่สมัยใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการภูมิกายาของพื้นผิวโลก แผนที่ไต่ย่นย่อโลกให้อยู่ในแผ่นกระดาษและสร้างความจริงทางภูมิศาสตร์ขึ้นมา แผนที่ได้ทำให้ความเป็นรัฐชาติกลายเป็นสิ่งรูปธรรมที่มองเห็นและจับต้องได้ และในเวลาเดียวกัน แผนที่ก็ได้สร้างสำนึกของผู้คนต่อความเป็นรัฐชาติเกิดขึ้น แผนที่ได้สร้างสิ่งที่ Ben Anderson (1991) เห็นว่า รัฐชาติสมัยใหม่นั้นเป็นผลิตผลของ “ชุมชนในจินตกรรม” (imagined communities) Thongchai เห็นว่า จินตกรรมขอความเป็นชาตินั้นผลิตผ่านความรู้ทางภูมิศาสตร์สมัยใหม่ แต่ความรู้ที่สร้างขึ้นใหม่นี้ไม่ได้เป็นความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่ตัดขาดจากโลกความเป็นจริงภายนอก แต่ความรู้ทางภูมิศาสตร์เป็นเทคนิควิทยาทางอำนาจ (technologies of power) รูปแบบหนึ่ง ที่สร้างอาณาเขต เขตแดน ตลอดจนสร้างภาพตัวแทนความเป็นรัฐชาติขึ้นมา และอาณาเขตของชาตินั้นเป็นแหล่งที่มาของความภาคภูมิใจ ความจงรักภักดี ความรัก ความปรารถนา อคติ ความเกลียดชัง ความเป็นเหตุผล และความไม่มีเหตุผล

แนวคิดภูมิกายาได้ชี้ให้เห็นว่าอธิปไตยเหนือดินแดนเป็นสิ่งที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาพร้อมกับความเป็นรัฐชาติ และความเป็นรัฐชาติที่ถูกสร้างขึ้นนี้ก็เพื่อควบคุมดินแดนและประชากรภายในภูมิกายานั้นๆ Vandergest and Peluso²² เสนอว่า เรือนร่างทางภูมิศาสตร์ของความเป็นรัฐชาตินั้นได้นำมาสู่การขยายอำนาจรัฐให้มากขึ้น กล่าวคือ กระบวนการสร้างเขตแดน (territorialization) นอกจากจะสร้างสำนึกความเป็นชาติขึ้นมาแล้ว กระบวนการสร้างเขตแดนยังนำมาซึ่งการควบคุมประชากรและ

²¹ Thongchai Winichakul. (1994). *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*. Chiang Mai: Silkworm Books.

²² Vandergest, P., and Peluso. N. Lee (1995). "Territorialization and state power in Thailand". *Theory and Society*. 24 (3): 385-42.

พื้นที่ภายในรัฐชาติอีกด้วย ดังนั้น เขตแดนจึงไม่ใช่รอยต่อของดินแดนของสองประเทศ แต่เขตแดนเป็นการขยายอำนาจรัฐให้มีมากขึ้น เขตแดนนำมาซึ่งความชอบธรรมในการปกครอง การแสดงอำนาจเหนือทรัพยากรในพื้นที่ ตลอดจนการเข้ามาจัดระเบียบที่ดิน กระบวนการสร้างเขตแดนจึงมุ่งเน้นให้รัฐสถาปนาอำนาจนำเหนือภูมิภาคของตน ดังนั้น ชายแดนในฐานะส่วนหนึ่งของภูมิภาคของรัฐชาติสมัยใหม่ก็ต้องถูกควบคุม ไม่สามารถปล่อยให้เป็นอิสระได้

ภายใต้มุมมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับพื้นที่ชายแดนซึ่งตั้งอยู่บนตรรกะของคู่ตรงข้ามระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ มีแนวโน้มที่จะทำให้เห็นว่าศูนย์กลางอำนาจควบคุมพื้นที่ห่างไกลอย่างเช่นชายแดน ซึ่งนั่นเป็นภาพใหญ่ที่เกิดขึ้น กระนั้นก็ตาม ในภาพของความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ได้เป็นภาพของการครอบงำ การกดขี่ การควบคุม หากแต่ภาพของความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้นอาจมีมุมเล็กๆของการขัดขึ้น การต่อรอง และการหลีกเลี่ยงอำนาจ

อีกแนวคิดหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจในบริเวณชายแดนก็คือ แนวคิดของ Giorgio Agamben²³ ว่าด้วย “สภาวะยกเว้น” (state of exception) ซึ่งมองเห็นว่าอำนาจของรัฐในยามที่เกิดวิกฤตการณ์ต่างๆ รัฐสามารถอ้างความจำเป็นภายใต้สถานการณ์ฉุกเฉินในการที่จะยกเลิกการใช้อำนาจในรูปแบบปกติ รัฐสามารถที่จะเข้าไปก้าวท้าวหรือแทรกแซงชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคลได้ในห้วงเวลาเช่นนั้น ดังนั้น กฎหมายหรือระเบียบต่างๆ สามารถถูกยกเลิกได้ และองค์อธิปัตย์จะเข้ามาแทนที่กฎหมายและมีอำนาจตัดสินใจในขั้นสุดท้าย ซึ่งกลายเป็นอำนาจที่เบ็ดเสร็จ อย่างไรก็ตาม ในสภาวะยกเว้นเช่นนี้ ไม่ได้หมายถึงการยกเลิกกฎหมายอย่างสิ้นเชิง กล่าวคืออำนาจพิเศษในช่วงสถานการณ์วิกฤตไม่ได้เป็นสิ่งนอกกฎหมาย แต่มันกลับสถาปนากฎระเบียบขึ้นมาใหม่ในการปกครอง ตลอดจนภายใต้สถานการณ์ฉุกเฉินนี้ รัฐก็ยังสามารถใช้ความรุนแรงสังหารหรือฆ่าคนได้ ทั้งนี้เพื่อธำรงไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อย และเพื่อสร้างความมั่นคงภายในชาติ

ในกรณีชายแดน จะพบว่า สถานการณ์ความขัดแย้งบริเวณชายแดนได้ทำให้ชายแดนกลายเป็น “พื้นที่ยกเว้น” (space of exception) ซึ่งไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกันกับพื้นที่อื่นๆ ในนามของความมั่นคงของชาติ เพื่อควบคุมสถานการณ์ชายแดน พื้นที่จึงถูกจัดการและกำกับอย่างเข้มข้นกว่าพื้นที่อื่นๆ ชายแดนจึงกลายเป็นพื้นที่พิเศษซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีความซับซ้อน อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจพื้นที่ยกเว้น Derek Gregory²⁴ เห็นแย้งกับ Agamben ว่า ไม่ควรที่จะมองเห็นแต่อำนาจรัฐเท่านั้นที่เป็นศูนย์กลางของการใช้อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดที่จะทำให้พื้นที่หนึ่งใดอยู่ภายใต้สถานการณ์ฉุกเฉิน หากแต่ควรที่จะมองเห็นบทบาทของกลุ่มอื่นๆ อาทิ

²³ Agamben, G. (2005). *State of exception*. Chicago: University of Chicago Press.

²⁴ Gregory, D., (2006) The black flag: Guantánamo Bay and the space of exception. *Geogr. Ann.*, 88 hB (4): 405–427.

เช่น บริษัทข้ามชาติ กฎหมายระหว่างประเทศ และควรมองเห็นการต่อต้านขัดขืนการสร้างพื้นที่ ยกเว้นด้วยเช่นกัน

แนวทางที่สองในการศึกษาชายแดนคือ แนวทางการศึกษาที่ให้ความสนใจมิติการข้ามแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าข้ามแดน แนวทางที่สองนี้มีมุมมองแตกต่างไปจากแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับเมืองขนาดเล็กตลอดจนพื้นที่ชายแดนห่างไกล วราภรณ์ เรืองศรี²⁵ เห็นว่า การศึกษารัฐจารีตมักละเลยมิได้ให้ความสำคัญกับการค้าเท่าที่ควร หรือสนใจแต่การค้าของกษัตริย์ หรือชนชั้นนำซึ่งเป็นการค้าระหว่างรัฐต่อรัฐเท่านั้น แต่ในภูมิภาคล้านนาจะพบตลาดขนาดเล็กแพร่กระจายไปทั่วอาณาบริเวณ โดยจะพบว่า สินค้าที่ขายในภูมิภาคล้านนานั้นเป็นสินค้าของป่า ซึ่งทำให้เห็นว่า พื้นที่ชายแดนหรือพื้นที่ชายขอบนั้นเป็นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะศูนย์กลางของการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งหมายความว่า ตลาดบริเวณชายแดนเป็นพื้นที่ของการปะทะทางสังคม วัฒนธรรมของผู้คน และชี้ให้เห็นว่า การค้ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เรามองเห็นชายแดนไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ซึ่งห่างไกลอำนาจรัฐและไม่มีนัยสำคัญทางเศรษฐกิจ แต่เป็นพื้นที่ซึ่งเชื่อมต่อกับศูนย์กลางอำนาจ ทั้งนี้ งานศึกษาว่าด้วยการค้าบริเวณแถบชายแดนศรีสะเกษในยุคก่อนทันสมัยอาทิ เช่น งานวิทยานิพนธ์ของ Paitoon Meekusol²⁶ ที่ช่วยชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ชายแดนมีการจัดตั้งเมืองขึ้นเพื่อใช้เป็นจุดในการค้าขาย ชายแดนจึงเป็นหมู่บ้านที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการเชื่อมโยงทางการค้ามานานแล้ว

ดังนั้น การทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนในยุคก่อนทันสมัย ไม่สามารถที่จะละเลยการทำความเข้าใจมิติการค้าได้เลย เพราะจะทำให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์บิดเบือนได้ ทั้งนี้เพราะการค้าเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนที่ต้องมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ในกรณีของภาคอีสาน อติศร เสมอแก้ว²⁷ ได้วิเคราะห์รูปแบบการค้าชายแดนของลาวไว้ว่า การค้าชายแดนไทย-ลาว ครอบคลุมอุบลราชธานี-จำปาสัก หากพิจารณาลักษณะการค้าแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นพัฒนาการที่ธุรกิจโดยธรรมชาติระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดน ลักษณะร่วมของชายแดนไทย-ลาวที่ไม่แตกต่างจากชายแดนด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นไทย-กัมพูชา ไทย-พม่า หรือไทย-มาเลเซีย ก็คือ “อำนาจรัฐ” จาก “ส่วนกลาง” ที่ยังไม่สามารถเข้าไปควบคุมได้อย่างทั่วถึง จนกระทั่งเกิดการพัฒนาการที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้น การค้าชายแดนไทย-ลาวในอดีตมีลักษณะการค้าที่เรียกว่า “การค้าประเพณี” ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ในรูปแบบเครือญาติ ดังนั้นไม่ว่าสถานการณ์ทางการเมืองระหว่าง

²⁵ วราภรณ์ เรืองศรี (2550) การค้ากับเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาก่อนการสถาปนาระบบเทศาภิบาล. วิทยานิพนธ์ (อ.ม.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

²⁶ Paitoon Meekusol. (1984). "Social and Cultural History of Northeastern Thailand from 1868-1910: A Case Study of the Huamuang Khamen Padong (Surin, Sangkha and Khukhan)," Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Washington.

²⁷ อติศร เสมอแก้ว (2547) “ยุทธศาสตร์การค้าชายแดนไทย-ลาว” ใน วชิรินทร์ ยงศิริ (บรรณาธิการ). *การค้าชายแดนไทยกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเทศทั้งสองจะเปลี่ยนแปลงไปเพียงใด การค้าในลักษณะรูปแบบนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงไป แม้ขณะที่ลาวได้เปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปเป็นระบบสังคมนิยม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองจะคงดำรงการติดต่อกันเพียงแต่ช่องทางการทูตที่เปิดไว้เท่านั้น กลับไม่ได้ส่งผลกระทบกับการค้าชายแดนไทย-ลาวแต่อย่างใด อาจจะหยุดชะงักไปบ้างเมื่อเกิดเหตุการณ์กระทบกระทั่งในความสัมพันธ์ไทย-ลาว

ในขณะที่แนวทางที่สาม มุ่งเน้นพิจารณาชายแดนผ่านการทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ของผู้คน จะพบว่า ชายแดนไม่ได้เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้แบบแผนการวิเคราะห์ในลักษณะศูนย์กลางและชายขอบเสมอไป แต่ชายแดนมีพัฒนาการความเป็นเมืองในตัวมันเอง ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งมีพัฒนาการและมีความเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อน สมัคร์ กอเซ็ม²⁸ ได้ชี้ให้เห็นว่า ในยุคโลกาภิวัตน์ บริเวณตลาดชายแดนแม่สอดนั้น เป็นพื้นที่ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ใช้แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ โดยมองเห็นว่าตลาดเป็นพื้นที่ของการช่วงชิงความหมายการเป็นพลเมืองและเป็นพื้นที่ของการปรับเปลี่ยนจุดเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งตลาดกลายเป็นพื้นที่ซึ่งจำแนกความเป็นไทย/ความเป็นอื่น ตลอดจนรัฐก็ได้เข้ามากำกับควบคุมภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ ทำให้พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ซึ่งสมัคร์เรียกว่าเป็นพื้นที่ซึ่งมีการทับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (intersection of power relations) ที่เกิดขึ้นในบริบทที่มีความเฉพาะเจาะจงของพื้นที่ชายแดน

James C. Scott²⁹ (2009) เขาเห็นว่า พัฒนาการของการก่อเกิดรัฐของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐอาณาจักรขนาดใหญ่ไม่ได้มีอำนาจในเชิงครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่กลุ่มชนในบริเวณนี้สามารถเรียกได้ว่าเป็น “โซเมีย” (zomia) ซึ่งหมายถึงชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่บนภูเขาสูงและตะเข็บชายแดนในแถบประเทศลุ่มน้ำโขง คนกลุ่มนี้เป็นอิสระจากรัฐและไม่สนใจที่จะเป็นส่วนหนึ่งของรัฐในยุคก่อนทันสมัย อย่างไรก็ตาม มีข้อโต้แย้งว่าด้วยคนชายแดนเหล่านั้นว่า แท้จริงแล้วพวกเขาไม่ได้มุ่งหวังที่จะ “หนี” จากการครอบงำจากอำนาจรัฐของรัฐจารีตในยุคก่อนทันสมัย แต่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนบนที่สูงและคนบนที่ราบไม่ได้อยู่ในรูปลักษณะของนาย-ทาส ซึ่งมีการกดขี่ การบังคับกะเกณฑ์ แต่มีการติดต่อกันซื้อขาย นอกจากนี้ยังจะพบอีกว่า ในช่วงที่มีการไล่ล่าอาณานิคม รัฐสยามพยายามเอาใจคนที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนด้วยการมอบที่ดินให้กับชนกลุ่มน้อย เพื่อให้กลุ่มคนกะเหรี่ยงบริเวณพรมแดนสยาม-พม่า ทำหน้าที่เป็น “ยามป้องกันชายแดน” บริเวณชายแดนจึงมีการตั้งถิ่นฐานขึ้นในช่วงเวลานั้น

²⁸ สมัคร์ กอเซ็ม (2553) ปฏิภาณภาวะของพรมแดนชาติพันธุ์ และรัฐชาติ ในตลาดเมืองชายแดนแม่สอด. *สังคมศาสตร์*. 22(2) : 11-52.

²⁹ Scott, James C. (2009). *The art of not being governed: an anarchist history of upland Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.

นอกไปจากนี้ พื้นที่ชายแดนยังมีปัญหาประเด็นคนในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่ในอดีตจะเดินทางข้ามชายแดนโดยไม่ยึดติดกับเขตแดนแต่อย่างใด แต่เมื่ออำนาจรัฐชาติเข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนมากขึ้น ก็พบว่า ได้เกิดผู้คนในลักษณะใหม่ๆ ขึ้น เช่น คนไร้รัฐตลอดจนคนไร้สัญชาติ³⁰ ซึ่งเกิดจากภาวะเคลื่อนไหวของผู้คนแถบนี้ที่ไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ในอดีต

กล่าวโดยสรุป ในการศึกษาชายแดนภายใต้บริบทใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่า เราควรให้ความสนใจกับการศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านของพื้นที่ชายแดน โดยทำความเข้าใจกระบวนการที่เรียกว่า การสลายความเป็นชายแดน (debordering) และการสร้างความเป็นชายแดนใหม่ (rebordering) ซึ่งแนวทางนี้มองเห็นว่า พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ได้ถูกกำหนดโดยเส้นเขตแดนของความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่เสมอไป หากแต่ความเป็นชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งเขตแดนอาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือมีการประกอบสร้างขึ้นมาใหม่ตลอดเวลา ตลอดจนมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีความซับซ้อน

2.2 กระบวนการยื้อแย่งที่ดินชายแดน

ปัญหาการยื้อแย่งที่ดิน (land grabbing) กลายเป็นข้อถกเถียงเรื่องอิทธิพลของเสรีนิยมใหม่ซึ่งมีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ในที่ดิน โดยการยื้อแย่งที่ดินในความหมายอย่างกว้างนั้นเกี่ยวข้องกับความเป็นธรรมและการกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน ตลอดจนการสถาปนาผู้ครอบครองที่ดินรายใหญ่ ซึ่งอาจมาจากประเทศอื่นหรือเป็นผู้ถือครองที่ดินภายในประเทศเดียวกันก็ได้ การยื้อแย่งที่ดินนำมาสู่การเบียดขับผู้ถือครองที่ดินรายย่อยออกจากพื้นที่ ทั้งในลักษณะบีบบังคับหรือการให้ค่าตอบแทนหรือค่าชดเชยในราคาที่ต่ำ อย่างไรก็ตาม ความสนใจเรื่องการยื้อแย่งที่ดินนี้เกิดขึ้นจากปัญหาต่างชาติได้เข้าไปครอบครองที่ดินในประเทศอื่นๆ เพื่อมุ่งหวังที่จะนำที่ดินผืนใหญ่ไปใช้การสร้างความมั่นคงทางอาหารหรือปลูกพืชพลังงานเพื่อป้อนกลับไปยังประเทศผู้เข้ามาใช้ที่ดินผืนใหญ่ในประเทศอื่น

ในบทความเรื่อง *New Enclosures Critical Perspectives on Corporate Land Deals* โดย Ben White และคณะ³¹ (2012) มองเห็นว่า การที่เราจะวิเคราะห์การยื้อแย่งที่ดินของชุมชนท้องถิ่นโดยบริษัทเกษตรกรรมขนาดใหญ่ได้นั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องตั้งคำถามที่สลับซับซ้อนอะไรมากนัก โดยเราอาจเริ่มต้นจากการตั้งคำถามของ Henri Bernstein ที่เสนอว่า การทำความเข้าใจเศรษฐกิจการเมืองการเกษตรให้ตั้งคำถามหลักๆ หรือที่เขาเรียกว่า “Marxian haiku” นั่นคือ ใคร

³⁰ โปรตุเกส สุชาติ ตรีสิทธิ์, สมชาย ปรีชาศิลปกุล, ธวัช มณีผ่อง, รัฐภูมิ เสนาคำ และขวัญชีวัน บัวแดง. 2554. *พลเมืองในโลกไร้พรมแดน*. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์และสุชาติ ตรีสิทธิ์ และสุธรรม กฤษณะจุฑะ. 2555. *ภาวะไร้สัญชาติ – ไร้รัฐ ชายแดนอีสาน คนลาวอพยพ*. กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา.

³¹ White, Ben, Borrás Jr., Saturnino M., Hall, Ruth, Scoones, Ian, & Wolford, Wendy. (2013). *The New Enclosures: Critical Perspectives on Corporate Land Deals*. Routledge.

เป็นเจ้าของอะไร? ใครทำอะไร? ใครได้อะไร? และใครทำอะไรกับสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านั้น? อย่างไรก็ตาม จากคำถามว่าด้วยอะไรเกิดขึ้นและใครเข้ามาเกี่ยวข้องกับการยื้อแย่งที่ดิน เราสามารถขยายสู่การทำ ความเข้าใจคำถามว่าด้วยการยื้อแย่งที่ดินเกิดขึ้นได้อย่างไรและเพราะเหตุใด จากคำถามข้างต้น Ben White และคณะได้ตั้งคำถามเพิ่มอีกสองประการ คือ อะไรที่พวกเขาทำแก่กัน? (ชนชั้นและกลุ่มต่างๆ ในสังคมและภายในรัฐมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร?) และพลวัตของปัจจัยแวดล้อมใดที่ทำให้การเมือง เปลี่ยนแปลงไป?

ในมุมมองของ Ben White และคณะ เห็นว่า การยื้อแย่งที่ดินเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจาก ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดตลาดอย่างเสรีของโลกทุนนิยมและการเติบโตของประเทศประเทศกำลัง พัฒนา จากปัจจัยสองประการได้นำมาสู่การเปิดโอกาสให้เกิดการยื้อแย่งที่ดิน ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องใน การยื้อแย่งที่ดินเป็นการสร้างพันธมิตรระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ นักการเมืองชนชั้นนำในท้องถิ่น นักลงทุน ทั้งภายในและต่างประเทศ ในแง่นี้ บทบาทของรัฐยังคงมีความสำคัญอย่างมากต่อการยื้อแย่งที่ดิน กล่าวคือ ในพื้นที่บริเวณชายขอบ รัฐได้ขยายอำนาจของตนลงไปปกครองและควบคุมพื้นที่เหล่านั้นได้ มากขึ้น ด้วยการให้เช่าที่ดินผืนใหญ่ในพื้นที่ซึ่ง “ยังไม่ถูกปกครอง” เราจึงยังไม่ควรที่จะมองข้าม ความสำคัญบทบาทของรัฐในยุคเสรีนิยมใหม่

Ben White และคณะเสนอว่า การสะสมทุนของนักลงทุนด้วยการยื้อแย่งที่ดินเป็น กระบวนการที่เชื่อมโยงกับทกแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของโลก ได้แก่

ประการแรก การคาดการณ์ว่าด้วยความไม่มั่นคงทางอาหาร นำมาสู่การลงทุนของบริษัท ด้านอาหารอย่างกว้างขวาง ประเทศที่ผลิตอาหารไม่ได้เช่นประเทศในตะวันออกกลางหรือเกาหลีใต้ รู้สึกรู้ว่าต้องการควบคุมการผลิตอาหารโดยตรงจึงเข้าไปแสวงหาที่ดินเพื่อการเพาะปลูกอาหารของตน อาทิเช่น ลิเบียเข้าไปทำการเกษตรในประเทศมาลี เกาหลีใต้ในมาดากัสการ์ ซาอุดีอาระเบียใน ชูดาน

ประการที่สอง การเพิ่มขึ้นของราคาเชื้อเพลิง น้ำมัน และการสูญเสียอธิปไตยของชาติผ่าน กระบวนการทำให้เป็นต่างชาติของแหล่งพลังงานนำมาสู่รูปแบบใหม่ในการสร้างความมั่นคงด้าน พลังงานและการพัฒนาประเทศ จากปัญหาวิกฤตการณ์พลังงานที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลให้ต้นทุนด้าน พลังงานเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ตลอดจนความพยายามที่จะลดการพึ่งพาประเทศผู้ผลิตน้ำมันอย่าง ตะวันออกกลางทำให้เกิดความพยายามที่จะแสวงหาแหล่งพลังงานใหม่เช่นเชื้อเพลิงชีวภาพ (biofuel) อย่างไรก็ตาม จะพบว่า ผลประโยชน์ระหว่างการปลูกพืชอาหาร พืชเลี้ยงสัตว์ พืชพลังงาน (food feed and fuel) มีความทับซ้อนกันจนทำให้การยื้อแย่งที่ดินมีความซับซ้อนมากขึ้น กล่าวคือ บริษัทยักษ์ใหญ่ด้านเกษตรกรรมเช่น Cargill และ Monsanto ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพืชเลี้ยงสัตว์ และพืชพลังงาน โดยมีการตัดแต่งพันธุกรรมข้าวโพด ถั่วเหลืองและผักกาดก้านขาว (rapeseed) และ ในเวลาเดียวกัน บริษัทในประเทศกำลังพัฒนาก็เข้ามามีบทบาทอย่างมากเช่นกัน

บริบทด้านที่สาม คือ การยื้อแย่งที่ดินภายใต้กระแสสีเขียว กล่าวคือ มีกระบวนการเข้าไปใช้ที่ดินเพื่อเป้าหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับคาร์บอนเครดิต สัตว์ป่า และระบบนิเวศ โดยมีองค์กรเอกชนระหว่างประเทศจากประเทศตะวันตก อาทิเช่น World Land Trust, Cool Earth, WildLands ได้กว้านซื้อที่ดิน “ว่างเปล่า” เป็นจำนวนมหาศาล เช่น บริเวณป่าฝนเขตร้อน เป็นต้น

ประการที่สี่ การขยายตัวของเศรษฐกิจในลักษณะของเขตเศรษฐกิจพิเศษและการเชื่อมต่อทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการลงทุนจากนักลงทุนต่างชาติ การเติบโตของเศรษฐกิจในประเทศกำลังพัฒนาได้มีการนำที่ดินมาจัดทำเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อรองรับอุตสาหกรรมและการค้า ซึ่งนำมาสู่ความขัดแย้งในที่ดินในหลายประเทศ

ประการที่ห้า การเข้ามามีส่วนร่วมของกองทุนการเงินของเอกชนที่มีการนำเงินจำนวนมหาศาลมาลงทุนทั่วโลก อาทิเช่น TIAA-CREF, Berkshire-Hathaway, Pharos Group, Black River Asset Management ทำให้มีผู้ลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์หน้าใหม่เข้ามาลงทุนทั่วโลก

ประการสุดท้าย การสร้างกฎ กติการะหว่างประเทศ และการช่วยเหลือ ซึ่งจะพบว่า องค์กรระหว่างประเทศอย่าง World Bank มีการสนับสนุนทั้งสองด้าน คือ ด้านหนึ่ง มีโครงการส่งเสริมการผลิตในไร่นาขนาดเล็ก แต่อีกด้านหนึ่งก็มีการส่งเสริมให้มีการลงทุนในที่ดินผืนใหญ่จาก Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) ซึ่งพบว่า มีการส่งเสริมการครอบครองที่ดินผืนใหญ่ในประเทศแถบแอฟริกาตอนใต้ เช่น แซมเบีย มีการสนับสนุนการลงทุนเป็นจำนวนเงิน 50 ล้านดอลลาร์สหรัฐเพื่อการลงทุนด้านการเกษตรในพื้นที่ชลประทานจำนวน 20,000 เฮกเตอร์ โดยอ้างเหตุผลว่า “เพื่อส่งเสริมให้เกิดการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศไปยังพื้นที่ซึ่งระบบตลาดยังไม่สามารถเข้าถึงได้”

อย่างไรก็ตาม การศึกษาทำความเข้าใจกระบวนการยื้อแย่งที่ดินส่วนหนึ่งค่อนข้างให้ความสนใจกับตัวละครที่มีลักษณะข้ามชาติ³² โดยมองเห็นและมีสมมติฐานว่า การยื้อแย่งที่ดินมีสาเหตุมาจากการเข้ามารุกรานจากภายนอก เช่น มองเห็น “ตัวแทนอำพราง” (nominee) ในฐานะคนต่างชาติ ผู้อาศัยช่องโหว่ของกฎหมายในการเข้ามายึดครองที่ดินของประเทศไทย³³ กระนั้นก็ตาม การยื้อแย่งที่ดินภายในขอบเขตรัฐชาติหนึ่งๆ ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นกัน Giuseppina Siciliano³⁴ ได้ฉายภาพของกระบวนการยื้อแย่งที่ดินภายในประเทศ (domestic land grabbing) ในประเทศจีน ซึ่งเป็นกระบวนการที่รัฐเวนคืนและบังคับให้ออกจากพื้นที่เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาประเทศ กล่าวคือรัฐบาลจีนได้เวนคืนที่ดินในชนบทเพื่อนำพื้นที่มาตอบสนองต่อการเติบโตของเมือง ซึ่งผลักให้คน

³² Borras, S. M., & Franco, J. C. (January 01, 2012). Global land grabbing and trajectories of agrarian change: A preliminary analysis. *Journal of Agrarian Change*, 12, 1, 34-59.

³³ ปิยะนุช โปตะวนิช (2554). *ตัวแทนอำพราง* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน.

³⁴ Siciliano, Giuseppina (2012) *Rural-Urban Migration and Domestic Land Grabbing in China: Drivers, Impacts and Trade-offs*. Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing II. October 17-19, 2012 Organized by the Land Deals Politics Initiative (LDPI) and hosted by the Department of Development Sociology at Cornell University, Ithaca, NY.

ยากจนในชนบทมีทางเลือกในการดำรงชีพน้อยลงและเผชิญกับความเสี่ยงที่จะมีชีวิตที่ย่ำแย่ลงอันเนื่องมาจากการถูกบังคับให้ไร้ที่ดิน การไม่ได้รับค่าชดเชยที่เป็นธรรม ตลอดจนการไม่สามารถหางานทำในเมืองอีกด้วย

Derek Hall³⁵ เสนอว่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระบวนการยื้อแย่งที่ดินนั้นมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวของการปลูกพืชเกษตรเชิงพาณิชย์ (crop boom) ซึ่งจะต้องตั้งคำถามว่า ใครเป็นผู้ที่ควบคุมที่ดินซึ่งมีมูลค่ามากขึ้นกันแน่ กระบวนการยื้อแย่งที่ดินได้ทำให้มองเห็นว่าบรรษัทข้ามชาติ รัฐประเทศอื่น และรัฐประเทศตนเอง เข้ามามีบทบาทในการจัดการที่ดินมากขึ้น แต่ผู้ครอบครองที่ดินขนาดเล็กเองก็พยายามที่จะควบคุมที่ดินของตนไว้เพื่อเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการขยายตัวของการปลูกพืชพาณิชย์อย่างรวดเร็ว รวมทั้งผู้ที่อพยพเข้ามาใหม่ก็มีส่วนเข้ามาแสวงหาที่ดินด้วยเช่นกัน ในบริบทของประเทศไทย จะพบว่ากระบวนการยื้อแย่งที่ดินได้รับการต่อต้านอย่างกว้างขวาง ตลอดจนในช่วงทศวรรษ 1990 เกษตรกรรายย่อยได้หันมาปลูกพืชในที่ดินอย่างเข้มข้น ดังนั้น ในกระแสการยื้อแย่งที่ดิน จึงละทิ้งการศึกษาผู้ถือครองที่ดินรายย่อยไม่ได้ อีกทั้ง การศึกษากระบวนการยื้อแย่งที่ดินควรจะต้องตอบคำถามว่า การควบคุมที่ดินในพื้นที่จริงนั้นมีปฏิบัติการอย่างไร

ในรายงาน The Rising Global Interest in Farmland (RGIF) อ้างว่า “การจะก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาความยากจนเนื่องจากทำให้ที่ดินซึ่งใช้ประโยชน์ได้ไม่เต็มที่ได้มีการใช้ที่ดินในทางที่ดีขึ้น และเสนอว่า กลไก “ธรรมาภิบาล” ที่ดีขึ้น ตลอดจนการพัฒนาตลาดที่ดินอย่างเต็มรูปแบบจะสามารถลดการลงทุนในที่ดินขนาดใหญ่ได้”³⁶ กระนั้นก็ตาม ข้อเสนอดังกล่าวอาจเป็นข้อสรุปที่รวบรัดตัดตอนมากเกินไป เนื่องจากปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินมีความซับซ้อนอย่างยิ่ง ซึ่งจะต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน

ข้อถกเถียงว่าด้วยระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินกับการยื้อแย่งที่ดินเป็นประเด็นที่ Phillip Hirsh³⁷ ได้ตั้งคำถามว่า นโยบายการออกโฉนดที่ดินจะช่วยต่อกรกับกระบวนการยื้อแย่งที่ดินได้จริงหรือ Hirsh เห็นว่า นโยบายการออกโฉนดที่ดินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างกว้างขวางที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลกนั้นไม่จำเป็นที่จะปกป้องกระบวนการยื้อแย่งที่ดินเสมอไป ทั้งนี้เพราะการออกโฉนดที่ดินนั้นนำมาซึ่ง “ความมั่นคงในทางกฎหมาย” (legal security) แต่กระนั้น การออกโฉนดที่ดินไม่ได้รับประกันว่าจะสามารถสร้าง “ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ” (economic security) ซึ่งทำให้ผู้ครอบครองที่ดินได้ใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดและไม่ปล่อยที่ดินหลุดจากมืออย่างง่ายดาย Hirsh ชี้ว่า ไม่จำเป็นเสมอไปที่เกษตรกรซึ่งถือครองที่ดินตามระบบประเพณีจะทำให้เกิดความไม่มั่นคง เพราะระบบกรรมสิทธิ์นั้นเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ยึดโยงกับสภาพพื้นที่ (place-based land relation) แต่โฉนดเป็นระบบที่ไม่ได้ยึดโยงกับพื้นที่ (non place-

³⁵ Hall, Derek. (2011). “Land grabs, land control, and Southeast Asian crop booms” *The Journal of Peasant Studies*. 38:4, 837-857.

³⁶ Li, Tania Murray (2011). “Centering labor in the land grab debate”, *The Journal of Peasant Studies*, 38:2.

³⁷ Hirsh, Phillip. (2011). *Titling against grabbing? Critiques and conundrums around land formalisation in Southeast Asia*. Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing.

based) ซึ่งการเข้าถึงที่ดินไม่จำเป็นต้องอ้างไว้ซึ่งความสัมพันธ์ภายในท้องถิ่น แต่มอบสิทธิในที่ดินให้กับปัจเจกชนกลับทำให้ที่ดินหลุดลอยจากชาวบ้านที่ยากจนมากขึ้น

ดังนั้น การเสนอทางออกของปัญหาการยื้อแย่งที่ดิน จึงไม่สามารถมุ่งเน้นการปฏิรูปที่ดินในทางกฎหมายเท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ ทั้งในมิติการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม กล่าวคือ ท่ามกลางการปะทะประสานระหว่างการเติบโตของการเป็นเมืองชายแดนและการควบคุมที่ดินโดยวาทกรรมความมั่นคงของรัฐในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ เงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้เกิดกระบวนการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่ชายแดน, คนกลุ่มไหนที่เข้ามาแย่งที่ดินจากคนภายในชุมชน คนกลุ่มไหนมีอำนาจในการควบคุมที่ดินมากน้อยต่างกัน พวกเขาควบคุมที่ดินของตนอย่างไร ใครเป็นผู้ถูกกีดกันไม่ให้เข้าถึงทรัพยากรที่ดินบ้าง กระบวนการยื้อแย่งและการช่วงชิงที่ดินได้สร้างผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อการถือครองที่ดินของเกษตรกรรายย่อยอย่างไร ระบบกรรมสิทธิ์โดยรัฐและระบบกรรมสิทธิ์ตามประเพณี ระบบกรรมสิทธิ์แบบใดเอื้อต่อการสร้างสิทธิในที่ดินและความมั่นคงและความเป็นธรรมในที่ดินให้กับเกษตรกรรายย่อยมากน้อยต่างกัน ภายใต้สถานการณ์การยื้อแย่งที่ดิน ชาวบ้านที่ถือครองที่ดินมาก่อนมีกระบวนการเรียกร้องสิทธิเหนือที่ดินของตนอย่างไร

ในงานศึกษาของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี³⁸ ได้นำเสนอสถานการณ์การยื้อแย่งที่ดินในประเทศไทยเพื่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมยางพารา ซึ่งมีนักลงทุนต่างชาติจากจีน ไทย เวียดนาม โดยที่มีทั้งทุนขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีทั้งการร่วมทุนกับเอกชนในลาว ซึ่งได้เข้ามาเช่าสัมปทานที่ดินขนาดใหญ่ในระยะเวลา 30-50 ปี นิคมอุตสาหกรรมยางพาราเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ในการนำประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าของลาว โดยเปลี่ยนที่ดินให้กลายเป็นทุน ซึ่งรัฐบาลลาวให้เช่าในราคาที่ถูกลงมาก การให้สัมปทานที่ดินแก่ต่างชาติ ปิ่นแก้วพบว่ามีปัญหาสองประการสำคัญด้วยกันคือ ประการแรก การขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการที่ดินให้มีประสิทธิภาพ มีการตั้งคำถามว่านโยบายการเปลี่ยนที่ดินให้เป็นทุนนำมาซึ่งการสร้างเศรษฐกิจของประเทศลาวให้มีความเข้มแข็งได้มากขึ้นเพียงใด คุ่มค่าหรือไม่ เนื่องจากค่าเช่าถูกและสามารถเช่าได้ในระยะเวลาที่ยาวนานมากเกินไป ประการที่สอง การขาดมาตรฐานในการให้สัมปทาน ทำให้ประเทศลาวตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบกฎหมายของลาวมีความหละหลวม แผนการดำเนินงานต่างๆก็ไม่มี ความชัดเจน อีกทั้งบางแปลงก็มีปัญหาการซ้อนทับกับที่ดินของชาวบ้าน และมีการจ่ายค่าชดเชยที่ไม่เป็นธรรมกับเจ้าของที่ดิน

งานศึกษาของ Kevin Woods³⁹ ได้ศึกษาการให้สัมปทานที่ดินในเขตพื้นที่ชายแดนพม่าและจีน ซึ่งเขามองเห็นว่า การใช้ประโยชน์ในที่ดินในช่วงหลังสงครามระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับชนกลุ่ม

³⁸ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554) *ทุนนิยมชายแดน นิคมเกษตรกรรมยางพารา และการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์บริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.

³⁹ Woods, Kevin. (2011). "Ceasefire capitalism military-private partnerships, resource concessions and military-state building in the Burma-China borderlands". *Journal of Peasant Studies*. 38 (4): 747-770.

น้อยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ Woods ตั้งข้อสังเกตว่า การที่รัฐบาลทหารพม่ามีนโยบายการให้สัมปทานที่ดินแก่นักลงทุนในการเข้ามาตัดไม้และทำการปลูกยางพาราในพื้นที่ซึ่งเคยเป็นสนามรบมาก่อนเป็นยุทธศาสตร์ในการควบคุมพื้นที่และประชากรในพื้นที่ชายแดนอย่างแยบคาย กล่าวคือ รัฐบาลทหารพม่าไม่ได้ใช้อาวุธยุทธโธปกรณ์ การประหัตประหาร และความรุนแรงในการควบคุมพื้นที่ชายแดนพม่ากับจีน แต่นโยบายสัมปทานเป็นการใช้การค้าการลงทุนในพื้นที่เข้ามาทำให้ชนกลุ่มน้อยไม่ลุกขึ้นมาต่อต้านอำนาจรัฐบาลทหารพม่า การประกาศเขตหยุดยิงระหว่างรัฐกับชนกลุ่มน้อย ทำให้พรมแดนความเป็นรัฐชาติถูกซ้อนทับด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งทหารและนักลงทุนเอกชนสร้างพื้นที่ใหม่ขึ้นมา การสัมปทานป่าไม้และการปลูกยางพาราจึงไม่ได้ทำลายเส้นเขตแดนของรัฐชาติลงแต่ประการใด หากแต่ทำให้มันเข้มแข็งขึ้น และในเวลาเดียวกัน ก็สร้างความหมายใหม่ให้กับชายแดน จากพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยความรุนแรง กลายมาเป็นพื้นที่ซึ่งชนกลุ่มน้อย รัฐบาลทหารพม่า ตลอดจนนักลงทุนต่างชาติชาวจีน ล้วนได้ประโยชน์จากสิ่งที่ Woods เรียกว่า “ทุนนิยมสงบศึก” (ceasefire capitalism)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ดินชายแดน เมื่อพื้นที่เหล่านี้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐและทุนมากขึ้น ก็พบว่า กระบวนการทำให้ที่ดินชายแดนเกิดการเปลี่ยนมือและการถือครองจากคนในท้องถิ่นมาสู่คนภายนอกมากขึ้น ซึ่งกระบวนการสูญเสียที่ดินและการแสวงหาที่ดินของบริเวณชายแดนนั้นก็อยู่ภายใต้บริบทของความขัดแย้งในการอ้างสิทธิเหนือที่ดิน เราจะพบว่า ปัญหาที่ดินในบริบทประเทศไทย มีการเปลี่ยนมือที่ดินจากชาวนาไปสู่บริษัทขนาดใหญ่ ชาวนากลายมาเป็นแรงงานรับจ้างบางส่วนกลายเป็นแรงงานไร้ที่ดิน⁴⁰

นอกไปจากนี้ หากมุ่งไปที่กระบวนการยื้อแย่งที่ดินบริเวณชายแดนศรีสะเกษ เราจะพบว่า มีทั้งรัฐเข้าไปยื้อแย่งที่ดินของชาวบ้าน โดยการประกาศเขตอนุรักษ์ตลอดจนอ้างว่าธรรมชาติความมั่นคงเพื่อกีดกันไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปใช้พื้นที่ป่าหรือที่ดินซึ่งเคยบุกเบิกไว้แต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง การที่ระบบตลาดและเศรษฐกิจทุนนิยมเริ่มเข้ามาสู่พื้นที่ชายแดนมากขึ้น กระบวนการยื้อแย่งที่ดินในบริเวณชายแดนตั้งอยู่บนตรรกะเดียวกันกับการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่ภายในขอบเขตรัฐชาติหนึ่ง กล่าวคือ การยื้อแย่งที่ดินอยู่ภายใต้กระบวนการทำให้ที่ดินกลายเป็นสินค้า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ที่ดินกลายเป็นสินทรัพย์ที่เรียกว่าอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งสามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนถ่ายโอนตลอดจนเป็นมรดกตกทอดได้ การทำให้ที่ดินเป็นสินค้าเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการปิดล้อมและการแย่งชิงที่ดินจากผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ซึ่งผู้ที่มีความสามารถในการสะสมทุนสามารถซื้อที่ดินในราคาถูกและสามารถขายที่ดินในราคาที่แพงกว่าอย่างมากได้

⁴⁰ จามะรี เชียงทอง, วัฒนา สุกันสีล, จิรวัดน์ รักชาติ, สว่าง มีแสง และปริญญ์วัลย์ ใจปิ่นดา. 2554. *ชนบทไทย : เกษตรกรรมระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน*. เชียงใหม่. : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อนุชา กุลวิสุทธิ์⁴¹ ได้ชี้ให้เห็นว่า การลงทุนในที่ดินเป็นกระบวนการสะสมทุน ผู้ที่จะประสบผลสำเร็จในการลงทุนจะต้องเข้าใจวัฏจักรของราคาที่ดินซึ่งจะต้องอาศัยจังหวะและความรู้ ผู้ที่จะได้กำไรจากการลงทุนในที่ดินนั้น คือ ผู้ที่สามารถทำที่ดินเปล่าให้กลายเป็นที่ดินซึ่งมีมูลค่ามหาศาลได้ ดังนั้น ในช่วงทศวรรษ 2550 นี้ จะเห็นได้ว่าที่ดินชายแดนเริ่มมีราคาเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก อันเนื่องมาจากว่า ที่ดินบริเวณอื่น ๆ มีราคาแพงมากแล้ว และที่ดินชายแดนยังเป็นที่ดินที่ว่างเปล่า ซึ่งรอคอยให้นักลงทุนเข้ามาแปรเปลี่ยนที่ดินราคาถูกให้กลายเป็นอสังหาริมทรัพย์ที่มีมูลค่าพุ่งสูงขึ้น จึงเกิดการเก็งกำไร การกว้านซื้อที่ดิน ตลอดจนการพัฒนาที่ดินบริเวณชายแดน ซึ่งผู้คนคาดหวังว่า การเปิดเสรีอาเซียนจะส่งผลให้ชายแดนกลายเป็นทำเลทองในไม่ช้า

2.3 สรุป

การทำความเข้าใจ “กระบวนการยื้อแย่งที่ดินชายแดน” นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าคำถามสำคัญที่สุดคือ เราควรให้ความสำคัญกับคำถามว่า การยื้อแย่งที่ดินนั้นเกิดขึ้นอย่างไรหรือเป็นไปในลักษณะใดเงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้เกิดการยื้อแย่งที่ดิน ทั้งนี้ เนื่องจากกระบวนการยื้อแย่งที่ดินเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างทางสังคมในรูปแบบต่างๆกันไป การยื้อแย่งที่ดินชายแดนมีลักษณะเฉพาะเจาะจงบางประการที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน และควรทำความเข้าใจภายใต้บริบทความเป็นชายแดนซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการให้ความหมายแตกต่างจาก “ชนบท” หรือ “เมือง” หรือพื้นที่แบบอื่นๆ อย่างไร

นอกจากนี้ การทำความเข้าใจการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่ชายแดน เราควรจะประเมินว่ามีความรุนแรงในระดับใด ใครเข้ามาเกี่ยวข้องกับการยื้อแย่งที่ดินบ้าง ใครได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ชาวบ้านได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการนี้อย่างไรบ้าง ได้รับผลกระทบอย่างไร ตอบโต้ต่อรองกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร คำถามเหล่านี้จะช่วยทำความเข้าใจกระบวนการยื้อแย่งที่ดินชายแดนได้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม เราจะพบว่า การยื้อแย่งที่ดินชายแดน มีตัวละครในฐานะผู้กระทำหน้าที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งรัฐ เอกชน และชาวบ้านที่เข้ามาแย่งและแย่งชิงที่ดิน เนื่องจากที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ ทำให้รัฐเข้ามาเกี่ยวข้องในการควบคุมที่ดินอย่างมาก แต่ในเวลาเดียวกัน ความต้องการของที่ดินก็มีเพิ่มขึ้นเช่นกันเนื่องจากว่ารัฐได้ส่งเสริมกระตุ้นให้เกิดการค้าชายแดน และผลักดันให้ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ในส่วนของชาวบ้านชายแดนเองก็มีความต้องการที่จะเข้าถึงที่ดิน จึงทำให้ชาวบ้านเข้ามา

⁴¹ โปรดอ่าน อนุชา กุลวิสุทธิ์. (2554). *ที่ดิน เล่น ลงทุน ทำเงิน และหากำไรอย่างชาญฉลาด*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โสมบายเออร์ไกด์. อนุชา กุลวิสุทธิ์. (2556). *ลงทุนที่ดิน & การเลือกทำเลอสังหาริมทรัพย์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โสมบายเออร์ไกด์. อนุชา กุลวิสุทธิ์. (2557(ก)). *อสังหาริมทรัพย์ ฉบับเรียนง่าย รู้ไว เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร : เพรสออฟเซท(1993) จำกัด. อนุชา กุลวิสุทธิ์. (2557(ข)). *อสังหาริมทรัพย์ ฉบับเรียนง่าย รู้ไว เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร : เพรสออฟเซท(1993) จำกัด.

เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแย่งชิงที่ดินด้วย อย่างไรก็ตาม การแย่งชิงที่ดินโดยชาวบ้านนั้นไม่ได้มีลักษณะเช่นเดียวกับที่บริษัทข้ามชาติหรือรัฐที่เข้ามารวบรวมที่ดินผืนใหญ่ แต่ชาวบ้านเข้ามาแย่งชิงที่ดินชายแดนในผืนดินต่างๆที่สามารถเข้าไปบุกเบิกได้ แม้จะเป็นการบุกเบิกอย่างผิดกฎหมายก็ตาม เนื่องจากว่า ชาวบ้านถูกบีบคั้นในเรื่องการดำรงชีพภายใต้ระบบทุนนิยมตลอดจนการถูกเบียดขับออกจากที่ดินจากโครงการของรัฐ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเลือกที่จะเข้าสู่กระบวนการแย่งชิงที่ดินชายแดนด้วยเช่นกัน

บทที่ 3

ชายแดนศรีสะเกษ : ประวัติศาสตร์ของการควบคุมและความอิสระ

อาณาบริเวณชายแดนในฐานะพื้นที่ประเภทหนึ่งซึ่งถูกจัดประเภทว่ามีความแตกต่างจากพื้นที่ลักษณะอื่นๆ กล่าวคือ ชายแดนถูกจำแนกประเภทว่าเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ใช่เมืองหรือชนบท ชายแดนได้รับการนำเสนอภาพว่าเป็นพื้นที่ห่างไกลจากศูนย์กลาง ตั้งอยู่บริเวณชายขอบ เป็นพื้นที่เสี่ยงต่อความขัดแย้งระหว่างประเทศ เสี่ยงต่อการค้าผิดกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้ว ความเป็นชายแดนไม่ได้มีลักษณะเหมารวมเช่นนั้น ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนไปในทิศทางใดก็ได้ กล่าวคือ ชายแดนมีทั้งความเป็นเมืองและความเป็นชนบทซ้อนทับอยู่ ดังที่มีคำเรียกพื้นที่ชายแดนบางแห่งว่าเป็น “เมืองชายแดน” ในขณะที่บางแห่งเรียกว่าเป็น “หมู่บ้าน/ชุมชนชายแดน” เป็นต้น

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดนในอาณาบริเวณที่ผู้วิจัยทำการศึกษา โดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษในเชิงภูมิศาสตร์การเมือง ผ่านการทำความเข้าใจพัฒนาการของความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในพื้นที่ตลอดจนการปรับตัวของชาวบ้านในพื้นที่ว่าดำเนินวิถีชีวิตอย่างไรภายใต้แรงกดดันต่างๆ อย่างไรก็ตาม แม้เราจะให้ความสำคัญกับมิติภูมิศาสตร์การเมือง

ชายแดนแต่ละแห่งมีความเฉพาะเจาะจง ซึ่งหากจะทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนนั้นควรที่จะมองเห็นชายแดนในมิติประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมด้วย กล่าวคือ ประการแรก ชายแดนในฐานะพื้นที่ของความสัมพันธ์ ในทัศนะของ Alejandro Lugo นักมานุษยวิทยาที่ศึกษาชายแดนสหรัฐอเมริกาและเม็กซิโกเห็นว่ากระบวนการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งภูมิภาคชายแดนถูกจินตนาการว่าเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ซึ่งใหญ่กว่า⁴² ดังนั้น การศึกษาวิจัยพื้นที่ชายแดนแห่งหนึ่งแห่งใด ก็ควรที่จะทำความเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้นๆ นั่นคือ ชายแดนแต่ละแห่งมีลักษณะสำคัญอย่างไร

ในที่นี้เห็นว่า ลักษณะสำคัญของพื้นที่ชายแดนบริเวณจังหวัดศรีสะเกษคือ การปะทะกันอย่างเข้มข้นระหว่าง “ความพยายามในการควบคุมพื้นที่ชายแดน” และ “ความปรารถนาที่จะทำให้ชายแดนเป็นอิสระ” กล่าวคือ มิติแรก ประวัติศาสตร์การควบคุมชายแดน ภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ รัฐพยายามเข้ามาควบคุม กำกับ สอดส่อง ดูแล พื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ คำถามคือ รัฐเข้ามาควบคุมชายแดนอย่างไร และส่งผลให้ชายแดนศรีสะเกษมีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร มิติที่สอง คนชายแดนพยายามดิ้นรนเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐหรือผู้มีอำนาจที่เหนือกว่า กล่าวอีกนัย

⁴² Lugo, A. (2008). *Fragmented lives, assembled parts: Culture, capitalism, and conquest at the U.S.-Mexico border*. Austin: University of Texas Press.

หนึ่ง คนบริเวณชายแดนดำเนินชีวิตไปอย่างไรท่ามกลางการควบคุมนั้น มีการปรับตัว ต่อรอง ร่วมมือ หรือต่อต้านอำนาจที่เข้ามาควบคุมอย่างไร

3.1 ภูมิศาสตร์ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง และพื้นที่ภูเขาพนมดงรักหรือพนมดงเร็ก เพี้ยนจากภาษาเขมรว่า พนมดงเร็ก แปลว่า “ภูเขาไม้คาน” (พนม แปลว่า ภูเขา, ดงเร็ก หรือดองเร็ก แปลว่า ไม้คาน) เป็นแนวแบ่งเขตแดน โดยมีแนวเขตแดนยาวประมาณ 85 กิโลเมตร สภาพทั่วไปของเทือกเขาประกอบด้วยภูเขาหินทรายที่เกิดจากการแยกตัวของภูเขาที่มีหน้าผาสูงชัน เทือกเขาพนมดงรักเป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำสาขาที่ไหลไปทางเหนือลงสู่แม่น้ำมูล อาทิเช่น ห้วยสำราญไหลจากอำเภอกุสิงห์ ห้วยชะยุ้งมีต้นกำเนิดจากอำเภอกันทรลักษณ์ นอกจากนี้ในบางพื้นที่มีภูเขาหินบะซอลต์ที่เกิดจากการแยกตัวของลาวาภูเขาไฟ ซึ่งลาวาดังกล่าวเมื่อกลายสภาพเป็นดินแล้วจะเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษเป็นบริเวณที่ยังมีเขตป่าอุดมสมบูรณ์หลงเหลืออยู่⁴³

ในเว็บไซต์ระบบความมั่นคงจังหวัดศรีสะเกษ⁴⁴ ระบุว่า จังหวัดศรีสะเกษมีแนวชายแดนติดกับประเทศกัมพูชา เริ่มจากช่องโพน อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี ถึง ช่องสะงำ อำเภอกุสิงห์ ระยะทาง 127 กิโลเมตร โดยมี 3 อำเภอที่มีอาณาเขตติดกับจังหวัดพระวิหาร และจังหวัดอุดรธานีของประเทศกัมพูชา คือ อำเภอกันทรลักษณ์ระยะทาง 76 กิโลเมตร อำเภอขุนหาญ ระยะทาง 18 กิโลเมตร และอำเภอกุสิงห์ ระยะทาง 33 กิโลเมตร มีช่องทางที่สามารถสัญจรไปมาระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา 16 ช่องทาง คือ ช่องโพน ช่องตาเกียรติ ช่องกุ่มะดึก ช่องคำผกา ช่องกระปือ ช่องตาซึม ช่องกำเปี้ยบ ช่องจักแจรง ช่องกกเนย์ ช่องเชิงพระพุทธร ช่องโดนตวล ช่องแปดหลัก ช่องตาเฒ่า ช่องพระพลัย ช่องบันไดหัก (ผามออีแดง) และช่องสะงำ ซึ่งมีช่องทางที่ประกาศเป็นจุดผ่านแดนและจุดผ่อนปรน 2 ช่องทาง คือ

1) จุดผ่อนปรนเขาพระวิหาร ชายแดนอำเภอกันทรลักษณ์ ปัจจุบันไม่สามารถเดินทางไปมาได้ เนื่องจากจากกัมพูชาได้ปิดประตูที่ด่านชายแดนแห่งนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551

2) จุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำ ชายแดนอำเภอกุสิงห์ ปัจจุบันยังมีการสัญจรไปมาหาสู่กันของประชาชนทั้งสองประเทศอยู่เป็นประจำทุกวัน

ช่องทางที่สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ระหว่างไทยกับกัมพูชา ที่การสัญจรไปมาหาสู่กันและเป็นที่ยึดหลักๆ มีจำนวน 3 ช่องทาง ได้แก่

⁴³ อรุณรัตน์ ทองปัญญาและปรเมศร์ แก้วสมุทร. (2545). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

⁴⁴ http://www.sisaket.go.th/ssis/border_khmer.php (สืบค้นเมื่อ 4 เมษายน 2557)

1.ด่านชายแดนช่องสะง่า อยู่ในพื้นที่ชายแดนอำเภอภูสิงห์ ตรงข้ามกับอำเภออัลลองเวง จังหวัดพระวิหาร โดยมติดคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2547 อนุมัติให้เปิดเป็นด่านชายแดนถาวรในการเดินทางเข้า-ออกระหว่างไทยกับกัมพูชา เป็นเส้นทางในการเดินทางไปสู่จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดเสียมราฐ โดยเส้นทางยุทธศาสตร์หมายเลข 68 ของกัมพูชา ซึ่งอดีตเขมรแดงเคยใช้เป็นทางลำเลียงกำลังพล ในสมัยสงครามภายใน เดิมเป็นทางลูกรัง ปัจจุบันเป็นทางลาดยางตัดตรงจากชายแดนไทยที่ "ช่องสะง่า" อำเภอภูสิงห์ เชื่อมกับเส้นทางของกรมโยธาธิการ หมายเลข 2201 ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ โดยมีเส้นทางเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 24 เส้นทางยุทธศาสตร์โดยสะดวก มีระยะทางจากชายแดนไทยที่อำเภอภูสิงห์ เริ่มต้นจากช่องสะง่า ไปอำเภอ อัลลองเวง และไปจังหวัดเสียมราฐ ระยะทาง 167 กิโลเมตร

2.ช่องตาเฒ่า อยู่ในพื้นที่ชายแดนอำเภอกันทรลักษ์ ตรงข้ามกับจังหวัดพระวิหาร เป็นช่องเขาตามธรรมชาติที่สามารถเดินทางสัญจรได้โดยทางเท้า ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร อยู่บริเวณชายแดนแนวเขตของไทยกับกัมพูชา เป็นพื้นที่คอดกึ่งของเทือกเขาพนมดงรัก ที่สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ระหว่างทั้งสองประเทศ แต่ขณะนี้ยังไม่จัดเป็นพื้นที่ปลอดภัยจากทุ่นระเบิด ซึ่งในปัจจุบันได้มีการเก็บกู้ทุ่นระเบิดไปบ้างแล้ว

3.ช่องพระพะลัย อยู่ในพื้นที่ชายแดนอำเภอขุนหาญ ตรงข้ามกับอำเภอตระปึงปราสาท จังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชา เป็นช่องทางที่สามารถสัญจรไปได้โดยทางเท้า แต่เนื่องจากยังมีทุ่นระเบิดหลงเหลือจากสงครามภายในประเทศกัมพูชาอยู่ จึงไม่มีความปลอดภัยในการเดินทาง และปัจจุบันประชาชนได้หันมาใช้เส้นทางที่จุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าที่อำเภอภูสิงห์ ซึ่งมีความสะดวกและอยู่ใกล้กับช่องพระพะลัย จึงไม่เป็นที่นิยมในการเดินทางอีกต่อไป

จากสภาพภูมิศาสตร์ชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษพบว่า เทือกเขาพนมดงรักเป็นเขตชายแดนที่แบ่งกันพื้นที่ระหว่างประเทศตามธรรมชาติ กล่าวคือ ดินแดนที่ราบลุ่มในประเทศกัมพูชาตอนเหนือและที่ราบสูงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ดร.อัจฉรา ภาณุรัตน์ และคณะได้ให้ภาพไว้ว่า บริเวณที่ราบสูงที่ตั้งอยู่ตอนเหนือของภูเขาพนมดงรักนั้น “มีความอุดมสมบูรณ์มาก เป็นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญคือชาวกูย หรือกลุ่มออสโตรเอเชียติกที่มีการสืบทอดเผ่าพันธุ์มานับ 3,000-4,000 ปี จากการศึกษาวิจัยพบว่า ศิลปวัฒนธรรมและภาษาของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณอีสานใต้ นี้ มีการเลื่อนไหลและโยกย้ายไปมา ระหว่างกลุ่มชนหน้าภูเขากับกลุ่มชนหลังภูเขาซึ่งอาศัยอยู่ที่ราบลุ่มรอบๆ ทะเลสาบเขมร มีร่องรอย สายใยผูกพันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่หน้าเขาและหลังเขาในลักษณะของความเป็นพี่น้องและสายเลือดเดียวกัน”⁴⁵

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน เขตแดนไทย-กัมพูชาในจังหวัดศรีสะเกษ ยังไม่สามารถตกลงกันที่จะขีดเส้นเขตแดนชัดเจนได้ เนื่องจากการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนระหว่างไทยและกัมพูชา ตลอดจนการ

⁴⁵ อัจฉรา ภาณุรัตน์ และคณะ (2555) พระ-หมอ-ครู : กลไกทางวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. น.36.

การโต้แย้งเรื่องปราสาทพระวิหาร ความไม่ชัดเจนแน่นอนของเขตแดนกลายเป็นแรงกดดันที่สำคัญในการทำให้พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ของการควบคุมอย่างเข้มข้น ดังนั้น การจะทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆของพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษได้นั้น จะต้องให้ความสำคัญกับ “ภูมิศาสตร์” และ “การเมือง” ควบคู่กันไป กล่าวคือ ปัญหาเขตแดนในฐานะปัญหาระหว่างประเทศนั้นเป็นประเด็นของการทำความเข้าใจในเรื่องราวการจัดประเภทพื้นที่กายภาพให้เป็นสัดส่วนเพื่อจำแนกการเป็นเจ้าของโดยเด็ดขาด ซึ่งเมื่อรัฐชาติเข้ามามีอิทธิพลเหนือพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ทั้งไทยและกัมพูชาได้โต้แย้งถึงสิทธิเหนืออาณาเขต เพื่อที่จะสามารถครอบครองตลอดจนมีสิทธิอันเด็ดขาดเหนือพื้นที่นั้นๆ ซึ่งเมื่อมีการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนที่ทับซ้อนกัน การต่อสู้ช่วงชิงอธิปไตยเหนือดินแดนจึงเกิดขึ้น นั่นคือไม่ว่าจะเป็นการเจรจาต่อรองเพื่อครอบครองพื้นที่อย่างสันติหรือการประกาศศึกสงคราม การต่อสู้ช่วงชิงดินแดนได้ทำให้ปัญหาภูมิศาสตร์กลายเป็นเรื่องการเมือง

ปัญหาปราสาทพระวิหารและเขตแดนไทย-กัมพูชาบริเวณจังหวัดศรีสะเกษได้กระตุ้นให้มองเห็นว่า ภูมิศาสตร์การเมืองมีความเชื่อมโยงกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์⁴⁶ ซึ่งการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนยกมาเป็นหลักฐานในการยืนยันว่าเหตุใด ใคร หรือประเทศใด ควรมีอธิปไตยเหนือดินแดนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาความเป็นชายแดนไทย-กัมพูชา จะพบว่าในแต่ละช่วงเวลา ความเป็นเขตแดนนั้นมีลักษณะแตกต่างกันไป เมื่อเขตแดนการเคลื่อนผ่านยุคแต่ละช่วงของประวัติศาสตร์นั้น ในแต่ละยุคสมัยได้มีการ “ทำลาย” ลักษณะสำคัญบางประการของยุคก่อนหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรอบความคิดของคนแต่ละช่วงเวลาเมื่อขับเคลื่อนไปจนถึงจุดหนึ่งที่ความคิดใหม่หักล้างความคิดเดิม ก็จะทำให้ยุคสมัยหนึ่งเกิดการสถาปนาชุดความรู้แบบใหม่ และความรู้ที่สร้างขึ้นมาก็ได้ผลิตโครงสร้างสังคมที่รองรับความคิด/ความรู้เหล่านั้น วิวิธวิทยาการศึกษาประวัติศาสตร์เช่นนี้เรียกว่า “ประวัติศาสตร์ของความไม่ต่อเนื่อง” ในการศึกษาประวัติศาสตร์เช่นนี้จึงต้องการอธิบายว่า ยุคสมัยหนึ่งมีการสร้างความรู้ ความจริง อำนาจ ขึ้นมาควบคุมให้มนุษย์กระทำการหรือให้ความหมายอย่างหนึ่งอย่างใดในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร⁴⁷

เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของความไม่ต่อเนื่องของภูมิศาสตร์การเมืองชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ สิ่งที่ต้องพิจารณาอย่างละเอียดก็คือ เงื่อนไขใดชายแดนถูกควบคุมหรือถูกปล่อยให้เป็นอิสระและภายใต้ความขัดกันของควบคุมและความเป็นอิสระนี้ ผู้คนชายแดนมีปฏิกิริยาอย่างไร ปรับตัวต่อรอง หรือต่อสู้กับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไปแต่ละช่วงเวลาอย่างไร จุดเปลี่ยนสำคัญของภูมิศาสตร์การเมืองพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษก็คือ การสถาปนาอำนาจของรัฐชาติเหนือดินแดน ผลจากการที่รัฐชาติแผ่อิทธิพลเข้าสู่ทุกอณูของพื้นที่ซึ่งอยู่ในอธิปไตยของตนไม่ว่าพื้นที่ชายแดน ทำให้อาณา

⁴⁶ โปรตดู หนูมาน กรมฐาน (บรรณาธิการ). (2551) *คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คดีปราสาทพระวิหาร พ.ศ. 2505*. กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย.

⁴⁷ โปรตดู Foucault, M. (1971). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. New York: Pantheon Books. และ Foucault, M. (1989). *The Archeology of knowledge*. London: Routledge.

บริเวณนี้เป็นพื้นที่ซึ่งรัฐเข้ามาแทรกแซงและควบคุมอย่างเข้มข้นมากขึ้น คำถามก็คือ รัฐเข้ามาควบคุมชายแดนอย่างไร และเมื่อรัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนแล้ว พื้นที่ชายแดนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และการก้าวเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ซึ่งพยายามรื้อถอนความเป็นรัฐชาติ ไม่ว่าการผนวกภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตลอดจนการเปิดเสรีการค้าอาเซียน สิ่งเหล่านี้ทำให้พื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษข้ามพ้นความเป็นรัฐชาติไปมากน้อยเพียงใด และคนชายแดนศรีสะเกษปรับตัว ต่อสู้ ต่อรอง อย่างไร

ในที่นี้ ได้แบ่งยุคสมัยภูมิศาสตร์การเมืองของชายแดนศรีสะเกษเป็นสามยุคหลักๆด้วยกัน คือ ยุคแรก ยุคชุมชนชายแดนและความสัมพันธ์กับรัฐจารีต ยุคที่สอง ยุคหมู่บ้านชายแดนและความสัมพันธ์กับรัฐชาติ และยุคที่สาม ยุคเมืองชายแดนและความสัมพันธ์กับเสรีนิยมใหม่ โดยในยุคที่หนึ่งและยุคที่สองบางส่วนนั้น ผู้วิจัยอาศัยข้อมูลจากบริเวณเขาพระวิหารเป็นหลัก เนื่องจากมีผู้ค้นคว้าไว้อย่างกว้างขวางพอสมควร ส่วนในยุคที่สองบางส่วนและยุคที่สาม ผู้วิจัยจะกล่าวถึงชายแดนศรีสะเกษในบริบทที่กว้างขึ้น โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารต่างๆและข้อมูลภาคสนามที่ได้เก็บข้อมูลมาแล้วประกอบกัน

3.2 ยุคชุมชนชายแดน คนชายขอบ และความสัมพันธ์กับรัฐจารีต (ก่อนปี พ.ศ. 2447)

เมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์บริเวณที่เป็นชายแดนศรีสะเกษในปัจจุบัน พบว่า พื้นที่นี้ถูกมองว่าเป็นชายแดนมาตั้งแต่อดีต กล่าวคือ ในยุคก่อนรัฐชาติ บริเวณเทือกเขาพนมดงรักที่กั้นชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นเขตภูเขาหรือป่าที่บึงซึ่งกันผู้คนที่อยู่ด้านเหนือและด้านใต้ของเทือกเขาออกจากกัน ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะพิจารณาว่า เขตชายแดนศรีสะเกษในช่วงรัฐจารีตมีการก่อตัวชุมชนขึ้นมาอย่างไร และชุมชนเหล่านี้ถูกควบคุมและเป็นอิสระจากรัฐจารีตหรือไม่อย่างไร

คนชายขอบบริเวณชายแดนและการสร้างความสัมพันธ์กับรัฐจารีต

แนวคิดเรื่อง “โซเมีย” (zomia) ซึ่ง James C. Scott⁴⁸ ได้เอาหยิบยืมแนวคิดของนักวิชาการชาวดัตช์ที่ชื่อ Willem van Schedel มาใช้เรียกพื้นที่ชายขอบบริเวณภูเขาสูงหรือพื้นที่ชายขอบของอาณาจักรต่างๆ ในเวียดนาม ลาว พม่า กัมพูชา ไทย จีน อินเดีย บังคลาเทศ ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมกว้างขวางประมาณ 2.5 ล้านตารางกิโลเมตร ในพื้นที่โซเมียนี้นักกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ 100 ล้านคนซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์และภาษา คนที่อาศัยเหล่านี้ไม่ได้เป็น “คนป่า” “คนเถื่อน” ที่ไร้อารยธรรม แต่คนกลุ่มนี้เลือกที่จะไม่ถูกกลืนสู่การเป็น “คนเมือง” คนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่มีสำนึกอิสระ หลบเลี่ยง และไม่ยอมที่จะถูกกดขี่จากอำนาจรัฐจารีต ในมุมมองของสก็อตจึงมองว่าพื้นที่

⁴⁸ Scott, J. C. (2009). *The art of not being governed: An anarchist history of upland Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.

ชายแดนของรัฐจารีตในยุคก่อนทันสมัยนั้นเป็นพื้นที่ของการ “หลบเลี่ยง” ซึ่งคนบริเวณชายขอบเหล่านี้ปฏิเสธที่จะถูกผนวกกลืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขนาดใหญ่

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างคนชายขอบกับอำนาจรัฐจารีตหรือการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนเล็กคนน้อยกับเจ้าผู้ปกครองของรัฐขนาดใหญ่ไม่ได้เป็นในทิศทางเดียว กล่าวคือ คนชายขอบไม่ได้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าเมืองเจ้าแผ่นดินแต่อย่างใดเลยจนต้องระเห่ร่อนอยู่บนภูเขาหรือหลบลิ่วไปอยู่ในป่าลึก แต่เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองรัฐจารีตกับกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้เรามองเห็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างผู้คน ทั้งระหว่างชนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ ระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ และรัฐกับรัฐ

นิติ ภาวครพันธุ์ ได้โต้แย้งการมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ชายขอบกับรัฐจารีตของ James c. Scott ว่ามองเห็นเพียงความสัมพันธ์เพียงมิติเดียว แต่จริงๆ แล้ว “รัฐจารีตในอุษาคเนย์มีความซับซ้อน หลากหลาย และมีพลวัต บ่อยครั้ง “ต่อรอง” กับรัฐอื่นหรือแม้แต่กับคนต่างกลุ่มภาษาต่างวัฒนธรรม โดยจัดวางแต่ละกลุ่มไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับเหตุผลทางเศรษฐกิจ การค้า การเมือง การทูต-การทำสงคราม บ่อยครั้งต้องยอมอ่อนข้อให้คนตัวเล็กตัวน้อยเพื่อแลกกับผลประโยชน์ หรือเอาหูไปนาเอาตาไปไร่เมื่อคนเหล่านี้เอาเปรียบกันเอง เพื่อประโยชน์ภายหลัง”⁴⁹

จากแนวคิดโซเมียที่เจมส์ ซี สก็อตหยิบมาใช้ในการวิเคราะห์คนชายขอบในพื้นที่ห่างไกลและข้อโต้แย้งของนิติ ภาวครพันธุ์ สามารถช่วยนำทางให้เราเข้าใจความซับซ้อนของพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ ก่อนอิทธิพลของรัฐชาติสมัยใหม่จะแผ่คลุมมาถึง กล่าวคือ ชายแดนบริเวณนี้มีความสัมพันธ์กับรัฐจารีตที่ซับซ้อน กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในแถบลุ่มน้ำโขงตอนล่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์กวยได้ติดต่อค้าขายกับอยุธยามานานแล้ว ดังที่ปรากฏหลักฐานจากกฎหมายอยุธยาฉบับ พ.ศ. 1974 ซึ่งระบุว่า มีพ่อค้าจากดินแดนต่างๆ เข้ามาค้าขายกับอยุธยา ได้แก่ อินเดีย มาเลย์ ชานู แกว กวย และอื่นๆ และจากหลักฐานของพงศาวดารเมืองละแวกในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 ระบุว่า กษัตริย์เขมรได้ขอให้เจ้ากวยแห่งตะบองขมุมนซึ่งมีเมืองสำคัญทางตอนใต้ของเมืองจำปาศักดิ์ส่งทหารไปช่วยปราบกบฏ ต่อมาในช่วงที่เจ้าศรีสมุทรพุทธางกูรได้สถาปนาอาณาจักรจำปาศักดิ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ชาวกวยได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ภาคอีสานตอนใต้ และในสมัยพระเจ้าเอกทัศ ชาวกวยช่วยติดตามพระยาช้างเผือกที่แตกออกจากโรงช้าง จนหัวหน้าหมู่บ้านชาวกวยที่ติดตามช้างได้รับ

⁴⁹ นิติ ภาวครพันธุ์. (2553). “ข้าพเจ้า คนตัวเล็กตัวน้อยหนีอารยธรรม อ่านความคิดต่อต้านรัฐของ James C. Scott”, *อ่าน*. 3(1) : น.186

บรรดาศักดิ์เป็นหลวงและได้เลื่อนเป็นพระ พร้อมทั้งยกบ้านขึ้นเป็นเมือง ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็นเมืองต่างๆในจังหวัดศรีสะเกษ⁵⁰

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชาติพันธุ์ในท้องถิ่นและความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐจาริต จะพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในภาคอีสานตอนใต้แม้จะอยู่ห่างไกลและมีอิสระจากศูนย์กลางอำนาจพอควร แต่พวกเขาก็ไม่ได้แยกขาดจากโลกภายนอกอย่างสิ้นเชิง กลุ่มชาติพันธุ์กวยหรือส่วยมีความสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบกับรัฐจาริตในอาณาบริเวณนี้ ในช่วงสมัยอยุธยาเรืองอำนาจ กลุ่มชนพื้นเมืองในเขตจังหวัดศรีสะเกษมีการติดต่อค้าขายกับไทยล้านนาและไทยล้านช้าง เมื่อเกิดการแย่งชิงอำนาจในเวียงจันทน์ในช่วงปี พ.ศ. 2251 พระครูโพนสะเม็กได้พาชาวลาวมาตั้งถิ่นฐานตามสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งบางพื้นที่มีชาวกวยอาศัยอยู่จึงพากันอพยพมายังบริเวณที่อกเขาพนมดงรักและอาศัยปะปนกับคนเขมรป่าดงที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ในช่วงปี พ.ศ. 2324 สมัยกรุงธนบุรี มีการเกณฑ์กำลังจากเมืองโนนแถบพื้นที่ชุมชน สุรินทร์ สังขะช่วยปราบจลาจลในเมืองเขมร⁵¹

ในสมัยอยุธยา การดำรงอยู่ของกลุ่มคนส่วยในเขตอีสานใต้ รัฐจาริตได้ติดต่อค้าขายกับพวกเขา และมีการแต่งตั้งให้มีฐานันดรศักดิ์เพื่อทำหน้าที่ควบคุมเขมรส่วนป่าดงในเขตบ้านตำบลที่อาศัยอยู่ อย่างไรก็ตาม คนในพื้นที่ศรีสะเกษไม่ได้ติดต่อค้าขายกับอยุธยาหรือกรุงเทพฯ เท่านั้น หากแต่มีความสัมพันธ์กับรัฐอื่นๆ ในสมัยรัชกาลที่ 1 พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน (เชียงชั้น) ให้การต้อนรับพ่อค้าญวนที่มาซื้อวัวควายที่เมืองขุขันธ์ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้และคอยควบคุมพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างดี โดยให้ที่พักและเกณฑ์คนทำทางไปช่องโพนเพื่อให้วัวควายไปขายที่เมืองพนมเปญ สะดวกขึ้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ขึ้น มีการกวาดต้อนเอาคนไทย เขมร ส่วยไปไว้ยังเมืองนครจำปาศักดิ์⁵² ช่วงเวลานี้ ผู้คนในแถบชายแดนศรีสะเกษถูกบังคับให้โยกย้ายถิ่นฐานเพราะผลพวงจากการศึกสงคราม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า เมืองชายแดนในเขตพื้นที่ศรีสะเกษมีความสัมพันธ์กับรัฐจาริตทั้งสยาม เขมร ลาว กัมพูชา มาอย่างต่อเนื่องยาวนานและทำให้เรามองเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชนพื้นเมืองกับรัฐจาริตมีความซับซ้อน กล่าวคือ แม้พวกเขาจะมีสำนักของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อิสระ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาจะอาศัยพื้นที่ป่าเขาในบริเวณชายแดนเป็นพื้นที่หลบหนีจากอำนาจรัฐ พวกเขาสร้างสัมพันธ์และสวามิภักดิ์กับอำนาจรัฐจาริตเพื่อประโยชน์ในการค้าขาย ในเวลาเดียวกัน พวกเขาก็ถูกกวาดต้อนและได้รับผลกระทบจากภัยสงคราม

⁵⁰ โปรตดู อรุณรัตน์ ทองปัญญาและปรเมศร์ แก้วสมุทร (2545). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. น. 17 และ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ (2546). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. น.129-130.

⁵¹ อรุณรัตน์ ทองปัญญาและปรเมศร์ แก้วสมุทร (2545). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. น. 16-18

⁵² เต็ม วิภาคย์พจนกิจ (2546). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. น.130-134.

จนไม่สามารถตั้งถิ่นฐานอย่างมั่นคงได้ ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ชายแดนศรีสะเกษจึงไม่ได้เป็นพื้นที่ซึ่งแยกตัวอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นพื้นที่ซึ่งมีความสัมพันธ์กับราชอาณาจักรขนาดใหญ่ ตลอดจนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของรัฐจารีตไม่มากนัก

อย่างไรก็ตาม แม้พื้นที่ชุมชนชายแดนศรีสะเกษจะมีความสัมพันธ์กับรัฐจารีตในเชิงการเมืองและเศรษฐกิจ แต่จะพบว่า พื้นที่ชายแดนยังคงเป็นพื้นที่ของการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรมอีกโสดหนึ่งด้วย กล่าวคือ การมีหลักฐานทางโบราณคดีของการสร้างปราสาทหินในฐานะศาสนสถานที่ผู้คนให้การเคารพนับถือ ดังที่ในบริเวณที่ราบสูงของจังหวัดศรีสะเกษมีปราสาทหลายแห่ง เช่น ปราสาทพระวิหาร ปราสาทกำแพงใหญ่ ปราสาทกำแพงน้อย ปราสาทตาหนักไพร ปราสาทบ้านโคกปราสาท เป็นต้น ในกรณีปราสาทพระวิหารเป็นศาสนสถานที่สำคัญในภูมิภาคนี้แห่งหนึ่ง ซึ่งมีหลักฐานว่าสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1

ศรีศักร วัลลิโภดมเห็นว่า ปราสาทพระวิหารนั้นมีทำเลที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นกลางทางการเมือง คือเป็นแหล่งจาริกแสวงบุญของผู้คนจากเมืองต่างๆ และรัฐต่างๆ ที่นับถือศาสนาเดียวกัน นอกจากนี้ ศรีศักรยังสันนิษฐานอีกว่า บริเวณปราสาทพระวิหารนั้นอาจมีชุมชนและอาศรมของนักพรตอาศัยอยู่ในบริเวณนี้หรือใกล้เคียงบริเวณนี้ นอกจากนี้ยังมีร่องรอยของการตัดหินจากบริเวณนั้นมาทำเขื่อนกันน้ำ⁵³

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในเชิงภูมิศาสตร์การเมืองแล้ว เราจะพบว่า ศาสนา การเมือง และภูมิศาสตร์ก็ไม่ได้แยกขาดออกจากกัน กล่าวคือ ปราสาทพระวิหารนั้นไม่ได้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คนต่างชาติพันธุ์ให้ความเคารพนับถือ หากแต่ปราสาทพระวิหารยังเกี่ยวข้องกับการสถาปนาอำนาจของรัฐจารีตเหนือพื้นที่บริเวณนี้อีกด้วย ธิดา สาระยา เห็นว่า โดยสภาพภูมิศาสตร์ เราจะพบว่าเทือกเขาพนมดงรักนั้นได้เป็นแนวเขตแดนที่แบ่งแยกพื้นที่ออกจากกัน คือ บริเวณที่ราบสูงโคราช อยู่ทางซีกเหนือ และบริเวณที่ราบต่ำอยู่ทางซีกใต้ของเทือกเขา สภาพพื้นที่ซึ่งแตกต่างกันนี้ทำให้พวกกลุ่มที่อาศัยอยู่ในที่ราบต่ำ โดยเฉพาะรอบๆ ทะเลสาบเขมร คือ พวกกลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีสังคมวัฒนธรรมที่เป็นสังคมเมือง มีการติดต่อค้าขายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอารยธรรมกับภายนอกอย่างต่อเนื่อง จึงมีพัฒนาการขึ้นเป็นรัฐอาณาจักรอย่างรวดเร็ว แต่พวกที่อยู่ในที่ราบสูงโคราช โดยเฉพาะตามเชิงเขาตมทางฝั่งใต้ของแม่น้ำมูล ผู้คนอาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายและแบ่งแยกเป็นเผ่าพันธุ์ต่างๆ ไม่มีการรวมกลุ่มกันทางการเมืองที่ใหญ่โต การสร้างปราสาทพระวิหารจึงเป็นการสถาปนาพระราชอำนาจของกษัตริย์ขอมผ่านลัทธิเทวราช

ปราสาทพระวิหารจึงทำหน้าที่อีกอย่างหนึ่งก็คือ การควบคุมกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ให้แสดงความจงรักภักดีกับรัฐจารีตที่เข้ามาควบคุมพื้นที่นั้น ในจารึกซึ่งพบ ณ เขาพระวิหาร ระบุว่า มีคนพื้นเมืองอาศัยอยู่ และคนพื้นเมืองแถบนี้มีหัวหน้าปกครอง ผู้คนนิยมนับถือพระนารายณ์ นอกจากนี้ คนพื้นเมืองเหล่านี้มีกิจกรรมต่างกระตือรือร้นต่ออาณาจักรขอม ในจารึกระบุว่าคนกลุ่มนี้เป็น

⁵³ ศรีศักร วัลลิโภดม (2546). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม. น. 480-484.

พวก “กบฏดำ” หรือกลุ่มชาติพันธุ์กวย ในจารึกปราสาทตาแก้วก็พบว่า ผู้ที่มีอำนาจเหนือพื้นที่เขาพระวิหารในสมัยนั้น คือ นางพินสววรรค์ครามวดี ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าพระธิดาองค์หนึ่งแต่งงานกับพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 นอกจากนี้ ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 พระองค์ทรงประทานผู้คนให้รับใช้เพาะปลูกทำนาเลี้ยงศาสนา และบางส่วนก็อพยพไปอยู่ชุมชนใกล้เคียง ทำให้มีการขยายตัวของชุมชนไปในแถบนี้เป็นอันมาก ซึ่งมีการสร้างปราสาทที่พบในเขตจังหวัดศรีสะเกษหลายแห่งเป็นเครื่องยืนยัน⁵⁴

กล่าวโดยสรุป เทือกเขาพนมดงรักในยุครัฐจารีตก็คือชายแดนที่แบ่งอารยธรรมขอมโบราณทางตอนใต้ของเทือกเขาออกจากกลุ่มชาติพันธุ์พื้นถิ่นทางตอนเหนือ ปราสาทจึงเป็นทั้งเครื่องมือในการควบคุมคนและพื้นที่ นั่นคือ การสร้างปราสาทเป็นการสร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์เพื่อให้กลุ่มคนที่ด้อยกว่าสวามิภักดิ์กับกลุ่มคนที่มีฐานอำนาจแข็งแรงกว่า แต่ในเวลาเดียวกัน กลุ่มชนพื้นเมืองก็มีสำนักอิสระที่ไม่ได้สยบยอมต่ออำนาจที่เหนือกว่าเสมอไป พวกเขาตั้งรกรากและสร้างตัวตนบนพื้นฐานของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ชุมชนชายแดนที่ถูกสร้างขึ้นในรัฐจารีตจึงอยู่ภายใต้การปะทะกันระหว่างการถูกควบคุมและการเป็นอิสระ ด้านหนึ่ง ปราสาทคือเครื่องมือแสดงอำนาจของกษัตริย์เขมรที่เข้ามาควบคุมพื้นที่แถบนี้ แต่อีกด้านหนึ่ง กลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองมีการปกครองตนเอง หากไม่มีการก่อกบฏ รัฐที่คอยควบคุมอยู่ห่างๆก็จะไม่เข้ามาทวงถาม คนพื้นเมืองเหล่านี้จึงมีอิสระพอควร เมื่อเป็นเช่นนี้ ในยุครัฐจารีต ผู้คนชายแดนไม่ได้ตัดขาดจากโลกภายนอก แต่ในเวลาเดียวกัน ก็ไม่ได้ถูกรอบำควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แม้พวกเขาจะอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐจารีต แต่พวกเขาไม่ได้ถูกกลืนกลาย (assimilation) การดำรงอยู่ของชนพื้นเมืองบริเวณชายแดนได้ให้พื้นที่แก่ชนพื้นเมืองธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้ตราบดีที่ยังมีผลประโยชน์ร่วมกับรัฐจารีตและยังไม่แสดงตนเป็นภัยคุกคามต่อรัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า

ภูมิศาสตร์การเมืองของเส้นทางการค้า

ในเชิงภูมิศาสตร์การเมือง เราจะพบว่า พื้นที่ชายแดนในยุครัฐจารีตมีความสำคัญในแง่ของการเป็นส่วนหนึ่งของ “เส้นทางการค้า” การจะทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนในเขตอีสานใต้จึงไม่สามารถที่จะพิจารณาแต่เพียงลำพังได้ หากต้องทำความเข้าใจผ่านมิติความสัมพันธ์กับบริบทความเปลี่ยนแปลงที่กว้างใหญ่กว่า พวงทอง ภาวครพันธุ์⁵⁵ ได้ชี้ให้เห็นว่า ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เส้นทางการค้าสามารถโยงใยกันเป็นใยแมงมุม กล่าวคือ บริเวณลุ่มน้ำโขงตอนกลางมีเส้นทางการค้าหลายเส้นทางด้วยกัน เช่น เวียดนามตอนกลางสามารถเชื่อมต่อนายังภาคกลางของสยาม โดยข้ามแม่น้ำโขงและที่ราบสูงโคราช เส้นทางการค้าอีกเส้นหนึ่งคือ เส้นทางการค้าของสินค้าราคาแพง เช่น งาช้าง ทอง

⁵⁴ จิตา สาระยา. (2538). *เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: 2538. น. 71-144.

⁵⁵ พวงทอง ภาวครพันธุ์. (2552). *สงคราม การค้า และชาตินิยมในความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.

อบเชย กระวาน และนอแรด การเดินทางของพ่อค้าชาวพวนที่ล่องน้ำโขงจากเมืองปักโลมายังเมืองพิชัยและใช้เวลาอีกสิบสองวันเดินทางเรือมาถึงกรุงเทพฯ นอกจากนี้ กัมพูชาเป็นอีกเส้นทางหนึ่งที่สินค้าจากลุ่มน้ำโขงตอนกลางเดินทางไปสู่เมืองชายฝั่งทะเล ผ่านการล่องแก่งมาจนถึงหลี่ผี แล้วเดินทางบกด้วยเกวียนมายังกัมพูชา สินค้าจากคนลาวและผู้ที่อยู่บนที่สูงถูกนำมาพบกับสินค้าของเขมรที่พนมเปญ และส่งต่อไปยังเรือสำเภาที่เมืองฮาเตียน

ในยุคสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินได้เข้าไปตีเมืองฮาเตียน ตลอดจนเข้าไปทำสงครามกับกรุงพนมเปญ การสงครามกับบริเวณดินแดนแถบลุ่มน้ำโขง นอกจากจะเป็นการกำราบให้อำนาจของท้องถิ่นต่างๆ ใฝ่ใถ่รับต่ออำนาจของกษัตริย์สยามแล้ว สงครามยังหมายถึงการควบคุมเส้นทางการค้าอีกด้วย การไปตีเมืองฮาเตียนของพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นไม่ได้มุ่งเพิ่มพูนกำลังเลกไพร่ให้กับสยาม แต่ต้องการที่จะควบคุมและทำนุบำรุงฮาเตียนให้เป็นเมืองท่าภายใต้อิทธิพลของสยาม จนกระทั่งสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สยามสามารถผนวกอำนาจของตนได้ตลอดลุ่มน้ำโขงด้วยการตั้งเอาศูนย์กลางการค้าสำคัญ ได้แก่ เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ พระตะบอง และพนมเปญมาอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยาม อย่างไรก็ตาม ต่อมาทางเวียดนามก็พยายามขยายอิทธิพลมายังดินแดนลาวและกัมพูชา เพื่อควบคุมการค้าแถบนี้ จนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้ารัชกาลที่ 3 ประกาศศึกสงครามกับเวียดนาม

กล่าวโดยสรุป พื้นที่ชายแดนแถบเทือกเขาพนมดงรักในยุครัฐจารีตมิทั้งความพยายามที่จะเข้ามาควบคุมทั้งโดยอาชญากรรมและความเชื่อในการบูรณาการพื้นที่ชายแดนเข้าสู่รัฐที่ใหญ่กว่าและการใช้ศึกสงครามเข้าครอบครองเส้นทางการค้า อีกด้านหนึ่ง ชนพื้นเมืองที่อยู่ชายแดนมีบทบาททั้งในการให้ความร่วมมือกับรัฐจารีตและต่อต้าน ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นพลวัตและความซับซ้อนของพื้นที่ชายแดนในบริเวณนี้ ซึ่งมีทั้งการควบคุมและการแสวงหาอิสรภาพในเวลาเดียวกัน

3.3 ยุคหมู่บ้านชายแดนและความสัมพันธ์กับรัฐชาติ (พ.ศ. 2447-2530)

จุดเปลี่ยนสำคัญของความเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษก็คือ การก้าวเข้ามาของการล่าอาณานิคมโดยประเทศตะวันตก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐจารีตกับชนพื้นเมืองถูกเชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์การเมืองรูปแบบใหม่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกตะวันตกกับท้องถิ่นได้ทำให้ชายแดนแปรเปลี่ยนโฉมหน้าจากเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก้าวเข้ามามีบทบาทของแผนที่สมัยใหม่นำมาซึ่งขีดเส้นเขตแดนของพื้นที่ให้มีความชัดเจน เส้นเขตแดนได้ทำให้ “ภูมิกายา” (geo-body) ของรัฐชาติมีตัวตนที่จับต้องได้⁵⁶ กล่าวคือ มีการจัดแบ่งพื้นที่ว่าบริเวณไหนรัฐใดเป็นผู้ครอบครองและมีอำนาจในการควบคุมพื้นที่เหล่านั้น พื้นที่ในขอบเขตอธิปไตยจึงกลายเป็นสมบัติของรัฐ และรัฐมีความชอบธรรมมีอำนาจเหนือพื้นที่นั้นๆ

⁵⁶ Thongchai, W. (1994). *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation*. Chiang Mai: Silkworm Books.

การสถาปนาอำนาจรัฐชาติเหนือดินแดนนั้นส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษอย่างขนานใหญ่ นั่นคือ การแสดงตนเป็นเจ้าของเหนือพื้นที่บริเวณนี้และเข้ามาจัดการควบคุมทรัพยากรและผู้คนในขอบเขตแดนนี้ อย่างไรก็ตาม การก่อเกิดของความเป็นรัฐชาติในบริเวณอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนั้นไม่ได้เป็นอย่างราบรื่น รัฐไม่สามารถเข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนอย่างง่ายดาย แต่ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในแถบชายแดนพยายามดิ้นรนต่อสู้ และบางครั้งก็ต่อต้านรัฐซึ่งแสดงอำนาจเหนือพื้นที่ชายแดน

การก้าวเข้ามาของรัฐชาติได้แปรเปลี่ยน “ชุมชนชายแดน” ในยุครัฐจาริต ให้กลายมาเป็น “หมู่บ้านชายแดน” ในยุครัฐชาติ หมู่บ้านเป็นหน่วยทางสังคมซึ่งรัฐชาติสมัยใหม่สร้างขึ้นมาเพื่อจัดการปกครองแทนที่ชุมชนซึ่งไม่จำเป็นต้องขึ้นกับอำนาจรัฐใดๆก็ได้ถ้าชุมชนเหล่านั้นไม่กระด้างกระเดื่องต่ออำนาจรัฐจาริต เมื่อก้าวเข้าสู่ยุครัฐชาติสมัยใหม่ รัฐไทยพยายามขีดเส้นพรมแดนบริเวณชายแดนศรีสะเกษให้ชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ แต่ยิ่งพยายามขีดเส้นให้ชัดเจนมากเท่าไร ก็ยิ่งจะพบว่าเส้นพรมแดนก็ยังพร่าเลือนมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากว่าไทยมีอาจตกลงเส้นเขตแดนกับกัมพูชาได้ เส้นพรมแดนที่ยังสร้างไม่เสร็จนี้เป็นผลพวงที่ไม่ได้คาดคิดจากความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ที่ต่อเนื่องยาวนานระหว่างเสรีนิยมใหม่กับคอมมิวนิสต์ แม้จะจบสิ้นสงครามเย็นไปแล้ว แต่ความขัดแย้งในเรื่องพรมแดนระหว่างไทยกับกัมพูชายังคงดำรงสืบเนื่องมาจนกระทั่งทุกวันนี้

หมู่บ้านชายแดน อำนาจรัฐสยาม และการล่าอาณานิคม

ในยุคที่ตะวันตกเริ่มเข้ามาล่าอาณานิคม บริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ กล่าวคือ สยามพยายามที่จะปรับตัวเองด้วยการเข้ามาแสดงสิทธิเหนือดินแดนแถบนี้ กล่าวคือ พื้นที่แถบชายแดนศรีสะเกษนี้มีร่องรอยของการตั้งหมู่บ้านที่รัฐส่วนกลางได้จัดตั้งขึ้นมานานแล้ว ทั้งนี้เราจะพบว่า หมู่บ้านชายแดนที่ตั้งขึ้นนี้จะขึ้นอยู่กับหัวเมืองที่ถูกจัดตั้งขึ้นในมณฑลอีสาน กล่าวคือ ในช่วงรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีแนวนโยบายสนับสนุนให้มีการตั้งเมืองในพื้นที่อีสานใต้ เช่น ในปี พ.ศ. 2388 ได้โปรดเกล้าให้บ้านไพรตะบันยกขึ้นเป็นเมืองมโนไพรหรือมะลูเปร ทั้งนี้เพื่อควบคุมแหล่งสินค้าของป่าที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในเขตแถบเทือกเขาพนมดงรัก ต่อมาในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้จัดตั้งบ้านลำแสน ตำบลห้วยแสนไพรอาบาลขึ้นเป็นเมืองกันทรลักษณ์ และให้ตั้งบ้านกันตวด ตำบลห้วยอุทุมพรขึ้นเป็นเมืองอุทุมพรพิสัย เหตุที่ยกบ้านทั้งสองแห่งเป็นเมืองเนื่องจากต้องการประกาศสิทธิในการครอบครองดินแดนของสยาม และควบคุมเส้นทางการค้าชายแดนเนื่องจากมีช่องเขาที่มีขนาดใหญ่ คือช่องโพน เมืองทั้งสองแห่งนี้ระบุว่าเป็น “เมืองเกราะ” ซึ่งน่าจะหมายถึงเมืองกันชนหรือเมือชายแดน⁵⁷

⁵⁷ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2556). *ประวัติศาสตร์ผู้คนบนเส้นพรมแดนเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. น.36-38.

จากหลักฐานบันทึกการเดินทางของนักสำรวจชาวตะวันตก ทำให้เราสามารถมองเห็นการก่อตัวของหมู่บ้านชายแดนจังหวัดศรีสะเกษได้พอสมควร กล่าวคือ ในบันทึกของลาซงกีแยร์ได้เดินทางมาที่ปราสาทพระวิหารโดยใช้เส้นทางเกวียน มีการกล่าวถึงว่าเส้นทางนี้เริ่มต้นที่บ้านเบ็งมะลูหรือบ้านเบ็งมะลู ซึ่งอยู่ในตำบลเสาธงชัยในปัจจุบัน ในขณะที่แอมอนิเย นักเดินทางสำรวจอีกคนหนึ่งของฝรั่งเศสก็ได้เดินทางมาสำรวจพื้นที่แถบนี้เช่นกันก็ได้ระบุถึงบ้านเบ็งมะลูเช่นกัน ซึ่งจากเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมาของชาวบ้าน ระบุว่า บ้านเบ็งมะลูตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2370⁵⁸

ในบันทึกของแอมอนิเยยังระบุอีกว่า ในวันพฤหัสบดีที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2426 เวลาหกโมง คณะสำรวจได้เริ่มเดินทางขึ้นเขาพนมดงรัก ซึ่งเป็นเส้นทางเกวียน และพบว่า มีร่องรอยของการตั้งด่านตรวจละการเพาะปลูก แต่ก็ถูกทอดทิ้งร้างไว้ แอมอนิเยระบุว่า หมู่บ้านแรกของจังหวัดขุขันธ์คือ บ้านด่านตาปอย แอมอนิเยบรรยายสภาพหมู่บ้านนี้ไว้ว่า “มีกระท่อมอยู่ 20 กว่าหลัง โดยอยู่ภายใต้ต้นไม้ ต้นกล้วย และต้นมะพร้าว ท่ามกลางทุ่งที่มีการเพาะปลูก ซึ่งต้นไม้ในป่าก็ถูกตัดทิ้งไปแล้วยังพบว่ามีวัดและพระภิกษุอยู่ 4 รูป ขุนนางชั้นผู้น้อย หลวงไชยศิริวงศกรมการเมืองขุขันธ์ โดยตั้งอยู่ในหมู่บ้านเพื่อตรวจตราคนเดินทางที่ผ่านขึ้นผ่านลง แล้วเขาก็จะกักตัวและนำไปส่งที่ขุขันธ์ ถ้าหากคนใดไม่มีเอกสารที่ถูกต้องสมบูรณ์ตามกฎหมายระเบียบของเขา”⁵⁹

จะเห็นได้ว่า บ้านด่านตาปอยซึ่งตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักนั้น แม้จะเป็นหมู่บ้านเล็กๆ แต่ก็มีมีความสำคัญในฐานะเมืองด่านชายแดน การตั้งหมู่บ้านและให้ขุนนางไปประจำเพื่อตรวจตราการเดินทางเข้าออกนั้น แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลสยามควบคุม “การเดินทาง” ของคนในพื้นที่มากกว่าที่จะสนใจควบคุมเขตแดนและพื้นที่ในเขตแดน แต่เมื่อมีการช่วงชิงอำนาจระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเหนือดินแดนในอินโดจีน การควบคุมชายแดนในช่วงเปลี่ยนผ่านไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การเข้มงวดตรวจตราการเดินทางของผู้คนเท่านั้น แต่เริ่มที่จะให้ความสนใจแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศให้ชัดเจนขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2447 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของพื้นที่ชายแดนในประเทศไทย กล่าวคือ ฝรั่งเศสและสยามได้มีการทำสนธิสัญญาซึ่งบัญญัติให้มีการตั้งคณะกรรมการผสมรับผิดชอบการปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนที่ฝรั่งเศสเข้ามาครอบครอง จนกระทั่งมีการนำเสนอจัดพิมพ์แผนที่แก่รัฐบาลฝรั่งเศสและสยามในปี พ.ศ. 2451 อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการเขียนแผนที่เพื่อระบุเขตแดนให้ชัดเจนขึ้น⁶⁰ โดยในสนธิสัญญาระบุว่า “เขตแดนระหว่างประเทศสยามกับประเทศกัมพูชา เริ่มต้นบนฝั่งซ้ายของทะเลสาบจากปากแม่น้ำสะตึง โรลูโอส และเป็นไปตามเส้นขนาน จากจุดนั้นในทางทิศตะวันออกจนกระทั่งถึงแม่น้ำแปรง กำปงเทียม แล้วเลี้ยวไปทางด้านทิศ

⁵⁸ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2556). *ประวัติศาสตร์ผู้คนบนเส้นทางพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. น.49-56, 63.

⁵⁹ แอมอนิเย, เอเจียน (เขียน) ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล). (2541) *บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. น.102.

⁶⁰ พิเชฐ แสงทอง (บรรณาธิการ). (2551) *พรมแดนบนแผ่นกระดาษ ปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย. น.288.

เหนือไปพบกับเส้นตั้งฉากจากจุดบรรจบนั้นจนกระทั่งถึงทิวเขาตรงรัก จากที่นั่น เส้นเขตแดนคือสันปันน้ำ ระหว่างลุ่มน้ำของแม่น้ำเสนและแม่น้ำโขงด้านหนึ่ง กับแม่น้ำมูลอีกด้านหนึ่ง และสมทบกับทิวเขาภูผาต่าง โดยถ้อยยอดเขาเป็นเส้นเขตแดนไปทางทิศตะวันออกจนถึงแม่น้ำโขง จากจุดนั้น ทวนน้ำขึ้นไปให้ถือน้ำโขงเป็นเขตแดนของอาณาจักรสยามตามข้อ 1 แห่งสนธิสัญญาฉบับวันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1893”⁶¹

หลังจากนั้นเป็นต้นมา การแบ่งเส้นพรมแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาในทางปฏิบัติ ก็ยังไม่มี การตกลงกันแน่ชัดว่าบริเวณใดกันแน่ที่เป็นขอบเขตของรัฐทั้งสอง และในเวลาต่อมา นำมาสู่ความขัดแย้งเรื่องเขตแดนไทย-กัมพูชาที่ทุกวันนี้ยังไม่จบสิ้น

ปราสาทพระวิหาร และความยกย่องของการขีดเส้นเขตแดน

ในกรณีปราสาทพระวิหาร ซึ่งไทยและกัมพูชาได้โต้แย้งกันว่า ผู้ใดควรจะเป็นเจ้าของ ทั้งเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสและชนชั้นนำสยามต่างพยายามอ้างสิทธิ ทั้งนี้ใช้เพราะปราสาทพระวิหารเป็นเพียงแหล่งโบราณคดีที่สำคัญเท่านั้น แต่เป็นเพราะปราสาทพระวิหารเป็นหมุดหมายและหลักฐานสำคัญของการใช้ยืนยันเขตแดน ปราสาทจึงเป็นส่วนหนึ่งของเรณูร่างหรือภูมิภายของความเป็นชาติที่หากถูกแย่งชิงไปก็ย่อมหมายถึงการสูญเสียดินแดน ดังที่สมเด็จพระยาราชราชนาวีวงศ์ถึงกับเคยรับสั่งว่าควรรื้อปราสาทหินพิมายทิ้งเพื่อไม่ให้ฝรั่งเศสใช้เป็นข้ออ้างในการยึดครองดินแดน⁶²

ปัญหาปราสาทพระวิหารสะท้อนให้เห็นว่า ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษถูกเชื่อมโยงกับความ เป็นชาตินิยมอย่างแยกไม่ออก ในช่วงสมัยจอมพลป. พิบูลสงครามได้อาศัยช่วงจังหวะเวลา สงครามโลกครั้งที่ 2 ประกาศสงครามกับฝรั่งเศสในอินโดจีน ไทยได้เข้ายึดพื้นที่ 4 แห่ง คือ ไชยบุรี จำปาศักดิ์ เสียมเรียบ และพระตะบอง จอมพลป. เห็นว่า ต้องมีการปรับปรุงเส้นเขตแดนใหม่ และอ้างว่า ฝรั่งเศสยึดดินแดนของประเทศไทยไป คนที่อาศัยอยู่ในลาวหรือเขมร แท้จริงแล้วก็คือคนไทย ในปีพ.ศ. 2497 เมื่อฝรั่งเศสพ่ายแพ้ในสงครามอินโดจีน (เดียนเบียนฟู) ไทยจึงส่งกำลังทหารขึ้นไป ครอบครองปราสาทพระวิหาร ได้จัดทำแผนที่ซึ่งแสดงว่าเขาพระวิหารอยู่ในเขตแดนไทย และขึ้น ทะเบียนให้ปราสาทพระวิหารเป็นโบราณสถานของไทย โดยประกาศไว้ในราชกิจจานุเบกษาเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2483⁶³

การเกิดขึ้นของสงครามเย็นท่ามกลางความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่างโลกประชาธิปไตย กับโลกคอมมิวนิสต์ได้เข้ามามีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในกรณีประเทศไทย ปัญหาภัย

⁶¹ หนูมาน ธรรมฐาน (บรรณาธิการ). (2551) คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คดีปราสาทพระวิหาร พ.ศ. 2505. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย. น.28.

⁶² พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2556) ประวัติศาสตร์ผู้คนบนเส้นพรมแดนเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. น.198.

⁶³ พิเชฐ แสงทอง (2551) “สงครามและการประท้วงของไทยกรณีดินแดนและพระวิหาร” ใน พรมแดนบน แผ่นกระดาษ ปราสาทเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย. น.99-109.

คอมมิวนิสต์ถูกนิยามว่าเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ถึงกับกล่าวว่า คอมมิวนิสต์เปรียบเสมือน “สิ่งโสโครกโรคร้ายที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่”⁶⁴ อย่างไรก็ตาม ภัยคอมมิวนิสต์ที่ถูกสร้างขึ้นมานั้น แท้จริงแล้วสาเหตุของการต่อต้านคอมมิวนิสต์นั้นไม่ได้เกิดจากความหวาดวิตกว่าประเทศไทยจะตกอยู่ในอันตรายจากความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์แต่เพียงเหตุผลเดียว หากแต่การโฆษณาชวนเชื่อเรื่องคอมมิวนิสต์เป็นไปเพื่อปราบปรามฝ่ายตรงข้ามรัฐบาล ซึ่งเป็นคนในประเทศไทยด้วยกันเอง⁶⁵

ในช่วงเวลาที่โลกกำลังเผชิญหน้าจากแรงกดดันของความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์ ในภูมิภาคอินโดจีนก็มีความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญเกิดขึ้น กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2497 จากการที่ประเทศฝรั่งเศสพ่ายแพ้ต่อสงครามอินโดจีน มีการเจรจาสงบศึกภายใต้สนธิสัญญาเจนีวา ทำให้ประเทศในดินแดนนี้ทั้งเวียดนาม ลาว และกัมพูชาได้รับเอกราชและมีอิสรภาพที่จะปกครองตนเอง

เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษกลายเป็นพื้นที่แสดงสิทธิเหนือดินแดนของชาติสมัยใหม่ก็คือ ภายหลังที่ได้เอกราช รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุวราลงกรณของไทยประจำการอยู่ที่ปราสาทพระวิหารออกไป จึงทำหนังสือถึงรัฐบาลไทยให้ถอนทหาร แต่รัฐบาลไทยกลับเพิกเฉย กัมพูชาฟ้องศาลยุติธรรมระหว่างประเทศว่าปราสาทพระวิหารเป็นของกัมพูชาเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2502⁶⁶ ในช่วงเวลาดังกล่าว กรมศิลปากรของไทยก็ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเขาพระวิหารเป็นโบราณสถานแห่งชาติอีกครั้ง⁶⁷ การฟ้องศาลยุติธรรมระหว่างประเทศหรือศาลโลกนี้ได้สร้างความไม่พอใจแก่ประเทศไทยเป็นอย่างมาก รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้รณรงค์โดยขอเงินบริจาคจากประชาชนคนละ 1 บาท เพื่อใช้เป็นทุนในการสู้คดี ปรากฏว่าได้เงินบริจาคถึงกว่า 3 ล้านบาท หลังจากประเทศไทยแพ้คดี สื่อมวลชนในประเทศไทยได้ตอกย้ำความรักชาติและตอบโต้คำพิพากษาของศาลโลกว่าไม่มีความยุติธรรม⁶⁸

⁶⁴ อ้างในพวงทอง ภวัครพันธุ์. (2549). “การเมืองของวาทกรรมสงครามเวียดนาม” *ฟ้าเดียวกัน*. 4(1): น.133.

⁶⁵ พวงทอง ภวัครพันธุ์. (2549). “การเมืองของวาทกรรมสงครามเวียดนาม” *ฟ้าเดียวกัน*. 4(1): น.153.

⁶⁶ พวงทอง ภวัครพันธุ์. (2551). “คำพิพากษาคดีปราสาทพระวิหาร” *ฟ้าเดียวกัน*.

⁶⁷ พิเชฐ แสงทอง (บรรณาธิการ). (2551). *พรมแดนบนแผ่นกระดาษ ปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย. น.289.

⁶⁸ พิเชฐ แสงทอง (2551) “สงครามและการประท้วงของไทยกรณีดินแดนและพระวิหาร” ใน *พรมแดนบนแผ่นกระดาษ ปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย. น.108.

หมู่บ้านชายแดน: การข้ามแดน การดำรงอยู่ และการพลัดถิ่นที่อาศัยอยู่

จากบริบทที่ท้องถิ่นชายแดนจังหวัดศรีสะเกษสัมพันธ์กับบริบทภูมิศาสตร์การเมืองที่เชื่อมโยงกับรัฐเพื่อนบ้านตลอดจนมีความสัมพันธ์กับการเมืองระดับโลก การเข้ามาของการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก ทำให้เขตแดนกลายเป็นพื้นที่เป้าหมายของการแย่งชิงของฝ่ายต่างๆ อีกทั้งในยุคหลังอาณานิคม การก่อเกิดของรัฐชาติสมัยใหม่ ทำให้ชายแดนถูกเข้ามาควบคุมมากขึ้น จากที่เคยถูกจัดระยะห่างบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบหลวมๆระหว่างรัฐกับชุมชน มาเป็นความสัมพันธ์ที่กระชับแน่นมากขึ้นระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน

หมู่บ้านชายแดนได้ปรากฏตัวขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งในเรื่องเขตแดน หมู่บ้านจึงไม่ใช่หน่วยทางสังคมที่ตั้งขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการเฝ้าระวังพื้นที่ชายแดน จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้มีนโยบายส่งเสริมให้มีการอพยพเข้าไปทำกินในพื้นที่ต่างๆซึ่งอยู่ห่างไกลหรือทุรกันดาร ดังที่ Charles F. Keyes เสนอว่า แต่ในเวลาเดียวกัน เราจะพบว่า การก่อตั้งหมู่บ้านใหม่ในช่วงสมัยจอมพลสฤษดิ์นั้นยังสัมพันธ์กับแรงกดดันของการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้ประชาชนจำนวนมากต้องแสวงหาที่ดินทำกินใหม่⁶⁹

การก่อตั้งหมู่บ้านชายแดน: ตำบลไพรพัฒนา

ตำบลไพรพัฒนาตั้งอยู่ในอาณาเขตอำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศเหนือติดกับตำบลตามอญ อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษทิศตะวันออก ติดกับตำบลรัก อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตกติดกับตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ทิศใต้ติดกับเทือกเขาพนมดงรักประเทศกัมพูชา สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นที่ราบสูง มีภูเขาสลับที่ดอน มีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ สภาพดินเป็นดินภูเขา เหมาะแก่การทำไร่และไม้ผล

ตำบลไพรพัฒนาเป็นตำบลที่อยู่ติดกับชายแดนไทย-กัมพูชา การเดินทางข้ามไปมาหาสู่กันนั้นจะอาศัย “ช่องสะง่า” เป็นเส้นทาง ซึ่งปัจจุบันมีการจัดตั้งเป็นด่านชายแดน วิธีชีวิตหรือการประกอบอาชีพของคนในชุมชนตำบลไพรพัฒนาอาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา ค้าขาย รับจ้าง ทำสวนยางพารา ทำไร่ มันสำปะหลัง ในอดีตพื้นที่บริเวณตำบลไพรพัฒนา เป็นพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าไม้ เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าหลากหลายสายพันธุ์ อีกทั้งมีแหล่งน้ำที่พร้อมด้วยปลาน้ำจืดอาศัยอย่างชุกชุม ถือได้ว่าพื้นที่ป่าบริเวณตำบลไพรพัฒนาเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ผู้คนสามารถเข้าล่าสัตว์หาของป่าได้อย่างอิสระ

ในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา การอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณนี้มีลักษณะเป็นระลอกคลื่น กล่าวคือ มีการทยอยอพยพเข้ามาอยู่อาศัยเป็นระยะๆ ชาวบ้านที่อยู่อาศัยในยุคก่อตั้งหมู่บ้านชายแดนจะเป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากฝั่งกัมพูชา จากหมู่บ้านอื่นๆใกล้เคียง และบางส่วนก็ได้อยู่อาศัยที่นี้มา

⁶⁹ Keyes, Charles F. (1976). In search of land: Village formation in the central Chi river valley, northeast Thailand,” *Asian Studies*, 9:45-63,

ก่อนการจัดตั้งหมู่บ้าน จากการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแซร์ไพร เล่าให้ฟังว่า ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านคนแรกคือ นายบุญ สำราญสุข คาดว่าก่อตั้งช่วงปี พ.ศ. 2470 – 2480 โดยนายบุญ สำราญสุข เป็นชาวบ้านภูมิจะแก ได้ผ่านมาพบว่าพื้นที่ภูมิประเทศ มีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมแก่การเพาะปลูก จึงพาลูกหลานประมาณ 30 ครอบครัวมาตั้งหมู่บ้าน (หมู่บ้าน ภาษาเขมร เรียก ชรก) อยู่ด้านทิศใต้ของตระเปียงไปร (เป็นภาษาเขมร แปลว่า หนองผือ) และได้อาศัยบริเวณรอบหนองเป็นที่ปลูกข้าว จนหนองแห่งนี้มีสภาพตื้นเขิน จนกลายเป็นนา (นาภาษาเขมร เรียก แซร) จึงได้เรียกหมู่บ้านแห่งนี้ว่า ชรกแซร์ไพรหรือบ้านแซร์ไพร⁷⁰

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในตำบลไพรพัฒนา พบว่า ชาวบ้านที่เข้าอาศัยอยู่เป็นกลุ่มแรกๆ นั้นจะเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บนเทือกเขาพนมดงรักตั้งแต่อดีตที่เส้นแบ่งเขตแดนยังไม่มี ความชัดเจน และไม่มี ความเข้มงวดในเรื่องมาตรการเข้าออกประเทศมากนัก จึงมีกลุ่มชาติพันธุ์เขมร (เขมร กัมพูชา) หรือที่เรียก ขแมร์กรอม (เขมรด่า) ขึ้นมาจับจองพื้นที่ทำกินและปลูกบ้านอยู่อาศัยเป็นชุมชนเล็ก ๆ กระจายอยู่ตามแนวสันเขาซึ่งเมื่อก่อนจะเรียกชุมชนเหล่านี้ว่า ภูมิ ซึ่งแปลว่า หมู่บ้าน ประกอบด้วย ภูมิสง่า ด้านทิศตะวันออกภูมิสง่าจะเป็น ภูมิจะเรีย ภูมิระหาร ที่แยกจากภูมิสง่ามา (ปัจจุบันนี้ยังเรียกหนองน้ำตรงนั้นว่าหนองระหาร) ด้านทิศตะวันตกจะมีภูมิโอะจะแก ภูมิโอะทะลัน ชุมชนนี้จะอยู่รอยต่อระหว่างศรีสะเกษกับสุรินทร์ โดยเมื่อก่อนชุมชนหรือภูมิลำเนาจะเป็นชุมชนขนาดเล็กประมาณ 5 – 10 ครอบครัวมีผู้นำชุมชนละ 1 คนเป็นผู้ปกครองแต่ละชุมชนยึดอาชีพเป็นพรานล่าสัตว์ป่าขายให้คนที่อาศัยอยู่ที่ราบลุ่ม ทำการเกษตรเพื่อยังชีพอาศัยอยู่อย่างเรียบง่าย⁷¹

ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2510 จะพบว่า หมู่บ้านที่เข้ามาตั้งในชายแดนมีเพียงไม่กี่แห่ง บางพื้นที่ยังคงเป็นป่า แต่ก็มีคนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ไม่กี่หลัง นายแสวง นันทวงศ์ อายุ 62 ปี อดีตผู้ใหญ่บ้านโคกชาติ เล่าว่า “พ่อกับแม่พากันอพยพมาตั้งแต่เขาเป็นเด็ก ตอนที่มาใหม่นั้น พื้นที่นี้เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ มีบ้านอยู่ประมาณ 2-3 หลัง ผู้ที่เข้ามาอาศัยหลายครอบครัวสร้างที่อยู่ด้วยหญ้าคา และไม้ที่หาได้ในบริเวณที่สนใจตั้ง ครอบครัวที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกันมีการแบ่งเขตพื้นที่ของตน ตกลงกันให้รู้ว่าใครสนใจพื้นที่บริเวณใด ขนาดมากน้อยเพียงใด ช่วงนั้นไม่มีการแก่งแย่งที่ดินกันเนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีจำนวนมาก ผู้ที่ขยันถางป่าตัดต้นไม้ทำความสะอาดมาก ก็มีพื้นที่จำนวนมาก การแบ่งพื้นที่เป็นไปอย่างง่ายไม่มีการซื้อขายกัน เมื่อจองพื้นที่แผ้วถางทำความสะอาดบริเวณที่ต้องการแล้วแต่ละครอบครัวสร้างบ้านอยู่อย่างเรียบง่ายในบริเวณนั้น อาหารก็หาได้ตามป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์”⁷²

⁷⁰ ประจวบ จันทน์หมื่นและคณะ. (2555). การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตและระบบเศรษฐกิจของพื้นที่ชายแดนไทย – กัมพูชา กรณีศึกษาตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. เอกสารอัดสำเนา.

⁷¹ สนทนากลุ่มย่อย ที่ตลาดบ้านโคกชาติ, (วันที่ 20 พฤษภาคม 2557)

⁷² สัมภาษณ์, นายแสวง จันทวงศ์ (วันที่ 3 มิถุนายน 2557)

ในช่วงปี พ.ศ. 2515-2518 ในพื้นที่ชายแดนบริเวณช่องสะงำเริ่มมีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น หมู่บ้านต่างๆเริ่มมีคนอพยพเข้ามามากขึ้น นายคาน สีดำ กล่าวว่า “พื้นที่บริเวณบ้านนาตำบลแต่เดิมเป็นพื้นที่ป่ารกทึบอุดมสมบูรณ์ ไม่ค่อยมีคนมาอาศัยอยู่ เมื่อเดินทางมาพบพื้นที่แห่งนี้เห็นว่ามีควมอุดมสมบูรณ์ทั้งสัตว์ป่าที่ชุกชุม พื้นที่ไม่จำกัด และมีแหล่งน้ำอยู่ไม่ไกลจึงเลือกพื้นที่นี้เป็นที่ตั้งบ้านสมัยนั้นไม่มีไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกใช้เหมือนปัจจุบัน ช่วงหลังมีผู้คนเริ่มอพยพย้ายถิ่นที่อยู่เข้ามาเรื่อยๆ”⁷³

ความอุดมสมบูรณ์บริเวณนี้จึงเป็นแรงดึงดูดให้ชาวบ้านต่างๆแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ ประจวบกับสถานการณ์การขยายตัวของประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วส่งผลให้พื้นที่ราบแถบภาคอีสานที่เริ่มมีประชากรหนาแน่นมากขึ้น ความต้องการขยายที่ดินสำหรับรองรับสมาชิกใหม่ของครอบครัวจึงมีเพิ่มขึ้นตามมาด้วย ประชาชนจำนวนมากมองหาโอกาสใหม่ที่จะมีที่ดินสำหรับรองรับสมาชิกของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น และการออกห่างจากพื้นที่แออัดเดิมไปอาศัยอยู่ที่อื่น ทำให้ผู้คนเริ่มย้ายเข้ามาสร้างบ้านบริเวณป่าพื้นที่ไพรพัฒนา ผู้ที่ย้ายเข้ามาต่างกระจายกันตั้งถิ่นที่อยู่เป็นกระจุกไปทั่วพื้นที่ป่าบริเวณนี้ ประชาชนที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณตำบลไพรพัฒนาในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่มาจากพื้นที่จังหวัดในเขตอีสานตอนล่าง อาทิ จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดร้อยเอ็ด ฯลฯ กระจายกันสร้างที่อยู่อาศัยด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ ใบหญ้าคาถูกนำมาต่อเป็นเพิงห้วยคาสำหรับมุงหลังคา ไม้ถูกตัวลงสำหรับประกอบเป็นตัวบ้านเท่าที่จำเป็น กระท่อมไม้เล็กๆ ของประชาชนตั้งกระจายเสมือนเป็นความหวังใหม่ที่จะมีที่ดินเพิ่มสำหรับสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้น ประชาชนที่เข้ามาอาศัยต่างบุกเบิกที่ดินใหม่โดยการถากถางป่าไม้ที่รกร้างให้สะอาดโล่ง พร้อมสำหรับการเพาะปลูกเกษตรกรรม ปริมาณการเข้าบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่เป็นไปตามศักยภาพกำลังกายของแต่ละคน ผู้ที่มีแรงขยันจะสามารถถากถางป่าทำกินได้มากกว่า เนื่องจากช่วงระยะเวลานี้ไม่มีการตกลงการเข้าบุกเบิกพื้นที่อย่างเป็นทางการ การเข้าบุกเบิกพื้นที่ใหม่ของประชาชนจึงเป็นไปอย่างง่ายด้วยการตกลงผ่านการเจรจา ใครชอบพื้นที่บริเวณใดจำนวนมากน้อยเพียงใดสามารถพูดคุยกับเพื่อนบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน⁷⁴

หลังจากนั้น ประมาณปี พ.ศ. 2520 กลุ่มชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยจากอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ ทอยอพยพเข้ามาในทำกินในตำบลไพรพัฒนา เนื่องจากที่ดินเดิมมีจำกัดและประชากรเพิ่มขึ้น มีการชักชวนเพื่อนบ้านญาติพี่น้องมาซื้อที่ดินบริเวณนี้ จนมีการเรียกพื้นที่อพยพใหม่ว่า “ไพรบึงน้อย”⁷⁵

กล่าวโดยสรุป การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในเขตตำบลไพรพัฒนามาจากปัจจัยที่ชาวบ้านต้องการแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ จากแรงกดดันของการเพิ่มขึ้นของประชากรและที่ดินทำกินในที่

⁷³ สัมภาษณ์, นายคาน สีดำ (วันที่ 12 พฤษภาคม 2557)

⁷⁴ สนทนากลุ่มย่อยที่ตลาดบ้านโคกชาติ (วันที่ 20 พฤษภาคม 2557)

⁷⁵ สนทนากลุ่มย่อยที่องค์การบริหารส่วนตำบลไพรพัฒนา (วันที่ 21 พฤษภาคม 2557)

อยู่อาศัยเดิมมีน้อยลง จึงหาทางขยับขยายออกจากหมู่บ้านเดิมมาตั้งรกรากใหม่ ดังนั้น แม้พื้นที่ชายแดนจะประสบกับแรงกดดันของความขัดแย้งในภูมิภาค แม้ในช่วงเวลาที่มีความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่างโลกเสรีกับคอมมิวนิสต์จะทำให้ชายแดนจะเป็นพื้นที่หน้าด่านที่มีโอกาสเกิดสงครามและความรุนแรงสูงก็ตาม แต่ก็อาจยับยั้งการอพยพของชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่แห่งนี้ได้

การก่อตั้งหมู่บ้านชายแดน: ตำบลเสาธงชัย

ตำบลเสาธงชัยตั้งอยู่ในเขตตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลภูพานมอญ ตำบลโนนสำราญ อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลรุง อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศใต้ ติดกับ ประเทศกัมพูชา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินทราย ที่ราบลุ่ม และที่ราบเชิงเขา ตำบลเสาธงชัยอยู่บริเวณเดียวกับปราสาทเขาพระวิหาร ซึ่งทำให้ตำบลนี้สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงจากการแย่งชิงเขตแดนโดยตรง ภาวะการณ์เช่นนี้ทำให้ตำบลเสาธงชัยต้องเผชิญกับแรงกดดันจากความเปลี่ยนแปลงภายนอกสูง และนำมาซึ่งการถูกควบคุมพื้นที่มากกว่าพื้นที่แห่งอื่นๆ ดังที่จะพบว่าบ้านบึงมะลูซึ่งเป็นบ้านที่เก่าแก่บริเวณเส้นพรมแดนเขาพระวิหาร พัฒนา กระแจะจันทน์ สันนิษฐานว่ามีข้าราชการจากส่วนกลางเข้ามาปกครอง กล่าวคือ กำนันคนแรกคือหลวงบริรักษ์ บังเศียร ซึ่งเป็นกำนันเมื่อปี พ.ศ. 2427 เพราะนามสกุลไม่ได้เป็นของคนบ้านบึงมะลู⁷⁶

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2500 มีการตั้งหมู่บ้านใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาหลายแห่งอันเนื่องมาจากมีการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวหรือคนอีสานจากจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอื่นๆ เข้ามาบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ตามการส่งเสริมของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในการส่งเสริมปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งจะพบว่า ผู้ที่อพยพเข้ามาใหม่นั้นมักเริ่มต้นมาตั้งบ้านใกล้กับหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเดิม ในขณะที่บางส่วนก็เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านดั้งเดิม แต่จะไปอาศัยอยู่ในพื้นที่รอบนอกของหมู่บ้าน เพราะทำเลดี ๆ นั้นชาวบ้านที่อาศัยอยู่มาก่อนหน้าได้ครอบครองเกือบหมดแล้ว

ในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของตำบลเสาธงชัยนั้น ในอดีตเป็นป่ารกทึบและอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ บริเวณนี้มีช่องเขาที่เรียกว่าช่องตาเฒ่าเป็นจุดสำคัญที่ทำให้พื้นที่ด้านเหนือและด้านใต้ของเทือกเขาพนมดงรักสามารถไปมาหาสู่กัน การขยายตัวของระบบตลาดทำให้ชายแดนและหัวเมืองชั้นในมีชีวิตชีวามากขึ้น กล่าวคือ เมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางของท้องถิ่นก็เติบโตอย่างรวดเร็ว การค้าขายของพ่อค้าที่เดินทางไปมาในพื้นที่อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ประเทศไทย กับเมืองจอมกระสานต์ ประเทศกัมพูชา ยิ่งไปกว่านั้นการค้าข้ามแดนได้กระตุ้นให้ตำบลเสาธงชัยมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วกว่าตำบลรอบข้าง มีผู้คนจากหลายที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัย ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่

⁷⁶ พิพัฒน์ กระแจะจันทน์. (2556). *ประวัติศาสตร์ผู้คนบนเส้นพรมแดนเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. 66-67.

แสวงหาที่ดินทำการเกษตร กลุ่มที่เข้ามารับจ้างทำทางขึ้นเขาพระวิหารตั้งแต่ช่วงที่จอมพลป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี⁷⁷

โครงการวิจัยการปรับตัวภายใต้ภาวะความเสี่ยงและความเปราะบางพื้นที่ชุมชนชายแดน ไทย-กัมพูชา บ้านภูมิซรอล ตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ⁷⁸ ได้เล่าประวัติการ ก่อตั้งหมู่บ้านภูมิซรอล ตำบลเสาธงชัยว่า คนที่ก่อตั้งหมู่บ้านในช่วงแรก ๆ เป็นชาวเขมรพื้นถิ่นและ เขมรที่ข้ามมาจากประเทศกัมพูชา กล่าวคือ ประมาณปี พ.ศ. 2481 ได้มีชาวบ้านน้ำขুব ต.บึงมะลู อ.กันทรลักษ์ นำโดยนายโตะ มาทอง ซึ่งเป็นชาวกัมพูชาที่ข้ามฝั่งมาแต่งงานมีครอบครัวกับคนไทย เมื่อนานมาแล้ว ด้วยความที่เป็นคนกัมพูชาโดยกำเนิดสามารถพูดได้ทั้งภาษาไทยและกัมพูชา จึงได้มา ปลุกกระตือรือร้นในป่าบริเวณทิศตะวันตกของหมู่บ้านภูมิซรอลปัจจุบันเพื่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับ ชาวบ้านฝั่งกัมพูชา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นของป่าจำพวกเนื้อสัตว์ตากแห้ง หนังสัตว์ เขาสัตว์ป่า เป็นต้น ซึ่งลักษณะการค้าขายของกลุ่มนี้จัดอยู่ในกลุ่มที่มีอิทธิพลในพื้นที่สมัยนั้นเพราะการค้าขายกับ พ่อค้าชาวกัมพูชาเต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม และมีการปล้นจี้กันอยู่เป็นประจำ แต่ทุกคนจึงต้องมีความ อารมณ์คาถาป้องกันตัวเรียกว่าเป็นกลุ่มนักเลงเก่าในยุคหนึ่งก็ได้ โดยนายโตะถือว่ามีอิทธิพลที่พอจะ คำนวณครองสมาชิกในกลุ่มได้และเป็นที่ยำเกรงของโจรผู้ร้ายในยุคหนึ่งพอสมควร แต่กลุ่มนี้ยังไม่ได้ตั้งเป็น ชุมชนถาวรยังคงขึ้นตรงกับบ้านน้ำขুবอยู่เช่นเดิม

ต่อมาประมาณปีพ.ศ. 2484 ได้มีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชาวกัมพูชาเป็นกลุ่มที่นายโตะ ได้ติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าตามแนวชายแดนกันมาตั้งแต่ต้น ได้ติดต่อขอเข้ามาอยู่กับกลุ่มนาย โตะด้วย กลุ่มนี้มีนายฮอง รัตนา นายหอม รัตนา นายแต็ก มากมูล นายกะ มาทอง นาย อิฐ แก้วลอย นายเกร็น มาทอง นายจูน แก้วลอย ในช่วงเดียวกันนี้ฝั่งไทยก็ได้มีชาวบ้านน้ำขুব อีกกลุ่มหนึ่งประกอบด้วย นายซุม มาทอง และนายนวล วงศ์สาม ทั้งสองเป็นชาวกัมพูชาที่ข้าม ฝั่งมาอาศัยอยู่บ้านน้ำขুবเมื่อนานมาแล้ว เพราะเมื่อก่อนเส้นแบ่งเขตแดนแห่งรัฐบริเวณนี้ยังไม่มี การพรมแดนที่ชัดเจนมากนัก การเดินทางไปมาหาสู่กันของคนทั้งสองฝั่งจึงไม่มีพิธีการ หรือขั้นตอนอะไร ยุ่งยากเหมือนปัจจุบัน ชาวบ้านที่ข้ามมาจากฝั่งประเทศกัมพูชาจะถูกเรียกว่า “ขแมร์กรอม” หรือ “เขมรต่ำ” นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านน้ำขুবที่เป็นคนไทยเชื้อสายเขมรพื้นถิ่น ร่วมเดินทางไปด้วย ประกอบ นายเกิด มีใจ , นายกิม ตั้งมัน , นายเลียม มาทอง , นายเจ็ด มีแสง , นายมา มาก สิงห์ ซึ่งกลุ่มนี้จะเรียกตัวเองว่า “ขแมร์ลือ” (ขแมร์เลอ) หรือ “เขมรสูง” เป็นการเรียกตามลักษณะ ภูมิประเทศที่ตั้งชุมชน ไม่เกี่ยวกับเรื่องชนชั้น วรรณะ เชื้อชาติ ภาษา หรืออคติอื่นใดทั้งสิ้นทั้งหมดได้

⁷⁷ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2556). *ประวัติศาสตร์ผู้คนบนเส้นพรมแดนเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. 70-72.

⁷⁸ มนูญ มุงชูและคณะ. (2557). *การปรับตัวภายใต้ภาวะความเสี่ยงและความเปราะบางพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา บ้านภูมิซรอล ตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พากันออกไปสำรวจหาพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อทำการเกษตรและต้องมีแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอสำหรับตั้งเป็นชุมชน

หลังจากพากันออกค้นหาอยู่หลายวันพวกเขาก็ได้ไปเจอกับลำห้วยแห่งหนึ่ง สมัยนั้นเรียกห้วยแก้วอ่อนสา และเพี้ยนมาเป็นห้วยแก้วมะสา (ปัจจุบันเรียกห้วยดาน) เมื่อเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมที่จะตั้งเป็นชุมชนได้แล้วจึงช่วยกันบุกเบิกแผ้วถางป่าสร้างเพิงพักขึ้นชั่วคราวจำนวน 7 หลังคา เมื่อสร้างที่อยู่อาศัยเสร็จแล้ว ก็ได้พากันแยกย้ายออกหาจับจองพื้นที่ทำกิน โดยจะทำไร่ข้าว ทำสวนพริก แตงโม และปลูกต้นยาสูบขาย ซึ่งตอนนั้นที่ทำกินที่จับจองทั้งหมดจะอยู่ติดชายแดนกัมพูชาแถวช่องตาเฒ่า ช่องคำปากกา ช่องโดนตรวล ติดหน้าผาประชิดชายแดนกัมพูชาเลยเพราะคนกลุ่มนี้แต่เดิมก็ได้ไปมาหาสู่กับพี่น้องทางฝั่งประเทศกัมพูชาเพื่อทำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นประจำอยู่แล้ว โดยฝ่ายเราจะมี หนังสัตว์ เนื้อแห้ง เนื้อย่าง เกลือ และข้าว เป็นสินค้าหลักส่วนฝ่ายกัมพูชา จะมี เชาสัตว์ หนังสัตว์ และของป่าเป็นสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนเช่นเดียวกัน ส่วนสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าในอดีตนั้นจะอยู่บริเวณ บ้านไผ่ ปัจจุบัน คือ บ้านสวายจรม อ. จอมกระสาน จ.พระวิหาร ซึ่งสมัยนั้นยังสามารถเดินข้ามฝั่งไปมาหาสู่กันได้ตามปกติ

ผู้เฒ่าเนียม มาทอง วัย 85 ปี ชาวบ้านภูมิซรอล ต.เสารงชัย อ.กันทรลักษ์ ซึ่งเป็นลูกชายนายชุม มาทอง 1 ใน 7 ผู้ถางทางสร้างหมู่บ้านภูมิซรอล เล่าว่า ช่วงแรกพ่อและเพื่อน ๆ ได้พากันตั้งหมู่บ้านอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ห่างจากโรงเรียนบ้านภูมิซรอลในปัจจุบันประมาณ 1 ก.ม. มาอยู่ตอนแรกก็ได้พากันปลูกพริกสดก่อนซึ่งปีนั้นพริกสดราคา กิโลกรัมละ 20 บาทถือว่าได้ราคาดีมากในสมัยนั้น แต่พอทำได้อยู่ประมาณ 2 ปีก็ปรากฏว่าต้องพากันหาแหล่งเพาะปลูกที่ใหม่เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นป่ารกทึบอากาศไม่ปลอดโปร่งแสงแดดส่องไม่ถึงพืชผลที่ปลูกให้ผลผลิตได้ไม่ค่อยดีนัก “พวกท่านก็ได้ปรึกษากันว่าจะพากันย้ายไปอยู่ที่ใหม่ดีไหม โดยนายชุม พ่อของผมนั้นก็ได้เสนอว่าควรจะไปหาที่โล่ง ๆ เป็นทุ่งนาจะดีกว่าไหม ทุกคนก็เห็นด้วย ทั้งหมดจึงพากันออกไปตระเวนหาพื้นที่ทำกินและที่อยู่แห่งใหม่ทันที”

ผู้เฒ่าเนียม เล่าต่อว่า พวกท่านใช้เวลาสำรวจตั้งแต่เช้าจนกระทั่งมืดค่ำจึงได้กลับมา แม่ตนและผู้หญิงที่ไม่ได้ไปด้วยก็ถามว่าเจอที่อยู่แห่งใหม่ไหม ผู้ชายที่ออกไปก็พากันบอกว่าเจออยู่เป็นที่โล่งแจ้งคล้ายทุ่งนานั้นแหละ อากาศปลอดโปร่งดีกว่าตรงนี้มาก แต่จากการเสี่ยงทายมีบางบอกเหตุที่ไม่ค่อยจะดีนักภูมิบ้านไม่ค่อยดีนักแล้วยังไม่รู้ แต่สุดท้ายก็พากันตัดสินใจย้ายบ้านเรือนกลับลงมาอยู่ตรงที่ใหม่ติดชายทุ่งและมีคำทำนายว่าจะมีช้างงาสีเขียวมายืนอยู่หน้าบ้านและเราจะได้ทำความเคารพช้างงาสีเขียวนั้น ซึ่งในภายหลังมีการระบุว่า ช้างงาสีเขียวนั้นคือทหารที่เข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษนั่นเอง

ตำรวจตระเวนชายแดนและการควบคุมหมู่บ้านชายแดนศรีสะเกษ

ในช่วงก่อตั้งหมู่บ้านชายแดน มีการเข้ามาตั้งฐานปฏิบัติการของตำรวจตระเวนชายแดนขึ้น ซึ่งเข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนไม่ให้ถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก จากบันทึกของพตท.ปุ่น โทจันทร์⁷⁹ อดีตตชด. ได้เขียนบันทึกของตนถึงการปฏิบัติงานในพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษอย่างละเอียดลออ ท่านเล่าให้ฟังว่า ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2512-2513 บ้านธาตุโกแดง⁸⁰ ซึ่งสมัยก่อนนั้นขึ้นอยู่กับอำเภอขุขันธ์ มีสภาพเป็นป่ารกชัฏ ท่านต้องออกไปลาดตระเวนซึ่งบริเวณห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร ช่วงก่อนตะวันตกดินจะมีสัตว์จำพวกแก้ง หนูป่า ขอบออกมาหากินตามทุ่งหญ้า วันหนึ่ง มีนายพรานมาชวนไปส่องสัตว์ด้วยกัน นายพรานกลุ่มนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่พูดภาษาเขมร แต่หัวหน้าของพวกเขาสามารถพูดภาษาลาว หัวหน้านายพรานได้สั่งให้ผู้หมู่ปุ่นในเวลานั้นอยู่ตรงคาบไม้แห่งหนึ่งขนาดไม่โตมากนักสูงไม่เกิน 3 เมตร รอดักยิงสัตว์ที่ผ่านเข้ามาในรัศมีปืน พอตะวันตกดิน ท่านได้ยินเสียง คลุง คลุง ทางทิศตะวันตก ซึ่งท่านไม่เคยได้ยินมาก่อน ชักพิกใหญ่ก็มีเสียง อาว อาว อาว ทำให้รู้สึกขนลุกชูตัวร่างกาย หากแต่ก็ได้แต่นิ่งเงียบไว้ ซึ่งก็ไม่เห็นมีอะไรเคลื่อนไหวผิดปกติ ทั่งๆที่อยู่ภาคใต้เรียกนายพรานใจจะขาด แต่ทำไม่ได้ เพราะผิดข้อห้ามอาจเป็นเสียงผีหลอก ให้เราขานรับ ก็ได้แต่นิ่งเฉยไว้ จนเกือบมืด พวกนายพรานพากันเดินมา ท่านจึงได้ลงจากต้นไม้ ก็เลยทราบว่าเป็นเสียงกลอง คลุง นั้น เป็นเสียงเสื่อเหลียงร้องหาคู่ ส่วนเสียงอาว อาว อาว เป็นเสียงนกแขวกแซวที่ร้องได้เหมือนคน ซึ่งท่านเปิดเผยในบันทึกของท่านว่า “พวกผมเดินป่า นอนป่า เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 20 ปี ไม่ว่าจะป่ป่ป๊าบ ป่าโปร่ง บนเขาสูง เขาต่ำ ดงใหญ่ แอวชายแดนทางเขมร ไม่เคยปรากฏว่ามีอาการหรืออำนาจลึกลับให้เห็นแต่อย่างใด ทั่งๆที่ไม่มีเวทย์มนต์คาถามาคุ้มกัน นอกจาก “ปิ่น””

ในช่วงประมาณวันที่ 16-17 มกราคม 2514 พตท.ปุ่นได้เดินทางไปรักษาราชการในตำแหน่งผู้บังคับกองร้อย 3 ซึ่งมีฐานที่ตั้งอยู่ที่บ้านภูมิซรอล สมัยนั้นถนนยังเป็นลูกรังอยู่ ท่านเล่าว่า ที่ตั้งของกองร้อยอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านห่างกันประมาณ 1 กิโลเมตร มีลำห้วยเล็กๆกัน หน้าแล้งน้ำแห้งขอด ห่างออกไปทางทิศตะวันออกและอ้อมมาทางทิศใต้ของกองร้อย จะเป็นป่าดงดิบที่รกทึบ ไม่มีบ้านคนอาศัยอยู่ ตลอดเส้นทางขึ้นเขาพระวิหารเป็นธรรมชาติที่ยังไม่มีคนเข้าไปทำประโยชน์ จับจองเป็นเจ้าของ มีแต่ป่าไม้พวกตะเคียนหิน ตะเคียนทอง นอกจากอากาศจะเย็นสบายแล้ว ยังมีสัตว์ป่าพวกอีแก้ง หนูป่า นกยูง ไก่ป่า มาปรากฏตัววิ่งข้ามถนนไปมา สมัยนั้นไฟฟ้ายังไม่มี ต้องใช้ตะเกียงกระป๋องน้ำมันก๊าด หลังจากนั้นประมาณ 5-6 เดือน ก็ได้ย้ายอาคารที่ทำการกองร้อยใหม่ที่บ้านน้ำเย็น ตำบลเมือง อำเภอกันทรลักษณ์ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 2 กิโลเมตร

ท่านเล่าให้ฟังว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรขาว (ฝ่ายลอนนอล) ยังคงไปมาหาสู่กัน จนกระทั่งเขมรแดงเข้ายึดครองประเทศ กล่าวคือ ในระหว่างปี 2513-2517 เขมรกับไทยมีสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน ทหารเขมรกองพันที่ 35 บนเขาพระวิหารลงมาซื้ออาหารและสิ่งของเครื่องใช้

⁷⁹ ปุ่น โทจันทร์. (2543). *วิถีชีวิตของข้าพเจ้า*. อุบลราชธานี : รุ่งศิลป์การพิมพ์.

⁸⁰ ผู้วิจัยเข้าใจว่าเป็นบ้านธาตุและบ้านโกแดง ปัจจุบันตั้งอยู่ในตำบลละลม อำเภอกุสิงห์

ในเขตไทย ทางฝั่งไทยมีร้านขายของเบ็ดเตล็ด เช่น น้ำปลา ยาสีฟัน สบู่ ผงซักฟอก ปลาทุเค็ม ปลากระป๋อง และของใช้จำเป็นเกือบทุกอย่าง ทหารเขมรบนเขาที่มีครอบครัวก็จะนำครอบครัวมาด้วย ซึ่งท่านได้ทราบข่าวเรื่องเขมรแดงมาตั้งแต่ปี 2513 เป็นข่าวจากชาวบ้านที่ลงไปเยี่ยมญาติและแลกเปลี่ยนสิ่งของจำพวกของป่า เช่น หวาย หนังสัตว์ น้ำผึ้ง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคนแปลกหน้าเข้ามาในหมู่บ้านแถบชายแดน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นฝ่ายตรงข้าม โดยส่วนมากจะขึ้นมาทางเขตอำเภอขุนหาญ เพราะเส้นทางเล็ดลอดไปมาสะดวกและปลอดภัยมากกว่า

ท่านเล่าว่า ชาวบ้านราษฎรไทยตามแนวชายแดน โดยเฉพาะพวกที่มีเชื้อสายเป็นเขมร เมื่อลงไปเยี่ยมญาติก็จะถูกไล่ถาม ถูกปลุกปั่นยุยง เพื่อให้มีความรู้สึกเห็นดีเห็นงามไปตามคำโฆษณาของฝ่ายเขมรแดง ในการสู้รบระหว่างเขมรแดงกับเขมรขาว เขาพระวิหาร เป็นที่มั่นสุดท้ายของพวกเขมรขาว ซึ่งเมื่อทราบข่าวว่ากรุงพนมเปญแตกแล้ว ก็เสียขวัญที่จะต่อสู้ ฝ่ายเขมรแดงก็ได้รุกคืบเข้ามาประชิดตามเชิงเขา บางครั้งก็ยิงปืนใหญ่ขึ้นมา ทหารเขมรขาวก็พากันหนีทัพ พาลูกเมียอพยพลงจากเขาหนีตาย จนเช้าวันที่ 22 พฤษภาคม 2518 ฝ่ายเขมรแดงใช้กองกำลังไม่เกินหนึ่งกองร้อยขึ้นทางช่องบันไดหัก ทำการยึดเขาพระวิหารโดยไม่ได้มีการต่อสู้แต่อย่างใด วันที่ถูกยึดนั้น มีทหารเขมรขาวอยู่ไม่ถึง 20 คน

หลังจากฝ่ายเขมรแดงเป็นฝ่ายชนะโดยเด็ดขาด ชาวเขมรจำนวนมากพากันหลบหนีออกจากภูมิลำเนาเข้ามาพึ่งพาอาศัยแผ่นดินไทย ฝ่ายเจ้าหน้าที่ของไทยซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ตามแนวชายแดนต้องทำการผลักดันให้ออกไปนอกประเทศเพื่อกลับไปยังประเทศของตน แทบทั้งหมดไม่ยากกลับคืน อย่างไรก็ตาม เขมรแดงยังมีการโฆษณาชวนเชื่ออีกว่า แดนดินอีสานตั้งแต่โคราช บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ เคยเป็นของเขมร แต่ถูกประเทศไทยแย่งเอาไป จะต้องต่อสู้เพื่อแย่งชิงดินแดนกลับคืนมาให้ได้ ซึ่งฝ่ายผกค.ไทยให้ความร่วมมือกับฝ่ายเขมรแดง เพราะมีแนวคิดอุดมการณ์เดียวกัน จึงทำให้ความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ

บรรยากาศทางการเมืองในเวลานี้ ทำให้พื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษตกอยู่ภายใต้ความหวาดกลัว ความไม่มั่นคง จนชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่บางครอบครัวตัดสินใจที่จะหลบหนีออกจากพื้นที่ เนื่องจากเกรงว่าจะได้รับอันตรายจากภัยสงครามที่เริ่มรุกคืบเข้ามาประชิดตัวมากขึ้น กลิ่นไอสงครามได้แผ่ขยายเข้ามายังพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ กระนั้นก็ตาม จะพบว่า ชาวบ้านบางส่วนไม่ได้อพยพไปอยู่ที่อื่น หากแต่เลือกที่จะหากินอยู่ในบริเวณนั้นต่อไป โดยทางเจ้าหน้าที่บ้านเมืองได้ขอร้องให้ชาวบ้านอพยพออกจากพื้นที่เสี่ยงภัยตามแนวชายแดน อาทิเช่น พื้นที่ทำกินบนเทือกเขาพนมดงรัก อันเนื่องจากเกรงว่าจะเกิดภัยอันตรายได้ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องยอมละทิ้งที่ทำกินของตนอย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้

คอมมิวนิสต์ เขมรแดง และหลุมหลบภัย

ในยุคที่หมู่บ้านชายแดนถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาตินั้น เราจะพบว่าชายแดนไทย-กัมพูชาบริเวณพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษได้เผชิญหน้ากับความขัดแย้งอันยุ่งเหยิง กล่าวคือ นับตั้งแต่กัมพูชาได้ปลดปล่อยตนเองออกจากการปกครองของฝรั่งเศส การต่อสู้ภายในประเทศกัมพูชาเพื่อแย่งชิงอำนาจเป็นไปอย่างหนักหน่วง ในช่วงที่เขมรแดงปกครองประเทศกัมพูชาในปีพ.ศ. 2518-2522 ได้เกิดสงครามและการชนหน้าประหัตประหารกัน บริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเป็นจุดยุทธศาสตร์หนึ่งที่สำคัญในการสู้รบ กล่าวคือ มีการตั้งฐานทัพของเขมรแดงบริเวณเมืองอัลลองเวง ซึ่งอยู่ใกล้กับบริเวณด่านชายแดนช่องสะงำในปัจจุบัน ทำให้เมื่อเกิดการสู้รบขึ้นภายในประเทศกัมพูชา บริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษจะต้องรับมือกับการรุกรานเข้ามาของทหารจากฝั่งกัมพูชาที่อาจเข้ามาในเขตประเทศไทย รวมทั้งต้องรับมือกับการอพยพของประชาชนซึ่งหลบหนีภัยสงครามเข้ามาอยู่ฝั่งไทย ในช่วงเวลาเดียวกัน การเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้อาศัยพื้นที่บริเวณชายแดนศรีสะเกษเป็นพื้นที่ปฏิบัติการเช่นกัน ผลพวงจากปัญหาภัยคอมมิวนิสต์และการสู้รบบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษนี้ ทำให้ชายแดนเต็มไปด้วยภัยกับระเบิด ผู้คนอาศัยอยู่บนความหวาดกลัว และบางส่วนอพยพหนีภัยไปจากพื้นที่ ชาวเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ถูกปล่อยออกมาอย่างต่อเนื่อง มีการเล่าปากต่อปากถึงความโหดร้ายของคอมมิวนิสต์เมื่อต้องการอาหารจะเข้าไปปล้นในชุมชนที่อยู่ใกล้ หากใครขัดขืนไม่ทำตามบางรายถึงกับต้องแลกด้วยชีวิต ทำให้ประชาชนรู้สึกหวาดกลัวใช้ชีวิตแบบหลบๆ ซ่อนๆ

นอกจากนี้ ในวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2521 เวียดนามได้บุกเข้าประเทศกัมพูชาเพื่อล้มล้างระบอบเขมรแดง ทำให้มีการจัดตั้งฐานที่มั่นในการสู้รบหลายแห่งบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา อีกทั้งในปี พ.ศ. 2529 มีการสู้รบกับกองกำลังทหารของเวียดนามที่รุกรานเข้ามาเขตแดนไทยทางบริเวณช่องบก อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานีซึ่งเป็นเขตแดนไทย-ลาว-กัมพูชา อีกทั้งเวียดนามมีการยึดปราสาทเขาพระวิหารมาเป็นของตนเพื่อใช้เป็นคลังอาวุธ ประเทศไทยได้ผลักดันให้ทหารเวียดนามออกจากประเทศไทย จนกระทั่งฝ่ายเวียดนามได้ถอนกำลังในปลายปี พ.ศ. 2530⁸¹

การเข้ามาปกครองประเทศกัมพูชาของเขมรแดง บุญชัย ใจเย็น⁸² ได้ประมวลภาพรวมการปกครองของเขมรแดงไว้ว่า ในปี พ.ศ.2518 สาธารณรัฐกัมพูชาถูกคอมมิวนิสต์ปกครองได้ราว 4 ปี พร้อมกับการพยายามปฏิรูประบบภายในประเทศใหม่ ลบล้างกฎเกณฑ์ และเรื่องราวเกี่ยวกับตะวันตก ปรับเปลี่ยนระบบภายในที่ปราศจากชนชั้น ไม่มีระบบโรงงานอุตสาหกรรม ไม่มีระบบเงินตรา และไม่มีการศึกษา กลุ่มนิคมคอมมิวนิสต์ต่อต้านกับรัฐบาลกัมพูชาด้วยความช่วยเหลือจากเวียดนามเหนือและทหารเวียดกง นำโดยพอล พต บุกเขายึดกรุงพนมเปญ เพื่อการโค่นล้มอำนาจ

⁸¹ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=175215229299094&id=153559911464626 (สืบค้น 5 มกราคม 2558)

⁸² บุญชัย ใจเย็น. (2557) *เขมรล้านศพ*. กรุงเทพฯ: ประชาชน

รัฐบาลลอน นอล จนสำเร็จ ทำให้กัมพูชาตกอยู่ภายใต้การปกครองของเขมรแดงโดยใช้รากฐานทางอุดมการณ์ปฏิวัติแบบเบ็ดเสร็จที่มีเผด็จการโดยชนชั้นกรรมาชีพเป็นตัวขับเคลื่อน ทำให้เกิดการกวาดต้อนประชาชนกัมพูชาทั้งหมดจากกรุงพนมเปญและเมืองสำคัญ เพื่อหลบหนีการทิ้งระเบิดจากสหรัฐอเมริกาที่ไม่พอใจหลังจากรัฐบาลภายใต้การสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาโค่นล้มอำนาจ ชาวบ้านถูกบังคับให้เข้าสู่ระบบนารวม และถูกบังคับไปทำงานให้กับคอมมูน หน่วยย่อยของเขมรแดง มีคอมมูนละ 10,000 คนทุกคนมีหน้าที่ทำงานเกี่ยวกับเกษตรกรรมทั้งหมดตามที่คอมมูนสั่งให้ทำ บังคับให้ทำงานอย่างหนักเพื่อมีเสบียงเลี้ยงคนทั้งประเทศ ทำให้กรุงพนมเปญกลายเป็นเมืองร้างที่เต็มไปด้วยครอบครัวของผู้นำเขมรแดง ประชาชนถูกบังคับให้เดินทางเป็นระยะทางไกลทำให้บางคนเสียชีวิตระหว่างการเดินทางเนื่องจากขาดอาหาร รวมทั้งเขมรแดงมีความเชื่อเกี่ยวกับแนวทางการรักษาแผนโบราณทำให้ไม่สามารถรักษาคนป่วยได้

ในช่วงปี พ.ศ.2518 เป็นต้นมา ชาวกัมพูชาจำนวนมากถูกบังคับให้เข้าประจำค่ายคอมมูน ประชาชนถูกกระทำร้ายด้วยการทุบตีและการทารุณกรรมทางเพศ และถูกบังคับให้ทำงานวันละ 12 ชั่วโมง ได้รับการพักผ่อนน้อย รวมทั้งอาหารที่กินไม่ถูกสุขลักษณะ คนที่ทำงานไม่ได้ คนที่ป่วยหนักจะพบกับจุดจบชีวิตทันที ภาพเหตุการณ์สยองสำหรับคนกัมพูชาดำเนินมาถึง 4 ปี ที่ประชาชนต้องทนทรมานกับสิ่งที่เกิดขึ้นจากผู้นำเขมรแดง จนในที่สุดนายพล พต ได้ตัดความสัมพันธ์กับเวียดนามที่เป็นพันธมิตรเก่าอย่างไร้เยื่อใย ทำให้เวียดนามส่งกองทัพบุกเข้ากัมพูชาช่วงปี พ.ศ.2521 มีการต่อสู้ปะทะกันอย่างหนัก กองทัพเวียดนามขับไล่กลุ่มเขมรแดงจนถอยร่นหนีไปตั้งฐานแถบบริเวณชายแดนประเทศไทย ชาวบ้านในพื้นที่ปะทะต่างพากันอพยพย้ายครอบครัวหนีสงคราม หลายครอบครัวต้องจบชีวิตเพราะกระสุนปืน

ในกรณีของสงครามที่เกิดขึ้นในประเทศบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาก็ได้ส่งผลกระทบต่อการค้าเดินชีวิตของประชาชนอย่างมาก กล่าวคือ สำหรับคนที่เลือกที่จะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่อไป กลางวันจะประกอบอาชีพการเกษตร กลางคืนหากมีเสียงปืนจะรีบพากันลงหลบซ่อนในหลุมหลบภัยที่ขุดไว้เป็นหลุมลับๆ ใกล้บ้าน ชาวบ้านบางคนหวาดกลัวมากมากต้องนำสุนัขและสัตว์เลี้ยงไปหลบซ่อนด้วย นายแสวง นันทะวงศ์ บ้านโคกชาติ ได้เล่าให้ฟังว่า “ที่เกิดเหตุการณ์คอมมิวนิสต์ ประชาชนในพื้นที่ได้มีบทบาทในการเป็นแนวร่วมป้องกันพื้นที่ตำบลไพรพัฒนาร่วมกับหน่วยงานรัฐ เจ้าหน้าที่อนุญาตให้พกปืนสำหรับป้องกันความปลอดภัยให้พี่น้องในชุมชน เหตุการณ์การปะทะบริเวณนี้รุนแรงถึงขั้นเผาสถานที่ราชการ พี่น้องบางคนกลัวก็ออกจากพื้นที่ไปอาศัยกับญาติพี่น้องที่อื่น บางครอบครัวเข้าร่วมตัวกันในหมู่บ้านใหญ่ เช่น บ้านไพรพัฒนาเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีคนอาศัยจำนวนมาก มีหน่วยงานความมั่นคงและผู้นำชุมชนเข้มแข็ง ชาวบ้านก็จะเข้าไปอาศัยอยู่ที่นั่น ทุกคำคืนเสียงปืนการปะทะดังสนั่นป่าจนชินหู”⁸³

⁸³ สัมภาษณ์, นายแสวง จันทวงศ์ (วันที่ 8 พฤษภาคม 2557)

นางวิเชียร อสิพงษ์ บ้านโคกชาติ เล่าย้อนหลังว่า “หลังจากย้ายเข้ามาไม่นานก็เกิดเหตุการณ์คอมมิวนิสต์ขึ้น ชาวเลื่อมมาว่าเขาจะปล้นบ้านเรือนชาวบ้านเอาข้าวของเครื่องใช้ ของกิน วัว ควาย ก็กลัว ทุกครั้งที่จะมีการปล้นหมู่บ้านจะมีเสียงปืนยิงเป็นสัญญาณว่าจะเข้ามาปล้นแล้วนะ ให้ชาวบ้านที่อยู่ในบ้านรีบออกจากบ้านของตัวเอง อาจเป็นเพราะเขาก็ไม่ต้องการให้เกิดการปะทะและความรุนแรงขึ้นกับชาวบ้านที่ไม่รู้เรื่องด้วย เล่าก็เหมือนเป็นเรื่องตลกปนความกลัว บางคนกลัวสุนัขที่เลี้ยงไว้จะเห่าส่งเสียงให้กลุ่มที่เข้ามาปล้นรู้ว่าหลบซ่อนตัวอยู่ที่ไหน เขาใช้มือปิดปากสุนัขที่นำลงไปให้หลุมหลบภัยจนตายคามือ บ้านของฉันก็มีหลุมหลบภัยอยู่ใกล้ๆ กอไผ่หลังบ้านบ้านอื่นๆก็เช่นกัน”⁸⁴

ในกรณีของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บ้านภูมิซรอล ชาวบ้านบางส่วนมีที่ดินทำกินบนเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งเมื่อเกิดความรุนแรงขึ้นในพื้นที่ ชาวบ้านที่มีที่ทำกินบริเวณที่เรียกว่า “บ้านเฝ้าไร่” บอกว่า “เจ้าหน้าที่เขาแจ้งให้เราออกจากพื้นที่เพราะเป็นห่วงเรื่องความปลอดภัย ทุกคนครบถ้วนที่เข้ามาทำกินในพื้นที่ก็พากันออกจากพื้นที่ไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องบ้านภูมิซรอล บางคนจะกลับมาพื้นที่ไร่สวนของตัวเองเพื่อดูแลพืชที่ปลูกไว้ไม่ให้เสียหาย”⁸⁵

พื้นที่ชายแดนในตำบลเสาธงชัยไม่ต่างไปจากตำบลไพรพัฒนาเท่าใดนัก กล่าวคือ ต้องเผชิญหน้ากับการความรุนแรง สงคราม และความขัดแย้งเช่นกัน นางเพ็ง ศรีเพ็งกล่าวว่า “ช่วงที่ประเทศกัมพูชาเกิดปัญหาสงครามมีประชาชนกัมพูชาจำนวนมากอพยพมาแถบพื้นที่ชายแดน และมีกลุ่มคอมมิวนิสต์เข้ามาอยู่ตามแนวป่า ซึ่งบางครั้งมีการปะทะกันด้วยอาวุธปืน ชาวบ้านจะพากันไปหลบซ่อนตัวกันในที่ห่างจากบ้านในยามค่ำคืน เมื่อสว่างก็จะกลับมาที่บ้านของตนเอง เนื่องจากเกรงกลัวชาวเลื่อมการฆ่าตัดหัวและชาวเลื่อมเรื่องความรุนแรงอื่น ส่วนตัวก็เคยมีประสบการณ์อุ้มหลานหนีการปะทะกันระหว่างทหารไทยกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ต่างกันไปพักกันวิ่งลงหลุมหลบภัย”⁸⁶

ท่ามกลางภาวะสงครามที่เกิดขึ้นตลอดจนการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ทำให้ประชาชนกัมพูชาที่ถูกทารุณกรรมจนแทบชีวิตจะหาไม่ต้องอพยพเข้ามาในประเทศไทย โดยการต้อนรับจากทหารไทยให้การช่วยเหลือผู้อพยพ ประเทศไทยกลายเป็นความหวังสำหรับการอพยพหลบหนีความโหดเหี้ยมทารุณอันน่าสยดสยอง แผ่นดินไทยเป็นเสมือนอ้อมกอดแห่งสันติภาพที่ประชาชนชาวกัมพูชาจะสามารถอาศัยได้ ชายแดนไทย-กัมพูชาแถบตอนใต้จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ เรื่อยไปจนถึงชายแดนจังหวัดตราด เป็นพื้นที่เป้าหมายของประชาชนชาวกัมพูชาในช่วงระยะเวลานั้นพากันหนีร้อนมาพึ่งเย็น เมื่อผู้อพยพชาวเขมรข้ามมาอยู่ในฝั่งชายแดนประเทศไทย ได้มีการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้ลี้ภัยสงครามภายใต้การดูแลจากองค์การสหประชาชาติ (UN) เข้ามาจัดการอำนวยความสะดวกให้ประชาชนชาวกัมพูชาที่อพยพมา ส่วนกลุ่มแกนนำทหารเขมรแดงยังคงยืนหยัดตั้งแนวต่อสู้บริเวณชายแดนกัมพูชา

⁸⁴ นางวิเชียร อสิพงษ์ บ้านโคกชาติ (สัมภาษณ์วันที่ 8 พฤษภาคม 2557)

⁸⁵ สทนทากลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มประชาชนบ้านเฝ้าไร่ (วันที่ 7 มิถุนายน 2557)

⁸⁶ นางเพ็ง ศรีเพ็ง (สัมภาษณ์วันที่ 20 กันยายน 2557)

และต้องขยับถอยร่นมาใกล้ชายแดนประเทศไทยเรื่อยๆ บางส่วนก็กระจัดกระจายแตกกระสานซ่านเซ็นกันไปคนละทิศละทางไม่รู้เหนือรู้ใต้

ช่วงระยะเวลานี้ ชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนได้รับผลกระทบอย่างมาก แม้จะได้รับ การสนับสนุนงบประมาณในการดูแลจากองค์การสหประชาชาติ แต่ก็เกิดภาวะขาดแคลนอาหารของ ชาวกัมพูชาอพยพ เกิดการแย่งชิงอาหารระหว่างประชาชนชาวกัมพูชาที่อพยพกับประชาชนชาวไทยที่ อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน ชาวกัมพูชาอพยพบางคนเข้าไปปล้นชิงพืชผลทางการเกษตรที่ชาวบ้าน เพาะปลูกเอาไว้ ประชาชนในพื้นที่ก็เข้าใจถึงปัญหาความอดอยากที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานั้น จึง กล้ากลืนฝืนทนอยู่ในพื้นที่ต่อไป แต่ประชาชนในพื้นที่บางคนที่แบกรับภาระที่เกิดจากปัญหาการปลูก พืชแล้วไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตามเป้า จนต้องย้ายหนีออกจากพื้นที่และประกาศขายที่ดิน ให้กับเพื่อนบ้าน อย่างไรก็ตาม มีเสียงสะท้อนบางเสียงบอกว่า คนในพื้นที่บางคนที่ฉวยโอกาสเหยียบ ย่ำซ้ำเติม เมื่อชาวเขมรต้องการข้าวปลาอาหาร ชาวเขมรบางคนนำของมีค่าแกว่แหวนเงินทองต่างๆ มาขอแลกอาหารประทังชีวิต ซึ่งบางคนต้องแลกอัญมณีล้ำค่าที่หีบฉวยติดตัวมาได้กับข้าวสารซึ่งไม่ พอจะกรอกหม้อ ชาวเขมรซึ่งหิวโหยและสิ้นไร้ไม้ตอกก็จำต้องก้มหน้าก้มตาอมรับชะตากรรมใน ฐานะผู้ถูกรังแก

ยิ่งไปกว่านั้น ความเปลี่ยนแปลงชายแดนอีกมิติหนึ่งที่เกิดขึ้นไปพร้อมกับปัญหาการสู้รบใน ประเทศกัมพูชาก็คือ ปัญหาความขัดแย้งทางอุดมการณ์ภายในประเทศไทย ท่ามกลางการแย่งชิง มวลชนระหว่างฝ่ายซ้ายกับฝ่ายขวาดำเนินไปอย่างเข้มข้น พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาจังหวัดศรีสะเกษ กลายเป็นพื้นที่ซึ่งไม่ปลอดภัยต่อชาวบ้าน ในปี พ.ศ. 2518 ได้มีกองกำลังไม่ทราบฝ่ายเข้ามาตั้งฐาน ทัพอยู่ตามแนวเทือกเขาพนมดงรักชายแดนไทย - กัมพูชา และได้เข้ามาชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วม อุดมการณ์ทางการเมืองกับพวกเขาอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านจึงเรียกกลุ่มคนพวกนี้ว่า “สหาย” แต่จาก การสังเกตของชาวบ้านเห็นว่าศัพท์สำเนียงของกลุ่มคนแปลกหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้านนั้นไม่น่าจะใช่ สหายที่เป็นคนไทย จึงทำให้ทัศนคติของชาวบ้านไม่ดีและไม่ให้ความร่วมมือ พร้อมกับมองว่าสหาย หรือคอมมิวนิสต์เหล่านี้มีความโหดร้ายป่าเถื่อนมากกว่าคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ของประเทศไทยที่เป็น นักศึกษาปัญญาชนแล้วเข้ามาช่วยชาวบ้านทำนา สอนหนังสือเด็ก แต่กลุ่มนี้กลับเข้ามาปล้นสะดมแย่ง เอาอาหารและสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านไป ทำให้กลุ่มชาวนาและผู้นำหมู่บ้านต้องจัดเวรยามคอยเฝ้า ระวังเหตุการณ์ไม่คาดฝันที่อาจจะเกิดขึ้นได้ เมื่อสถานการณ์เข้าสู่ภาวะเสี่ยงภัยสูงขึ้นเรื่อย ๆ จึงได้ส่ง ให้อพยพผู้หญิง เด็กและคนชราออกจากพื้นที่ และได้เพิ่มระดับการรักษาความปลอดภัยและทำหลุม หลบภัยขึ้นเกือบทุกหลังคาเรือน เพื่อป้องกันอันตรายจากภัยคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะในเวลากลางคืน

เพื่อสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดน รัฐจึงเร่งพัฒนาหมู่บ้านชายแดนให้ทันสมัย กล่าวคือ ในช่วงนี้เองทางราชการได้เข้ามาสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน จากบ้านละลม-บ้านแซร์ไพรเพื่อเป็นเส้นทาง ลำเลียงยุทธโปกรณ์เข้าไปปราบปรามคอมมิวนิสต์ และได้จัดโครงการอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ

(ทสพข.) ขึ้น มีการมอบอาวุธปืนให้กลุ่มชายฉกรรจ์ในทุกหมู่บ้านที่อยู่ติดแนวชายแดนหมู่บ้านละ 12 กระบอก เพื่อใช้ป้องกันและรักษาความสงบภายในหมู่บ้าน

ในปี พ.ศ. 2520 เจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน ที่ออกมาคุ้มครองชาวบ้านได้ปะทะกันกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ครั้งแรก และมีการเสียชีวิตทั้งสองฝ่าย จากนั้นเกิดความวุ่นวายอย่างต่อเนื่อง โดยผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ประมาณ 50 คน เข้ามาเผาศาลาประชาคมกลางหมู่บ้านไพรพัฒนา ซึ่งเป็นที่พักของ อาสาสมัครรักษาดินแดน (อส.) ต่อมาในวันที่ 12 มีนาคม 2521 มีผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ที่หลบอยู่ตามป่าตามเทือกเขาพนมดงรัก ประมาณ 10 คน ได้เข้ามาเผาโรงเรียน และบ้านพักครู ที่โรงเรียนบ้านแซร์ไพร ชาวบ้านแซร์ไพร และหมู่บ้านอื่นๆ ต้องหลบหนี ไปอาศัยอยู่กับเพื่อนบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง บางครอบครัวก็กลับไปอยู่ที่หมู่บ้านตามภูมิลำเนาเดิม มีเพียงบ้านไพรพัฒนาเท่านั้นที่ไม่ยอมทิ้งบ้านเรือนไปไหน และได้ให้ชาวบ้านแซร์ไพรบางส่วนที่หลบหนีมาอาศัยอยู่ด้วย จากนั้นผู้นำหมู่บ้านไพรพัฒนาได้รวบรวมสมาชิกไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสพข.) รวมพลต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ และดูแลความปลอดภัยให้กับชาวบ้าน

ระหว่างปีพ.ศ. 2523 – 2525 ภายหลังจากที่พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้ประกาศนโยบาย 66/23 เปิดโอกาสให้สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ประเทศไทย (พคท.) ที่เคลื่อนไหวอยู่ในป่าเขาพื้นที่ต่าง ๆ กลับตัวกลับใจออกมาบอตัวเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ทำให้เหตุการณ์เริ่มสงบขึ้นบ้างชาวบ้านบางส่วนก็ได้กลับมาไปที่บ้านเรือนตัวเองเพื่อดูแลบ้านเรือนเรือกสวนไร่นา และทรัพย์สินของตัวเองหลังจากที่อพยพออกจากพื้นที่ไปนานการกลับเข้ามาพื้นที่ใหม่อีกรอบนี้ แทบไม่ต่างจากยุคแรก ๆ ที่เข้ามาเลยเนื่องจากพื้นที่ทำกินก็กลายเป็นป่าละเมาะ ภูเขาสูงขึ้น ปกคลุมเต็มไปด้วยหมอก ชาวบ้านแถบชายแดนจังหวัดศรีสะเกษได้เริ่มต้นความลำบากในการพลิกพื้นที่ทำกินใหม่อีกครั้ง โดยยังคงยึดอาชีพทำข้าวไร่ และเริ่มมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่นั้นคือการปลูกปอแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดแรกที่เข้ามาในพื้นที่และได้สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นเม็ดเป็นหน่วยในยุคนั้น ทำให้กระแสมานิยมปลูกปอแก้วแพร่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วและเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการทำเกษตรพอเพียงพออยู่พอกินไปสู่ระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ความต้องการขยายพื้นที่ทำกินของแต่ละครัวเรือนก็เพิ่มมากขึ้น การบุกรุกทำลายป่าเพื่อจับจองเป็นพื้นที่ปลูกปอแก้วจึงเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2518-2522 หลังจากนั้น เมื่อราคาปอตกต่ำอย่างมาก จนรายได้ที่ได้มาไม่คุ้มกับทุนที่ลงแรงไป ในช่วงปี พ.ศ. 2523 จึงได้หันมาปลูกปอกับมันสำปะหลัง และค่อยๆ หันมาปลูกมันสำปะหลังอย่างเต็มตัวในช่วงเวลาต่อมา

จะเห็นได้ว่า ในยุคนี้ ระยะต้นทศวรรษที่ 2520 สถานการณ์ความตึงเครียดในเขตชายแดนยังคงดำรงอยู่ จากในช่วงแรก การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในกัมพูชาได้สร้าง “ทุ่งสังหาร” ซึ่งเต็มไปด้วยความโหดร้ายทารุณ ทำให้คนกัมพูชาจำนวนมากต้องหนีตายมาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ตลอดจนการต่อสู้ทางอุดมการณ์ภายในประเทศไทยเอง ก็ได้ส่งผลกระทบต่อการอยู่อาศัยของชาวบ้านบนแผ่นดินไทยที่ต้องพลัดถิ่นาคาที่อยู่ อย่างไรก็ดีตาม ในช่วงปลายทศวรรษ 2520

สถานการณ์ค่อยๆลดทอนความตึงเครียดลงเรื่อยๆตามกาลเวลา จนทำให้ชาวบ้านจากทั่วสารทิศได้หลั่งไหลเข้าไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ เมื่อกลิ่นอายของสงครามจางหายลง ก็ถึงเวลาที่ผู้คนจะตัดโค่นต้นไม้ให้ล้มทั้งยืน เพื่อพลิกพื้นที่เป็นท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ การบุกเบิกที่ทำกินแถบชายแดนได้เริ่มต้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และนั่นเป็นสัญญาณให้เห็นถึงการที่คนเข้าไปเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าให้กลายเป็นที่ดินทำกิน

ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 สงครามการสู้รบภายในกัมพูชาเริ่มที่จะถึงจุดแตกหัก การรุกรานอาณาเขตพื้นที่ชายแดนไทยโดยประเทศเพื่อนบ้านก็ทวีความรุนแรงขึ้น ดังที่เกิดสมรภูมิช่องบกซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2528-เดือนธันวาคม พ.ศ. 2530 เป็นสงครามระหว่างกองทัพไทยกับกองทัพเวียดนามซึ่งควบคุมพื้นที่กัมพูชาในขณะนั้น โดยทางเวียดนามได้รุกรานเข้ามาในพรมแดนไทย ซึ่งสุดท้ายกองทัพไทยสามารถขับไล่ทหารเวียดนามกลับไปได้ แต่ทหารเสียชีวิต 109 นาย และบาดเจ็บ 664 นาย⁸⁷ หลังจากนั้น กลิ่นควันไฟสงครามในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็ค่อยๆเบาบางลงทีละน้อย อย่างไรก็ตาม แม้การสู้รบโดยใช้กำลังทหารจะถดถอยลงไป แต่ความขัดแย้งระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงไม่ได้หมดสิ้นลงไปเสียทีเดียว

ในยุคสมัยของการก่อตั้งหมู่บ้านชายแดน เราจะพบว่า มีทั้งกลุ่มชาวบ้านที่อพยพออกจากพื้นที่ อันเนื่องมาจากไม่สามารถทนแรงกดดันจากภัยสงครามจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งแม้จะไม่ได้เข้ามาสู้รบในพื้นที่ชายแดนโดยตรง แต่ก็ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาปล้นชิง การเผาทำลายหมู่บ้าน ตลอดจนการเข้ามาควบคุมพื้นที่ของตำรวจตระเวนชายแดน ทำให้การทำมาหากินไม่สะดวกสบาย และถูกจำกัดเสรีภาพในบางด้าน จึงตัดสินใจที่จะอพยพออกจากพื้นที่ ปล่อยให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่า กระนั้นก็ตาม กลุ่มคนที่ไม่มีที่ทำกินในพื้นที่อื่น ก็มองว่า เมื่อมีผู้ละทิ้งพื้นที่ชายแดน ก็เสี่ยงโชคเข้ามาแสวงหาที่ทำกินใหม่ ทำให้การถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนในยุคนี้มีการเปลี่ยนโอนที่ดิน โดยที่อาจไม่ได้มีการซื้อขายเปลี่ยนมือกันตามปกติ หากแต่กลุ่มผู้ที่เข้ามาใหม่อาจเข้ามาใช้พื้นที่ซึ่งปล่อยให้รกร้างและเสี่ยงอันตรายที่จะเข้าไปทำกินแทนคนเก่าที่ละทิ้งผืนดินไป ในแง่นี้ จึงพบว่า ในภาวะสงคราม มีทั้งชาวบ้านที่ไม่กล้าเสี่ยงที่จะดำรงอยู่ในพื้นที่ และมีชาวบ้านที่พร้อมจะแสวงหาพื้นที่ใหม่ๆ ภาวะสงครามจึงเป็นทั้งวิกฤตและโอกาสในเวลาเดียวกัน ซึ่งชาวบ้านซึ่งทนแบกรับความกดดันจากภัยสงครามไม่ไหวก็จะออกจากพื้นที่ชายแดน ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งทนแบกรับความยากจนจากการไม่มีที่ดินทำกินไม่ไหว ก็พร้อมที่จะมาแบกรับความเสี่ยงจากภัยสงคราม กล่าวได้ว่า ในช่วงเปลี่ยนผ่านสู่ทุนนิยม ชาวบ้านในภาคอีสานเกิดคลื่นการอพยพผู้พื้นที่ชายแดนเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ แต่กระนั้น ในภาวะสงครามก็ทำหน้าที่ยับยั้งมิให้ชาวบ้านเข้ามาทำกินอย่างล้นหลาม จนกระทั่งเมื่อสงครามเริ่มสงบลงในยุคต่อไป คลื่นการอพยพก็ถาโถมเข้ามาในพื้นที่ชายแดนมากขึ้นอย่างทวีคูณ

กล่าวโดยสรุป ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศได้เข้ามามีส่วนกำหนดชะตากรรมของผู้คนบนพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษมิให้สามารถมีชีวิตทำกินตามปกติได้ จำนวนไม่น้อยที่ยินยอม

⁸⁷ <http://th.wikipedia.org/wiki/สามเหลี่ยมมรกต>. (สืบค้นเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2557)

ที่จะถอยหนีออกจากพื้นที่ แต่บางส่วนก็ยืนหยัดที่จะดำรงอยู่ต่อไปแม้รู้อยู่เต็มอกว่าชีวิตของพวกเขาเสี่ยงที่จะเผชิญหน้ากับภัยอันตรายจากสงครามและการแย่งชิงพื้นที่และมวลชนกัน ชายแดนศรีสะเกษยึดโยงกับความเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ภายนอกตลอดเวลา และเมื่อเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ โลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม และประชาธิปไตยทางการเมือง กลายเป็นวาทกรรมหลักที่เปิดโอกาสให้ทุนนิยมและระบบตลาดแผ่เข้าสู่ทุกอาณาบริเวณ ชายแดนศรีสะเกษก็ได้เปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่อีกครั้ง

3.4 ยุคเมืองชายแดนและความสัมพันธ์กับเสรีนิยมใหม่ (2531-ปัจจุบัน)

ในยุคที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการประกาศนโยบายที่มีผลต่อพื้นที่ชายแดนอย่างขนานใหญ่ คือ การประกาศนโยบายเปลี่ยนประเทศอินโดจีนจาก “สนามรบ” เป็น “สนามการค้า” นับตั้งแต่นั้นมา ศักราชนโยบายใหม่ของการจัดการพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านคือ เวียดนาม ลาวและกัมพูชา ได้พลิกผันจากภาวะตึงเครียดของสงครามเย็นมาสู่บรรยากาศของการค้าการลงทุนมากขึ้น

ศิริชัย วีรยานันท์⁸⁸ ได้ศึกษาเศรษฐกิจไทยในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-พ.ศ.2534) พบว่า การที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณได้ดำเนินนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้านั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงการดำเนินนโยบายทางการเมือง การต่างประเทศเพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ก่อนหน้านั้นไม่ต่ำกว่าสองทศวรรษที่กลุ่มประเทศอินโดจีนเป็นปฏิปักษ์กับประเทศไทย แต่การผลักดันนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้านี้ได้เปลี่ยนวาทกรรมการพัฒนาของประเทศในอินโดจีน จาก “ความมั่นคงกำหนดบทบาทเศรษฐกิจ” มาเป็นการหันหน้าเข้าหากันในรูปของการเปลี่ยนภาวะสนามรบในอินโดจีนให้กลายเป็นความร่วมมือทางการค้าแทนด้วยการดำเนินนโยบายแบบ “เศรษฐกิจนำหน้าการเมือง”

เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคเปิดเสรีอาเซียน จะพบว่า หากพิจารณาพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษเปรียบเทียบกับพื้นที่ชายแดนอื่นๆ จะพบว่า ชายแดนในจังหวัดศรีสะเกษนั้นยังพัฒนาอย่างล่าช้า กล่าวคือ ในขณะที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ประกาศเห็นชอบตามที่ประชุมคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) เสนอให้ตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษระยะแรกของไทย ใน 5 จังหวัดชายแดนเพื่อให้สามารถก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้อย่างสมบูรณ์ในปี 2558 ประกอบด้วย 1.ด่านศุลกากรแม่สอด จ.ตาก ติดกับประเทศพม่า 2.ด่านศุลกากรอรัญประเทศ จ.สระแก้ว ติดกับประเทศกัมพูชา 3.ด่านศุลกากร อำเภอกลองใหญ่ จ.ตราด ติดกับประเทศกัมพูชา 4.ด่านศุลกากรมุกดาหาร ติดกับ สปป.

⁸⁸ ศิริชัย วีรยานันท์. (2548). *เศรษฐกิจไทยในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ.2531-พ.ศ.2534)* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. น. 163

ลาว 5.ด้านศุลกากรสะเดา และด่านปาดังเปซาร์⁸⁹ พื้นที่ทั้งหมดนี้แสดงถึงความพร้อมของจังหวัดชายแดนที่จะกระโดดเข้าสู่กระแสเสรีนิยมใหม่ แต่ในกรณีจังหวัดศรีสะเกษ มีความพยายามที่จะจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษบริเวณด้านชายแดนช่องสง่า ซึ่งในปัจจุบันยังคงเป็นวิมานในอากาศที่วาดฝันได้อย่างสวยงาม

อย่างไรก็ตาม แผนการก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้กระตุ้นให้จังหวัดศรีสะเกษมีการปรับตัวอย่างขนานใหญ่และแสดงความเป็นผู้นำในการค้าการลงทุนระหว่างไทยกับกัมพูชา ดังที่จังหวัดศรีสะเกษได้ร่วมกับกระทรวงพาณิชย์ นำคณะผู้แทนภาครัฐ หอการค้าจังหวัดและเอกชน จาก 20 จังหวัดภาคอีสาน เข้าเจรจาการค้า จัดทำข้อตกลงทางธุรกิจ กับราชอาณาจักรกัมพูชา (จ.เสียมราฐ, จ.พระตะบอง, จ.อุดรธานี, จ.กำแพง และ จ.สตึงแตร) ระหว่างวันที่ 7-9 พฤษภาคม 2556 ที่ผ่านมา ณ เมืองเสียมราฐ ราชอาณาจักรราชอาณาจักรกัมพูชา ผลสรุปการประชุมมีการจับคู่ธุรกิจการค้า 42 คู่ธุรกิจ จาก 20 จังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กับนักธุรกิจ 5 จังหวัดของกัมพูชา โดยมีกลุ่มสินค้าทางการเกษตร (มันสำปะหลัง เม็ดมะม่วงหิมพานต์ ยางพารา ปุ๋ยอินทรีย์) ธุรกิจท่องเที่ยว โรงแรม ร้านอาหาร อาหารสด อาหารแห้ง อาหารแปรรูป เครื่องสำอาง ตู้ซ่อมรถ แก๊สรถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า ค่าขายและเช่าที่ดินในกัมพูชาและอื่นๆ ทั้ง 2 ฝ่ายร่วมเซ็นข้อตกลง โดยจะมีการผลักดันการผ่อนปรนจุดผ่านแดน การขนส่งนักท่องเที่ยวได้คนละ 40 คน การค้าขายเข้าไปได้ในระยะ 30 กิโลเมตร การนำเข้าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การนำส่งสินค้าเสรี ส่วนปัญหาอื่นๆ จะส่งเรื่องไปยังส่วนกลางเพื่อตัดสินใจ ซึ่งผลการดำเนินการในครั้งนี้ถือเป็นที่จุดเริ่มต้นที่ดี ในการประสานสู่ความก้าวหน้าทางธุรกิจทั้งสองประเทศในอนาคตและถือว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง คาดว่าจะพัฒนาธุรกิจไปได้อีกไกล เพื่อรองรับประชาคมอาเซียนในปี 2558 นี้⁹⁰

จากนโยบายดังกล่าวได้กระตุ้นให้การค้าการลงทุนในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงเติบโตมากขึ้นตามไปด้วย ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดนได้ปรับโฉมหน้าใหม่ ซึ่งแต่ก่อนถูกมองว่าเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นอาณาเขตของความเป็นรัฐชาติ แต่เมื่อเสรีนิยมใหม่ได้เข้ามาผ่อนคลายเป็นรัฐชาติลง เส้นเขตแดนที่เคยแข็งทื่อตายตัวก็กลายมาเป็นเส้นพรมแดนที่ยืดหยุ่นมากขึ้น นโยบายที่สืบสานต่อจากนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในการผลักดันให้เศรษฐกิจนำหน้าการเมืองก็คือ การจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้ให้ความสำคัญไม่ใช่เฉพาะการค้าการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้านเท่านั้น แต่ได้เพิ่มเติมนโยบายในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดนให้กลายเป็น “ประตู” ที่เปิดกว้างในการเชื่อมโยงกันและกัน กล่าวคือ การเปิดเสรีอาเซียนได้กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาด้านคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะการพัฒนาาระบบโลจิสติกส์ในการส่งสินค้าให้รวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น

⁸⁹ <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000083277> (สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2557)

⁹⁰ <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1279265&page=154> (สืบค้นเมื่อ 23 สิงหาคม 2557)

อย่างไรก็ตาม นโยบายเศรษฐกิจนำหน้าการเมืองนั้น เราไม่สามารถมองได้ว่า ระบบตลาดได้เข้ามาปรับเปลี่ยนให้ชายแดนกลายเป็นพื้นที่การค้าโดยที่สามารถสะท้อนความขัดแย้งทางการเมืองในอดีตที่เกิดขึ้น แม้เราจะพบว่าเศรษฐกิจได้ส่งผลให้หน่วยงานความมั่นคงบริเวณชายแดนต้องปรับตัวก็ตาม แต่จะพบว่า ในบางมิติ ความมั่นคงได้เข้ามากำหนดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนอยู่ เช่นเดิม หากแต่กระบวนการควบคุมชายแดนภายใต้ความมั่นคงของชาติได้เปลี่ยนรูปแบบและกลไกในการควบคุมพื้นที่ชายแดน กล่าวคือ ไม่ได้ใช้อำนาจเพื่อสร้างความหวาดกลัว แต่ใช้อำนาจเพื่อผลิตสร้างพื้นที่ชายแดนให้มีทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางที่วางไว้ นั่นคือ ความมั่นคงของชาติยังมีบทบาทสูงในการควบคุมพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ กล่าวคือ ความพยายามในการควบคุมพื้นที่ชายแดนกำลังปะทะกับความปรารถนาที่จะเป็นอิสระ ด้านหนึ่งเน้นความมั่นคงแต่อีกด้านหนึ่งเน้นความมั่งคั่ง อย่างไรก็ตาม การปะทะกันระหว่างวาทกรรมความมั่นคงของชาติและความมั่งคั่งของประชาชนไม่ได้ขัดแย้งหรือต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจนำกัน หากแต่ความมั่นคงและความมั่งคั่งมีการผสมผสานร่วมมือกัน ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบในการควบคุมพื้นที่ตลอดจนรูปแบบของการเล็ดรอดของความปรารถนาที่จะอิสระในรูปแบบต่างๆกันไป

ในที่นี้จะพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การควบคุมและความอิสระในสี่ประเด็นด้วยกัน คือ ประการแรก กฎอัยการศึก ประการที่สอง จุดผ่านแดนถาวรและเมืองใหม่ช่องสะงำ ประการที่สาม เขาพระวิหาร และสุดท้าย ป่าไม้

กฎอัยการศึก: การควบคุมหมู่บ้านชายแดนและการจัดระเบียบพื้นที่ใหม่

ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเขตแดนของจังหวัดศรีสะเกษ ทำให้ท้องถิ่นที่อยู่บริเวณนี้ได้รับผลกระทบทางตรง กล่าวคือ การเข้ามาควบคุมพื้นที่ของหน่วยทหารต่างๆ เพื่อรักษาความมั่นคงตามแนวชายแดน ดังที่มีการจัดตั้งกองกำลังทหารหลายหน่วยงานในพื้นที่ เช่น กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 224 หน่วยเฉพาะกิจทหารพรานที่ 23 ค่ายพิทักษ์อุทุมพรเขต ตั้งอยู่ที่อำเภอกันทรลักษ์ กองร้อยทหารราบที่ 1612 ตำบลไพรพัฒนา อำเภอกุสิงห์ เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้ได้เข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่ชายแดน ตลอดจนควบคุมหมู่บ้านตามแนวชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ แม้บริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษจะไม่ได้เป็นพื้นที่เสี่ยงอันตรายต่อความมั่นคงของชาติ แต่การควบคุมพื้นที่ก็ยังคงดำเนินต่อไป

เมื่อสถานการณ์ชายแดนบริเวณจังหวัดศรีสะเกษมีแนวโน้มดีขึ้น จากที่เคยต้องระเห่ร่อนพลัดบ้านพลัดเมือง ประชาชนในพื้นที่ก็ค่อยทยอยกลับคืนมาสู่พื้นที่เรื่อยๆ อย่างไรก็ตาม เราจะพบว่าพื้นที่ชายแดนยังคงเป็น “พื้นที่พิเศษ” ซึ่งถูกควบคุมโดยกฎอัยการศึกอย่างต่อเนื่อง แน่นนอนว่าการเคลื่อนผ่านสู่เสรีนิยมใหม่ของพื้นที่ชายแดนได้นำมาสู่การเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการค้าการลงทุนข้ามแดน การท่องเที่ยว รวมทั้งมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ๆ อาทิเช่น การเปิดศาลาโนบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ที่เมืองอัลลองเวงตรงด่านชายแดนช่องสะงำ อย่างไรก็ตาม แม้เราจะ

พบว่าการค้าการลงทุนจะเปิดโอกาสให้ชายแดนมีอิสระมากขึ้นก็ตาม แต่กลไกการควบคุมพื้นที่ชายแดนยังคงดำรงอยู่เช่นเดิม ทำให้พื้นที่ชายแดนมีลักษณะที่ผู้วิจัยกล่าวไปก่อนหน้านี้แล้วว่าพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษเป็นพื้นที่ของการปะทะกันระหว่างความพยายามในการควบคุมกับความปรารถนาที่จะเป็นอิสระ

เมื่อพิจารณากลไกการควบคุมชายแดน ท่ามกลางภาวะที่กลิ่นควันไฟสงครามยังไม่จางหายไป อันเนื่องมาจากกระแสนิยมที่ยังคงฝังแน่นอยู่ในสังคมไทย ทำให้บริเวณชายแดนกลายเป็น “พื้นที่ยกเว้น” ซึ่งไม่สามารถที่จะดำรงอยู่อย่างสงบได้ ดังจะเห็นได้ว่าตลอดหลายปีที่ผ่านมา เขตพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษเป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งมีการดำรงอยู่ของกฎอัยการศึกมาอย่างค่อนข้างต่อเนื่องยาวนาน

การประกาศใช้กฎอัยการศึกของไทย⁹¹ ได้ตราขึ้นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีพ.ศ. 2450 โดยเรียกว่า “กฎอัยการศึก ร.ศ.126” มีทั้งสิ้น 8 มาตรา ถอดแบบมาจากกฎอัยการศึกของประเทศฝรั่งเศส แต่ด้วยบริบทสังคมสมัยนั้นประเทศไทยใช้ตำราพิชัยสงครามแบบอินเดีย จึงเห็นว่ากฎอัยการศึก ร.ศ.126 ไม่เหมาะสมกับสังคมไทย ต่อมาทรงยกเลิกกฎอัยการศึก ร.ศ.126 และตรากฎอัยการศึก พ.ศ.2457 ขึ้น เรียกว่า “กฎอัยการศึก พ.ศ. 2457”

นับตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การประกาศกฎอัยการศึกในประเทศไทย มีการประกาศมาแล้ว 8 ครั้งด้วยกัน คือ

ครั้งที่ 1 ปี 2500 ใช้เมื่อวันที่ 16 กันยายน หลังจากที่เกิดจลาจลพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ก่อรัฐประหารรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และยกเลิกจนครบทุกจังหวัดเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2501

ครั้งที่ 2 ปี 2501 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม เนื่องจากการรัฐประหารรัฐบาลพลโทถนอม กิตติขจร (ยศในขณะนั้น) โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และเลิกใช้เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2514

ครั้งที่ 3 ปี 2514 เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน โดยจอมพลถนอม กิตติขจร ได้รัฐประหารตัวเองก่อนที่จะยกเลิกการใช้เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2517

ครั้งที่ 4 ปี 2519 เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม โดย พล.ร.อ.สัจด์ ชลออยู่ ได้รัฐประหารรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

ครั้งที่ 5 ปี 2520 ใช้เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม โดย พล.ร.อ.สัจด์ ชลออยู่ ทำการรัฐประหารรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ก่อนยกเลิกครบทุกจังหวัดในปี 2527

ครั้งที่ 6 ปี 2534 ใช้เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ โดย พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ หัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) รัฐประหารรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ

ครั้งที่ 7 ปี 2549 ใช้เมื่อวันที่ 19 กันยายน โดย พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน รัฐประหารรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร

⁹¹ <http://www.manager.co.th/AstvWeekend/ViewNews.aspx?NewsID=9570000057676> (สืบค้นเมื่อ 5 มีนาคม 2557)

ครั้งที่ 8 ปี 2557 ใช้เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2557 โดย พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ผู้บัญชาการทหารบก (ผบ.ทบ.)

โดยสาระสำคัญ ในเขตที่ประกาศใช้กฎอัยการศึก ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารมีอำนาจเหนือเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนในส่วนที่เกี่ยวกับการยุทธรณ์ การระงับปราบปราม หรือการรักษาความสงบเรียบร้อย และเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนต้องปฏิบัติ ตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร อำนาจศาลทหาร และอำนาจศาลพลเรือน เมื่อประกาศใช้กฎอัยการศึก โดยศาลพลเรือนยังมีอำนาจในการพิจารณาคดีได้อย่างปกติ เว้นแต่คดีอยู่ในอำนาจศาลอาญาศึก หรือผู้ที่มีอำนาจในการประกาศให้เป็นหน้าที่ของทหาร เมื่อมีการประกาศกฎอัยการศึกในพื้นที่ใด เจ้าหน้าที่ทหารจะมีอำนาจเต็มที่ในการเข้าตรวจค้น สั่งห้าม สั่งยึด หรือการเปลี่ยนแปลง และการขับไล่ เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร ให้มีอำนาจครอบคลุมควบคุมในทุกๆ ด้าน สำหรับผู้ที่มีอำนาจในการประกาศกฎอัยการศึกได้ กฎหมายให้อำนาจนายทหารระดับผู้บังคับกองพันตั้งแต่ยศชั้นนายพันขึ้นไป เพื่อให้สามารถเข้าควบคุมสถานการณ์วุ่นวายที่เกิดขึ้นในประเทศ อำนาจขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ทหารไม่เกี่ยวข้องกับฝ่ายบริหารประเทศ ทั้งการควบคุม การจับกุมคุมขัง คอบคุมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ประชาชน การขับชี้ จราจร หรือแม้แต่อำนาจในการพิจารณาตีความของศาลยุติธรรม จะยกเลิกได้ก็ต่อเมื่อมีประกาศกระแสพระบรมราชโองการเท่านั้น

ภายใต้กฎอัยการศึก รัฐสามารถมีอำนาจเข้ามาแทรกแซงชีวิตประจำวันของผู้คนได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐไม่ได้ควบคุมเฉพาะภูมิภาคหรือพื้นที่อธิปไตยของรัฐเท่านั้น หากแต่สามารถควบคุมประชากรที่อยู่ภายใต้กฎอัยการศึกให้มีเสรีภาพอย่างจำกัด เช่น พระราชบัญญัติกฎอัยการศึกบัญญัติให้อำนาจที่จะห้ามมั่วสุมประชุมกัน ห้ามออก จำหน่าย จำยหรือแจก ซึ่งหนังสือ สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ ภาพ บท หรือคำประพันธ์ ห้ามโฆษณา แสดงมหรสพ รับหรือส่งซึ่งวิทยุ วิทยุ กระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ ห้ามใช้ทางสาธารณะเพื่อการจราจรไม่ว่าจะเป็นทางบก ทางน้ำ หรือทางอากาศ รวมถึงทางรถไฟและทางรถรางที่มีรถเดินด้วย ห้ามบุคคลออกนอกเคหะสถานภายในระหว่างระยะเวลาที่กำหนด

ในความเป็นจริง แม้ชายแดนศรีสะเกษจะอยู่ภายใต้กฎอัยการศึก แต่จะพบว่า ชีวิตประจำวันของชาวบ้านก็ไม่ได้ผิดแผกไปจากชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ส่วนอื่นๆ กล่าวคือ พวกเขาไม่มีสิทธิที่จะเดินทางออกนอกเคหะสถาน ประชุม รับส่งสื่อต่างๆ ได้ไม่ต่างจากพลเมืองทั่วไป การคงไว้ซึ่งกฎอัยการศึกในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษจึงแตกต่างต่างไปจากพื้นที่ชายแดนภาคใต้ สถานการณ์ที่นั่น ความรุนแรงเหมือนจะถูกแผ่ฝังอยู่ในพื้นที่ ชายแดนภาคใต้มีแต่เหตุการณ์ที่ไม่สงบ จึงต้องมีกฎอัยการศึกควบคุม แต่ในกรณีชายแดนศรีสะเกษนั้นเป็นเพียงพื้นที่ชายแดนซึ่งมีโอกาสเสี่ยงจะเกิดความรุนแรงในพื้นที่ การคงไว้ซึ่งกฎอัยการศึกจึงไม่ใช่การข่มขู่ให้หวาดกลัว แต่เป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของกองทัพที่ต้องการให้ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งยังคงถูกควบคุมโดยความมั่นคงของชาติ กฎอัยการศึกเสมือนโครงสร้างอำนาจที่มองไม่เห็นที่ไม่อนุญาตให้พื้นที่ชายแดนไม่ให้มีการใช้เสรีภาพเกิน

ขอบเขต กฎอัยการศึกเป็นเรื่องของการห้ามกระทำ แต่การห้ามนั้น จำเป็นต้องมีเงื่อนไขหรือสถานการณ์ที่เด่นชัดเสียก่อน กฎอัยการศึกจึงจะถูกดึงออกมาใช้ในสถานการณ์ล่อแหลมนั้นๆ หรือจะถูกนำมาใช้เมื่อผู้ที่ต้องการจะใช้เลือกหยิบใช้ภายใต้สถานการณ์หนึ่งๆ กฎอัยการศึกจึงไม่ได้ควบคุมพื้นที่อย่างเข้มข้น แต่ปล่อยให้ประชาชนสามารถมีเสรีภาพภายใต้กฎอัยการศึกตามปกติ หากแต่เมื่อใดต้องการควบคุมพื้นที่ กฎอัยการศึกจะเป็นสิ่งที่สามารถถูกหยิบมาใช้ได้ทันทีโดยที่มีอาจโต้แย้งใดๆได้

อย่างไรก็ตาม วาทกรรมความมั่นคงของชาติถูกหน่วยงานในระดับจังหวัดและท้องถิ่นนำมาใช้ และเขียนเป็นนโยบายของตนเอง ซึ่งหมายความว่า หน่วยงานในท้องถิ่นก็ยอมรับในวาทกรรมความมั่นคงแห่งชาติว่าเป็นส่วนหนึ่งของพวกเขา ในแผนพัฒนา 3 ปีขององค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ. 2557-2559) ระบุว่า ยุทธศาสตร์หนึ่งของจังหวัด คือ การเสริมสร้างความมั่นคงและการรักษาความสงบเรียบร้อย โดยมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือ 1) การเสริมสร้างความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 2) มีการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับ ประเทศเพื่อนบ้าน 3) การส่งเสริมสำนึกในอุดมการณ์รักชาติ และหน้าที่ของพลเมืองไทย เพื่อความ สมานฉันท์ของคนในชาติ ซึ่งแนวทางในการสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนนั้น จังหวัดศรีสะเกษมีนโยบายในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดพระวิหาร จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกัน และจังหวัดเสียมราฐ ซึ่งเป็นเมืองคู่มิตรกัน รวมทั้งส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น⁹² กล่าวคือ ความมั่นคงแห่งชาติไม่ได้เป็นเรื่องของกองทัพเท่านั้น แต่หน่วยงานราชการในท้องถิ่นมีหน้าที่ในการสร้างความมั่นคงตามแนวชายแดนด้วย

ในกรณีพื้นที่ชายแดน กฎอัยการศึกเป็นเครื่องมือที่ทำหน้าที่กำกับควบคุมพื้นที่ แต่ก็ไม่ได้เป็นอำนาจแบบแข็ง (hard power) ที่ใช้กำลังทหารในการบังคับและทำให้ผู้คนหวาดกลัว ภายใต้การปกครองแบบประชาธิปไตยที่ให้สิทธิเสรีภาพในการดำรงชีพแก่ประชาชน กฎอัยการศึกเป็นเพียงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่เอาไว้ใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพื้นที่ชายแดนในยามจำเป็นหรือฉุกเฉินมากกว่าที่จะเป็นกลไกในการควบคุมในชีวิตประจำวัน การคงอยู่ของกฎอัยการศึกจึงไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อควบคุมอย่างตรงไปตรงมา แต่เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของการติดตั้งพื้นที่ชายแดนให้อยู่ภายใต้วาทกรรมความมั่นคงแห่งชาติ กระนั้นก็ตาม จะพบว่า ในบางกรณี อำนาจทหารได้เข้ามาแทรกแซงกิจการหรือผนึกรวมกับอำนาจประเภทอื่นๆในการควบคุมพื้นที่ชายแดน เช่น การผนึกกำลังในการปราบปรามการลักลอบตัดไม้ ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านสู่บริบทเสรีนิยมใหม่ เราจึงควรทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างความมั่นคงชายแดนกับการส่งเสริมให้ระบบตลาดเข้ามาทำงานในพื้นที่ชายแดนว่าเป็นไปในลักษณะใด

⁹² กองแผนและงบประมาณ ฝ่ายนโยบายและแผน. (มปป.) แผนพัฒนา 3 ปี (พ.ศ. 2557-2559) องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ. เอกสารอัดสำเนา.

ยิ่งไปกว่านั้น ในบางมิติ ปฏิบัติการภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ กลับไม่ทำหน้าที่ในการควบคุมพื้นที่ชายแดน หากเป็นผู้อนุญาตให้ระบบตลาดสามารถดำเนินไปได้อย่างเสรี และในทางกลับกัน เราจะพบว่า เมื่อมีการเปิดเสรีทางการค้าการลงทุนมากขึ้นในพื้นที่ชายแดน กลับเป็นการสนับสนุนให้มีการควบคุมชายแดนอย่างเข้มข้นมากกว่าที่เปิดพื้นที่ให้เสรีภาพและความอิสระของกาม ดังนั้น เราจึงควรที่จะพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างการควบคุมและความอิสระในพื้นที่ชายแดนอย่างระมัดระวัง เนื่องจากอาจมีความย้อนแย้งเกิดขึ้นได้ นั่นคือ วาทกรรมความมั่นคงที่เน้นการควบคุมกลับอนุญาตให้ผู้คนชายแดนหรือปฏิบัติการต่างๆเกิดขึ้นได้อย่างมีอิสระ แต่อีกด้านหนึ่ง เสรีนิยมใหม่ซึ่งเน้นเสรีภาพในการแข่งขันและกลไกตลาดกลับกลายเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมให้เกิดการควบคุมในพื้นที่ชายแดนมากขึ้น

เมืองชายแดนช่องสะงำ: ชาติเสรีนิยมใหม่และการข้ามท้องถิ่น

การเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำคือนโยบายที่สร้างการแบ่งแยกระหว่างความเป็นหมู่บ้านชายแดนกับความเป็นเมืองชายแดนออกจากกันอย่างชัดเจน โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจนั้นได้แปรเปลี่ยนชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเสียใหม่ จากชายแดนที่ถูกแผ่คลุมด้วยบรรยากาศของความหวาดกลัว ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศ และความไม่เข้าอกเข้าใจกัน มาเป็นชายแดนที่มีประตูที่เปิดกว้าง ความร่วมมือ และการไปมาหาสู่ค้าขายกัน จุดผ่านแดนช่องสะงำเป็นกระบวนการที่พยายามรื้อเส้นพรมแดนที่ขวางกั้นความสัมพันธ์ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ผู้คนจะเข้าออกได้โดยเสรี จุดผ่านแดนนั้นคือการสร้างเส้นพรมแดนใหม่ที่ถูกควบคุมด้วยกฎระเบียบใหม่ เสรีนิยมใหม่ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดน แต่ความเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้นำไปสู่การสร้างอิสระให้กับพื้นที่ชายแดน หากเปิดโอกาสให้เกิดกลไกการควบคุมชายแดนแบบใหม่ที่เอื้อให้อำนาจหลากหลายรูปแบบและหลากหลายหน่วยงานเข้ามาเกี่ยวข้อง

ช่องสะงำถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ในด้านการติดต่อสื่อสารข้ามเขตแดนซึ่งมีเทือกเขาพนมดงรักขวางกั้น กล่าวคือ ในอดีตถูกขนานนามว่า “เส้นทางสายลวด” เนื่องจากช่องสะงำเป็นเส้นทางที่รัฐบาลไทยใช้เป็นเส้นทางสร้างเสาโทรเลขเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดศรีสะเกษกับจังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดเสียมราฐ ช่องสะงำเป็นช่องทางที่สามารถเชื่อมโยงกับอัลลองเวงและสามารถเดินทางไปนครวัดได้ด้วยระยะเวลาไม่นานนัก

จุดเริ่มต้นของการสร้างจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำนั้น เริ่มต้นเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2544 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบโครงการนำร่องการปรับปรุงการบริหารงานจังหวัด ซึ่งโครงการนี้มีการปรับบทบาทให้จังหวัดมีฐานะเสมือนหน่วยธุรกิจเชิงยุทธศาสตร์ รวมทั้งปรับปรุงบทบาทอำนาจหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดให้เป็นผู้บริหารสูงสุดของจังหวัดหรือ CEO ต่อมาเมื่อวันที่ 18 กันยายน 2544 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติ “โครงการจังหวัดทดลองแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา” จังหวัดศรีสะเกษเป็นหนึ่งในห้าจังหวัดทดลองและมีการออกคำสั่งที่ 2610/2544 ลงวันที่ 4 ตุลาคม 2544 แต่งตั้ง

คณะทำงานพัฒนาพื้นที่บริเวณช่องสะงำเพื่อเปิดจุดผ่านแดนถาวรการค้าชายแดนและการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ⁹³

ในช่วงเวลาที่มีการเสนอการเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ชาติระยะยาวเริ่มให้ความช่วยเหลือกับรัฐบาลกัมพูชาใหม่อีกครั้งหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 กล่าวคือ ในช่วงปี พ.ศ. 2543-2546 รัฐบาลไทยได้ให้ความช่วยเหลือในหลายด้าน โดยเฉพาะการช่วยเหลือในการออกแบบและให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำสำหรับปรับปรุงถนนหลายเส้นทาง รวมถึงเส้นทาง RN67 ซึ่งเชื่อมระหว่างช่องสะงำ อัลลองเวง และเสียมเรียบ ดังนั้น จุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำจึงเป็นนโยบายหนึ่งของการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชาในด้านเศรษฐกิจเพื่อขยายช่องทางการลงทุนของประเทศไทยในกัมพูชาให้มากขึ้น⁹⁴

เหตุผลสำคัญของการเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำนั้น พบว่าเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ กล่าวคือ ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำ อำเภอกุสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2546 เล่ม 120 ตอนพิเศษ 130 ง ระบุว่า ด้วยรัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชา คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2546 เห็นชอบในหลักการให้เปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำ อำเภอกุสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น ซึ่งจะมีการเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำ อำเภอกุสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ราชอาณาจักรไทย ตรงข้ามกับช่องจอม อำเภออัลลองเวง จังหวัดอุดรธานี ราชอาณาจักรกัมพูชา ระหว่างเวลา 07.00 น. – 20.00 น. ของทุกวัน

จากประกาศของกระทรวงมหาดไทย จะเห็นได้ว่า เหตุผลที่ถูกหยิบยกมาเพื่อเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำก็เพื่อ “สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับกัมพูชา” ว่าเป็นแล้ว การสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านก็ได้รับการหยิบยกมาเป็นข้ออ้างในการประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าตั้งแต่รัฐบาลพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งจะสนับสนุนให้เกิดสันติภาพเกิดขึ้นในกัมพูชา เมื่อกัมพูชาสงบสุขก็ย่อมจะส่งผลต่อการพัฒนาการค้าชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา การแสวงหาตลาดใหม่ๆ และแหล่งวัตถุดิบเพื่อรองรับอุตสาหกรรมส่งออกของไทย การเกิดสันติภาพในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงจะทำให้ประเทศไทยสามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันกับตลาดโลก นโยบายของรัฐบาลพล.อ.ชาติชาตินี้สอดคล้องกับภาคธุรกิจและสื่อในประเทศไทยที่ต้องการเห็น

⁹³ เชิดศักดิ์ สายถวิลและคณะ. (2550). การเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในเขตพื้นที่อีสานใต้กับประเทศกัมพูชา: ผ่านเส้นทางช่องสะงำถึงเสียมเรียบ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

⁹⁴ พวงทอง ภาวิครพันธุ์. (2556). รัฐและขบวนการอนารยะสังคมไทยในกรณีปราสาทเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ: คบไฟ. น.51.

ประเทศไทยเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในภูมิภาคด้วยการเป็นประตูอินโดจีนและเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในภูมิภาค⁹⁵

ด้วยเหตุนี้ นโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้ามาถึงการเปิดจุดผ่านด่านถาวรชายแดนช่องสงฆามีลักษณะร่วมกัน คือ แนวคิดเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นเรื่องของการสร้างระบบตลาดที่ให้เกิดการแข่งขันแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เน้นนโยบายเหล่านี้กระตุ้นให้เกิดความเป็นชาตินิยมทางเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ การส่งเสริมการค้าชายแดนไม่ได้มุ่งหวังให้เกิดการไหลเวียนสินค้าอย่างสะดวกคล่องตัวเท่านั้น แต่กลับสร้างความมุ่งมั่นที่จะสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทยให้กลายเป็น “ศูนย์กลาง” ของภูมิภาคนี้ เมื่อแนวคิดเสรีนิยมใหม่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมชาตินิยมไทย การเปิดเสรีทางการค้าจึงไม่ใช่เพื่อตอบสนองต่อเสียงเรียกร้องของโลกาภิวัตน์ที่ต้องการให้โลกเป็นหนึ่งเดียว แต่การค้าการลงทุนนั้นกลับมีส่วนกระตุ้นชาตินิยมทางเศรษฐกิจอย่างมากอีกด้วย ดังนั้น ไม่ว่าจะนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าก็ตาม นโยบายเปิดจุดผ่านด่านถาวรช่องสงฆาก็ตาม หรือแม้แต่การสนับสนุนการท่องเที่ยวปราสาทเขาพระวิหารก็ตาม ล้วนเป็นนโยบายที่ไม่ได้เดินตามแนวทางเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่อย่างแท้จริง แต่เป็นนโยบายที่เป็นการผสมผสานระหว่างความเป็นชาตินิยมและเสรีนิยมใหม่ ซึ่งสามารถเรียกได้ว่า “ชาติเสรีนิยมใหม่”

การเปิดจุดผ่านด่านถาวรช่องสงฆานั้นประสบกับอุปสรรคปัญหาโดยตลอด กล่าวคือ จุดผ่านแดนช่องสงฆาไม่ได้อยู่ในความตกลงระหว่างไทยกับกัมพูชา กล่าวคือ จังหวัดศรีสะเกษไม่มีชื่อจังหวัดและชื่อจุดผ่านแดนที่จัดอยู่ผนวกท้ายของสนธิสัญญาว่าด้วยความตกลงร่วมมือระหว่างไทยกับกัมพูชา ตลอดจนการเดินทางเข้าออกตามแนวชายแดนต้องมีการขออนุญาตจากหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งพื้นที่นี้อยู่ภายใต้กฎอัยการศึก ซึ่งต้องมีการทบทวนข้อกฎหมาย สนธิสัญญา และระบบราชการต่างๆ นอกจากนี้บริเวณนี้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งหากมีการเปิดจุดผ่านแดนก็อาจสร้างผลกระทบต่อความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อมด้วย แต่ในที่สุดก็สามารถเปิดจุดผ่านแดนถาวรอย่างเป็นทางการในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546⁹⁶

อย่างไรก็ตาม การเปิดจุดผ่านด่านถาวรช่องสงฆาเองก็มีการหยิบยกเหตุผลหลายประการมาสร้างความชอบธรรม กล่าวคือ การเปิดจุดผ่านด่านถาวรช่องสงฆาจะทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นโครงการที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนเป็นเป้าหมายสูงสุด เพื่อการพัฒนาการค้าชาย อาชีพ และส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาธุรกิจบริการที่มีศักยภาพใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับศักยภาพท้องถิ่น ฯลฯ และเมื่อเกิดจุดผ่านด่านถาวรช่องสงฆาขึ้น จะทำให้จังหวัด

⁹⁵ พวงทอง ภวัครพันธุ์. (2556) รัฐและขบวนการอารยธรรมไทยในกรณีปราสาทเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ: คบไฟ. น.30-31.

⁹⁶ เชิดศักดิ์ สายถวิลและคณะ. (2550) การเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในเขตพื้นที่อีสานใต้กับประเทศกัมพูชา: ผ่านเส้นทางช่องสงฆาถึงเสียมเรียบ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. น.57-63.

ศรีสะเกษกลายเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวและการค้าของอีสานใต้⁹⁷ การแก้ไขปัญหาคาความยากจน เป็นสิ่งที่รัฐต้องเข้าไปแก้ไขปัญหา และเห็นว่าการเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่าคือนโยบายหนึ่งที่จะ พัฒนาพื้นที่ชายแดนให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ แต่กระนั้น การพัฒนาเช่นนี้เป็นการพัฒนาที่มาจาก ข้างบน (trickel down) กล่าวคือ เมื่อมีการค้าการลงทุนมากขึ้นในพื้นที่ชายแดน รายได้เหล่านั้นก็จะ สามารถกระจายสู่ท้องถิ่นได้โดยอัตโนมัติ ซึ่งการพัฒนาเช่นนี้ท้องถิ่นจะไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร

เมื่อมีการเปิดจุดผ่านแดนช่องสะง่า จะพบว่า มูลค่าการค้าในจุดผ่านแดนนี้มีมูลค่าการส่งออก และนำเข้าเพิ่มขึ้นจากในหลักสิบล้านบาทในช่วงทศวรรษที่ 2540 มาเป็นหลักหลายร้อยล้านบาท ในช่วงทศวรรษ 2550 อย่างไรก็ตาม ในบางช่วงเวลาซึ่งมีปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชา มูลค่าการค้าชายแดนก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัด ดังจะเห็นได้จากในช่วงปี พ.ศ. 2554 ความขัดแย้งใน เรื่องเขาพระวิหารและการจับกุมคนไทยที่ถูกกล่าวหาว่าบุกรุกดินแดนกัมพูชาได้ปะทุขึ้น ด้านชายแดน ช่องสะง่าก็ได้รับผลกระทบตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม หากพิจารณามูลค่าการส่งออกและนำเข้าแล้ว จะพบว่าผู้ที่ได้รับผลกระทบมากกว่าคือฝั่งไทย เนื่องจากว่าเมื่อเปรียบเทียบแล้ว ประเทศไทยส่ง สินค้าเข้าประเทศกัมพูชาในมูลค่าที่สูงกว่าประเทศกัมพูชาส่งสินค้าเข้าประเทศไทย

ตารางที่ 1 สถิติข้อมูลการค้าชายแดนด้านถาวรช่องสะง่า ระหว่างปี 2544 – 2556

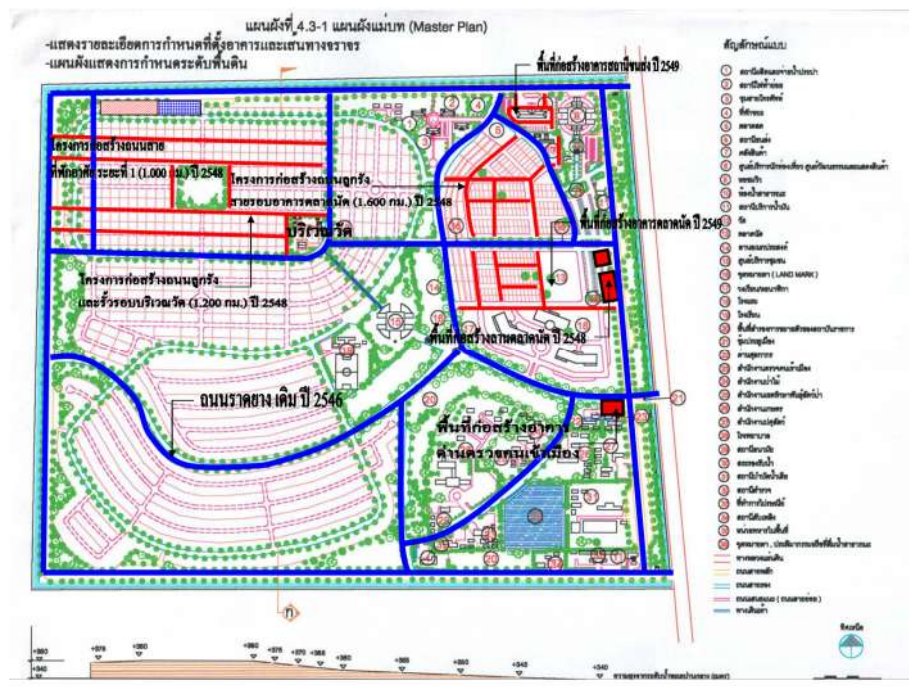
ปี	มูลค่าส่งออก (ล้านบาท)	มูลค่านำเข้า (ล้านบาท)	มูลค่ารวม (ล้านบาท)
2544	44.254	3.853	48.107
2545	11.886	0.602	12.489
2546	36.789	40.793	77.582
2547	78.811	129.230	208.041
2548	213.331	135.813	349.144
2549	285.382	6.609	291.991
2550	508.388	29.088	537.476
2551	1,368.502	57.293	1,425.795
2552	905.638	185.044	1,090.681
2553	720.326	33.805	754.130
2554	199.822	24.579	224.401
2555	642.894	34.361	677.255

ที่มา : ด้านศุลกากรช่องจอม จังหวัดสุรินทร์

⁹⁷ เชิดศักดิ์ สายถวิลและคณะ. (2550). การเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในเขตพื้นที่อีสานใต้กับ ประเทศกัมพูชา: ผ่านเส้นทางช่องสะง่าถึงเสียมเรียบ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย.

นโยบายในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนบริเวณช่องสง่ายังมีแผนการตั้งเมืองใหม่ช่องสง่าขึ้น กล่าวคือ มีความพยายามที่จะสร้างพื้นที่แห่งใหม่เพื่อรองรับการเปิดจุดผ่านแดนให้มีการค้าชายแดน อย่างเต็มรูปแบบ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2548 ได้เริ่มต้นก่อสร้างพื้นที่เมืองใหม่ช่องสง่าซึ่งอยู่ห่างจาก จุดผ่านแดนประมาณ 2 กิโลเมตร เมืองใหม่ช่องสง่าได้มีการวางแผนว่าจะมีอาคารราชการ ด้านศุลกากร อาคารพาณิชย์ สถานีขนส่ง สาธารณูปโภคต่างๆ ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา คลังสินค้า ถนนที่เชื่อมต่อ การขนส่งสินค้า ตลอดจนโรงเรียน วัด จุดพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ

ภาพที่ 1 แผนผังแม่บทเมืองใหม่ช่องสง่า

อย่างไรก็ตาม การสร้างเมืองใหม่ช่องสง่างาไม่ได้เป็นเรื่องที่ดำเนินไปอย่างราบรื่น กล่าวคือ ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา แม้จะมีการจัดสรรผู้ค้าขายเข้ามาค้าขายแต่ก็พบว่า มีผู้ค้าน้อยรายที่ตัดสินใจ มาประกอบกิจการที่นั่น จนมีคนกล่าวว่า ที่นี้ไม่ใช่ “เมืองใหม่ช่องสง่างา” แต่เป็น “เมืองร้างช่องสง่างา” เสียมากกว่า ทั้งนี้ จะพบว่า บริเวณช่องสง่างามีตลาดเก่าซึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านชายแดนแห่งเดิม ที่ผ่านมามีพ่อค้าแม่ค้าที่ขายของบริเวณนี้มานาน อีกทั้งในทุกวันพฤหัสบดีและวันอาทิตย์จะมีตลาดนัด ซึ่งมีสินค้ามากมายหลากหลายชนิด อาทิ เสื้อผ้า กระเป๋า ผลไม้ พืชผัก เนื้อสัตว์เครื่องอุปโภคบริโภค และอาหารจานด่วน เป็นต้น บรรยากาศการค้าขายในวันตลาดนัดจะคึกคักเป็นพิเศษ เมื่อเปิดด่าน เวลาเช้าตรู่ ผู้คนจากประเทศกัมพูชาจะทะลักเข้ามาซื้อสินค้าด้วยความเร่งรีบ รถเข็นถูกลากเข้ามาเตรียมพร้อมสำหรับยกสินค้าขึ้นวางและขนกลับ รถตู้รถเก๋งอัดแน่นด้วยผู้โดยสารจำนวนมาก ประมาณสามชั่วโมงหลังจากเปิดด่าน ตลาดนัดก็จะเริ่มซบเซา สินค้าเหลือน้อยลง เนื่องจากสินค้าได้ถูกขายไปจนเกือบหมด

ร้านค้าบริเวณตลาดเก่าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าอุปโภคและบริโภคจากฝั่งไทยที่ขายให้กับคนเขมร รวมทั้งมีโกดังเก็บสินค้าตั้งอยู่อีกด้านหนึ่ง จากการพูดคุยกับพ่อค้าแม่ค้าบริเวณนั้นได้เล่าว่าสาเหตุที่ไม่ไปขายสินค้าบริเวณเมืองใหม่ก็เพราะว่าไม่สะดวก ตรงตลาดเก่าสามารถขายสินค้าได้ดีกว่า คนมาซื้อก็เข้ามาได้ง่าย คนขายก็สามารถที่จะส่งสินค้าได้สะดวก ถ้าหากย้ายเข้าไปในเมืองใหม่ก็คงจะลำบากทั้งคนขายและคนซื้อ แต่บริเวณตลาดเก่านี้เป็นที่ของป่าไม้ เนื่องจากบริเวณชายแดนได้กันไว้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ที่ผ่านมาก็มีการอนุญาตให้ขายสินค้ากันมาโดยตลอด แม่ค้าคนหนึ่งบอกว่า วันนี้การค้าขายไม่คึกคัก เพราะ “คนเก็บภาษี” มา นั่นคือ มีเจ้าหน้าที่เข้ามาตรวจตราเข้มงวดสินค้าว่ามีการลักลอบขายสินค้าโดยไม่เสียภาษีหรือไม่ ในช่วงเวลาที่มีเจ้าหน้าที่มาตรวจ คนค้าขายก็จะหยุดส่งสินค้าไปก็มาพุดชาชั่วคราว และเมื่อเหตุการณ์กลับสู่ภาวะปกติ พวกเขาก็จะซื้อขายสินค้ากันอีกครั้งหนึ่ง

ในขณะที่ผู้ค้าที่เปิดร้านขายสินค้าอยู่บริเวณตลาดเมืองใหม่มีเพียงไม่กี่รายเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับตลาดเก่าบริเวณเยื้องๆจุดผ่านแดนเดิม ตลาดเก่าคึกคักมีชีวิตชีวามากกว่า ในขณะที่เมืองใหม่ช่องสะงำดูเงียบเหงาและไม่มีชีวิตชีวาเอาเสียเลย ในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 นั้นพบว่า มีเพียงไม่กี่ล๊อคที่เปิดขายของ ส่วนใหญ่ของอาคารพาณิชย์จะปิดประตูด้านหน้า บางล๊อคมีรถมาจอดอาศัยร่มเงาของอาคาร บางล๊อคเปิดอยู่แต่คนที่อยู่ด้านในนอนเอกเขนกเปิดเพลงเสียงดังลั่น ช่วงเวลากลางวันแดดร้อนระอุ มีเด็กๆมาวิ่งเล่นอยู่สองสามคน เวลาผ่านไปหนึ่งชั่วโมง มีคนมาซื้อสินค้าเพียงหนึ่งคนเท่านั้น พ่อค้าคนหนึ่งได้เล่าว่าพวกเขาได้ย้ายลงมาจากตลาดเก่า อยู่ที่เมืองใหม่ขายสินค้าไม่ค่อยดีเหมือนที่เดิม แต่ก็ขายอยู่ที่นี่ เพราะได้รับการบอกกล่าวว่า ผู้ที่มีสิทธิ์ที่จะขายสินค้าอยู่บริเวณนี้ต่อไปคือผู้ที่แสดงสิทธิ์ว่าต้องการจะขายสินค้าจริงๆ และร้านค้าบริเวณตลาดเก่าจะถูกย้ายลงมาอย่างแน่นอน เขาจึงรอคอยโอกาสมากกว่าที่จะไปทำผิดกฎหมาย เขาเล่าว่า ขายอยู่ที่นี่ก็พอขายได้ ส่วนใหญ่คนที่มาซื้อก็จะเป็นแรงงานรับจ้างชาวกัมพูชา บางครั้งก็มาซื้อสินค้าโดยเซ็นไว้ก่อนแล้วค่อยจ่ายเงินทีหลัง ส่วนใหญ่แล้ว ทุกล๊อคจะมีเจ้าของอยู่ เป็นญาติพี่น้องชนวนมาจับจองกันเพื่อเอาสิทธิไว้ แต่ก็ไม่ค่อยมีใครมา เพราะไม่รู้ว่าจะมาขายอะไร เขาเลือกขายอยู่ที่นี่ เพราะสบายใจ พออยู่ได้ แม้จะได้รายได้ไม่มากนักก็ตาม⁹⁸

จากกรณีปัญหาในเรื่องการค้าข้ามแดนข้างต้นสะท้อนให้เห็นพลวัตความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจบริเวณชายแดน กล่าวคือ รัฐได้ปรับปรุงด้านชายแดนให้ทันสมัยมากขึ้น โดยการย้ายจุดผ่านแดน สร้างถนนที่สะดวกสบาย มีการตั้งด่านตรวจคนเข้าเมืองเป็นกิจจะลักษณะทั้งหมดนี้คือการตรวจตราแบบใหม่ของรัฐที่พยายามจะควบคุมการไหลเวียนของผู้คนและสินค้าให้อยู่

⁹⁸ ข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัยได้มาจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับพ่อค้าแม่ค้าบริเวณตลาดเก่าด้านชายแดนช่องสะงำในวันที่ 12 พฤษภาคม 2557 นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้คุยกับพ่อค้าแม่ค้าบางคนก่อนหน้านี้ ตอนที่ผู้วิจัยเดินทางเข้ามาในพื้นที่นี้ก่อนแล้ว อย่างไรก็ตาม แม้ข้อมูลเหล่านี้เป็นเพียงเรื่องเล่า แต่ก็มีประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องการค้าชายแดน ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรนำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยครั้งนี้ด้วย เพราะทำให้มองเห็นความซับซ้อนของการพยายามควบคุมและความปรารถนาที่จะอิสระของผู้คนบริเวณพื้นที่ชายแดน

ในการกำกับดูแล แต่จะพบว่า การตรวจตราเช่นนี้ คนค้าขายจะไม่สะดวกใจที่จะดำเนินการ เนื่องจากพวกเขาจะต้องเข้าสู่ระบบการจัดเก็บภาษีอย่างตรงไปตรงมา เสรีนิยมใหม่จึงมาพร้อมกับอำนาจในการควบคุมจากส่วนกลาง คนที่เคยค้าขายอย่างอิสระภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกลับถูกเข้มงวดจากอำนาจส่วนกลางมากขึ้น กระนั้นก็ตาม การค้าข้ามแดนเป็นสิ่งที่ลื่นไหล เมื่อมีการควบคุมก็ย่อมมีความพยายามที่จะปลดแอกจากการควบคุมนั้นเสมอ และเมื่อมีความพยายามที่จะเป็นอิสระกลไกการควบคุมก็จะปรับตัวและเข้ามาควบคุมต่อไป อำนาจอรัฐและระบบตลาดได้ปะทะกันบนพื้นที่ชายแดนมาโดยตลอด ซึ่งทำให้พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งมีการต่อสู้ต่อรองไม่สิ้นสุด

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2557 จังหวัดศรีสะเกษได้เข้ามาดำเนินการย้ายร้านค้าบริเวณตลาดเก่าออกจากพื้นที่ โดยมีกองทัพภาคสองเข้ามาอำนวยความสะดวกในการเคลื่อนย้ายร้านค้าต่างๆไปยังเมืองใหม่ช่องสะงำ การย้ายร้านค้าออกจากพื้นที่เดิมนั้น นายสุริยะ อมรโรจน์วรวุฒิ รองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษได้ให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนว่า “เพื่อความสะดวกต่อการบริหารจัดการและการดูแลในการป้องกันปัญหาการก่ออาชญากรรม ทั้งเรื่องยาเสพติด รวมไปถึงเรื่องอาวุธสงคราม...โดยหลังจากวันที่ 25 ส.ค.ไปแล้วนั้น ใครยังไม่ได้ย้ายทางเราก็จะมาทำการผลักดัน หรือต้องใช้มาตรการเข้มงวดขึ้นเพื่อต้องการให้มีการอยู่แบบเป็นระบบ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วผู้ประกอบการก็ยินดีที่จะย้าย”⁹⁹

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าที่จะมีมาตรการเด็ดขาดในการรื้อร้านค้าบริเวณตลาดเก่า ผู้ค้าขายบางคนปฏิเสธที่จะย้ายลงมาที่ช่องสะงำเมืองใหม่ แม้หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องพยายามชี้แจงให้ประชาชนลงมาจากตลาดเก่าช่องสะงำเดิมก็ตาม ผู้ที่ไม่ยินยอมมองว่าการเข้ามาอยู่ในพื้นที่ช่องสะงำเมืองใหม่จะทำให้เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายจากการเช่าสถานที่ อีกทั้งช่องสะงำเมืองใหม่เป็นพื้นที่ห่างจากชายแดน การเข้ามาซื้อสินค้าของชาวกัมพูชาจะลดลง อีกทั้งสภาพเมืองใหม่ช่องสะงำก็ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ถนนเริ่มพัง อาคารต่างๆถูกปล่อยทิ้งร้าง บางแห่งยังสร้างไม่เสร็จ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าจึงไม่ยินยอมและปรารถนาจะย้ายมายังที่แห่งใหม่ แม้รัฐจะมีนโยบายลดค่าเช่าอาคารพาณิชย์ในเมืองใหม่ช่องสะงำก็ตาม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในขณะที่รัฐไทยพยายามจัดระเบียบการค้าชายแดน เพื่อควบคุมให้เป็นไปตามแนวทางการบริหารจัดการ แต่อีกด้านหนึ่ง พ่อค้าแม่ค้าไม่เห็นว่าเป็นระเบียบจะอำนวยความสะดวกในการค้าขายแต่อย่างใด เพราะระเบียบหมายถึงการถูกกำกับจับตา การถูกกำกับทำให้ค้าขายไม่คล่องตัว สิ่งที่พวกเขาปรารถนาคือ การขายสินค้าได้มากๆ เหมือนที่พ่อค้าคนหนึ่งกล่าวว่า “อยากให้ช่องสะงำมีการค้าขายคึกคักเหมือนช่องจอม”¹⁰⁰

นอกไปจากนี้ ตลาดชายแดนยังขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ข้ามแดนกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก กล่าวคือ หากมีการพิพาทกัน ด้านชายแดนก็เหมือนตัวประกันที่ถูกจับไว้ ในช่วงเดือนมกราคม 2557 มีการปิดด่านช่องสะงำเป็นการชั่วคราวเนื่องจากประเทศไทย เนื่องจากประเทศไทย

⁹⁹ <http://m.posttoday.com/articlestory.php?id=312852> (สืบค้นวันที่ 8 ตุลาคม 2557)

¹⁰⁰ <http://www.naewna.com/local/117278> (สืบค้นวันที่ 16 พฤศจิกายน 2557)

ประท้วงเรื่องการทำพื้นคอนกรีตในบริเวณพื้นที่ซึ่งยังตกลงเขตแดนไม่ได้¹⁰¹ ในเดือนกันยายนชาว กัมพูชาจำนวนประมาณ 100 คน ได้พากันชุมนุมประท้วงปิดด่านช่องสะงำ ในเขตแดนกัมพูชา พร้อม นำเอากิ่งไม้มาปิดเส้นทางจราจร และถือป้ายเรียกร้องให้ทางการของกัมพูชาเจรจากับฝ่ายไทย เนื่องจากไม่ได้รับความสะดวกในการเข้ามาหาซื้อสินค้าในเขตแดนไทย เช่น เรียกร้องให้ทางการไทย ใช้บัตรพิเศษในการผ่านแดนเข้ามาหาซื้อสินค้า โดยไม่ต้องใช้พาสปอร์ตในวันเวลาราชการปกติ อีกทั้ง ให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมการนำสินค้าที่ซื้อในเขตแดนไทยเข้าไปขายในเขตกัมพูชา โดยที่ผ่านมา ชาว กัมพูชาต้องเสียค่าธรรมเนียมรถขนส่งสินค้าคันละ 600-1,000 บาท รวมทั้งให้อำนวยความสะดวกแก่ ชาวกัมพูชาที่เจ็บป่วยหนัก เหยียบกับระเบิดให้เข้าไปพบแพทย์ที่โรงพยาบาลของไทยเพื่อทำการ รักษาพยาบาลโดยสะดวกด้วย¹⁰²

ยิ่งไปกว่านั้น จุดผ่านแดนช่องสะงำมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ระบบราชการที่การบริหารจัดการไม่ได้ขึ้นอยู่กับท้องถิ่น หากแต่มีด่านช่องสะงำนั้นขึ้นตรงกับด่านช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ ทำให้รายได้ที่มาจากการค้าขายแดนไม่ได้เข้ามาพัฒนาท้องถิ่นแต่อย่างใด อีกทั้งการบริหารจัดการช่อง สะงำได้มีการมอบหมายให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดเข้ามาดำเนินงาน ทำให้หน่วยงานในท้องถิ่นไม่ค่อยได้เข้ามามีส่วนร่วมเท่าใดนัก นโยบายทั้งหมดลงมาจากหน่วยงานระดับจังหวัด ทำให้การจัดการที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในที่ แม้หน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่นต้องการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการก็ตาม เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นท่านหนึ่งได้สะท้อนว่า “เพราะนโยบายจากหน่วยงาน ระดับจังหวัดที่กระโดดข้ามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานในท้องถิ่น ทำให้ไม่สามารถตอบสนองต่อ ความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้ แม้จะพยายามมากแค่ไหนก็ไม่สามารถตอบสนองต่อคนใน พื้นที่ หากต้องการให้เกิดการจัดการให้ตรงจุดต้องให้บทบาทการดูแลกับหน่วยงานในท้องถิ่น ซึ่งเรา พร้อมที่จะเข้ามามีส่วนในการบริหารจัดการสู่การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนใน พื้นที่”¹⁰³

เสียงเรียกร้องของท้องถิ่นต้องการที่จะเข้ามาบริหารจัดการตลาดช่องสะงำด้วยตนเอง เป็น เสียงที่ไม่ค่อยมีใครได้ยิน เนื่องจากเมืองใหม่ช่องสะงำเป็นวาระของจังหวัดและของชาติ ทำให้การ ตอบสนองต่อท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ถูกหยาบยกมาพูดถึง แต่ในทางปฏิบัติหน่วยงานในท้องถิ่นเป็นเพียงผู้ ปฏิบัติตามคำสั่ง งบประมาณต่างๆ ตลอดจนรายได้ไม่ได้นำมาตอบสนองต่อท้องถิ่นโดยตรง ทำให้ ท้องถิ่นถูกหน่วยงานระดับจังหวัดและรัฐสร้างความสัมพันธ์ข้ามชาติด้วยการเปิดช่องทางให้มีการ

¹⁰¹<http://www.dailynews.co.th/Content/regional/209029/พิพาทไทย-เขมรทำปิดด่านช่องสะงำ> (สืบค้นวันที่ 16 พฤศจิกายน 2557)

¹⁰² <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000111518> (สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557)

¹⁰³ สนทนากลุ่มย่อยที่องค์การบริหารส่วนตำบลไพรพัฒนา (21 พฤษภาคม 2557)

ค้าขายการลงทุนข้ามแดนมากขึ้น หากแต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ไม่เพียงแต่มีลักษณะข้ามชาติอย่างเดียว แต่เป็นการข้ามท้องถิ่นไปพร้อมๆ กันด้วย

ลักษณะการข้ามท้องถิ่นนี้ไม่ได้มีเงื่อนไขจากปัจจัยภายนอก หรือมาจากนโยบายรัฐที่ไม่ได้ให้ความสำคัญแต่เพียงอย่างเดียว หากปัจจัยสำคัญอีกด้านหนึ่งคือ คนในท้องถิ่นไม่สามารถปรับตัวเข้าสู่สถานการณ์การค้าขายแดนแบบใหม่ได้ กล่าวคือ ในช่วงการเปิดด่านช่องสะงำเมื่อปี 2546 มีการเรียกชาวบ้านมาประชุมเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาเมืองใหม่และการค้าขายชายแดน โดยมีการจัดสรรพื้นที่ขายให้กับแต่ละหมู่บ้านเข้ามาค้าขาย มีการจัดตั้งคณะกรรมการเข้ามามีส่วนร่วมดูแล แต่ทำไปได้สักระยะหนึ่ง สินค้าที่นำมาวางขายไม่มีคนมาซื้อ หลายคนกู้เงินมาหลายหมื่นบาท แต่ประสบกับภาวะขาดทุน พื้นที่ค้าขายชายแดนจึงค่อยๆ โยนไปย้งให้กับบุคคลอื่นที่มีทักษะด้านการค้าขายมากกว่า และมีนายทุนซึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่นในระดับจังหวัดเข้ามาดำเนินการทำสัมปทานบริเวณตลาดเก่า ทำให้ตลาดบริเวณด้านชายแดนช่องสะงำค่อยๆ หลุดมือจากท้องถิ่นไป อย่างไรก็ตาม ในปีพ.ศ. 2556 ได้มีการโอนการจัดการพื้นที่ตลาดเก่าให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาจัดการ แต่ก็ประสบปัญหาการจัดสรรพื้นที่ค้าขายเนื่องจากกลุ่มที่ค้าขายเดิมไม่เห็นด้วย สภาวการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ เราจึงไม่สามารถพูดได้เต็มปากเต็มคำว่าเป็นการเบียดขับท้องถิ่นโดยรัฐ แต่จากนโยบายรัฐซึ่งมุ่งเน้นส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมการค้าขายข้ามแดนโดยไม่สนับสนุนทุนด้านต่างๆ ให้กับคนท้องถิ่นเลย ก็เท่ากับการปล่อยให้พวกเขาไปตายเอาดาบหน้า เมื่อท้องถิ่นพ่ายแพ้แก่ระบบตลาด นายทุนก็อาศัยโอกาสนี้เข้ามาเบียดขับท้องถิ่นออกจากพื้นที่ค้าขายและเข้ามาแสวงหาประโยชน์จากกลไกตลาดแทนชาวบ้านซึ่งกลับไปทำอะไรทำนาต่อไป

ในเวลาเดียวกันกับที่มีการจัดระเบียบตลาดชายแดนช่องสะงำใหม่ ทางนายทุนเจ้าของตลาดโรงเกลือที่จังหวัดสระแก้วได้ประกาศว่า จะมีการจัดตั้งตลาดโรงเกลือในบริเวณเมืองใหม่ช่องสะงำ โดยในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2557 นายสุริยะ อมรโรจน์วรวุฒิ รองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ พร้อมด้วย นายวิทยา วิรารัตน์ ประธานหอการค้าจังหวัดศรีสะเกษ และหัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้ประชุมหารือร่วมกับ นายพิชัย ประสิทธิ์ชูวงศ์ รองประธานหอการค้าจังหวัดสระแก้ว เจ้าของตลาดโรงเกลือ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว และคณะ เพื่อติดตามความคืบหน้าโครงการที่นายพิชัยและคณะจะมาลงทุนก่อสร้างตลาดโรงเกลือช่องสะงำ ศรีสะเกษ นายพิชัย ประสิทธิ์ชูวงศ์ รองประธานหอการค้าจังหวัดสระแก้ว กล่าวว่า ได้มาทำการติดต่อประสานงานกับทางผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อมาลงทุนทำตลาดโรงเกลือช่องสะงำ ซึ่งพอได้รับมอบพื้นที่จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษก็จะเริ่มทำการก่อสร้างทันที โดยใช้เงินลงทุนประมาณ 75 ล้านบาท ซึ่งจะมีเครือข่ายนักลงทุนตลาดโรงเกลือ จ.สระแก้ว มาร่วมลงทุนด้วย¹⁰⁴ การลงทุนครั้งนี้ก็มีลักษณะของการข้ามท้องถิ่นเช่นกัน และน่าจะทำให้ตลาดเมืองใหม่ช่องสะงามีระยะห่างกับชุมชน

¹⁰⁴ <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9570000144247> (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2558)

ท้องถิ่นมากขึ้น เนื่องจากผู้ที่เข้ามาค้าขายจะเป็นคนนอกพื้นที่ซึ่งมีทุนทรัพย์และเครือข่ายการค้าขายที่กว้างไกลกว่า

กล่าวโดยสรุป การเปิดจุดผ่านแดนช่องสะงำถือเป็นนโยบายรัฐที่พยายามกระตุ้นส่งเสริมให้ชายแดนกลายเป็นประตูสำหรับเปิดสู่เพื่อนบ้านและโลกกว้าง กล่าวคือ รัฐและท้องถิ่นได้พยายามยกระดับด้านชายแดนช่องสะงำให้เป็นด่านถาวรและมีความทันสมัย ตลอดจนสร้างเมืองใหม่ช่องสะงำและสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่างๆ เพื่อรองรับการเติบโตต่อไปในอนาคต เมืองใหม่ช่องสะงำจึงเปรียบเสมือนเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ถูกสร้างขึ้นในบริเวณชายแดน แต่กระนั้น ความเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษของเมืองใหม่ช่องสะงำมีลักษณะพิเศษบางประการ กล่าวคือ เป็นเขตเศรษฐกิจที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่นเท่าใดนัก กล่าวคือ โดยทั่วไป เสรีนิยมใหม่ได้สร้างให้เกิดลักษณะที่เรียกว่า “การข้ามชาติ” หรือ “การข้ามพรมแดน” แต่เมืองใหม่ช่องสะงำกลับมีลักษณะที่เรียกว่า “ข้ามท้องถิ่น” ในความหมายของการ “กระโดดข้าม” หรือ “ข้ามศรัยะ” ท้องถิ่น หรือหมายถึงการมองไม่เห็นความสำคัญของท้องถิ่นในการเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเมืองแห่งใหม่มากนัก

เขาพระวิหารและชาติเสรีนิยมใหม่

ปัญหากรณีพิพาทเขาพระวิหารได้ถูกปลุกขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่กัมพูชาได้เสนอต่อองค์การยูเนสโกให้ปราสาทพระวิหารขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในปี พ.ศ. 2550 จากจุดนั้นได้สร้างกระแสให้กลุ่มชาตินิยมในประเทศไทยแสดงความไม่พอใจและคัดค้านสิ่งที่เกิดขึ้น ทั้งๆ ที่ในช่วงทศวรรษ 2540 รัฐบาลไทยได้กลับมาสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับกัมพูชาอย่างต่อเนื่อง ความพลิกผันที่เกิดขึ้นในชั่วไม่ถึง 10 ปีของความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศนั้นสะท้อนภาวะไม่แน่นอนของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชาเป็นอย่างดี และความแปลกแยกกันและกันนั้นไม่ได้เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน หากรอยร้าวดำรงอยู่ในประวัติศาสตร์เป็นระยะๆ ปราสาทพระวิหารเป็นกรณีปัญหาหนึ่งที่ทั้งไทยและกัมพูชาหยิบยกมาได้แย้งกันหลายยุคหลายสมัย

ในงานศึกษาของปีเตอร์ เวลล์และสมหมาย ชินนาค¹⁰⁵ ได้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาความขัดแย้งระหว่างไทยกับกัมพูชา ส่วนหนึ่งมาจากความรู้สึกและมุมมองของคนทั้งสองประเทศที่มองคนอีกประเทศหนึ่งเป็น “คนอื่น” งานวิจัยดังกล่าวได้สำรวจทัศนคติของคนเขมรต่อไทยและพบว่า มีการสร้างวาทกรรมที่ตอกย้ำซึ่งเสียดสีถากถางคนไทยโดยอ้างอิงกับทหาร “เสียมกุก” หรือทหารชาวสยามในภาพแกะสลักนูนต่ำของปราสาทนครวัดสวมใส่กระโปรง ซึ่งมีการตีความว่า พวกเขาเหล่านั้นเป็น “กะเทย” หรือ lady-boy คนเขมรได้จำแนก “เสียม” กับ “ไทย” ออกจากกัน ดังที่คนเขมรมองเห็นว่าการอนุรักษนิยมซึ่งต่อต้านการนำปราสาทพระวิหารขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกและสนับสนุนกลุ่ม

¹⁰⁵ Vail, Peter and Sommai Chinnak (2553) *เขมรมองไทย: การค้นหาวาทกรรมและอุดมการณ์ที่มีต่อไทยโดยมองปฏิบัติการเชิงสังคมวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันของคนเขมร*. งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยตลอดจนคนกรุงเทพฯ ชั้นสูงซึ่งถูกคนเขมนั้นเป็นพวก “เสียม” ซึ่งคำเรียกเชิงลบเหล่านี้อยู่ในสื่อมวลชนและชีวิตประจำวันของคนเขมร ในขณะที่ “ไทย” หมายถึงประชาชนคนไทยที่ยากจนที่มีความลำบากเหมือนคนเขมร

อย่างไรก็ตาม ความเป็นชาตินิยมไม่ได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเสมอไป ความสัมพันธ์ข้ามแดนในหลายวาระโอกาสตั้งอยู่บนฐานคติของท้องถิ่น กล่าวคือ ในขณะที่รัฐชาติจินตนาการพื้นที่ชายแดนในฐานะภูมิภาคของตน แต่ท้องถิ่นกลับมองเห็นว่า ชายแดนเป็นเรื่องของ “แผนที่ในมโนทัศน์” (mental maps) ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญกับเส้นพรมแดนเท่าใดนัก¹⁰⁶ คนในพื้นที่บริเวณชายแดนด้านเขาพระวิหารไม่ได้มองเห็นว่าชาตินิยมเป็นประโยชน์ต่อพวกเขามากนัก ไม่ต่างไปจากการสร้างเมืองใหม่ช่องสะงำที่ระยะแรกๆ อาจสร้างความหวังให้กับคนท้องถิ่น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป เมืองใหม่อีกค่อยๆ แยกตัวออกห่างจากหมู่บ้านชายแดน

สำหรับคนในพื้นที่ ปราสาทพระวิหารเป็นปราสาทที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ซึ่งพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งซึ่งมีความหมายทั้งในทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ชาวบ้านไม่ได้มองว่าปราสาทเขาพระวิหารเป็นของใครนั่นเป็นเรื่องสำคัญอะไรมากนัก คนบริเวณชายแดนข้ามพรมแดนและดำรงอยู่ร่วมกันอย่างผสมผสานกลมกลืน ผ่านการแต่งงาน การมีประเพณีพิธีกรรมร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและติดต่อค้าขายกัน มีการไปมาหาสู่กันดูญาติพี่น้อง ความกินเหนงแคลงใจระหว่างไทยกับเขมรเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากศูนย์กลางไม่ได้มาจากชายขอบ และชาตินิยมของความเกลียดชังนั้นส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านอย่างมาก จนเป็นเหตุให้เกิดการปะทะระหว่างชาวบ้านภูมิลักษณ์กับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่เดินทางมาประท้วงการนำปราสาทพระวิหารขึ้นทะเบียนมรดกโลกของกัมพูชาที่บริเวณทางขึ้นปราสาทพระวิหารเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 จนมีผู้บาดเจ็บหลายราย

ในบทความเรื่อง “สืมติปราสาทพระวิหาร: ประวัติศาสตร์ ชาตินิยม เส้นพรมแดน แผนเศรษฐกิจ” สุลักษณ์ กาญจนขุติ ได้สัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้เคียงกับเขาพระวิหารว่า ชาวบ้านไม่พอใจที่กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เนื่องจากว่า ชาวบ้านทำมาค้าขายกับกลุ่มนักท่องเที่ยว บางคนมีเส้นทางไปทำไร่ พอมีการประท้วงและปิดปราสาท ทหารมีการตั้งด่านและปิดเส้นทาง ทำให้ไม่สามารถเดินทางไปได้แลพืชผลของตนได้ เมื่อเกิดการชุมนุมประท้วงขึ้น มีการปะทะคารมกันอย่างเผ็ดร้อน สุดท้ายกลายเป็นว่า คนไทยด้วยกันทำร้ายกันเอง¹⁰⁷

¹⁰⁶ Vail, Peter and Sommai Chinnak. (2553). *เขมรมองไทย: การค้นหาวาทกรรมและอุดมการณ์ที่มีต่อไทยโดยมองปฏิบัติการเชิงสังคมวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันของคนเขมร*. งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

¹⁰⁷ สุลักษณ์ กาญจนขุติ. (2551) “สืมติปราสาทพระวิหาร: ประวัติศาสตร์ ชาตินิยม เส้นพรมแดน แผนเศรษฐกิจ” *ฟ้าเดียวกัน* 6 (3)

กนกวรรณ ระลึกได้ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางการเรียกร้องความเป็นชาตินิยมผ่านการทวงคืนปราสาทพระวิหาร ได้มีการสร้างวาทกรรมใหม่ให้กับหมู่บ้านชายแดน อัตลักษณ์ของคนภูมิลีชอรลถูกขนานนามว่าเป็น “คนไทยไม่รักชาติ คนไทยหัวใจเขมร” ซึ่งถูกผลิตสร้างขึ้นจากกลุ่มผู้ที่มีแนวคิดชาตินิยมที่เรียกตัวเองว่า “คนไทยรักชาติ” ทั้งๆที่ในอดีตคนในหมู่บ้านภูมิลีชอรลเสี่ยงชีวิตทำงานเพื่อชาติบ้านเมืองมาโดยตลอด กล่าวคือ พวกเขาเคยเป็นสายสืบเพื่อเข้าไปสืบความเคลื่อนไหวของเขมรแดงในดินแดนกัมพูชา เป็นอาสาสมัครไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) เป็นชุดอาสาสมัครป้องกันหมู่บ้าน (ชรบ.)¹⁰⁸ ทั้งหมดนี้ถูกกลบเลือนหายไป เมื่อชาวบ้านปกป้องผลประโยชน์ของตนเองและแสดงความไม่เห็นด้วยกับการประทุงของกลุ่มคนไทยรักชาติ

หากพิจารณาจากการปะทะกันระหว่างการควบคุมและความอิสระบริเวณชายแดน เราจะพบว่า ชาตินิยมได้เข้ามามีส่วนอย่างมากต่อการกำหนดชะตากรรมของคนชายแดนบริเวณเขาพระวิหาร กล่าวคือ เขาพระวิหารเป็นสิ่งที่ปลุกเร้าให้เกิดสำนึกของความรักชาติ การสร้างวาทกรรมการเสียดินแดนได้ทำให้คนไทยส่วนหนึ่งรู้สึกว่ ปราสาทพระวิหารควรเป็นของประเทศไทย การสูญเสียปราสาทพระวิหารคือการทำลายภูมิภายาของรัฐไทยหรือการล่งละเมียดอธิปไตยของชาติ แต่ในมุมมองของชาวบ้านกลับมองเห็นว่ปราสาทพระวิหารเป็นสถานที่แห่งหนึ่งในบริบทท้องถิ่นซึ่งคนสองฟากฝั่งต่างให้ความเคารพสักการะและใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ปัญหาเขาพระวิหารในช่วงทศวรรษ 2550 มีลักษณะที่แตกต่างจากปัญหาปราสาทพระวิหารในช่วงทศวรรษ 2500 เมื่อเวลาผ่านไปครึ่งศตวรรษ ภายใต้อุดมการณ์ชาติเสรีนิยมใหม่ ปัญหาปราสาทพระวิหารแตกต่างจากชาตินิยมแบบเดิมอย่างน้อยสามประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ชาตินิยมแบบเดิมเป็นการต่อสู้กับลัทธิจักรวรรดินิยมและการล่าอาณานิคม ประเทศไทยกำลังต่อสู้กับอำนาจที่เหนือกว่าซึ่งเข้ามาทำร้ายประเทศไทย เช่นเข้ามายึดดินแดนที่เคยเป็นของไทยไป แต่ชาตินิยมใหม่ในบริบทของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงยุคหลังอาณานิคม การเรียกร้องปราสาทพระวิหารเป็นการต่อสู้กับเพื่อนบ้านซึ่งถูกมองว่มีอำนาจที่ด้อยกว่าหรือต่อสู้กับเพื่อนบ้านที่เป็นอริศัตรูกัน

ประการที่สอง ชาติเสรีนิยมใหม่เกิดขึ้นภายใต้บริบทที่คนไทยตีความชาติอย่างหลากหลาย ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับชาตินิยมทางเศรษฐกิจโดยเน้นนโยบายการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของประเทศไทยในเวทีเศรษฐกิจโลก กลุ่มนี้จะเน้นความสำคัญในการผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลางการค้าของภูมิภาค บางกลุ่มเป็นชาตินิยมแบบยึดติดกับสารัตถะนิยมหรือความเป็นแก่นแท้ มองเห็นความสำคัญของเลือดรักชาติ การมีศักดิ์ศรี การอยู่เหนือกว่าเพื่อนบ้าน การสูญเสียดินแดน กลุ่มนี้จะเน้นการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยที่เป็นหนึ่งเดียว เน้นสร้างความเป็นไทยในเชิงจิตวิทยาสังคมหรือการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม บางกลุ่มเป็นชาตินิยมที่ให้พื้นที่กับท้องถิ่น ซึ่งมองเห็นว่พวกเขาเป็น

¹⁰⁸ กนกวรรณ ระลึก. (2556). “ภูมิลีชอรล”: พัฒนาการการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนชายแดน จากสังคมประเพณีสู่ชุมชนคนไทยหัวใจเขมร วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง 9 (2) : 139-166.

พลเมืองของประเทศไทย แต่พวกเขาก็เป็นคนท้องถิ่น มีสำนึกรักท้องถิ่น และความเป็นท้องถิ่นนั้น ไม่ได้มีเส้นพรมแดน ท้องถิ่นจึงหมายถึงพื้นที่ในภูมิโนเวศอาณาบริเวณหนึ่ง ซึ่งผู้คนสามารถข้ามเส้นเขตแดนได้โดยเสรี

ประการที่สาม ชาตีสรีนิยมใหม่ไม่ได้เป็นเรื่องขัดแย้งระหว่าง “คนนอก” กับ “คนใน” เท่านั้น แต่นำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่าง “คนใน” กับ “คนใน” ด้วยกันเอง กล่าวคือ ชาตีสรีนิยมใหม่เป็นอุดมการณ์ที่คนภายในสังคมหนึ่งใช้กำกับควบคุมสังคม นั่นคือ ปราสาทพระวิหารไม่ได้เป็นเรื่องการเมืองระหว่างประเทศแต่เพียงมิติเดียว หากแต่เราจะพบว่า ปราสาทพระวิหารเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางอุดมการณ์ระหว่างอนุรักษนิยมและเสรีนิยม กล่าวในแง่นี้ ชาตีสรีนิยมใหม่เป็นอุดมการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความปรารถนาที่แตกต่างกันของคนในสังคม ชาตีสรีนิยมใหม่เป็นทั้งเครื่องมือที่คนกลุ่มหนึ่งใช้ควบคุม แต่คนอีกกลุ่มหนึ่งใช้อ้างเพื่อความอิสระ

ชาตีสรีนิยมใหม่นำมาซึ่งลักษณะใหม่ของสังคมชายแดน ซึ่งทำให้หมู่บ้านชายแดนผูกโยงกับความเป็นชาติและเกี่ยวข้องกับรัฐส่วนกลางมากขึ้น เสรีนิยมใหม่ไม่ได้ทำให้อำนาจรัฐเสื่อมลงแต่อย่างใด หากแต่สร้างกลไกใหม่ๆให้รัฐในการควบคุมชายแดน ไม่ว่า การจัดตั้งจุดผ่านแดนที่ดี การจัดท่าเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ดี การอ้างสิทธิเหนือปราสาทพระวิหารที่ดี ทั้งหมดนี้คือกลไกใหม่ที่เสริมสร้างอำนาจรัฐให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น นอกไปจากนี้ การประกาศเขตอนุรักษและการสร้างอ่างเก็บน้ำก็เป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้อำนาจรัฐสามารถสถาปนาและยึดพื้นที่ชายแดนได้มากขึ้นด้วย ซึ่งเราจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

การอนุรักษและการสถาปนาอำนาจรัฐเหนือพื้นที่

ยุทธศาสตร์การควบคุมพื้นที่ชายแดนแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จะพบว่าสองประเทศมีการใช้ยุทธศาสตร์ที่ต่างกัน กล่าวคือ ประเทศกัมพูชาผลักดันให้คนเข้ามาประชิดชายแดน ด้วยการส่งเสริมให้คนเข้ามาบุกเบิกและตั้งหมู่บ้านริมชายแดน ในบางครั้งก็อาจมีการรุกร้าเข้ามาในเขตพิพาทที่อาจยังไม่สามารถตกลงปักปันเขตแดนได้ ในขณะที่ประเทศไทยใช้ยุทธศาสตร์ทำชายแดนให้เป็นพื้นที่ป่าไม้ ผลักดันคนออกจากพื้นที่ และประกาศเขตอนุรักษในพื้นที่ชายแดน จากยุทธศาสตร์ที่ต่างกันนี้เอง ทำให้พื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษได้ถูกจัดวางให้เป็นพื้นที่อนุรักษป่าไม้และสัตว์ป่าอย่างต่อเนื่องยาวนาน พื้นที่ป่าไม้จึงทำหน้าที่เป็นกันชนของพื้นที่ชายแดนไทยด้านจังหวัดศรีสะเกษกับประเทศกัมพูชา

การประกาศเขตป่าในพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษนั้น พบว่า รัฐได้ให้ความสำคัญกับการประกาศพื้นที่ตามแนวชายแดนให้เป็นเขตป่าไม้มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 กล่าวคือ มีการประกาศให้พื้นที่ชายแดนศรีสะเกษให้เป็น “ป่าคุ้มครอง” ซึ่งเป็นป่าตามพระราชกฤษฎีกา มาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช 2481 หรือโดยออกเป็นกฎกระทรวงตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช 2481 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครอง

และสงวนป่า (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2497 (แล้วแต่กรณี) "มาตรา 7" การกำหนดป่าใดให้เป็น ป่าคุ้มครองให้ออกเป็นพระราชกฤษฎีกา และประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยมีแผนที่สังเขปแสดงแนวเขตติดไว้ท้ายพระราชกฤษฎีกานั้นด้วย แนวเขตนี้อาจถือเอาสิ่งซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติหรือที่จัดทำขึ้นไว้ก็ได้ เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้มอบสำเนาอันถูกต้องพร้อมทั้งแผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกาไปประกาศ ณ ศาลากลางจังหวัด ที่ว่าการอำเภอในท้องที่ ที่ทำการกำนันในท้องที่ กับที่สาธารณสถาน และที่ชุมชนแห่งตำบลที่ป่าคุ้มครองนั้นอยู่¹⁰⁹

ป่าคุ้มครองที่มีการประกาศในจังหวัดศรีสะเกษมีทั้งหมด 5 แห่ง¹¹⁰ ได้แก่

1.ป่าดงดินแดง ตำบลกระแซง ตำบลเมือง ตำบลสระเย้า ตำบลไพร ตำบลพราน ตำบลละลาย ตำบลรุง และตำบลชำ อำเภอกันทรลักษ์ พ.ศ.2496 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 70 ตอนที่ 29 ลงวันที่ 12 พฤษภาคม 2496)

2.ป่าเขาพระวิหาร ตำบลละลาย ตำบลรุง และตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2496 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 70 ตอนที่ 29 ลงวันที่ 12 พฤษภาคม 2496)

3.ป่าเขาบรรทัด ตำบลโสน ตำบลปรือใหญ่ ตำบลกันทรอม และตำบลกุดทอง อำเภอขุขันธ์ พ.ศ.2494 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ 66 เล่ม 68 ลงวันที่ 30 ตุลาคม 2494)

4. ป่าสน ตำบลบุสูง ตำบลดวนใหญ่ ตำบลพายุห์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ และตำบลหัวเสือ อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2494 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ 69 เล่ม 68 ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน 2494)

5.ป่าสน ตำบลตำแย ตำบลละเอาะ และตำบลน้ำเกลี้ยง อำเภอกันทรารมย์ ตำบลตูม และตำบลศรีแก้ว อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.2491 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ 72 เล่ม 65 ลงวันที่ 14 ธันวาคม 2491)

จะเห็นได้ว่า การประกาศเขตพื้นที่ป่าคุ้มครองนั้นอยู่บริเวณชายแดนทั้งหมด 3 แห่ง กล่าวคือ รัฐได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ป่าชายแดนอย่างมาก ทั้งนี้การจัดทำแผนที่ขอบเขตป่านั้นไม่ได้มีการจำแนกพื้นที่ภายในป่าอย่างชัดเจน หากแต่มีการจัดทำแต่เส้นขอบเขตพื้นที่ป่าคุ้มครองเท่านั้น เป็นไปได้ว่า ในพื้นที่ป่าที่ประกาศไปแล้วนั้น มีหมู่บ้านตั้งอยู่ ทั้งนี้ ในช่วงเวลานั้น การควบคุมพื้นที่ป่าไม่ได้มีความเข้มข้นเหมือนในปัจจุบัน ซึ่งมีกระบวนการตรวจตรา กวดขัน จับกุม และเป็ดจับคนออกจากป่า

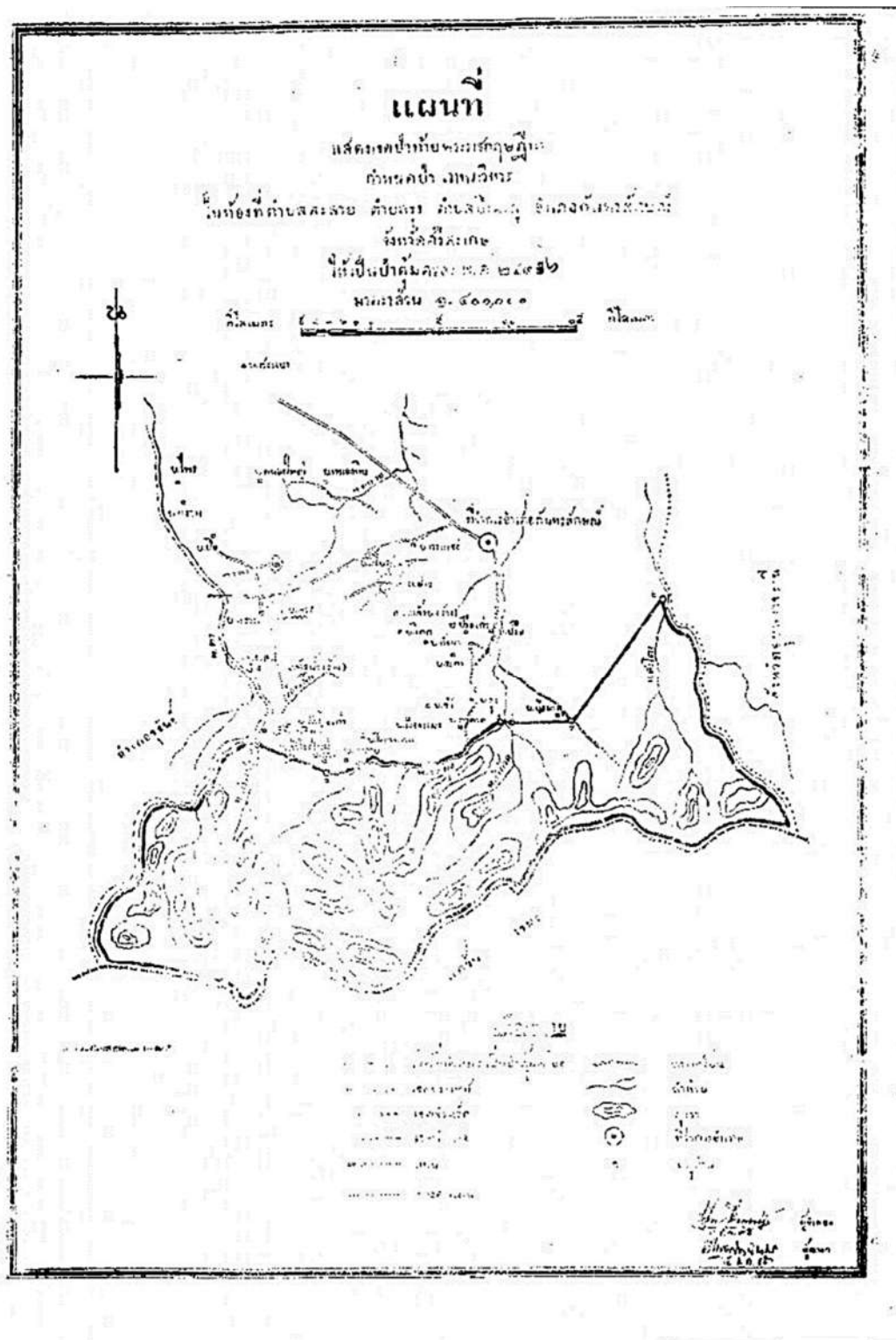
จากการประกาศเขตป่าคุ้มครอง ต่อมา มีการแก้ไขกฎหมายป่าไม้ใหม่ เนื่องจากได้มีการประกาศให้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 29 เมษายน 2507 โดยในมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติ

¹⁰⁹ วนิดา พรไพบูลย์ (2552) คำอธิบายกฎหมายที่ดินป่าไม้ เอกสารสิทธิในที่ดิน และการตรวจพิสูจน์สิทธิในที่ดิน พร้อมด้วยคำพิพากษาศาลฎีกา และคำวินิจฉัยของคณะกรรมการกฤษฎีกา. กรุงเทพฯ: พิมพ์จิตตร.

¹¹⁰ <http://pmchai29.ipower.com/blog/?p=633> สืบค้นวันที่ 12 มกราคม 2558

คุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช 2481 พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2496 พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2497 และได้กำหนดไว้ในบทเฉพาะกาล มาตรา 36 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ให้ป่าคุ้มครองเป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ป่าคุ้มครองเดิมจึงมีการโอนย้ายมาเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า หรือเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

ที่มา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงเขตป่าเขาบรรทัด

ที่มา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดศรีสะเกษ

ในปัจจุบัน พื้นที่ชายแดนศรีสะเกษมีเขตป่าไม้ที่สำคัญดังต่อไปนี้

1) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรักตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าบริเวณด้านทิศใต้ของจังหวัดศรีสะเกษ บนเทือกเขาพนมดงรัก ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา และทับซ้อนกับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าฝั่งขวาห้วยศาลา (ประกาศในปี 2516) เนื้อที่ประมาณ 57,500 ไร่ และป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระวิหาร (ประกาศในปี 2518) เนื้อที่ประมาณ 140,000 ไร่ ปัจจุบันตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบึงมะลู ตำบลห้วยจันทร์ ตำบลบักตอง อำเภอขุนหาญ (เนื้อที่ประมาณ 84,375 ไร่) และตำบลละลาย ตำบล บึงรุ้ง ตำบลเสาธงชัย ตำบลโนนสูง อำเภอกันทรลักษ์ (เนื้อที่ประมาณ 113,125 ไร่) จังหวัดศรีสะเกษ ระหว่าง อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดต่อกับที่ทำกินของราษฎร และพื้นที่ป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าฝั่งขวา ห้วยศาลาและป่าเขาพระวิหาร ตำบลเสาธงชัย ตำบลรุ้ง ตำบลละลาย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ตำบลบักตอง ตำบลห้วยจันทร์ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศใต้ ติดต่อกับแนวเขตประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ตำบลเสาธงชัย ตำบลรุ้ง ตำบลละลาย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ตำบลบักตอง ตำบลห้วยจันทร์ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันออก ติดต่อกับอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีห้วยอะมาเรียเป็นแนวแบ่งเขต ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา ตำบลห้วยจันทร์ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีห้วยจันทร์เป็นแนวแบ่งเขต

เนื่องจากในช่วงปี พ.ศ.2519 ได้มีรายงานว่ามิผู้พบวัวพันธุ์ป่า กูปรี ซึ่งเป็นวัวป่าพันธุ์ที่หายากที่สุดในโลกและกำลังจะสูญพันธุ์ในบริเวณเทือกเขาพนมดงรัก กรมป่าไม้ (โดยกองอนุรักษ์สัตว์ป่า) จึงได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้นร่วมกับเจ้าหน้าที่องค์การอาหาร และเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ในช่วงเดือนเมษายน 2519 จากรายงานการสำรวจพบว่ามีร่องรอยการพบเห็นกูปรีในบริเวณเทือกเขาพนมดงรัก ท้องที่จังหวัดศรีสะเกษจริง แล้วยังพบสัตว์ป่าหายากชนิดอื่นอีก เช่น ละอง ละมั่ง เลียงผา วัวแดง เสือโคร่ง ฯลฯ ด้วย ต่อมานักนิยมนไพรสมาคม ได้มีหนังสือฉบับลงวันที่ 7 พฤษภาคม 2519 เรียกร้องให้กรมป่าไม้ประกาศจัดตั้งพื้นที่ป่าบริเวณเทือกเขาพนมดงรักเป็นเขตรักษาพันธุ์-สัตว์ป่าเพื่อสงวนพันธุ์กูปรี ประกอบกับเจ้าชาย Bernhard แห่งประเทศเนเธอร์แลนด์ องค์ประธานมูลนิธิสัตว์ป่าแห่งโลก (World Wildlife Fund) ได้ทรงมีลายพระหัตถ์ ฉบับลงวันที่ 8 ตุลาคม 2519 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเรื่องวัวป่าพันธุ์กูปรี ซึ่งมีรายงานว่าอยู่ในบริเวณเทือกเขาพนมดงรัก จึงขอพระราชทานพระมหากรุณาให้มีการจัดตั้งอุทยานหรือสถานที่สำหรับสัตว์ป่าได้มีที่อยู่อาศัย

ทางสำนักพระราชเลขานุการ จึงได้มีหนังสือ ที่ รล.003/8157 ลงวันที่ 22 ตุลาคม 2519 แจ้งให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์พิจารณา ต่อมากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีหนังสือ ที่

กษ 0810/23977 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2519 รายงานสำนักราชเลขาธิการว่ามีภูมิปรีอยู่ในเทือกเขาพนมดงรักจริง และคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าเทือกเขาพนมดงรักมีสภาพเหมาะสมที่จะเป็นที่อยู่อาศัย และเป็นแหล่งขยายพันธุ์ของสัตว์ป่าจึงได้มีมติให้กรมป่าไม้ดำเนินการกำหนดป่าเทือกเขาพนมดงรักเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แต่เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสัมปทานโครงการทำไม้กระยาเลย ประกอบกับมีปัญหาสถานการณ์ด้านชายแดนไม่สงบเรียบร้อย จึงทำให้การดำเนินการเพื่อกำหนดพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าค่อนข้างล่าช้า

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการเพื่อกำหนดให้ป่าพนมดงรักเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ได้ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าพนมดงรักท้องที่ตำบลโนนสูง ตำบลบักตอง อำเภอขุนหาญ และตำบลละลาย ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก พ.ศ.2519 เนื้อที่ประมาณ 316 ตารางกิโลเมตร หรือ 197,500 ไร่ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2521 โดยประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า 10 เล่ม 95 ตอนที่ 141 ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2521¹¹¹

2) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา จังหวัดศรีสะเกษได้มีหนังสือถึงกรมป่าไม้ขอให้จัดตั้งพื้นที่ป่าห้วยศาลา จังหวัดศรีสะเกษ เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อเป็นการคุ้มครองป้องกันป่าไม้และสัตว์ป่า โดยเฉพาะภูบรีหรือโคไพรซึ่งเป็นสัตว์ป่าสงวนหายากและใกล้สูญพันธุ์ที่เชื่อว่ามีหลงเหลืออยู่เนื่องจากการพบเขาภูบรีที่บ้านปรีใหญ่ อำเภอขุขันธ์ โดยมีผู้รับซื้อมาจากชาวบ้าน และเป็นการสนองพระราชโอรสของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์เหตุการณ์ที่พบภูบรีดังกล่าวเป็นที่สนใจอย่างกว้างขวางทั้งภายในและต่างประเทศ จนกระทั่งกองทุนสัตว์ป่าแห่งโลก (World Wildlife Fund) โดยเจ้าชาย Bernhard แห่งประเทศเนเธอร์แลนด์ ทรงสนพระทัยและขอความร่วมมือในการสร้างความปลอดภัยแก่ภูบรี ในระหว่างนี้มีบริษัทศรีสะเกษทำไม้ ร้องเรียนขอสิทธิทำไม้ และให้บทวนการกำหนดพื้นที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่ดังกล่าวบางส่วนเป็นพื้นที่ที่กองทัพภาคที่2 ซึ่งได้ประกาศห้ามมิให้เข้าอยู่อาศัยเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2520 และบางส่วนถูกสั่งปิดการทำไม้ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2522 ทำให้บริษัททำไม้ดังกล่าวไม่สามารถเข้าทำไม้ได้ กรมป่าไม้จึงได้กำหนดพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา โดยมพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2533 ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 107 ตอนที่ 259 ลงวันที่ 28 ธันวาคม 2533 นับเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอันดับที่ 33 ของประเทศไทย มีเนื้อที่ประมาณ 380 ตารางกิโลเมตร หรือ 237,500 ไร่ และมีพื้นที่เตรียมการผนวกเพิ่มอีกประมาณ 30,000 ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลดงรัก ตำบลโคกตาล

¹¹¹ http://wildlife.dnp9.com/wildlife/index.php?mod=blog&path=web/blog&id_sub_menu=49&namemenu=ชสพ.พนมดงรักhttp://web3.dnp.go.th/wildlifeweb/animConserveDepView.aspx?depld=94 (สืบค้นวันที่ 3 มีนาคม 2557)

และตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ ตำบลห้วยจันทร์ ตำบลกันทรอม อำเภอขุนหาญ และตำบลปรือใหญ่ อำเภอยะชุมนุญ จังหวัดศรีสะเกษ¹¹²

3) ป่าสงวนแห่งชาติเขาพระวิหารและอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระวิหาร ป่าฝั่งลำโดมใหญ่ ท้องที่อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ และอำเภอ น้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพื้นที่กองทัพบกที่ 2 และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 2 ค่ายสุรนารี นครราชสีมา ซึ่งได้ทำความตกลงกับกรมป่าไม้ กำหนดพื้นที่ป่าไม้ชายแดนให้เป็นพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ ห้ามเข้าไปและอาศัยอยู่โดยเด็ดขาด เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวยังคงความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอยู่มาก มีทัศนียภาพที่สวยงามตลอดจนโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และต่อมาได้ขอให้กรมป่าไม้กำหนดและประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติต่อไป

ผลจากการสำรวจเพื่อดำเนินการจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติปรากฏว่า สภาพป่าของพื้นที่เป็นป่าเบญจพรรณ อยู่ในป่าโครงการไม้กระยาเลยป่าเขาพระวิหาร (ศก.7) ผ่านการทำไม้แล้ว กับอีกส่วนหนึ่งอยู่ในป่าโครงการไม้กระยาเลยป่าฝั่งซ้ายลำโดมใหญ่ (อบ.2) มีทัศนียภาพและทิวทัศน์ที่สวยงามอยู่หลายแห่ง อาทิเช่น จุดชมวิวผามออีแดง จุดชมวิวหน้าผาช่องโพลี บริเวณป่าและสวนหินรอบสระตราว ถ้ำฤาษี แหล่งตัดหิน สลูปคู่ ภาพสลักนูนต่ำใต้ผามออีแดง น้ำตกผาช่องโพลี จุดชมวิว ภูเขียงหม้อ และประสาธพระวิหาร

เมื่อเหตุการณ์ของสงครามบริเวณแนวชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเริ่มสงบลง กรมป่าไม้เริ่มเข้ามาสำรวจพื้นที่ตลอดแนวชายแดนเพื่อให้รวบรวมข้อมูลข้อมูลพื้นที่สำหรับประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ โดยเข้ามาสำรวจจัดตั้งในปีงบประมาณ 2535 จัดมีการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ และกำหนดเขตตามพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าฝั่งซ้ายลำโดมใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณ 81,250 ไร่ หรือประมาณ 130 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัด คือ ต.เสาชิงชัย ต.ภูหมอก อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ และ ต.โคกสะอาด กิ่ง อ.น้ำขุ่น ต.โขง อ.น้ำยืน จ.อุบลราชธานี สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 200-500 เมตร ได้รับประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2541 อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารเป็นอุทยานแห่งชาติตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 โดยได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนที่ 14 ก ลงวันที่ 20 มีนาคม 2541 นับเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 19 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 83 ของประเทศ¹¹³

การประกาศเขตป่าทั้งสามแห่งนั้น ทำให้รัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนได้มากขึ้น กล่าวคือ รัฐถือว่าพื้นที่ป่าเป็นสิ่งที่ต้องปกป้องอนุรักษ์ไว้ ในเวลาเดียวกัน พื้นที่ชายแดนก็เป็นพื้นที่ซึ่งต้อง

¹¹² http://wildlife.dnp9.com/wildlife/index.php?mod=blog&path=web/blog&id_sub_menu=50&name_menu=ชสป.ห้วยศาลา. (สืบค้นวันที่ 3 มีนาคม 2557)

¹¹³ http://sisaket.go.th/nation_park/national_park_th.html (สืบค้นวันที่ 3 มีนาคม 2557)

ปกป้องรักษาไว้เช่นกัน ดังนั้น พื้นที่ป่าชายแดนจึงเป็นพื้นที่ซึ่งมีการเข้มงวดเป็นทบทวีคูณ เนื่องจากเป็นพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับความมั่นคงทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การประกาศเขตพื้นที่ป่าบริเวณชายแดนจึงถูกจับตาและเข้มงวดกวดขันอย่างเต็มที่ เนื่องจากพื้นที่ป่าบริเวณชายแดนศรีสะเกษเป็นพื้นที่ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์สูง มีพันธุ์สัตว์ป่าและพันธุ์ไม้หายากและใกล้สูญพันธุ์ ผสมกับความขัดแย้งในเรื่องเขตแดน พื้นที่ป่าชายแดนจึงมีความหมายพิเศษเพิ่มขึ้นกว่าป่าในพื้นที่ปกติ คือ เป็นพื้นที่กันชนซึ่งเป็นเขตหวงห้ามมิให้คนเข้าไปกระทำการใดๆในพื้นที่นั้นๆอย่างเด็ดขาด

ในบริบทของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศหรือ GIS ในการจัดการป่าไม้ แผนที่กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมพื้นที่ กล่าวคือ ทำให้มีฐานข้อมูลที่ชัดเจนว่า พื้นที่ป่าถูกบุกรุกและเป็นอันตรายมากน้อยเพียงใด และนำมาสู่การตัดสินใจเชิงนโยบายที่จะมีการเข้มงวดกวดขันพื้นที่ป่ามากยิ่งขึ้น ดังที่มีการจัดตั้งศูนย์ศูนย์ปฏิบัติการภูมิสารสนเทศ (อุบลราชธานี) เมื่อปี 2552 เพื่อให้การดำเนินการเฝ้าระวัง ป้องกันการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รวมทั้งเพื่อสนับสนุนภารกิจของหน่วยงานในพื้นที่ ในการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้และการใช้ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ประกอบการตัดสินใจของผู้บริหาร เพื่อวินิจฉัยสั่งการให้ทันต่อสถานการณ์ ซึ่งในปีงบประมาณ 2556 มีการสำรวจข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียมและข้อมูลการครอบครองที่ดินของราษฎรในพื้นที่ป่านุรักษ์และข้อมูลการบุกรุกพื้นที่ป่ามาทำการวิเคราะห์ พบว่าจากการวิเคราะห์และประมวลผล พบว่า พื้นที่ป่านุรักษ์ในความรับผิดชอบของสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 (อุบลราชธานี) ซึ่งรับผิดชอบบริหารจัดการในพื้นที่ป่านุรักษ์ รวม 6 จังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ ยโสธร อำนาจเจริญ และมุกดาหาร มีเนื้อที่ 2,248,911.67 ไร่ เป็นพื้นที่ครอบครองของราษฎรในพื้นที่ป่านุรักษ์ตามมติ ครม. 30 มิ.ย. 41 จำนวน 83,102.24 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.70 เป็นพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกในปี 2556 จำนวน 308.24 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.01 ของพื้นที่ป่านุรักษ์ และเป็นพื้นที่ป่าที่ยังคงสภาพ จำนวน 2,165,499.49 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 96.29¹¹⁴

ด้วยเทคโนโลยีภูมิศาสตร์สารสนเทศนี้นำมาสู่การควบคุมพื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ชายแดนที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ซึ่งถูกบุกรุกทำลายป่าได้ดียิ่งขึ้น เทคโนโลยีภูมิศาสตร์สารสนเทศทำให้เกิดการควบคุมเป็นลำดับขั้นไป กล่าวคือ ผู้ที่กมนโยบายจากส่วนกลางควบคุมพื้นที่ผ่านการตีความแผนที่ข้อมูล และรูปถ่ายจากการสำรวจพื้นที่จริง ซึ่งยืนยันข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ว่าป่าถูกทำลายมากน้อยเพียงใด เทคโนโลยีภูมิศาสตร์สารสนเทศจึงเป็นการกำกับระยะไกล จากอำนาจส่วนกลางสู่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และในเวลาเดียวกัน เทคโนโลยีภูมิศาสตร์สารสนเทศก็เป็นการจับจ้องโดยเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นมองไปยังชาวบ้าน เทคโนโลยีภูมิศาสตร์สารสนเทศทำให้ส่วนกลางสามารถเข้ามาควบคุมพื้นที่ป่าไม้ชายแดนซึ่งอยู่ห่างไกลได้สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตาม จะพบว่า ในพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกควบคุมนี้มีข้อยกเว้นคือจะต้องมีการพิสูจน์สิทธิ์ชาวบ้านที่มีที่ทำกินในเขตป่าว่าเคยทำกินมาก่อนที่จะประกาศเป็นพื้นที่ป่าไม้

¹¹⁴ รายงานประจำปี 2556 ศูนย์ปฏิบัติการภูมิสารสนเทศ (อุบลราชธานี), เอกสารอัดสำเนา.

หรือไม่ ในเวลาเดียวกัน จะพบว่า อุปสรรคสำคัญก็คือ พื้นที่ป่าไม่ได้เป็นพื้นที่ซึ่งสงบปลอดภัย หากแต่ป่าคือพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยอันตรายและการกระทำนอกกฎหมาย กล่าวคือ จะพบว่าบางพื้นที่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถที่จะลงพื้นที่ไปสำรวจข้อมูลการบุกรุกทำลายป่าได้ เนื่องจากว่ามีการลักลอบตัดไม้ซึ่งอาจมีการปะทะต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อชีวิตได้

นอกจากนี้ การควบคุมพื้นที่ป่าไม่ได้กระทำโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้แต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่มีการขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหารในพื้นที่ให้เข้าร่วมจับกุมกลุ่มลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งจะพบว่า ในบางครั้ง ผู้ที่เข้ามาตัดไม้นั้นเป็นคนที่มาจากกัมพูชา ซึ่งมีอาวุธปืนสำหรับป้องกันตัว เช่น เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน 2555 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ร่วมกับหน่วยเฉพาะกิจที่ 1 กองกำลังสุรนารี ได้ลาดตระเวนในพื้นที่ป่ารอบบริเวณปราสาทโดนตวล ได้พบกลุ่มชายฉกรรจ์จำนวนประมาณ 15 คน เข้ามาตัดไม้พะยุง เจ้าหน้าที่ของไทยจึงได้แสดงตัวเพื่อตรวจค้น แต่ปรากฏว่ากลุ่มคนร้ายยิงใส่กลุ่มเจ้าหน้าที่ของไทย และยิงปะทะกันนานประมาณ 10 นาที กลุ่มคนร้ายหลบหนีเข้าป่าไป และในวันต่อมา คือวันที่ 1 ธันวาคม 2555 เจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ตำรวจ สภ.บึงมะลูเข้าทำการเคลียร์พื้นที่ บริเวณที่มีการปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของไทย กับกองกำลังจากประเทศกัมพูชา ที่พบผู้เสียชีวิต แต่งกายคล้ายกับทหารกัมพูชา ถูกยิงเสียชีวิต จำนวน 2 ศพ ใกล้กันพบท่อนไม้พะยุง จำนวน 1 ท่อน ซึ่งจากนั้นเจ้าหน้าที่ได้เข้าไปตรวจสอบที่บริเวณด้านทิศตะวันออกของฐานพะยุงทอง พบไม้พะยุงถูกตัดโค่นจำนวนมาก และพบไม้พะยุง ถูกตัดเป็นท่อนวางอยู่บนล้อรถเข็นเตรียมที่จะชักลากเข้าไปในเขตกัมพูชา นอกจากนี้ ตามเส้นทางเดินก็ยังพบว่า มีการทำกับดักหวังทำร้ายเจ้าหน้าที่ของไทย¹¹⁵

อีกกรณีหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่ากฎระเบียบที่เข้มงวดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้นำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน กล่าวคือมีการใช้อำนาจเกินกว่าเหตุ โดยเมื่อวันเสาร์ที่ 21 พฤษภาคม 2557 มีชาวบ้านถูกยิงตายด้วยอาวุธสงครามที่ตำบลดงรักซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับเขตอนุรักษ์ ชาวบ้านคนดังกล่าวถูกยิงเสียชีวิตในขณะที่ออกไปหาเก็บผักและหาของป่า ผู้วิจัยได้เดินทางไปงานศพของผู้เสียชีวิตและได้สอบถามผู้เป็นพ่อของผู้เสียชีวิตว่า เมื่อสองสัปดาห์ที่ผ่านมาได้ไปรับลูกชายมาจากจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อที่จะให้มากรีดยางพาราที่พร้อมให้น้ำยางหลังจากปลูกมาเป็นระยะเวลานาน แต่ช่วงนี้กำลังรอเวลาเหมาะในการกรีดยางพาราจึงชวนลูกชายขึ้นไปหาของป่าซึ่งถูกประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์เมื่อหลายปีมาแล้ว

ระหว่างนั่งรับประทานอาหารเย็นพร้อมหน้ากัน พ่อได้เล่าให้ลูกชายฟังเกี่ยวกับการหลงทางในป่าเมื่อไม่นานมานี้ว่าได้พบเห็ดจำนวนมาก จึงอยากพาลูกชายไปเก็บเห็ดมาทำแกงเห็ดป่า นอกจากนั้นบนป่ายังมีบักแ้ว (ลิ้นจี่ป่า) กำลังออกผลดก รุ่งเช้าก็พากันเข้าไปที่สวนยางพาราของตนเองที่ปลูกไว้บริเวณดินเขา หลังจากเสร็จภารกิจ พ่อกับลูกก็พากันขึ้นป่าไป พ่อถือขวานเล็กลูกถือมีดสั้นซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่เตรียมไปตัดบักแ้ว ขณะที่เดินในทางแคบๆ ซึ่งเชื่อมกับทางเดินหลักในป่า ผู้เป็นพ่อเหลือบไปเห็นว่ามียุวกคนกำลังนั่งชุ่มอยู่ จึงบอกกับลูกว่าให้หันหลังกลับ ทั้งสองรีบหันหลัง

¹¹⁵ <http://www.innnews.co.th/shownews/show?newscode=419919> สืบค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2557

กลับโดยเร็วเนื่องจากรู้ดีว่าการถือมีดและขวานเข้ามาในเขตอนุรักษ์เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ถ้าหยุดให้เจ้าหน้าที่ตรวจต้องถูกดำเนินคดีตามกฎหมายแน่นอน ระหว่างหันหลังกลับนั้นเจ้าหน้าที่วิ่งตาม ลูกชายตกใจจึงตะโกนบอกพ่อว่า “พ่อรีบหลบ” พ่อจึงกระโจนลงไปเข้าทางเดินเข้าป่าที่เต็มไปด้วยต้นไม้หนาและหนามอย่างไม่มีคิดชีวิต ด้วยความตกใจกลัวทำให้แยกทางกันกับลูกไปคนละทาง ตนทั้งคลานทั้งวิ่งจนหมดแรงเพราะวัยชรา พ่อได้ยินเสียงปืนดังติดต่อกันหลายนัด ก็คิดว่าเจ้าหน้าที่คงเพียงแค่งู่เท่านั้น เมื่อเสียงปืนสงบและคาดว่าเจ้าหน้าที่คงกลับไปแล้วจึงตัดสินใจออกจากป่าลงมาสวนยางพารา

เมื่อมาถึงกันนอนลงด้วยความเหนื่อยล้า เมื่อตื่นขึ้นมาจึงถามลูกกับผู้เป็นแม่ เธอบอกว่าลูกยังไม่ลงมา ทั้งสองจึงเริ่มเป็นห่วงและเดินตามหาบริเวณสวนยางของเพื่อนบ้านใกล้เคียง จากเวลาประมาณ 14.00 น. ที่ตนออกมาถึงสวนยางพารา จนถึงเวลาประมาณ 16.00 น. ลูกก็ยังไม่กลับมา ตนจึงตัดสินใจขึ้นไปหาลูกบริเวณที่เกิดเหตุ ระหว่างขึ้นไปก็รู้สึกกระตือรือร้นและหวาดระแวง ระหว่างที่เดินไปคอยมองซ้ายแลขวาวว่ามีเจ้าหน้าที่ชุมอยู่หรือไม่ ในที่สุดก็เดินต่อจนถึงที่เกิดเหตุ ห่างจากที่ตนกระโดดลงหนีเจ้าหน้าที่ไม่กี่ไกล ก็พบกับลูกชายที่นอนอยู่ในสภาพจมกองเลือด จึงเข้ากอดลูกชายด้วยอาการซอกทำอะไรมิได้ ลูกพุ่มพ่ายถึงลูกชายอยู่ครู่ใหญ่ จึงลงมาที่สวนยางพาราบอกกับภรรยาว่าลูกตายแล้ว ทั้งสองเศร้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและไปแจ้งให้ชาวบ้านไปช่วยเอาศพลูกชายออกมาจากป่า

ส่วนแม่ของผู้ตายเล่าว่า “ครั้งนี้เป็นครั้งที่สองเท่านั้นที่ลูกชายขึ้นไปในเขตอนุรักษ์ เพียงหวังไปเก็บของป่า คนอื่นๆ ในหมู่บ้านก็เคยขึ้นไปบริเวณนั้นหลายสิบหลายร้อยคนทำไมไม่เห็นเห็นอะไร โชคชะตาของลูกชายไม่น่าต้องมาจบแบบนี้ เจ้าหน้าที่รัฐทำเกินไป ทำร้ายคนที่ไม่มีความผิด”

จากกรณีที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความไม่พอใจกับชาวบ้านในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านได้รวมตัวกันนำศพของผู้เสียชีวิตไปวางไว้กลางถนนหน้าสำนักงานป่าไม้ พร้อมกับปิดถนนเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่ออกมารับผิดชอบในสิ่งที่กระทำ ชาวบ้านรวมตัวกันประมาณ 300 – 400 คน ตั้งขบวนปิดถนนประท้วงเป็นชาวบ้านที่มาจากหลายหมู่บ้าน มีการเชิญสื่อมวลชนมาทำข่าวกรณีที่เกิดขึ้น และเชิญนายอำเภอภูสิงห์กับผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษมารับเรื่องติดตามตรวจสอบหาผู้กระทำผิดและต้องรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้น ชาวบ้านนำปลอกกระสุนปืนที่เก็บได้จากที่เกิดเหตุ 4 นัด ที่พบไม่ห่างจากศพผู้ตายมาเป็นหลักฐานหนึ่งในการประท้วง พร้อมกับส่งปลอกกระสุนปืน 3 นัด เป็นหลักฐานให้นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดตามเรื่อง อีก 1 นัดชาวบ้านเก็บไว้เป็นหลักประกันยืนยันว่าปลอกกระสุนจะไม่ถูกสับเปลี่ยนจนทำให้รูปคดีผิดเพี้ยนไป

จากกรณีที่เกิดขึ้น ได้ชี้ให้เห็นว่า กระแสการกลับคืนสู่ชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้ปลูกยางพาราในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มกลับภูมิลำเนาเดิม แต่ในชีวิตประจำวันของพวกเขา การเก็บหาของป่าก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน เนื่องจากผลผลิตจากป่าจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพพอสมควร ดังนั้น การพึ่งพาทรัพยากรอาหารจากป่าเป็นสิ่งที่

จำเป็นอยู่ การบังคับกฎหมายโดยการห้ามไม่ให้ชาวบ้านไปหากินในเขตป่าจึงเป็นปัญหาอย่างมาก เนื่องจากไม่ได้คำนึงถึงสิทธิในการดำรงชีพของชาวบ้าน

กล่าวโดยสรุป เราจะพบว่าชาวบ้านบางส่วนก็เข้าไปในป่าเพื่อลักลอบตัดไม้มีค่า เช่น ไม้พะยูน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาดำเนินการควบคุมพื้นที่อย่างเข้มข้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราจะพบว่า ชาวบ้านก็ยังคงพึ่งพาป่าในการดำรงชีพ ทำให้ความขัดแย้งจากการเข้าไปใช้ประโยชน์ในเขตป่าของชาวบ้านถูกตีความว่า เป็นการเข้าไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติไปด้วย จนเป็นเหตุให้มีการใช้ความรุนแรงในการเข้าจัดการกับชาวบ้านที่ถูกมองว่าเป็นผู้บุกรุกหรือทำลายป่า ความตึงเครียดระหว่างรัฐกับชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนจึงกลายเป็นประเด็นที่มีมาอย่างยืดเยื้อยาวนาน การปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ในเขตอนุรักษ์กับชาวบ้านในพื้นที่กลายเป็นปัญหาไม่พอใจหน่วยงานในพื้นที่ เพราะชาวบ้านบางรายเสียที่ดินจากการประกาศเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ ที่ดินบุกเบิกจำนวนมากต้องกลับไปเป็นของรัฐ แม้ประชาชนได้อาศัยอยู่ก่อนก็ตาม ประเด็นนี้กลายเป็นความขัดแย้งในการจัดการที่ดินชายแดน ซึ่งรัฐพยายามที่จะควบคุมพื้นที่ชายแดน แต่ในเวลาเดียวกัน ชาวบ้านก็ต้องการที่ดินในการทำกิน เพื่อที่จะปลดปล่อยชีวิตของตนให้มีอิสระ ความอิสระที่ว่านี้ก็คือภาวะที่ชาวบ้านสามารถมีทางเลือกในการดำรงชีพที่พวกเขาสามารถที่จะมีชีวิตที่ก้าวหน้าในอนาคตได้ แม้เราจะพบว่าการไปพ้นภาวะความยากจนจะไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายนักก็ตาม

3.6 สรุป

พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ เป็นพื้นที่ซึ่งการปะทะระหว่างความพยายามในการควบคุมและความปรารถนาที่จะอิสระ เมื่อนำแนวคิดนี้มาทำความเข้าใจพัฒนาการของพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ทำให้เรามองเห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในอาณาบริเวณนี้มีความซับซ้อน กล่าวคือ จากเส้นทางประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ มีพัฒนาการจากการเป็น “ชุมชนชายแดน” มาสู่ “หมู่บ้านชายแดน” และกำลังจะกลายเป็น “เมืองชายแดน” แต่การพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้เป็นเส้นตรงหรือเป็นวิวัฒนาการ หากแต่พื้นที่ชายแดนแต่ละยุคสมัยเผชิญหน้ากับการควบคุมและการมีอิสระที่แตกต่างกันไป

ในยุครัฐจารีต ชายแดนถูกควบคุมอย่างหลวมๆจากรัฐที่มีขนาดใหญ่กว่า แต่ในเวลาเดียวกันผู้คนในแถบชายแดนก็สามารถรักษาอัตลักษณ์ความเป็นพื้นที่ถิ่นของตนเองไว้ ชุมชนชายแดนจึงมีความอิสระแต่ก็ถูกจับตาโดยรัฐจารีต เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคอาณานิคม ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ของการแย่งชิงเขตแดน ชุมชนชายแดนก็ได้ค่อยๆพัฒนาเป็นหมู่บ้านชายแดน ภายใต้กระบวนการที่รัฐจารีตได้ปรับตัวให้กลายเป็นรัฐสมัยใหม่ หมู่บ้านชายแดนถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อแสดงอำนาจเหนือพื้นที่ แต่ในเวลาเดียวกันจากความห่างไกลของพื้นที่ชายแดนจากศูนย์กลางอำนาจ หมู่บ้านชายแดนจึงไม่ได้ถูกรอบงำจากอำนาจรัฐสมัยใหม่มากนัก จนกระทั่งความขัดแย้งระหว่างประเทศและภายในประเทศเพื่อนบ้าน สงครามและอธิปไตยของชาติได้บีบให้รัฐเข้ามาควบคุมชายแดนอย่างใกล้ชิด ในขณะที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ภายใต้ความหวาดระแวง บางส่วนก็หลบหนีออกจากพื้นที่เพื่อไปให้พ้นภาวะเสี่ยงอันตรายนี้

เมื่อวันสงครามเริ่มจางลง ชายแดนศรีสะเกษได้เปิดกว้างมากขึ้น การท่องเที่ยวและการค้าชายแดนค่อยๆเติบโตตามลำดับ แต่เนื่องจากปัญหาพิพาทเขตแดนที่ยังไม่จบสิ้นตลอดจนความสัมพันธ์ที่ลุ่มๆดอนๆกับประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้ชายแดนศรีสะเกษไม่สามารถพัฒนาสู่การเป็นเมืองชายแดนได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ รัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนแถบนี้ภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาเพื่อสาธารณะประโยชน์ ทั้งนี้รัฐไทยใช้นโยบายสร้างเขตป่าให้กลายเป็นพื้นที่กันชน อย่างไรก็ตาม จากนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ชายแดนหลายแห่งถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจ

นอกจากนี้ จะพบว่า พื้นที่ป่าไม้บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา เป็นพื้นที่ซึ่งมีอำนาจหลากหลายรูปแบบเข้ามาควบคุมพื้นที่ เนื่องจากยุทธศาสตร์ใช้ป่าเป็นพื้นที่กันชนบริเวณชายแดน รัฐได้ใช้อำนาจภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการห้ามประชาชนเข้ามาใช้และครอบครองพื้นที่ชายแดน อย่างไรก็ตาม ภายใต้อุดมการณ์ชาติเสรีนิยมใหม่ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้การค้าการลงทุนสามารถเดินทางข้ามแดนได้สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ซึ่งทั้งถูกควบคุมและการให้อิสระ รัฐได้สร้างข้อยกเว้นให้กับพื้นที่ชายแดนบางแห่ง เช่น การสร้างจุดผ่านแดนถาวรและเมืองใหม่ช่องสะงำ ด้วยการยกเลิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แต่ในอีกพื้นที่หนึ่ง รัฐประกาศเขตอนุรักษ์ป่าไม้ และควบคุมการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายแดนอย่างเข้มงวด ชาติเสรีนิยมใหม่ได้ทำให้พื้นที่ชายแดนถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการไหลเวียนของสินค้าและผู้คนข้ามเส้นพรมแดน แต่ในเวลาเดียวกัน ชาติเสรีนิยมใหม่ก็ได้ทำให้พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่หวงห้ามซึ่งเบียดขับชาวบ้านออกจากพื้นที่เพื่อรักษาป่าไว้เป็นพื้นที่ชายแดนของความมั่นคงแห่งชาติต่อไป การปะทะกันระหว่างความพยายามในการควบคุมพื้นที่ชายแดนและความปรารถนาที่จะต้องการอิสระได้ปรากฏอยู่ในการแย่งยึดและการแย่งชิงที่ดิน

บทที่ 4

รัฐ ทูน และชาวบ้าน: การยื้อแย่งและการแย่งชิงที่ดินชายแดน

ภายใต้การผสมผสานระหว่างชาติเสรีนิยมใหม่ ทำให้มองเห็นพื้นที่ชายแดนเกิดการปะทะกันระหว่างความพยายามในการควบคุมพื้นที่โดยรัฐและความปรารถนาที่จะข้ามพรมแดนอำนาจรัฐโดยระบบตลาดและชาวบ้าน ซึ่งจะพบว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายใต้การต่อสู้ต่อรองระหว่างสองด้านดังกล่าว ส่งผลให้เกิดพลวัตและความขัดแย้งในการจัดการที่ดิน การที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษถูกควบคุมอย่างเข้มข้น ทำให้ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินชายแดนตลอดจนการใช้ประโยชน์จากที่ดินก็ถูกกำกับอย่างเข้มข้นตามมาด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจบริบทการยื้อแย่งที่ดินชายแดนจะต้องทำความเข้าใจในบริบทเฉพาะของพื้นที่

ท่ามกลางความคลุมเครือของเส้นเขตแดน ทำให้การถือครองที่ดินของชาวบ้านในบริเวณนี้เกิดความไม่มั่นคงมากกว่าพื้นที่อื่นๆ แต่กระนั้น เราควรทำความเข้าใจสถานการณ์การยื้อแย่งที่ดินบริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษในมิติของการต่อสู้ต่อรองระหว่างฝ่ายต่างๆ การยื้อแย่งที่ดินบริเวณนี้ไม่ได้เป็นกระบวนการที่เป็นไปในทิศทางเดียว กล่าวคือ อำนาจที่เหนือกว่าสามารถสั่งการและกำกับทิศทางการใช้พื้นที่ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด หากแต่มีการต่อสู้ ต่อรอง จากกลุ่มผู้ที่มีอำนาจด้อยกว่า ซึ่งทำให้เรามองเห็นว่า กระบวนการยื้อแย่งที่ดินมาจากหลากหลายทิศทาง แม้แต่กลุ่มคนยากจนด้อยอำนาจก็พยายามที่จะเข้ามาครอบครองที่ดินและขัดขึ้นต่ออำนาจรัฐ ตลอดจนนายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินในพื้นที่ทั้งๆ ที่พื้นที่ชายแดนนี้ไม่สามารถมีหลักประกันเรื่องความมั่นคงในที่ดินที่เทียบเท่ากับพื้นที่อื่นๆ ที่สามารถออกโฉนดได้

ด้วยเหตุนี้ ที่ดินชายแดนจึงมีลักษณะของทั้ง “การยื้อแย่งที่ดิน” ซึ่งเบียดขับผู้ถือครองที่ดินเดิมและเกิดการครอบครองพื้นที่ขนาดใหญ่ และ “การแย่งชิงที่ดิน” ซึ่งมีเปลี่ยนมือถือครองที่ดินโดยที่เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบในกระบวนการเหล่านั้น กระบวนการเช่นนี้ทำให้เรามองเห็นว่า แม้แต่พื้นที่ชายแดนซึ่งรัฐพยายามเข้ามากำกับควบคุมอย่างเต็มที่ แต่ก็พบกระบวนการโต้กลับทั้งทางตรงและทางอ้อมของกลุ่มคนต่างๆ ที่จะเข้าถึงและครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ โดยที่เป็นการขัดขึ้นต่อการควบคุมอย่างเข้มข้นนั้น

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอัตลักษณ์คนชายแดนกับการถือครองที่ดิน เพื่อทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่า ใครหรือคนกลุ่มไหนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน พวกเขาเหล่านั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาและการจัดการที่ดินอย่างไร โดยเราสามารถแบ่งกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องออกเป็นสามกลุ่มหลักๆ คือ ชาวบ้าน รัฐ และกลุ่มทุน ทั้งสามกลุ่มเข้ามาแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดน ประการต่อมา ปัญหาความขัดแย้งในที่ดินชายแดนภายใต้การปะทะกันระหว่างความพยายามในการควบคุมและความปรารถนาที่จะเป็นอิสระ เราจะพบว่า การยื้อแย่งที่ดินเพื่อการครอบครองที่ดินผืนใหญ่ในบริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษนั้นกระทำโดยรัฐ ซึ่งในที่นี้เรียกว่า “การยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐ”

กล่าวคือ รัฐอ้างสิทธิในการจัดการพื้นที่อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในนามของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนา และมีการเบียดขับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม อำนาจอธิปไตยที่สถาปนาเหนือพื้นที่ชายแดนไม่ได้เป็นอำนาจที่เบ็ดเสร็จเด็ดขาด หากแต่มีช่องว่างให้กลุ่มผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าสามารถต่อสู้ ต่อรอง ต่อต้าน และแย่งชิงที่ดินของผู้ที่อำนาจมากกว่า

ทั้งหมดนี้ ได้ช่วยชี้ให้เห็นว่า การแย่งชิงที่ดินและการแย่งชิงที่ดินในพื้นที่ชายแดนบริเวณจังหวัดศรีสะเกษเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนอย่างยิ่ง การทำความเข้าใจการแย่งชิงและการแย่งชิงที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ เราจะต้องทำความเข้าใจสภาพปัญหาเฉพาะในท้องถิ่นว่ามีลักษณะของกระบวนการแย่งชิงและแย่งชิงอย่างไร มีใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง ตลอดจนมีการตอบโต้กระบวนการแย่งชิงและแย่งชิงอย่างไร

4.1 อัตลักษณ์คนชายแดนและการถือครองที่ดิน

ความเปลี่ยนแปลงของชนบทนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมใหม่ (rural restructuring)¹¹⁶ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงในแง่อำนาจจากภายนอกที่มาจากกระแสโลกาภิวัตน์ได้เข้ามาครอบคลุมพื้นที่ชนบทห่างไกลเท่านั้น หากแต่เกิดพลวัตภายในชุมชนชนบทรวมไปถึงชุมชนชายแดนที่มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ได้ก่อให้เกิด “ความแตกต่างภายใน” (internal differentiation) ไปพร้อมกับ “ความแตกต่างภายนอก” (external differentiation) กล่าวคือ ผู้คนมีความหลากหลายกลุ่มที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และแต่ละกลุ่มนั้นมีทิศทางการปรับตัวที่แตกต่างหลากหลาย¹¹⁷

เมื่อพิจารณาอัตลักษณ์ของคนชายแดนในจังหวัดศรีสะเกษภายใต้ความสัมพันธ์กับการครอบครองที่ดิน เมื่อเรากล่าวถึง “คนชายแดน” เราไม่สามารถมองอย่างเหมารวมได้ว่าเป็นกลุ่มคนเดียวกัน หากแต่พวกเขามีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย การถือครองที่ดินของแต่ละกลุ่มมีการเข้าถึงที่ดินแตกต่างกันไป

หากกล่าวถึงผู้ที่มาอยู่อาศัยบริเวณชายแดนหรือคนที่เข้ามาสัมพันธ์กับพื้นที่ชายแดนว่าเป็น “คนชายแดน” เราจะพบว่า คนชายแดนไม่ได้มีกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียวที่เข้ามาถือครองที่ดิน หากแต่มีกลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยอยู่หลากหลายช่วงเวลา กล่าวคือ ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษได้มีการจำแนกกลุ่มคนที่ถือครองที่ดินชายแดนออกเป็นหลายกลุ่ม การจำแนกกลุ่มคนชายแดนมีทั้งสิ้น 4

¹¹⁶ Marsden, T., Lowe, P., & Whatmore, S. (1990). *Rural restructuring: Global processes and their responses*. London: Fulton.

¹¹⁷ Kearney, M. (1996). *Reconceptualizing the peasantry: Anthropology in global perspective*. Boulder, Colo: Westview Press.

ประเภท คือ 1) กลุ่มคนป่า 2) กลุ่มคนทุ่ง 3) กลุ่มคนรวบ 4) กลุ่มคนนอก คนกลุ่มเหล่านี้ เข้ามาเกี่ยวข้องกับที่ดินชายแดนแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา

กลุ่มคนป่า เป็นกลุ่มชาวบ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานแต่เริ่มแรก กล่าวคือ กลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ในแถบนี้มาแต่ดั้งเดิม คนกลุ่มนี้เรียกว่าชะแมร์ลือ หรือกลุ่มคนเขมรที่อยู่อาศัยในพื้นที่แถบเทือกเขาพนมดงรักตอนบน บางส่วนเป็นชะแมร์กรอมหรือกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อพยพมาจากประเทศกัมพูชา นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนกูยหรือส่วยที่อาศัยอยู่ในบางหมู่บ้านตามแนวชายแดน กลุ่มคนป่าจึงเป็นการเรียกแทนกลุ่มคนดั้งเดิมที่เข้ามาบุกเบิกทำกินในพื้นที่นั้นเอง ในยุคนั้น คนกลุ่มนี้จะเดินทางข้ามเส้นพรมแดนอย่างเสรี เนื่องจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าวแม้จะมีการวาดแผนที่แบ่งเขตแดนที่ชัดเจนขึ้น แต่ก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการไปมาหาสู่ในท้องถิ่น การไปเขมรหรือการมาไทยเป็นเรื่องที่ไม่ต้องขออนุญาตใคร มีการเข้าไปมาหาสู่กันลักษณะญาติพี่น้อง หรือเดินทางไปทำกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีเสมอๆ แม้ภายหลังเกิดเส้นเขตแดนรัฐขึ้นทำให้ประชาชนทั้งสองฝั่งถูกแยกออกจากกัน แต่ยังคงมีการเชื่อมสัมพันธ์กันในพื้นที่ตลอดมา

คนป่าจึงเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่แถบชายแดน คนกลุ่มนี้จะเข้าบุกเบิกพื้นที่สำหรับประกอบกิจการเกษตร อาทิ ปอ มันสำปะหลัง ข้าวโพด และข้าว เป็นต้น มีที่ดินส่วนหนึ่งสำหรับสร้างบ้านอยู่อาศัย เมื่อพื้นที่สะอาดสำหรับเพาะปลูกเริ่มปลูกผลผลิตไม่ได้ดี จะขยายพื้นที่ใหม่บริเวณใกล้พื้นที่เดิมขยายออกอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมทางการผลิตจึงมีลักษณะของการทำไร่หมุนเวียน

อย่างไรก็ตาม ในช่วงประมาณปีพ.ศ. 2500-2520 ภายใต้แรงกดดันเรื่องการเพิ่มขึ้นของประชากรและที่ดินทำกินมีจำกัด ชาวบ้านจากพื้นที่ใกล้เคียงเริ่มแสวงหาพื้นที่ดินที่ยังไม่มีการบุกเบิกจับจองหรือเป็นพื้นที่ซึ่งมีการบุกเบิกบ้างแล้ว แต่ยังไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ พื้นที่บริเวณชายแดนส่วนใหญ่ยังเป็นป่ากร้าง ชาวบ้านจึงเข้าบุกเบิกตามกำลัง หลังจากการบุกเบิกพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ที่ดินสำหรับการเพาะปลูก ช่วงระยะเวลาที่ชาวบ้านมีอิสระในการถือครองที่ดิน ครอบครองที่สามารถขยายพื้นที่รกร้างด้วยการถากถางก็สามารถเป็นเจ้าของทำกินในพื้นที่นั้น มีการตกลงกันแบบไม่เป็นทางการ ในช่วงเวลานี้เริ่มเกิดกลุ่มคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ เป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์ไท-ลาวหรือกลุ่มไทอีสาน ซึ่งถูกเรียกว่า กลุ่มคนทุ่ง หรือคนทุ่ง

คนทุ่งนั้นมีวิถีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากคนกลุ่มที่อยู่อาศัยมาก่อนหน้านี้ กล่าวคือ ส่วนใหญ่มีอาชีพปลูกข้าว เดินทางเข้ามาในพื้นที่เพื่อซื้อที่ดินต่อจากกลุ่มคนป่า พวกกลุ่มคนทุ่งจะมองกลุ่มคนป่าเป็นกลุ่มที่มีวิถีการผลิตที่ไม่ทันสมัย กล่าวคือมีการขยับพื้นที่ทำกินไปเรื่อยๆ ไม่สนใจพื้นที่ไร้หมุนเวียนที่ปล่อยว่างให้รกร้างไปด้วยต้นหญ้าคา กลุ่มคนทุ่งหรือคนทุ่งจึงขอซื้อที่ดินและประกอบการเพาะปลูก และเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นระยะๆ ซึ่งคนป่าและคนทุ่งก็อาศัยปะปนกันหลังจากการบุกเบิกของคนป่าและคนทุ่งหรือคนทุ่งแล้ว หมู่บ้านตามแนวชายแดนในช่วงเวลานี้จึงเป็นสังคมที่เรียกว่า “บ้านป่าบ้านทุ่ง” ¹¹⁸

¹¹⁸ นายวีระสิทธิ์ นรสิงห์ (สัมภาษณ์วันที่ 8 พฤษภาคม 2557)

ชาวบ้านอาศัยในพื้นที่ปกติมีการขายที่ดินในพื้นที่รกร้างเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์คอมมิวนิสต์และเหตุการณ์เขมรแดงอพยพเข้ามาลี้ภัยบริเวณตลอดชายแดนไทย-กัมพูชา เป็นเหตุการณ์ที่สร้างความกลัวและความหวาดระแวงให้กับชาวบ้านที่อาศัยบริเวณนั้น บางครอบครัวเกิดความกดดันจากการปะทะด้วยอาวุธรุนแรงต้องย้ายครอบครัวออกจากพื้นที่ ปล่อยทิ้งพื้นที่บุกเบิกของตนเองไว้จนรกร้างเนื่องจากเกรงอันตราย บางครอบครัวออกไปอาศัยกับญาติในพื้นที่ใกล้เคียงและกลับมาทำไร่ทำนาเป็นช่วง ๆ ไป โดยใช้วิธีการแะเวียนลงพื้นที่ช่วงเวลากลางวันอย่างสม่ำเสมอ

ในช่วงเวลาต่อมา หลังจากสงครามและความรุนแรงในพื้นที่เริ่มผ่อนคลาย ชาวบ้านเริ่มอพยพกลับเข้ามาในพื้นที่เดิมที่ตนเคยจับจองเอาไว้ แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐก็เริ่มให้ความสำคัญกับการควบคุมพื้นที่ชายแดนมากขึ้น จึงมีหน่วยงานรัฐที่พยายามจัดการการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เป็นระบบ มีความพยายามลงพื้นที่เพื่อการสำรวจจำนวนพื้นที่ว่ามีทรัพยากรธรรมชาติอยู่เท่าใด พื้นที่ใดบ้างเป็นพื้นที่ของชาวบ้าน พร้อมทั้งออกเอกสาร ส.ป.ก.4-01 และ ภ.บ.ท.5 ให้กับชาวบ้าน และประกาศเขตที่เหลือเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและเขตป่าสงวนแห่งชาติ ปัญหาเริ่มเกิดขึ้นในช่วงนี้ เนื่องจากการทับซ้อนของพื้นที่รัฐประกาศเขตอนุรักษ์กับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน เป็นเหตุให้บางคนสูญเสียที่ดินทำกินของตน บางคนไม่มีที่ดินทำกินหลงเหลืออยู่เลย บางคนก็ได้รวมกลุ่มกันต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมจากรัฐ แต่บางส่วนก็อพยพหนีออกจากพื้นที่ไปแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่ไปก็มี

หลังจากมีการจัดทำเอกสารสิทธิในพื้นที่ชายแดนช่วงทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา การเติบโตของเศรษฐกิจการค้าชายแดนกระตุ้นให้คนในพื้นที่เริ่มมีการสะสมที่ดินมากขึ้น จึงได้เกิดกลุ่มคนที่ชาวบ้านเรียกว่า “กลุ่มคนรวย” ซึ่งมีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและลาว คนกลุ่มนี้ยกระดับฐานะของตนเองขึ้นมาจากการที่ทำกินอย่างต่อเนื่องยาวนาน ในช่วงเวลาที่มีการสำรวจจริงวัดเพื่อจัดทำส.ป.ก.4-01 จึงเป็นช่วงเวลาของกลุ่มคนรวยมองหาที่ดินราคาถูกแปลงใหม่ๆ กลุ่มคนป่าและคนทุ่งหรือคนทุ่งที่บางครอบครัวจำยอมต้องขายที่ดินของตนเองทำให้กลุ่มคนรวยในพื้นที่ บางคนมีที่ดินจำนวนเป็น 100 ไร่

ในช่วงที่เศรษฐกิจชายแดนเริ่มมีชีวิตชีวามากขึ้น ก็ได้มีกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งเข้ามาพยายามครอบครองที่ดินในพื้นที่อีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ “กลุ่มคนนอก” คนเหล่านี้ไม่ได้เป็นคนในชุมชนชายแดนแต่เป็นคนชั้นกลางในหัวเมือง ได้แก่ พ่อค้า ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มคนเหล่านี้มาหลังจากที่กลุ่มคนรวยซื้อที่ดินจากกลุ่มคนป่าหรือคนทุ่ง พวกเขาเข้ามาซื้อที่ดินจากคนในพื้นที่ทั้งที่เป็นที่ดินว่างเปล่าและที่ดินที่มีการปลูกพืชไว้ก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงที่มีการส่งเสริมปลูกยางพาราและยังมีราคาดี คนนอกพื้นที่ได้หันมาสนใจที่ดินบริเวณชายแดนเป็นอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่เหล่านี้มีราคาถูก

คนนอกจึงเป็นกลุ่มคนไม่ได้อาศัยในพื้นที่ แต่ที่เข้ามาสะสมที่ดิน โดยกระบวนการที่กลุ่มคนนอกหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มนายทุน ซึ่งมีการติดต่อซื้อที่ดินจากพื้นที่โดยมีนายหน้าประสานงานหาที่ดินให้ กลุ่มนายหน้าบางทีจะเป็นคนรู้จักกัน บางทีเป็นคนในพื้นที่ชายแดนช่วยให้ ด้วยเหตุนี้คนนอกจะเข้ามาซื้อที่ดินได้ ก็จะต้องติดต่อผ่านตัวกลางที่อยู่ในพื้นที่คอยอำนวยความสะดวกให้

กล่าวโดยสรุป ในพื้นที่แถบชายแดนมีคนหลายกลุ่มที่เข้ามาในพื้นที่ตามช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกัน จากกลุ่มคนป่าเข้าบุกเบิกพื้นที่ กลุ่มคนท่งหรือคนทุ่งที่เข้ามาซื้อที่ดินต่อจากกลุ่มคนป่า กลุ่มคนรวเริ่มสะสมที่ดิน และกลุ่มคนนอกเข้ามาซื้อและสะสมที่ดินเพื่อลงทุนและเก็งกำไร เมื่อกล่าวถึงคนชายแดนจึงมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย และกลุ่มคนเหล่านี้มีทั้งถูกยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินไป และในเวลาเดียวกัน ก็ได้กลับการถูกเบียดขับไม่ให้พวกเขาสามารถเข้าถึงที่ดินได้ด้วยการลักลอบบุกรุกที่ดินของรัฐ กระบวนการถูกเบียดขับและโต้กลับของคนชายแดนภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจบริเวณพื้นที่ชายแดนทำให้ปัญหาที่ดินชายแดนมีความสลับซับซ้อนในหลายมิติที่ต้องพิจารณาจากข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นต่อไป

4.2 ขาดสิทธิใหม่และการจัดการที่ดินชายแดน

หากเราตั้งคำถามว่า อะไรคือปัญหาของที่ดินชายแดนบริเวณจังหวัดศรีสะเกษ? ปัญหาที่ดินบริเวณนี้มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากชายแดนแห่งอื่นๆหรือบริเวณอื่นๆ เช่น แตกต่างจากปัญหาที่ดินในเมืองหรือชนบทหรือไม่? และหากมีปัญหาที่พิเศษแตกต่างจากที่อื่นๆแล้ว เงื่อนไขอะไรที่ทำให้ปัญหาที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเป็นเช่นนั้น?

เพื่อให้การไล่เรียงภาพปัญหาให้เป็นขั้นตอน เราจะเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่โน้มนำให้ปัญหาที่ดินชายแดนบริเวณจังหวัดศรีสะเกษไปในทิศทางแบบหนึ่ง ซึ่งได้กล่าวในรายละเอียดและอภิปรายไปแล้วในบทที่ 3 กล่าวคือ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งสร้างรอยปริแยกระหว่างยุคสมัยต่างๆของพื้นที่บริเวณชายแดนศรีสะเกษ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางนับตั้งแต่รัฐสยามมาจนถึงรัฐไทยที่มีการเพาะบ่มอุดมการณ์ชาตินิยมให้แก่คนในชาติ การเพาะบ่มอุดมการณ์เหล่านั้นได้สร้างภาพพื้นที่ชายแดนใหม่ จากในยุคจารีตซึ่งชายแดนถูกควบคุมโดยอุดมการณ์ทางศาสนา ทำให้คนต่างชาติพันธุ์ยอมรับในอำนาจควบคุมพื้นที่ของราชอาณาจักรขนาดใหญ่

อย่างไรก็ตาม เมื่ออุดมการณ์ชาตินิยมเข้ามาควบคุมพื้นที่ชายแดนแทนที่อุดมการณ์ศาสนา ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐมีอำนาจในการครอบครองทุกตารางนิ้ว ด้วยเหตุนี้ อำนาจรัฐได้ค่อยๆรุกคืบเข้ามากำกับดูแลพื้นที่ชายแดน และในเวลาเดียวกัน ชายแดนในฐานะภูมิภาคหรือเรือนร่างของรัฐการรุกรานล่องเกินของประเทศอื่นๆ แม้แต่ตารางนิ้วเดียว ถือว่าเป็นการทำร้ายร่างกายรัฐ อุดมการณ์ชาตินิยมจึงสนับสนุนให้มีกองกำลังคอยคุ้มครองพื้นที่ชายแดน แต่ในเวลาเดียวกัน การควบคุมชายแดนและการแผ่ระวางเส้นเขตแดนไม่ได้ต้องการที่จะปกป้องการรุกรานของเพื่อนบ้านเท่านั้น แต่ทำหน้าที่ควบคุมภายในพื้นที่ชายแดนอย่างเข้มข้นด้วย เงื่อนไขตรงนี้เองที่ส่งผลกระทบต่อการถือครองที่ดินภายในบริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ทำให้ระบบกรรมสิทธิ์บริเวณนี้ไม่สามารถถ่ายโอนสู่เอกชนเต็มรูปแบบได้

ในยุคต่อมา เสรีนิยมใหม่ได้เข้ามาเปิดพรมแดนที่เคยขึงตึงให้ผ่อนคลายลง มีการเปิดด่านชายแดนเพื่อเปิดประตูการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว ระหว่างสองประเทศ ซึ่งทำให้ชายแดนกลายเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจขึ้นมา อย่างไรก็ตาม พื้นที่ชายแดนศรีสะเกษได้กระตุ้นให้เรากลับมาทบทวนว่า อุดมการณ์ชาตินิยมนั้นได้ฝังแน่นลงรากลึกสู่พื้นที่ชายแดน ยากที่จะโค่นล้มให้แตกดินอย่างสิ้นเชิงได้ ชาตินิยมในยุคก่อนหน้านี้ที่รัฐได้แสดงตนเป็นเจ้าของอาณาบริเวณ และชักชวนให้ประชาชนเข้ามาร่วมแสดงพลังความเป็นชาตินิยม ดังที่ยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์ที่มีการปลูกพลังประชาชนให้หวงแหนเขาพระวิหารด้วยการออกมาประท้วงศาลโลกตามท้องถนน แต่ในยุคเสรีนิยมใหม่ พื้นที่ชายแดนกลายมาเป็นพื้นที่ซึ่งประชาชนจากส่วนกลางแสดงตนว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นเจ้าของด้วยการแสดงความหวงแหนแผ่นดินแทนรัฐ ดังเช่นกรณีกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยและเครือข่ายกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้องเข้ามาบริเวณเขาพระวิหารเพื่อทวงคืนปราสาทที่พวกเขาคิดว่าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิกายาของประเทศไทย อุดมการณ์ชาตินิยมในยุคเสรีนิยมใหม่จึงเกิดการผสมผสานและผนึกกำลังร่วมกันเป็นอุดมการณ์ใหม่ที่เรียกว่า “ชาติเสรีนิยมใหม่”

กล่าวอย่างย่อ ชาติเสรีนิยมใหม่เป็นอุดมการณ์ที่นำสองสิ่งซึ่งขัดกันเองมารวมกัน ทำให้พื้นที่ชายแดนมีทั้งความพยายามในการควบคุมและความปรารถนาที่จะเป็นอิสระ เราจะพบว่า ด้านหนึ่ง รัฐพยายามผลักดันให้ชายแดนบริเวณช่องสง่าเป็น “เขตเศรษฐกิจพิเศษ” หรือต้องการผลักดันให้เขาพระวิหารเป็น “เขตท่องเที่ยวพิเศษ” แต่ในอีกด้านหนึ่ง รัฐควบคุมพื้นที่ในนามความมั่นคงของชาติ ทั้งการควบคุมชายแดนด้วยการเปลี่ยนด่านประเพณีให้เป็นด่านชายแดนสากลที่เข้มงวดตรวจตราการเดินทางเข้าออกชายแดนอย่างเป็นระบบ หรือการใช้ป่าเป็นเขตกันชนกับชายแดนประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งจุดผ่านแดนถาวรและอุทยานแห่งชาติคือกลไกสำคัญในการทำให้ชายแดนกลายเป็น “เขตปกครองพิเศษ” ซึ่งรัฐสามารถเข้ามาแทรกแซงคนและควบคุมพื้นที่อย่างเต็มอัตราได้หากมีสถานการณ์จำเป็นที่จะทำเช่นนั้น การคงอยู่ของกฎอัยการศึกบริเวณชายแดนศรีสะเกษอย่างต่อเนื่องคือการสร้างภาวะเตรียมพร้อมที่จะทำให้พื้นที่ชายแดนเป็น “พื้นที่ยกเว้น” ในทันทีที่รัฐเห็นว่าจะต้องมีการจำกัดเสรีภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน

ชายแดนศรีสะเกษจึงเป็นพื้นที่ซึ่งอำนาจรูปแบบต่างๆมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนมาทำหน้าที่ควบคุมชายแดน นั่นคือ トラบไคที่สถานการณ์ปกติ เสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจจะทำหน้าที่ขับเคลื่อนให้ชายแดนเดินทางตามกลไกตลาด แต่เมื่อใดที่รัฐเห็นเงื่อนไขจำเป็นบางอย่างหรือต้องการจะเข้ามาแทรกแซงพื้นที่ชายแดน ชาตินิยมก็จะกลายเป็นอุดมการณ์ที่เข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่ชายแดนอย่างเข้มข้นแทนที่ และนี่คือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พื้นที่ชายแดนมีลักษณะพิเศษ ซึ่งทำให้สถานการณ์ที่ดินในพื้นที่ชายแดนมีความซับซ้อนอย่างยิ่ง

4.3 พลวัตของระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินชายแดนศรีสะเกษ

การถือครองที่ดินชายแดน พบว่า ปัญหาของกรรมสิทธิ์ที่ดินไม่ได้อยู่ที่ไม่มีที่ดินให้คนจน แต่อยู่ที่การยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินจากชาวบ้าน ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่สามารถมีสิทธิในการถือครองที่ดินอย่างมั่นคงได้ กล่าวคือ เราจะพบว่า ปัญหาของการไม่มีที่ดินทำกินเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ กล่าวคือ จากฐานข้อมูล กชช2ค. พบว่า ตำบลไพรพัฒนา ชาวบ้านบางหมู่บ้านไม่มีที่ดินทำกินสูงถึงร้อยละ 20 ในขณะที่ตำบลเสาชิงชัย หมู่บ้านที่มีชาวบ้านไม่มีที่ทำกินมากที่สุดเพียงร้อยละ 5

ตารางที่ 2 ข้อมูลการถือครองที่ดินตำบลไพรพัฒนา

⇒ ระดับประเทศ ⇒ ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ⇒ จังหวัด ศรีสะเกษ ⇒ อำเภอ ภูสิงห์ ⇒ ตำบล ไพรพัฒนา

หมู่บ้าน	หมู่บ้านทั้งหมด	ครัวเรือน	มีที่ดินทำกินของตนเองและไม่ต้องเช่า		มีที่ดินทำกินและต้องเช่าเพิ่มบางส่วน		ไม่มีที่ดินทำกินของตนเองต้องเช่าที่ดินทั้งหมด	
			จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
นาตำบล (01)	1	41	10	24.39	0	0	5	12.20
โคกแดง (02)	1	71	25	35.21	0	0	2	2.82
ไพรพัฒนา (03)	1	114	71	62.28	0	0	17	14.91
แซร์ไพร (04)	1	132	91	68.94	0	0	5	3.79
วนาสวรรค์ (05)	1	120	76	63.33	0	0	25	20.83
โอวมังโกร (06)	1	166	37	22.29	0	0	17	10.24
โคกขาคี (07)	1	80	21	26.25	0	0	11	13.75
แซร์ไพรใต้ (08)	1	95	35	36.84	0	0	14	14.74
ทางสายลวด (09)	1	24	10	41.67	0	0	4	16.67
ไพรพัฒนาตะวันออก (10)	1	99	30	30.30	0	0	12	12.12
รวม	10	942	406	43.10	0	0	112	11.89

ที่มา กชช2ค. พ.ศ. 2554

ตารางที่ 3 ข้อมูลการถือครองที่ดินตำบลเสาชิงชัย

⇒ ระดับประเทศ ⇒ ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ⇒ จังหวัด ศรีสะเกษ ⇒ อำเภอ กันทรลักษณ์ ⇒ ตำบล เสาชิงชัย

หมู่บ้าน	หมู่บ้านทั้งหมด	ครัวเรือน	มีที่ดินทำกินของตนเองและไม่ต้องเช่า		มีที่ดินทำกินและต้องเช่าเพิ่มบางส่วน		ไม่มีที่ดินทำกินของตนเองต้องเช่าที่ดินทั้งหมด	
			จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
เสาชิงชัย (01)	1	235	210	89.36	0	0	2	0.85
ภูมิซรอล (02)	1	131	100	76.34	0	0	2	1.53
ขามเฒ่า (03)	1	179	200	111.73	0	0	2	1.12
หนองเม็ก (04)	1	174	150	86.21	0	0	2	1.15
โนนสว่าง (05)	1	132	100	75.76	0	0	1	0.76
พรทิพย์ (06)	1	100	89	89.00	0	0	3	3.00
หัวหาด (07)	1	60	50	83.33	0	0	3	5.00
หัวน้ำใส (08)	1	124	120	96.77	0	0	2	1.61
โนนสว่างพัฒนา (09)	1	108	108	100	0	0	2	1.85
โนนเจริญ (10)	1	51	51	100	0	0	3	5.88
หนองเม็กน้อย (11)	1	95	90	94.74	0	0	3	3.16
ภูมิซรอลใหม่ (12)	1	161	150	93.17	0	0	5	3.11
ภูมิซรอล2 (13)	1	129	120	93.02	0	0	3	2.33
รวม	13	1,679	1,538	91.60	0	0	33	1.97

ที่มา กชช2ค. พ.ศ. 2554

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ตำบลไพรพัฒนามีสถิติจำนวนชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเองสูงกว่าตำบลเสาชิงชัยอย่างมาก ปัจจัยสำคัญที่นำมาถึงการไม่มีที่ดินทำกินก็เนื่องจากว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในตำบลเสาชิงชัยไม่ได้มีการละทิ้งถิ่นฐานมากนัก ในขณะที่ตำบลไพรพัฒนานี้มีผู้อพยพเข้ามาอยู่ในภายหลังจากท้าวสารทิศ ซึ่งก่อนหน้านั้นมีชาวบ้านมีการจับจองที่ดินไว้อยู่แล้ว ยิ่งเมื่อลูกหลานที่ทำงานต่างถิ่นกลับมาอาศัยอยู่ด้วย ทำให้ที่ดินมีไม่เพียงพอ และการขยายที่ดินทำกินเป็นไปได้ยาก เนื่องจาก

พื้นที่รกร้างว่างเปล่าถูกประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ ทำให้คนที่ไม่มีที่ดินทำกินมีเป็นจำนวนค่อนข้างสูง แต่ในกรณีตำบลเสาธงชัย พบว่า การอพยพเข้ามาอยู่ในภายหลังมีไม่มากเท่ากับตำบลไพรพัฒนา ทำให้การถือครองที่ดินยังกระจายตัวอยู่กับครัวเรือนต่างๆ ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะมีที่ดินทำกินมากกว่าหนึ่งแห่ง ทำให้เมื่อได้รับกระทบจากการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน ชาวบ้านยังพอมีที่ดินหลงเหลือสำหรับทำกินต่อไปอยู่บ้าง

แม้ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษจะมีความพยายามในการควบคุมให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม กล่าวคือ เอกสารสิทธิในที่ดินบริเวณชายแดนศรีสะเกษที่ประชาชนสามารถถือครองได้จะเป็นเอกสารใบจับจองหรือ ภบท.5 และสปก.4-01เท่านั้น มีการออกเอกสารสิทธิที่เป็นโฉนดไม่มากนัก เนื่องจากพื้นที่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาจังหวัดศรีสะเกษเป็นพื้นที่ซึ่งถูกมองว่าเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อความมั่นคงแห่งชาติ ด้วยระบบกรรมสิทธิ์เช่นนี้ น่าจะทำให้การซื้อขายเปลี่ยนมือกระทำกันอย่างยากลำบาก กว่าระบบกรรมสิทธิ์ที่เอกชนสามารถครอบครองได้โดยสมบูรณ์ การทำให้พื้นที่ชายแดนศรีสะเกษเป็นชายแดนของเกษตรกรรม ก็เพราะรัฐเห็นว่า สามารถควบคุมพื้นที่ได้ง่ายกว่าการทำให้พื้นที่กลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมหรือพื้นที่การค้า เพราะการกลายเป็นพื้นที่การค้าการลงทุนเต็มรูปแบบท่ามกลางภาวะความมั่นคงสั่นคลอนได้ทุกเมื่อ รัฐอาจควบคุมพื้นที่ไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเมื่อเปรียบเทียบกับ การทำให้พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ของเกษตรกรรม

อย่างไรก็ตาม แม้โดยความเป็นจริง การถือครองที่ดินส.ป.ก.4-01 จะไม่อนุญาตให้สามารถซื้อขายได้ แต่การเปลี่ยนมือถือครองจากเจ้าของเดิมไปสู่ผู้ที่ต้องการครอบครองที่ดินสามารถจัดอุปสรรคที่ขวางกั้นด้วยการสร้างข้อตกลงกันเองของผู้ที่ต้องการซื้อและต้องการขายที่ดิน อีกทั้งในยุคเสรีนิยมใหม่ ที่ดินไม่ได้มีความหมายว่าเป็นพื้นที่เพาะปลูกหรือที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมเพียงความหมายเดียวอีกต่อไป กล่าวคือ แม้จะพบว่า คนรวยและคนนอกที่เข้ามาซื้อที่ดินบางส่วนเพื่อลงทุนปลูกยางพารา แต่เมื่อที่ดินถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ที่ดินชายแดนถูกคาดหวังว่าจะมีราคาสูงขึ้นในอนาคต การเก็งกำไรที่ดินทำให้มีกลุ่มคนใหม่ๆ เข้ามาถามหาที่ดินราคาถูกบริเวณชายแดน และซื้อที่ดินเพื่อเก็บสะสม เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ก็อาจขายที่ดินออกไปในราคาที่สูงขึ้นหลายเท่า

ในกรณีตำบลไพรพัฒนา เราจะพบว่า โดยส่วนใหญ่ ครัวเรือนจะถือครองที่ดินเป็นเอกสารสิทธิเป็นส.ป.ก.4-01 ขณะที่ไม่มีเอกสารสิทธิเป็นส่วนน้อย และไม่พบการถือครองที่ดินซึ่งเป็นโฉนด กรณีตำบลเสาธงชัย มีลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่ดินใกล้เคียงกัน กล่าวคือ มีสิทธิในที่ดินเป็นส.ป.ก.4-01 เป็นจำนวนมากที่สุด รองลงมาเป็นกลุ่มคนที่ถือครองที่ดินโดยไม่มีเอกสารสิทธิ และมีกลุ่มที่สามารถมีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดน้อยที่สุด

ตารางที่ 4 กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน ตำบลไพรพัฒนา

⇒ ระดับประเทศ ⇒ ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ⇒ จังหวัด ศรีสะเกษ ⇒ อำเภอ กุสิงห์ ⇒ ตำบล ไพรพัฒนา

หมู่บ้าน	หมู่บ้านทั้งหมด	ครัวเรือนทั้งหมด	โฉนด		สปก.		ไม่มีเอกสารสิทธิ์	
			จำนวน (คร.)	ร้อยละ	จำนวน (คร.)	ร้อยละ	จำนวน (คร.)	ร้อยละ
นาตาล (01)	1	41	0	0	25	60.98	16	39.02
โคกแดง (02)	1	71	0	0	44	61.97	14	19.72
ไพรพัฒนา (03)	1	114	0	0	89	78.07	24	21.05
เขรไปร (04)	1	132	0	0	95	71.97	37	28.03
วนาสวรรค์ (05)	1	120	0	0	80	66.67	40	33.33
โอรังไกร (06)	1	166	0	0	124	74.70	35	21.08
โคกขาสี (07)	1	80	0	0	47	58.75	15	18.75
เขรไปรใต้ (08)	1	95	0	0	54	56.84	16	16.84
ทางสายลวด (09)	1	24	0	0	24	100	13	54.17
ไพรพัฒนาตะวันออก (10)	1	99	0	0	68	68.69	23	23.23
รวม	10	942	0	0	650	69.00	233	24.73

ที่มา กชช2ค. พ.ศ. 2554

ตารางที่ 5 กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน ตำบลเสาธงชัย

⇒ ระดับประเทศ ⇒ ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ⇒ จังหวัด ศรีสะเกษ ⇒ อำเภอ กันทรลักษ์ ⇒ ตำบล เสาธงชัย

หมู่บ้าน	หมู่บ้านทั้งหมด	ครัวเรือนทั้งหมด	โฉนด		สปก.		ไม่มีเอกสารสิทธิ์	
			จำนวน (คร.)	ร้อยละ	จำนวน (คร.)	ร้อยละ	จำนวน (คร.)	ร้อยละ
เสาธงชัย (01)	1	235	0	0	200	85.11	0	0
ภูมิซรอล (02)	1	131	5	3.82	100	76.34	6	4.58
ขามเือง (03)	1	179	10	5.59	130	72.63	20	11.17
หนองเม็ก (04)	1	174	16	9.20	165	94.83	21	12.07
โนนสว่าง (05)	1	132	20	15.15	112	84.85	30	22.73
พรทิพย์ (06)	1	100	20	20.00	89	89.00	12	12.00
หัวทศ (07)	1	60	10	16.67	50	83.33	20	33.33
ควายน้ำใส (08)	1	124	20	16.13	120	96.77	30	24.19
โนนสว่างพัฒนา (09)	1	108	20	18.52	100	92.59	40	37.04
โนนเจริญ (10)	1	51	5	9.80	49	96.08	20	39.22
หนองเม็กน้อย (11)	1	95	12	12.63	90	94.74	20	21.05
ภูมิซรอลใหม่ (12)	1	161	20	12.42	137	85.09	20	12.42
ภูมิซรอล2 (13)	1	129	20	15.50	100	77.52	20	15.50
รวม	13	1,679	178	10.60	1,442	85.88	259	15.43

ที่มา กชช2ค. พ.ศ. 2554

เราจะพบว่า ไม่ว่าที่ไหนในประเทศไทย ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ปัญหาขัดแย้งในที่ดินเกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนผ่านของระบบกรรมสิทธิ์ในสังคมไทย จากแต่เดิม ยุคของการก่อตั้งชุมชนชายแดน การจัดสรรที่ดินกระทำกันภายใต้กฎกติกาของชุมชน กล่าวคือ ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินอยู่ในการดูแลกันเองของคนในชุมชน ใครใคร่จับจองพื้นที่ใดก็เป็นไปโดยเสรีหากพื้นที่นั้นๆยังไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองอยู่ กรรมสิทธิ์จึงเป็นที่รับรู้กันภายในชุมชน และหากมีการละเมิดสิทธิก็จะมีกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยกันในชุมชนเพื่อระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น

หลังจากที่ระบบกรรมสิทธิ์โดยรัฐเข้ามาในพื้นที่ชายแดน เราจะพบว่า การถือครองกรรมสิทธิ์ภายใต้ระเบียบกติกาของชุมชนที่มีมาแต่ก่อนถูกลดบทบาทลงไป และรัฐได้เข้ามาควบคุมการใช้ประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองโดยตรง กล่าวคือ รัฐมีนโยบายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเพื่อให้คนจนเข้าถึงสิทธิในที่ดินทำกิน ซึ่งมาตรา 4 ในพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ระบุว่า “การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม” หมายถึง “การปรับปรุงเกี่ยวกับสิทธิและการถือครองในที่ดินเพื่อเกษตรกรรม รวมตลอดถึงการจัดที่อยู่อาศัย ในที่ดินเพื่อเกษตรกรรมนั้นโดยรัฐนำที่ดินของรัฐ หรือที่ดินที่รัฐจัดซื้อหรือเวนคืนจากเจ้าของที่ดิน ซึ่งมิได้ทำประโยชน์ในที่ดินนั้นด้วย

ตนเอง หรือมีที่ดินเกินสิทธิตามพระราชบัญญัติ¹¹⁹ เพื่อจัดให้แก่เกษตรกรผู้ไม่มีที่ดินของตนเองหรือเกษตรกรที่มีที่ดินเล็กน้อย ไม่เพียงพอแก่การครองชีพและสถาบันเกษตรกรได้ เช่าซื้อ เช่าหรือเช่าทำประโยชน์โดยรัฐให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาอาชีพ เกษตรกรรม การปรับปรุงทรัพยากรและปัจจัยการผลิต ตลอดจนการผลิตและ การจำหน่ายให้เกิดผลดียิ่งขึ้น” โดยผู้ที่เข้าทำประโยชน์ในที่ดินปฏิรูปจะได้รับ “หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน” หรือ ส.ป.ก. 4-01 เป็นหลักฐาน แสดงการได้รับอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน

ในกรณีจังหวัดศรีสะเกษ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดศรีสะเกษ (ส.ป.ก. ศรีสะเกษ) สังกัดสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2521 การปฏิรูปที่ดินจังหวัดศรีสะเกษ เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2521 ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าฝั่งซ้ายห้วยชะยุ่ง เนื้อที่ 249,601 ไร่ ในท้องที่อำเภอกันทรลักษ์ อำเภอขุนหาญ อำเภอศรีรัตนะ รวม 16 ตำบล 93 หมู่บ้าน กรมป่าไม้จึงเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติ และมอบให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา ต่อมาป่าถาวรและป่าสงวนแห่งชาติในจังหวัดศรีสะเกษถูกบุกรุกและจับจองเพิ่มมากขึ้น คณะกรรมการจำแนกแห่งชาติและกรมป่าไม้ จึงได้จำแนกที่ดินที่หมดสภาพกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม มีการบุกรุกจนเต็มพื้นที่แล้ว ยกเลิกเขตป่าไม่ถาวรและป่าสงวนแห่งชาติในบางพื้นที่ นำมาดำเนินการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยมติคณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้ดำเนินการจนถึงปัจจุบัน รวม 53 โครงการ เนื้อที่ 1,463,628 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 22 อำเภอ และได้ช่วยเหลือจัดที่ทำกินแก่เกษตรกรผู้ยากไร้ ตามที่คณะกรรมการกฤษฎีกาให้หลักการไว้ในขบวนการปฏิรูปที่ดิน ตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน จำนวน 85,220 ราย 105,031 แปลง เนื้อที่ 981,569 ไร่¹¹⁹

หลังจากนั้นเป็นต้นมา มีการสำรวจและมีผู้ได้รับสิทธิจากการปฏิรูปที่ดิน อย่างไรก็ตาม การออกเอกสารสิทธิในแต่ละพื้นที่เป็นไปอย่างล่าช้า ค่อยเป็นค่อยไป จนในปัจจุบัน ในบางพื้นที่ของเขตพื้นที่ชายแดนยังไม่สามารถที่จะจัดสรรปฏิรูปที่ดินเพื่อให้ประชาชนที่ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินตามกฎหมายได้ อย่างไรก็ตาม ที่ดินบางแห่งที่ประชาชนครอบครองอยู่เป็นที่ดินซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์หรือเป็นเพียงใบจับจอง ภบท. 5 ซึ่งชาวบ้านจะต้องไปเสียภาษีดอกหญ้าทุกปี

อย่างไรก็ตาม แม้รัฐจะประกาศเขตป่าในบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาจังหวัดศรีสะเกษกินอาณาบริเวณอย่างกว้างขวางโดยอ้างว่ากรรมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม แต่จะพบว่าในพื้นที่ป่า ประชาชนบางส่วนได้จับจองที่ดินไว้ก่อนหน้าแล้ว อีกทั้งยังพบว่าในเขตป่าของจังหวัดศรีสะเกษมีที่พักสงฆ์หลายแห่งด้วยกัน กล่าวคือมีทั้งหมด 101 แห่งกระจายอยู่ตามป่าต่างๆ ซึ่งพื้นที่ชายแดนมีที่พักสงฆ์อยู่จำนวนมาก เช่น ในตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์มีที่พักสงฆ์จำนวน 2 แห่ง ป่าลานพะยอม บ้านโนนเจริญ ตำบลไพรพัฒนา อำเภออุทุมพรพิสัย มีที่พักสงฆ์ จำนวน 13 แห่ง ได้แก่ นา

¹¹⁹ http://www.alro.go.th/alro/alro_prov/template/history.jsp?provCode=53 (สืบค้นเมื่อ 11 เมษายน 2557)

ตำบล อำเภอ แพร่ปรีห์เนือ โอบังโก้ว วิมตีสัมมกัฐาน (ถ้าฝั่ง) แพร่ปรีห์ได้ พนมสิงหาวาส ทางสายลวดใหม่บูรพาราราม วนาสวรรค์ ไพโรพัฒนา โคกชาติ พลาญเพชร ซึ่งจะต้องมีการอนุญาตและตรวจสอบหากต้องการตั้งที่พักสงฆ์ในเขตป่าต่อไป¹²⁰

ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินชายแดนจึงไม่สนับสนุนให้มีกรรมสิทธิ์เอกชนในพื้นที่อย่างสมบูรณ์แบบพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ รัฐได้เข้ามาครอบครองที่ดินและกีดกันชาวบ้านไม่ให้เข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินด้วยเหตุผลทั้งด้านความมั่นคงของชาติและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งการประกาศเขตอนุรักษ์ต่างๆ เหล่านี้นำมาซึ่งความขัดแย้งในพื้นที่อย่างมาก เนื่องจากการเข้ามาของระบบกรรมสิทธิ์โดยรัฐนั้นเข้ามาเบียดขับและแย่งชิงที่ดินของชาวบ้านไป ชาวบ้านจำยอมที่จะสูญเสียที่ดินโดยได้ค่าชดเชยที่ไม่คุ้มค่า

ดังนั้น เมื่อมีปัญหาการทับซ้อนสิทธิในการถือครองระหว่างรัฐ นายทุนและชาวบ้าน การพิสูจน์สิทธิที่ดินก็เป็นไปได้ยาก เนื่องจากการถือครองที่ดินชายแดนยังไม่มีการจัดทำฐานข้อมูลชัดเจน ทำให้การอ้างอิงหลักฐานต่างๆ ใครครอบครองที่ดินบริเวณใด เมื่อใด เป็นไปได้ยากลำบาก ในบางครั้งทำให้มีการอ้างสิทธิซ้ำซ้อนกัน ปัญหาเหล่านี้สะท้อนสถานการณ์ที่ดินบริเวณชายแดนที่ถูกกดดันจากความตึงเครียดของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ทั้งปัญหาสงคราม ปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ และปัญหาปราสาทพระวิหาร กระนั้นก็ตาม ปัญหาที่กระทบกระเทือนไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเส้นเขตแดนเท่านั้น แต่ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการที่ดินในพื้นที่ชายแดนก็เกิดปัญหาตามมาเช่นกัน

ตัวแทนเจ้าหน้าที่จากสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมศรีสะเกษท่านหนึ่ง¹²¹ ได้กล่าวถึงปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่ไว้ว่า จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่มีปัญหาเรื่องที่ดินทำกินมาก ประชาชนไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้การเปลี่ยนมือถือครองที่ดินมีมากตามมาด้วย ซึ่งปัญหาของการถือครองที่ดินส.ป.ก. ก็คือ ชาวบ้านมีการซื้อขายเอกสาร ส.ป.ก.4-01กันเอง หน่วยงานก็ทราบว่ามี การกระทำที่ผิดกฎหมายเกิดขึ้น แต่ก็ได้ต้องการเอาผิดกับประชาชน เนื่องจากแม้จะมีการซื้อขายเปลี่ยนมือกันก็ตาม แต่สิทธิในที่ดินยังคงเป็นของส.ป.ก.

อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่คนดังกล่าวเปิดเผยว่า มีการร้องเรียนปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินส.ป.ก.ที่มีการซื้อขายกันหลายราย เช่น บางคนได้เข้ามาบุกเบิกทำกินในที่ดินตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ และได้สิทธิในส.ป.ก. ภายหลังได้ขายที่ดินให้กับคนอื่น หลังจากนั้นผู้ที่ซื้อสิทธิต่อจะเข้าไปทำกิน โดยถือเอกสารส.ป.ก.4-01 ซึ่งซื้อยังเป็นเจ้าของเดิมไว้เป็นหลักฐานว่าตนได้ครอบครองแล้ว ภายหลังเมื่อรุ่นลูกหลานได้รับการศึกษามากขึ้น รู้ข้อกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการเข้าทำกินในที่ดินส.ป.ก. และการรับเป็นมรดก

¹²⁰ http://www.forest.go.th/community_participate/images/stories/file/Monk/50.pdf (สืบค้นเมื่อ 17 มกราคม 2558)

¹²¹ เจ้าหน้าที่ส.ป.ก. (สัมภาษณ์ วันที่ 16 มกราคม 2558)

ตกทอด เมื่อพ่อแม่ขายที่ดินไปแล้ว ลูกหลานเห็นว่า การขายที่ดินนั้นไม่สามารถกระทำได้ จึงเข้ามาเรียกร้องเพื่อที่จะเอาที่ดินคืน สร้างความไม่พอใจกับคนที่ซื้อที่ไปแล้ว และมีการฟ้องร้องกัน

กรณีเช่นนี้เมื่อมีการร้องเรียนต่อหน่วยงาน ตามกฎหมาย ส.ป.ก.มีสิทธิยึดที่ดินนั้นกลับคืนมา เนื่องจากผู้ได้รับสิทธิใช้ที่ดินผิดวัตถุประสงค์ แต่ในทางปฏิบัติ หน่วยงาน ส.ป.ก. ก็ไม่อยากยึดที่ดินกลับคืนมา เนื่องจากเห็นว่าประชาชนมีความเดือดร้อนอยู่แล้ว ไม่อยากซ้ำเติม จึงเลือกที่จะใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีตกลงกันได้

นอกจากนี้ ส.ป.ก.มีการลงพื้นที่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิการทำกินในที่ดินเอกสาร ส.ป.ก.4-01 อย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิพลหลายปัจจัยที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อน การลงไปติดป้ายในพื้นที่ บางครั้งถูกทำลายโดยกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่ดินในพื้นที่ บางกรณีมีการยึดที่ดินกลับคืนมา แต่เมื่อให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนไม่มีที่ดินทำกินเข้าไปอยู่ เขาก็ไม่กล้าที่จะเข้าไปในพื้นที่ เนื่องจากเกรงว่าจะเกิดอันตรายกับตนเองเพราะเจ้าของเดิมเขาไม่ยอมให้ทำกิน ปัญหาเรื่องที่ดินจึงเป็นเรื่องที่ค้างคามมาเป็นระยะเวลายาวนาน แม้หน่วยงานจะตระหนักและพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันแต่ความเป็นจริงยังไม่สามารถบรรลุผลได้ อาทิ การร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาเฉพาะเรื่องของหน่วยงาน แต่กลไกทางกฎหมายบางอย่างยังไม่เอื้อให้เกิดการแก้ไขปัญหา กลายเป็นว่าหน่วยงานที่เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการทะเลกันเอง ผลักภาระความรับผิดชอบให้หน่วยงานอื่น หากกฎระเบียบไม่เอื้อในเชิงนโยบายจากส่วนบน หน่วยงานในพื้นที่ก็ไม่สามารถปฏิบัติงานที่จะนำไปสู่ทางออกที่ตรงตามความต้องการของประชาชน

ยิ่งไปกว่านั้น จากที่ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินยังไม่ได้มีความชัดเจนในการถือครองรูปแบบกรรมสิทธิ์เอกชน ยิ่งทำให้ปัญหาที่ดินทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้น กล่าวคือ ที่ดินชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งแม้จะไม่มีหลักประกันในเรื่องความมั่นคงในที่ดิน แต่ที่ดินชายแดนมีราคาถูก จึงเป็นที่หมายปองของผู้ที่ต้องการจะซื้อที่ดินเพื่อการลงทุน ชายแดนเป็นพื้นที่เป้าหมายใหม่ในการพัฒนา โดยเฉพาะช่วงระยะเวลาที่ประเทศภูมิภาคอาเซียนให้ความสนใจเรื่องการรวมตัวกัน การค้าชายแดนจะต้องคึกคักมากกว่าที่เป็นอยู่หลายเท่า การไหลเข้ามาของกลุ่มนายทุนจะเพิ่มขึ้นอย่างมาก การซื้อขายที่ดินจะนำมาสู่กำไรหลายเท่าตัว หากปัญหาระบบกรรมสิทธิ์ยังไม่แรงแก้ไขจะเป็นปัญหาระยะเรื้อรังต่อไป ซึ่งสุดท้ายต้องเกิดการแก้ไขปัญหโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นถึงระดับประเทศ ที่สำคัญจะต้องกระตุ้นและเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมจัดการปัญหาดังกล่าวด้วย

ด้วยเหตุนี้ ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินชายแดนจึงเป็นระบบที่ไม่เอื้อต่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินของเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การถือครองที่ดินโดยชาวบ้าน ด้วยข้ออ้างของความมั่นคงของชาติ ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ซึ่งชาวบ้านไม่มีสิทธิในการถือครองที่ดินเป็นของตนเองอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด รัฐยังเป็นเจ้าของที่แท้จริงอยู่ นั่นเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินเกิดขึ้นบริเวณชายแดน แต่กระนั้น ภาพการณ์ของการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินในบริบทที่ชายแดนเคลื่อนตัวเข้าสู่บริบทเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจมากขึ้นเรื่อยๆ เราจะพบว่า ได้เกิดกระบวนการโต้กลับ

และการต่อสู้ต่อรองจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่มในการช่วงชิงการถือครองที่ดินหรือการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินโดยที่ฝ่าฝืนอำนาจในการควบคุมพื้นที่ของรัฐ อันนำมาซึ่งความขัดแย้งในการจัดการที่ดินชายแดน

อย่างไรก็ตาม การจัดการที่ดินนั้นมีหลากหลายรูปแบบ กล่าวคือ มีทั้งการยื้อแย่งและการแย่งชิง มีทั้งการจัดระเบียบใหม่และการฝ่าฝืนกฎหมายหรือกติกาของสังคม มีทั้งรัฐเข้ามาเป็นผู้จัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ หลังจากที่เหตุการณ์ความรุนแรงต่างๆในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษคลี่คลายลง รัฐได้เข้ามาทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านในตำบลไพรพัฒนาให้กับประชาชนใหม่ เหตุการณ์ดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าอำนาจรัฐมีทั้งการใช้ในเชิงบวกและเชิงลบ ซึ่งทำให้เราไม่สามารถมองเห็นว่ารัฐเป็นผู้ร้ายแต่เพียงด้านเดียว เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนของการจัดการที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ในหัวข้อถัดไป จะขอกล่าวถึงกระบวนการจัดสรรที่ดินชายแดน ซึ่งรัฐหวังที่จะเป็นโครงการที่จะทำให้ชาวบ้านมีที่ดินอย่างเท่าเทียมกัน

4.4 การจัดสรรที่ดินชายแดนโดยรัฐ

หลังจากที่ชายแดนศรีสะเกษเริ่มคลี่คลายจากการกดดันของความวุ่นวาย ความรุนแรงที่ปะทุขึ้นเป็นระยะๆ ภัยคุกคามต่างๆได้ค่อยๆหมดไปทั้งภัยสงครามและภัยคอมมิวนิสต์ ภาวะที่ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินถูกคุกคามเป็นเหตุให้ประชาชนหลายรายเลือกที่จะอพยพออกไปชั่วคราว แต่เมื่อเหตุการณ์เริ่มมีที่ท่าสงบลง ชาวบ้านที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ก็ได้เริ่มกลับเข้ามายังบ้านของตนอีกครั้งและกลับมาทำมาหากินกันตามปกติ กระนั้นก็ตาม การกลับคืนสู่ที่ดินอีกครั้งหนึ่งก็มีพื้นที่ชายแดนที่สงบเงียบไปนานก็ยังมึที่รกร้างว่างเปล่าอยู่อีกพอสมควร จึงมีแนวนโยบายจัดสรรที่ดินบริเวณชายแดนให้กับประชาชนที่อพยพกลับคืนสู่ชายแดนอีกครั้ง การจัดสรรที่ดินเป็นนโยบายหนึ่งที่จะให้ประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ชายแดนเพื่อเปลี่ยนชุมชนชายแดนซึ่งอยู่ห่างไกลความเจริญมาเป็นหมู่บ้านชายแดนที่รัฐสามารถเข้ามาควบคุมกำกับได้ รัฐจึงมีนโยบายจัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนขึ้นมา

โครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนเป็นโครงการที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการต่อสู้บริเวณชายแดนจากการกระทำของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์และกำลังจากภายนอกประเทศ มีความเป็นมาคือ จากมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 11 เมษายน 2521 ให้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาราษฎรไทยอพยพ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานแก้ไขปัญหาราษฎรไทยอพยพเนื่องจากการกระทำของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์และกองกำลังจากภายนอกประเทศ และในวันที่ 3 ตุลาคม 2521 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้จัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-กัมพูชา หลังจากนั้น คณะรัฐมนตรี

ได้อนุมัติในหลักการให้จัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-ลาว ไทย-พม่า และไทย-มาเลเซียขึ้น เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2524¹²²

ในปี พ.ศ. 2524 พื้นที่ซึ่งปัจจุบันคือหมู่บ้านไพรพัฒนา ทางราชการต้องการให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่ จึงให้ทหารเข้ามาจัดการให้ที่ดินคนละ 20 ไร่ และจัดตั้งหมู่บ้านไพรพัฒนาเป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-กัมพูชา โดยสภาคริสตจักรในประเทศไทยร่วมกับสภาคริสตจักรสากลเข้ามาสร้างศาลาประชาคม 1 หลัง โรงเรียน 1 หลัง บ้านพักครู 1 หลัง ฉางข้าว 1 หลัง บ้านราษฎร 100 หลัง สิ่งก่อสร้างทั้งหมดมีมูลค่าห้าล้านสี่แสนบาท

ภาพที่ 5 ป้ายแสดงโครงการจัดสรรที่ดินบ้านไพรพัฒนา

ในการจัดตั้งหมู่บ้านไพรพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-กัมพูชา พลโท อิสระพงษ์ หนูนุกัถิ แม่ทัพภาคที่ 2 พร้อมด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ นายสมบุรณ์ ไทยวัชรามาตร เข้ามาทำพิธีมอบหมู่บ้าน เมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว ผู้ว่าก็มาบอกชาวบ้านว่า จะให้นับถือศาสนาคริสต์ เพราะเขามาสร้างหมู่บ้าน นายพิน บุญเยี่ยม ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นก็ยังไม่รับปากในทันที และได้ไปปรึกษาพระสงฆ์ ในที่สุด จึงได้จัดตั้งสำนักสงฆ์ประจำหมู่บ้านขึ้น ต่อมา ในปี พ.ศ. 2526 มีการดำเนินการขอตั้งสำนักสงฆ์เป็นวัด แต่ไม่สามารถจัดตั้งได้เนื่องจากติดปัญหาเรื่องที่ดิน เพราะเป็นที่ดินจัดสรรให้ประชาชนครอบครองเพื่อประกอบอาชีพในเขตชายแดน จึงไม่มีเอกสารสิทธิ์การครอบครองที่ดิน จากการสอบถามหน่วยงานแผนที่ทหาร กองกำลังสุรนารีที่ได้มาจัดสรรที่ดินให้ประชาชน ทำให้ทราบว่า เบื้องต้นทหารได้ใช้พื้นที่แห่งนี้เพื่อรักษาความมั่นคงและได้จัดสรรให้ประชาชนได้ใช้

¹²² อธิธิโชติ ช่วงฉ่ำ, (2547) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

ประโยชน์ แต่ปัจจุบัน ได้คืนพื้นที่ให้กับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แล้ว จึงติดต่อกับสปก.ให้มาดำเนินการต่อ¹²³

นอกจากนี้ หน่วยงานในท้องถิ่นได้นำที่ดินมาจัดสรรให้กับ ซึ่งเมื่อข่าวแพร่กระจายออกไป มีการบอกต่อเครือข่ายของตนให้ย้ายเข้ามาในพื้นที่โดยหวังว่าจะได้รับที่ดินจากการจัดสรรดังกล่าว ซึ่งรัฐเข้ามาจัดสรรที่ดินทำกินให้กับชาวบ้านชาวบ้านเพื่อทำกินคนละ 20 ไร่ โดยมีเงื่อนไขว่าคนที่แต่งงานมีครอบครัวเท่านั้นจึงจะมีสิทธิได้ที่ดินจากการจัดสรร ส่วนคนที่ไม่ได้แต่งงานจะไม่มีสิทธิรับที่ดิน บางคนอพยพมาเพื่อหวังกรรมสิทธิ์ในที่ดินแต่ไม่ได้สิทธินั้น ก็อาศัยที่ดินของญาติทำกินและไม่กลับไปภูมิลำเนาเดิมของตนอีก ผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งทำอาชีพขายกับข้าวตามสั่งขายในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า ตนเองอพยพมาในช่วงมีการจัดสรรที่ดินทำกิน แต่ตอนนั้นตนเองยังไม่ได้แต่งงาน จึงไม่ได้สิทธิในที่ดิน จึงขออาศัยอยู่กับญาติพี่น้องไปก่อน ทุกวันนี้ เธอทำร้านอาหารและรับจ้างกรีดยางกับสามีของตน¹²⁴

นายเดช แหวนเพชร อายุ 60 ปีได้เล่าถึงการอพยพมาอยู่บ้านไพรพัฒนาว่า เดิมทีเป็นคนบ้านอวอย บ้านโสน เดินทางมาตามลำห้วยตามอุบถบ่อบสำภาระมาในพื้นที่บริเวณนี้ สร้างบ้านแบบกระท่อมเล็กๆ พอได้พักอาศัย สมัยก่อนป่าบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ สัตว์ป่าขนาดเล็ก โดยเฉพาะกบเขียดชุกชุมมาก ชาวบ้านในพื้นที่บ้านนาตำบลมีอาชีพทำไร่ไถนา แต่ไม่ชอบทำนาข้าว บุกเบิกพื้นที่ใหม่ไปเรื่อยๆ ทั้งพื้นที่เดิมที่เคยทำไว้ คนที่เข้ามาที่หลักก็มาซื้อต่อ ราวปี พ.ศ. 2520 – 2521 เกิดเหตุการณ์คอมมิวนิสต์ขึ้น การปะทะระหว่างเจ้าหน้าที่กับกลุ่มนักศึกษาทำให้ป่าบริเวณนี้ มีนักศึกษาที่หลบหนีมาจากกรุงเทพมหานครอาศัยลี้ภัยจำนวนมาก การปะทะในช่วงนั้นสร้างความหวาดกลัวให้ชาวบ้านทั้งจากกลุ่มคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยและกลุ่มคอมมิวนิสต์จากกัมพูชา ชาวบ้านแตกไปรวมตัวกันที่หมู่บ้านไพรพัฒนา เนื่องจากเกรงกลัวการเข้าจับกุมไปเป็นพวกร่วมกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ ช่วงนั้นเป็นเหมือนการแย่งชิงพลเมืองเข้าเป็นพวก บางหมู่บ้านที่แตกก็ถูกต้อนเข้าป่าไป การปะทะมียาวนานในพื้นที่ จนกระทั่งช่วงหลังรัฐเข้ามาจัดสรรที่ดินทำกินให้ชาวบ้าน ประกาศให้ที่ดินในพื้นที่บ้านไพรพัฒนาเป็นที่ดินทำกินของชาวบ้านตามเงื่อนไขครอบครัวละ 20 ไร่ ซึ่งพื้นที่ที่ถูกจัดสรรจะเป็นเพียงพื้นที่บ้านไพรพัฒนา ชาวบ้านเห็นว่า ที่หน่วยงานราชการเลือกบ้านไพรพัฒนาเพียงบ้านเดียว เป็นเพราะผู้นำไพรพัฒนาเข้มแข็ง ไม่ยอมหลบหนีออกจากพื้นที่ และชาวบ้านให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐเป็นอย่างดี ความสัมพันธ์เช่นนี้น่าจะเป็นเหตุให้บ้านไพรพัฒนาเป็นพื้นที่จัดสรร¹²⁵

¹²³ http://watpriputtana.com/history_watwir.php (สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2557)

¹²⁴ แม่ค้าขายอาหารตามสั่ง, (สนทนารายอย่างไม่เป็นทางการ วันที่ 28 เมษายน 2557 และ 20-21 พฤษภาคม 2557)

¹²⁵ นายเดช แหวนเพชร (สัมภาษณ์ วันที่ 28 เมษายน 2557)

จากคำพูดของชาวบ้าน ทำให้เราเห็นว่า ชาวบ้านตามแนวชายแดนคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากราชการเป็นสิ่งตอบแทน เมื่อพวกเขาอมเป็นแขนขาให้หน่วยงานราชการ ในฐานะคนชายแดน การคุ้มครองจากรัฐเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดอนาคตชะตากรรมของพวกเขาเอง การที่พวกเขาอมรับการถูกควบคุมจากรัฐ ไม่ใช่เพราะพวกเขาอมรับในอำนาจส่วนกลางโดยคุชฎี หากแต่รัฐกลายมาเป็นส่วนหนึ่งที่จะเป็นผู้ทำให้ชีวิตของพวกเขาตกต่ำหรือดีขึ้นในอนาคต ชาวบ้านชายแดนในยุคสมัยนี้จึงไม่ต้องการที่จะ “หนี” จากอำนาจรัฐ หากแต่ต้องการที่จะ “ต่อรอง” กับอำนาจรัฐในฐานะพลเมืองคนหนึ่งเช่นเดียวกับพลเมืองคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณอื่นๆของประเทศไทย

กล่าวโดยสรุป วาทกรรมความมั่นคงของชาตินำมาซึ่งการควบคุมชายแดนผ่านการสร้างหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-กัมพูชา ทั้งนี้การที่ทหารเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งหมู่บ้านและการพัฒนาเพื่อเข้ามาจัดการควบคุมที่ดินบริเวณชายแดน แต่การควบคุมนั้นไม่ได้ใช้กำลังทหารและอาวุธ หากแต่ให้คนเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณชายแดนและรัฐสนับสนุนให้ชาวบ้านที่มาอาศัยอยู่ให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม การเข้ามาควบคุมพื้นที่ภายใต้วาทกรรมความมั่นคงของชาติ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้เข้ามากัดกินและเบียดขับชาวบ้าน ทั้งนี้ จะพบว่า บริเวณเส้นเขตแดน นโยบายรัฐไทยทำให้เป็นพื้นที่หวงห้ามและสงวนสิทธิ์โดยการประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์และเขตพื้นที่ความมั่นคง หมู่บ้านชายแดนและที่ดินทำกินของชาวบ้านจะถูกจัดประเภทให้อยู่ถูดออกมาการจัดแบ่งพื้นที่เช่นนี้ ทำให้มีการขีดเส้นอย่างชัดเจน และนำมาซึ่งความขัดแย้ง การรุกร้า การแย่งชิง และการยื้อแย่งที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

ในหัวข้อถัดไป เราจะกล่าวถึงการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินจากกลุ่มคนหลากหลายฝ่าย กล่าวคือ รัฐ นายทุน และชาวบ้าน ต่างเป็นตัวละครที่ทั้งยื้อแย่งแย่งชิงที่ดินซึ่งไม่ได้เป็นของตนเอง และในเวลาเดียวกัน ก็เป็นตัวละครที่ตอบโต้การสูญเสียที่ดินไป โดยแนวทางในการวิเคราะห์การยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษในครั้งนี้ จะมุ่งเน้นวิเคราะห์ “กระบวนการ” ยื้อแย่ง การแย่งชิง การโต้กลับการยื้อแย่งและการแย่งชิงที่ดิน เพื่อทำความเข้าใจว่า กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินเป็นไปในลักษณะใด เกิดขึ้นอย่างไร

4.5 กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษโดยรัฐ

หากพิจารณาในบริบทพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ จะพบว่า รัฐได้เข้ามาสถาปนาอำนาจเหนือพื้นที่ในพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษและเข้ามายื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินในสองลักษณะด้วยกัน คือ ประการแรก การประกาศเป็นเขตป่าไม้ซึ่งให้อำนาจแก่รัฐในการจัดการพื้นที่ป่าไม้และเบียดขับชาวบ้านออกจากที่ดินของตน ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อการพัฒนา ซึ่งรัฐอ้างประโยชน์ส่วนรวมเพื่อเบียดขับชาวบ้านออกจากพื้นที่ อย่างไรก็ตาม แม้รัฐจะมีการสถาปนาอำนาจในเรื่องการจัดการพื้นที่และนำมาซึ่งการยื้อแย่งที่ดินจากประชาชนที่อาศัยอยู่ก่อนหน้า แต่จะพบว่า ในบางครั้ง รัฐได้ใช้

อำนาจในเชิงบวกในการจัดการที่ดิน กล่าวคือ เข้ามาจัดสรรแบ่งปันที่ดินให้กับชาวบ้านในพื้นที่ชายแดน ดังที่รัฐเข้ามาจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านคนละ 20 ไร่

ดังนั้น กระบวนการยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐนั้นจำเป็นจะต้องพิจารณาการใช้อำนาจทั้งด้านลบและด้านบวกควบคู่กันไป เนื่องจากการยื้อแย่งที่ดินโดยรัฐไม่สามารถที่จะใช้อำนาจเชิงบีบบังคับแต่เพียงด้านเดียว หากแต่จะต้องมีการทดแทน ชดเชย ให้กับผู้ที่สูญเสียที่ดินพื้นที่ชายแดน แม้ว่าการชดเชยเหล่านั้นอาจไม่เป็นที่ต้องการของผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือไม่สามารถที่จะนำการชดเชยเหล่านั้นมาทดแทนสิ่งที่สูญเสียไปก็ตาม

หากเรา αποκเปลือยความชอบธรรมที่รัฐมีอำนาจในการครอบครองที่ดินบริเวณใดก็ได้ในดินแดนใต้อธิปไตยของตนออกไป และมองว่ารัฐก็คือคนกลุ่มหนึ่งไม่ต่างจากนายทุนหรือชาวบ้าน เราพบว่า จากการที่รัฐพยายามควบคุมพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ทำให้รัฐได้เข้ามาครอบครองที่ดินชายแดนและสถาปนาเป็น “เจ้าที่ดิน” รายใหญ่ที่สุดในพื้นที่ชายแดน และหากพิจารณาถึงลงไปอีกชั้นหนึ่ง เราสามารถกล่าวได้ว่า แทบทุกตารางนิ้วในพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษ รัฐเป็น “เจ้าของ” เพราะในนามความมั่นคงของชาติ ชาวบ้านไม่มีสิทธิเหนือที่ดินอย่างเด็ดขาดได้ ที่ดินชายแดน รัฐเพียงให้ “เช่า” หรือ “อนุญาตชั่วคราว” ด้วยการออกเอกสารสิทธิ์ส.ป.ก. 4-01 ให้แก่ผู้ทำประโยชน์ในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม เราจะพบว่า แม้รัฐจะเป็นผู้ครอบครองที่ดิน แต่รัฐเองก็ไม่ได้บังคับข่มเหงราษฎรด้วยการใช้ความรุนแรงหรือใช้กำลังอาวุธเข้า “ขับไล่” ประชาชนออกจากพื้นที่ หากแต่รัฐได้อาศัยกฎหมายและอำนาจของตนในการ “เบียดขับ” ประชาชนให้จำยอมสละพื้นที่ของตนให้กับรัฐ และเปิดทางให้รัฐกลายเป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่ในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

ก่อนที่รัฐจะเข้ามาครอบครองพื้นที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่เป็นปฏิเสธรไม่ได้ก็คือ ชาวบ้านได้เข้าครอบครองที่ดินเป็นของตนมาก่อน เหตุเนื่องจากในอดีต ที่ดินชายแดนเป็นพื้นที่ที่ยังหลงเหลือ “ที่ว่าง” จำนวนมาก ทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีชาวบ้านทยอยเดินทางมาแสวงหาที่ทำกินใหม่มาตลอดระยะเวลาตั้งแต่ยุคการก่อตั้งของหมู่บ้านชายแดน อย่างไรก็ตาม การเข้ามาครอบครองที่ดินของชาวบ้านก็ต้องเกิดภาวะชะงักงันเป็นช่วงๆ เนื่องด้วยภาวะความไม่แน่นอนของพื้นที่ชายแดน นับตั้งแต่ภัยธรรมชาติ โรคระบาด ความแห้งแล้ง สงคราม ความอดอยากยากจน ตลอดจนราคาที่ดินที่เพิ่มสูงขึ้น ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านสูญเสียที่ดินไป แต่เราก็ไม่สามารถปฏิเสธได้เช่นกันว่า เงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านสูญเสียที่ดินมากที่สุดในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ก็คือการถูกรัฐยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินไป

การที่รัฐพยายามควบคุมพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษด้วยการผลักดันให้พื้นที่ตามแนวชายแดนแถบนี้เป็นพื้นที่กั้นชนกับประเทศเพื่อนบ้าน และด้วยการพยายามอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้และเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ที่อยู่ในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงประกาศเขตพื้นที่ป่าไม้ตลอดแนวชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ กล่าวคือ มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสองแห่ง คือ พนมดงรักและห้วยศาลา ตลอดจนเขตป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร การประกาศเขตพื้นที่ป่าเหล่านั้นได้ประกาศซ้ำซ้อน

กับที่ดินซึ่งชาวบ้านเข้าไปทำประโยชน์ ที่ดินเหล่านั้นมีทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์และไม่มีเอกสารสิทธิ์ ในที่นี้จะยกตัวอย่างกรณีปัญหาที่รัฐเข้ามายุ่งแ่งและแ่งชิงที่ดินของชาวบ้านไป

กรณีหนึ่ง นางเพ็ง ศรีเพ็ง

กรณีของนางเพ็ง ศรีเพ็ง¹²⁶ ได้เล่าย้อนอดีตของการเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านเสาธงชัยว่า อดีตครอบครัวอาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านซึ้นใหญ่ อำเภอดงขุดม จังหวัดอุบลราชธานี ช่วงอายุประมาณ 7 ปี ครอบครัวย้ายมาอาศัยที่บ้านหัวช้าง (อำเภอดงขุดมพรพิสัย) ช่วงระยะเวลานั้นในพื้นที่บ้านหัวช้างมีครอบครัวย้ายเข้ามาอาศัยจากหลากหลายถิ่นรวมทั้งสิ้นประมาณ 30 หลังคาเรือน ด้วยวัยเยาว์ไม่ทราบชัดเจนว่ามีครอบครัวใดบ้าง จากนั้นช่วงอายุประมาณ 11-12 ปี ครอบครัวได้ย้ายมาอาศัยที่บ้านโนนยาง (อำเภอโนนคูณ) พื้นที่อดีตเป็นพื้นที่ป่ากร้าง ช่วงย้ายเข้ามามีการซื้อขายที่ดินจากคนที่มาอาศัยก่อนจำนวนที่ดินประมาณ 50-60 ไร่ ราคาช่วงนั้นอยู่ประมาณ 300-400 บาทเท่านั้น จากที่ดินที่กร้างด้วยหญ้าคา ป่าดึก และหนามแท่ง ถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ต้นปอ พริก และข้าวโพด ใช้ลักษณะการถากถางที่ละน้อยไม่เร่งรีบ

ต่อมานางเพ็งได้แต่งงานและย้ายมาอยู่ที่บ้านเสาธงชัยประมาณปี พ.ศ. 2500 ช่วงระยะเวลานั้นบริเวณนี้ยังมีผู้มาอาศัยไม่มากนัก ช่วงเวลานั้นตนและเพื่อนบ้านได้รวมตัวกัน 10 คน ซื้อที่ดินมาแปลงหนึ่ง โดยใช้ลักษณะการระดมเงินทุนเท่าที่จะสามารถหามากันได้ บางครอบครัวช่วยได้ 300 – 400 บาท บางครอบครัวช่วยเหลือได้ 1,000 – 2,000 บาท โดยรวบรวมเงินซื้อจากสองครอบครัวที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ก่อน หลังจากนั้นก็แบ่งให้สมาชิกที่ร่วมกันระดมทุนตามความเหมาะสมแบบไม่มีเอกสารการครอบครองเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากคนที่รวมตัวกันส่วนใหญ่เป็นเพื่อบ้านที่สนิทและเป็นญาติกันอยู่แล้ว การตกลงกันจึงไม่เป็นปัญหาในการแบ่งจำนวนพื้นที่

หลังจากนั้นเริ่มมีคนอพยพเข้ามาอีกหลายครอบครัว จำนวนสมาชิกหมู่บ้านเริ่มขยายเพิ่มมากขึ้น ทั้งเดินทางมาจากจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ ฯลฯ ช่วงระยะเวลานี้ประเทศกัมพูชาเกิดปัญหาสงคราม มีประชาชนกัมพูชาจำนวนมากอพยพมาแถบพื้นที่ชายแดน มีคนอพยพมาอยู่ตามแนวภูเขาบริเวณใกล้เคียงกับบ้านเสาธงชัย รวมทั้งมีกลุ่มคอมมิวนิสต์เข้ามาอยู่ตามแนวป่าด้วย ขณะนั้น บางครั้งมีการปะทะกันด้วยอาวุธปืน ชาวบ้านจะพากันไปหลบซ่อนตัวกันในที่นาห่างจากบ้าน ในยามค่ำคืน เมื่อสว่างก็จะกลับมาที่บ้านของตนเอง เนื่องจากเกรงกลัวข่าวลือการฆ่าตัดหัวและข่าวลือเรื่องความรุนแรงอื่น ส่วนตัวเคยมีประสบการณ์อุ้มหลานหนีการปะทะกันระหว่างทหารไทยกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ ต่างพากันวิ่งลงหลุมหลบภัย

ช่วงระยะเวลานี้เป็นช่วงที่ชาวกัมพูชาอพยพมาแถบชายแดนเป็นครั้งที่ 2 หลังจากนั้นอาศัยที่บ้านเสาธงชัยเกือบ 10 ปี ช่วงระยะเวลานั้นราคาที่ดินเริ่มสูงขึ้น เคยซื้อที่ดินไว้จำนวน 18 ไร่ ในราคา 3,000 บาท แบ่งให้ลูก 3 คน คนละเท่าๆ กัน และ 4 – 5 ปีให้หลังได้ซื้อที่ดินเพิ่มอีก 48 ไร่ ใน

¹²⁶ นางเพ็ง ศรีเพ็ง (สัมภาษณ์ วันที่ 20 กันยายน 2557)

ราคา 6,000 บาท ต่อมายกที่ดินผืนนั้นให้กับน้องชายตนเอง หลังจากนั้น ทหารได้เข้ามาไล่ชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ เนื่องจากเกิดเหตุการณ์การปะทะกันแถบชายแดน ที่ดินบางส่วนของตนเองถูกทิ้งร้าง

เมื่อเหตุการณ์สงบลง นางเพ็งได้กลับมาทำกินในที่ดินของตน ซึ่งมีวัดมาตั้งข้างๆที่ดินของตน จึงยกที่ดินบางส่วนให้วัดโดยไม่ได้ถือสาอะไร อย่างไรก็ตาม ที่ดินของนางเพ็งยังเหลืออยู่อีกจำนวน 46 ไร่ แบ่งให้ลูกคนที่ 1 จำนวน 28 ไร่ และลูกคนที่ 2 จำนวน 18 ไร่ ต่อมา ส.ป.ก ได้เข้ามาวัดที่ดินและออกเอกสารสิทธิ์ให้ หลังจากนั้นไม่นาน มีการประกาศเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ทำให้ที่ดินบางส่วนอยู่ในเขตที่ดินที่อยู่ในเขตอุทยาน พื้นที่ของตนที่ถูกประกาศทับที่ทำกินจำนวน 1 งาน ทางอุทยานก็ไม่ได้ว่าอะไร ยังให้ทำกินได้ปกติเพียงขอไม่ให้รื้อล้าพื้นที่เพิ่มมากขึ้นอีก ที่ดินของตนในปัจจุบันทุกแห่งเป็นพื้นที่ทำกินที่มีเอกสาร สปก.4-01 ทั้งหมด ยกเว้นที่ดินที่ทับในเขตอุทยาน 1 งาน

ประมาณปีพุทธศักราช 2542 ตนเริ่มปลูกยางพาราลงในพื้นที่ ขณะนี้กรีดยางพาราที่ปลูกมา 3 ปีแล้ว การกรีดแต่ละครั้งไม่ได้จ้างคนมากรีด มีสามีเป็นคนกรีดเอง ใช้วิธีการกรีดและเก็บขี้ยางมาขาย 3 วันจะขายได้ประมาณ 7000 – 8000 บาท และยังคงกรีดมาจนถึงปัจจุบัน

กรณีปัญหานี้ ชี้ให้เห็นว่า การทับซ้อนที่ดินมีจำนวน 1 งาน ซึ่งเป็นที่ดินไม่มากนัก จะพบว่ามีการอะลุ่มอล่วยไม่เข้ามาเข้มงวดการใช้ประโยชน์ในที่ดินทับซ้อน ซึ่งได้ชี้ให้เห็นภาพอำนาจรัฐในการจัดการและควบคุมพื้นที่ว่าไม่ได้มีการเข้มงวดกวดขันอย่างเข้มข้นทุกพื้นที่เสมอไป

กรณีที่สอง นางบุญเพ็ง มีมัย¹²⁷

กรณีที่สองนี้แตกต่างจากกรณีที่หนึ่ง ซึ่งรัฐเข้ามาเข้มงวดกวดขันการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน รวมทั้งหน่วยงานรัฐด้วยกันเอง เนื่องจากมีการทับซ้อนที่ดินระหว่างส.ป.ก.และอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร กล่าวคือ ที่ดินของนางบุญเพ็ง ซึ่งตั้งอยู่ริมถนน ก่อนที่จะถึงด่านทางเข้าและสำนักงานอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ชาวบ้านได้อ้างสิทธิเหนือที่ดินพิพาทว่าตนได้ครอบครองที่ดินผืนนี้มาก่อนที่จะประกาศเขตอุทยาน พื้นที่บางส่วนไม่มีการทับซ้อน แต่มีพื้นที่บางส่วนซึ่งชาวบ้านมีส.ป.ก.แล้ว แต่อุทยานก็ได้ประกาศเขตทับซ้อน ซึ่งในพื้นที่นั้น มีการห้ามสร้างสิ่งก่อสร้างใดๆในพื้นที่

นางบุญเพ็ง มีมัย เล่าให้ฟังว่าในช่วงปี พ.ศ.2518 – 2520 ตนและครอบครัวพร้อมกับเพื่อนบ้านเข้าบุกเบิกพื้นที่บริเวณทางขึ้นเขาพระวิหาร (ที่ทำกินปัจจุบัน) อดีตพื้นที่แห่งนี้เป็นที่รกร้างเต็มไปด้วยต้นไม้หนาทึบ หลังจากนั้นก็ค่อยๆ แผ้วถางออกเป็นที่ดินสำหรับปลูกพืช ทำการแผ้วถางทีละน้อยตามกำลังที่สามารถกระทำได้ จนกระทั่งช่วงปี พ.ศ.2523 มีทหารพรานเข้ามาในพื้นที่ด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงของรัฐบริเวณชายแดน ด้วยระยะเวลานั้นประเทศกัมพูชาเกิด

¹²⁷ นางบุญเพ็ง มีมัย (สัมภาษณ์ วันที่ 7 มิถุนายน และ 20 กันยายน 2557)

เหตุการณ์สงครามภายในประเทศ การตั้งกองกำลังทหารพรานบริเวณชายแดนไทยกัมพูชาจึงเป็นเรื่องสำคัญ ชุตทหารพรานหลายนายจัดกองกำลังเฝ้าระวังอยู่บริเวณใกล้กับที่ดินทำกินของตนซึ่งตั้งอยู่บริเวณทางขึ้นเขาพระวิหาร ชุตทหารพรานเลือกจัดตั้งด่านตรวจบริเวณป่ารกทึบข้างถนนในเขตพื้นที่ของตนเองและครอบครัว ในช่วงระยะเวลานั้นไม่ได้รู้สึกอยากไล่ชุตทหารพรานให้ขยับออกจากพื้นที่ตนแต่อย่างใด มองว่าทหารมาอยู่ก็เพื่อป้องกันชาติสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม หากต้องเสียพื้นที่จับจองตนเองให้กับทหารก็ถือว่าไม่เสียตาย เมื่อสงครามสงบลง ตนและครอบครัวก็ยังทำกินในที่ดินต่อไป

หลังจากที่ดินและครอบครัวพร้อมกับเพื่อนบ้านอีกหลายรายได้ทำกินในพื้นที่นั้นมานานกว่า 30 ปี หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาสำรวจพื้นที่และประกาศให้พื้นที่ที่ดินและเพื่อนบ้านทำกินเป็นพื้นที่ ส.ป.ก. 4-01 ในปี พ.ศ.2541 พร้อมกับออกเอกสาร สปก.4-01 ให้ชาวบ้านเป็นหลักฐานที่ทำกินในบริเวณนั้น ในช่วงเวลาที่มีการสำรวจและออกเอกสารส.ป.ก. 4-01 นั้น ทางกรมป่าไม้ก็เริ่มที่จะจัดทำเขตอุทยานแห่งชาติเช่นกัน กล่าวคือ ในปีพ.ศ. 2525 กรมป่าไม้เข้ามาในพื้นที่ชายแดนเขาพระวิหาร จัดตั้งที่ทำการบริเวณที่เป็นที่ตั้งด่านตรวจของทหารพรานเดิม เริ่มมีการสำรวจพื้นที่โดยกรมป่าไม้บริเวณแนวเขตภูเขาภูวามุขตำแหน่งและเส้นเขตแดนให้เป็นเขตอนุรักษ์ และมีการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารในปี พ.ศ. 2541 ซึ่งได้ทับซ้อนกับที่ดินของชาวบ้านหลายราย ทางกรมป่าไม้เห็นว่าที่ดินดังกล่าวรุกล้ำเข้ามาในเขตแดนอุทยานแห่งชาติ จึงให้ประชาชนย้ายออกจากพื้นที่ มีการเจรจาต่อรองกันหลายครั้ง ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบรวมตัวกันกว่า 60 ครอบครัวเพื่อเรียกร้องสิทธิ แต่สุดท้ายก็ไม่เกิดผลใดๆเลย จึงรู้สึกหมดความหวังและไม่รู้ช่องทางว่าต้องทำอะไร ส่วนใหญ่ทำได้เพียงถือเอกสารสิทธิไว้ยืนยันว่าพื้นที่ของตนมีการรับรองจาก ส.ป.ก.4-01

เมื่อเกิดปัญหานี้ขึ้น ชาวบ้านเริ่มไม่แน่ใจว่า ตนเองจะสามารถครอบครองที่ดินหรือทำประโยชน์ในที่ดินอีกต่อไปได้หรือไม่ เนื่องจากบางคนต้องการสร้างบ้านในเขตพื้นที่ ส.ป.ก.4-01 ของตน แต่ไม่สามารถปลูกสร้างได้ เพราะเจ้าหน้าที่ป่าไม้อ้างเหตุผลว่าพื้นที่ยังไม่ชัดเจนว่าเป็นสิทธิของใครขอให้ระงับการสร้างไว้ก่อน หากปลูกสร้างเป็นสิ่งปลูกสร้างที่ยังไม่ถาวรสามารถกระทำได้ แต่ตนต้องการสร้างบ้านถาวรเนื่องจากไม่มีบ้าน ชาวบ้านจึงเข้าไปปรึกษากับส.ป.ก. เกี่ยวกับเอกสารสิทธิที่ตนเองถือ ผลจากการเข้าพบหน่วยงานที่ดินได้ผลมาว่าสามารถสร้างสิ่งปลูกสร้างถาวรได้ในเขตที่ไม่ใช่เป็นเขตนอกพื้นที่ประกาศทับซ้อนของป่าไม้ ส่วนในเขตที่ทับซ้อนให้มีความชัดเจนสิทธิก่อนจึงกระทำ

ในปี พ.ศ. 2557 ชาวบ้านได้เข้าไปสร้างบ้านและปรับปรุงพื้นที่ ปัญหาจึงเริ่มปะทุอีกครั้ง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ลงพื้นที่แจ้งให้ชาวบ้านยุติการก่อสร้าง และมีหนังสือแจ้งถึงชาวบ้านมีเนื้อหาในเอกสารว่า

“ด้วยเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2557 เวลา 09.00 น. เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารได้ตรวจสอบพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร บริเวณด้านทิศใต้บ้านภูมิซรอล หมู่ที่ 13 ตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ พิกัด UTM 48 PVA 0471540 E 1596479 N

ติดถนนทางหลวงหมายเลข 221 ทางขึ้นผามออีแดง พบการก่อสร้างอาคารที่พัก คณะเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารได้ตรวจสอบพบว่าตำแหน่งก่อสร้างอาคารที่พักอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ประมาณ 0 - 3 - 09 ไร่ และมีพื้นที่ ส.ป.ก.4-01 ข ของท่านทับซ้อน (ชื่อ - สกุล เจ้าของที่ ส.ป.ก.4-01 นั้น) ตามเอกสารปัญหาที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน เลขที่ 24209 เล่ม 243 หน้า 9 อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีจำนวนเนื้อที่ประมาณ 0 - 3 - 09 ไร่ ออกให้เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2541 ตำแหน่งที่ดิน แปลงเลขที่ 24 ระวัง ส.ป.ก. ที่ 2155 ซึ่งท่านทราบอยู่แล้ว

อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ขอเรียนว่า อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารเข้าสำรวจจัดตั้งในปีงบประมาณ 2535 จัดมีการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ และกำหนดเขตตามพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าฝั่งซ้ายลำโดมใหญ่ ในท้องที่ตำบลโขง อำเภอน้ำยืน ตำบลโคกสะอาด กิ่งอำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี และป่าเขาพระวิหารในท้องที่ตำบลเสาธงชัย ตำบลภูผาหมอก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2541 และ ส.ป.ก. เข้าสำรวจเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2541 ซึ่งท่านได้เข้าไปดำเนินการก่อสร้างอาคารที่พักและทำการเกษตรกรรม การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติในการเป็นเขตพื้นที่ทับซ้อนระหว่างเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารกับเขต ส.ป.ก. อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารจึงขอแจ้งให้ท่านทราบดังกล่าวข้างต้น และขอให้ท่านระงับการดำเนินการใดๆ ก่อนจนกว่าจะหาข้อยุติ หรือผลประการใด อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารจะดำเนินการประสาน ส.ป.ก. จังหวัดศรีสะเกษและสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 (อุบลราชธานี) เข้าตรวจสอบและแก้ไขจนกว่าจะหาข้อยุติได้ จึงแจ้งให้ท่านทราบ(ชื่อผู้ขอใช้พื้นที่) ซึ่งเป็นผู้ขอใช้พื้นที่ดังกล่าว”

เมื่อได้รับหนังสือแจ้งจากทางอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ชาวบ้านจึงไปพบกับ ส.ป.ก. อีกครั้งเพื่อสอบถามความแน่ใจ ผลจากการเข้าปรึกษาทำให้เห็นว่าสามารถดำเนินการใดได้ตามที่ ส.ป.ก.อนุญาตให้กระทำ ทำให้ทราบว่าในส่วนพื้นที่ทับซ้อนก็สามารถกระทำได้ เนื่องจาก ส.ป.ก.ออกให้ก่อนหน้าที่จะมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ถือว่าผู้มีเอกสารเป็นเอกสารที่ได้รับเอกสารยืนยันจากแผนที่จาก ส.ป.ก. แต่เมื่อนำเอกสารมาเปรียบเทียบกับเอกสารที่ได้รับจากเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งเขต ส.ป.ก. ที่มีอยู่นั้นตรงกับเอกสารของเขตอนุรักษ์ เอกสารของเขตอนุรักษ์มีเส้นเขตพื้นที่เขตอนุรักษ์ขีดทับเขตที่ ส.ป.ก.ประกาศอย่างชัดเจน ทำให้เกิดความรู้สึกสับสนต่อการกระทำของเจ้าหน้าที่เขตอุทยานเขาพระวิหาร และไม่พอใจเจ้าหน้าที่เขตอุทยานแห่งชาติไม่เข้าร่วมเวทีประชาคมหมู่บ้านเพื่อการพูดคุยปัญหาที่เกิดขึ้นจะไม่ยอมให้ที่ดินของตนต้องสูญเสีย สำหรับบ้านที่สร้างก็ต้องระงับการก่อสร้างชั่วคราว ให้ทราบชัดเจนว่าผลตัดสินจะออกมาอย่างไรจึงจะตัดสินใจว่าจะสร้างให้เสร็จหรือไม่

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการทับซ้อนก็เป็นญาติกัน ได้แก่หวังและรออย่างเดียวกัน ไม่รู้ช่องทางว่าสามารถใช้ช่องทางใดที่จะนำไปสู่การเร่งกระตุ้นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ตนและญาติได้รับความเดือนร้อนหลายอย่าง โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยที่ไม่สามารถปลูกสร้างได้ถาวรสภาพความเป็นอยู่ก็ยังคงดำเนินปกติ สามารถประกอบอาชีพการเกษตรได้ปกติ มีการปลูกผลไม้ ปลูกผัก ปลูกข้าว ตามฤดูกาลในพื้นที่ซึ่งไม่รู้ว่าจะได้เป็นของตนเองวันใด เอกสารที่มีก็พยายามเก็บรักษาไว้ไม่ให้หายเพราะมีเพียงหลักฐานเดียวที่เห็นว่าสำคัญที่สุดในการต่อรองเจรจากับอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารได้

ภาพที่ 6 แผนที่การทับซ้อนที่ดินระหว่างส.ป.ก.และอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร

จากปัญหาที่ดินทับซ้อน ชาวบ้านรู้สึกว่าการกระทำของเจ้าหน้าที่เขตอุทยานเขาพระวิหาร และไม่พอใจเจ้าหน้าที่เขตอุทยานแห่งชาติไม่เข้าร่วมเวทีประชาคมหมู่บ้านเพื่อการพูดคุยปัญหาที่เกิดขึ้นดังข้างต้น และชาวบ้านจะไม่ยอมให้ที่ดินของตนต้องสูญเสีย อีกทั้งชาวบ้านที่สร้างบ้านต้องได้รับผลกระทบจากการแจ้งให้ระงับการก่อสร้างชั่วคราวก่อนทราบชัดเจนว่าผลตัดสินจะออกมาอย่างไร

นอกจากนี้ชาวบ้านยังอยากให้มีการนำปัญหาขึ้นพูดคุยเพื่อหาทางออกโดยเร็ว เนื่องจากชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการคาราคาซังของปัญหา ชาวบ้านพร้อมที่จะแสดงเอกสารตัวจริงที่ได้รับจาก ส.ป.ก. และอยากให้มีการพูดคุยตกลงกันอย่างมีส่วนร่วมระหว่างเขตอุทยานแห่งชาติ กับชาวบ้าน และมีคนกลางจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับพื้นที่ถึงระดับสูง รวมถึงมีสถาบันการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุยด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพูดคุยสอบถามข้อเท็จจริงจากเจ้าหน้าที่เขตอุทยานแห่งชาติ¹²⁸ ทำให้ทราบว่าเดิมปัญหากรณีนี้มีมานานแล้วตั้งแต่การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ และมีปัญหาตลอดสุดแนวชายแดน การแก้ไขปัญหาที่ดำเนินไปตามขั้นตอน ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบบางคนก็ใจร้อนไม่ฟังเหตุผล การที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำหนังสือแจ้งถึงชาวบ้านเป็นเพียงการให้ชักการก่อสร้างเท่านั้น ไม่ได้หวังจะเอาผิดชาวบ้านในโทษหนักแต่อย่างใด ด้วยเหตุเป็นหน่วยงานในพื้นที่การแจ้งให้ระงับการก่อสร้างก่อนยอมเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำ หลังจากผลการตรวจสอบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องออกมาพื้นที่นั้นเป็นของชาวบ้านเขตอุทยานแห่งชาติก็มิได้จะไปเอาพื้นที่ของชาวบ้านมาเป็นของเขตนุรักษ์ ระหว่างนี้การระงับการก่อสร้างไว้ก่อนจึงเป็นทางออกที่เป็นกลางที่สุด

ภาพที่ 7 สภาพบ้านที่ยังสร้างไม่เสร็จท่ามกลางการทับซ้อนที่ดินชาวบ้านกับรัฐ

กรณีที่สาม บ้านเฝ้าไร่

ปัญหาการถูกยึดแย่งที่ดินจากกรณีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารอีกกรณีหนึ่ง คือ กรณีบ้านเฝ้าไร่ กรณีปัญหานี้มีความซับซ้อนอย่างมาก และชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนอย่างต่อเนื่องยาวนาน ทั้งนี้ แต่เดิม บริเวณซึ่งเคยเป็นอุทยานแห่งชาติ แม้จะอยู่บนภูเขาและต้องใช้เวลาเดินทางหลายกิโลเมตร แต่ชาวบ้านก็เดินเท้าเข้าไปทำกินมานานแล้ว

ผู้วิจัยได้มีโอกาสสนทนากับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาไม่สามารถเข้าไปทำกินยังที่ดินบ้านเฝ้าไร่ เนื่องจากถูกทางราชการห้ามไม่ให้เข้าไปทำประโยชน์ พวกเขาได้เล่าประวัติการถือครองที่ดินย้อนหลังว่า ประมาณปี พ.ศ. 2515 มีการแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร พืชที่นิยมปลูกในขณะนั้น ได้แก่ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ปอแก้ว ฝ้าย เป็นต้น ส่วนใหญ่พืชที่ปลูกเป็นพืช

¹²⁸ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร (สนทนาไม่เป็นทางการ วันที่ 8 มิถุนายน 2557)

¹²⁹ กลุ่มชาวบ้านเฝ้าไร่ (สนทนาอย่างไม่เป็นทางการ วันที่ 7 มิถุนายน 2557)

ลัมลูก เกษตรกรที่เข้าปลูกพืชส่วนใหญ่อาศัยอยู่หมู่บ้านภูมิซรอล ตอนเช้าจะไปทำไร่ตอนเย็นกลับบ้าน และมีประชาชนบางส่วนนอนค้างแรมอยู่ที่ไร่ด้วย ในช่วงแรกจะมีชาวบ้านไปทำไร่ในบริเวณนั้น ประมาณ 7-10 หลังคาเรือน และเรียกบริเวณนี้ว่า พลาญสวาย (มะม่วง)

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2518 ได้มีเหตุการณ์ไม่สงบตามแนวชายแดน กลุ่มเขมร 2 ฝ่ายสู้รบกัน และมีคอมมิวนิสต์เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่ ทำให้ประชาชนที่เข้าทำกินในพื้นที่เกิดความเกรงกลัวต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงพากันเลิกเข้าไปทำกินในพื้นที่นั้น ต่อมา ประมาณปี พ.ศ. 2529 – 2530 ได้มี กลุ่มเกษตรกรบริเวณพลาญสวาย – พลาญเขียด ได้จับกลุ่มกันสร้างบ้านอยู่รวมกัน 46 ครัวเรือน เหตุการณ์ต่างๆ ก็คลี่คลายไปในทางที่ดี เพราะว่ามีฐานปฏิบัติการของกองร้อยทหารพาน 3201 โดย หน่วยเฉพาะกิจทหารพานที่ 23 อำเภอกันทรลักษ์ ส่งมาปฏิบัติหน้าที่หลายกองร้อย กลุ่มทหารพาน ตั้งห่างจากพลาญสวาย พลาญเขียดประมาณ 2 กิโลเมตร ผู้นำทหารได้ลงมาพื้นที่เยี่ยมประชาชนที่ อาศัยอยู่บริเวณนั้น ร.อ.ณรงค์ ประกอบสุข ได้ตั้งชื่อกลุ่มเกษตรกรกลุ่มนี้ว่ากลุ่มบ้านเฝ้าไร่ จึงเป็นชื่อ เรียกมาถึงปัจจุบัน

ในช่วงปี พ.ศ. 2535 ทหารฝ่ายกัมพูชาหรือเขมรสองฝ่ายได้สู้รบกันอย่างหนักด้วยกระสุนปืน ใหญ่ ทางฝ่ายความมั่นคงของกองกำลังสุรนารีร่วมกับหน่วยเฉพาะกิจกรมทหารพานที่ 23 อำเภอกันทรลักษ์ เกรงว่าราษฎรกลุ่มนี้จะเกิดอันตรายจากผลกระทบการสู้รบของกลุ่มทหารเขมร 2 ฝ่าย จึง ใหราษฎรกลุ่มเกษตรกรบ้านเฝ้าไร่ ออกจากพื้นที่บริเวณนี้ก่อน ส่วนราษฎรกลุ่มดังกล่าวที่ย้ายมาอยู่ บ้านภูมิซรอล ในปี พ.ศ. 2537-2538 ทางส่วนราชการมีการสำรวจข้อมูลเพื่อต้องการกันให้เป็นเขต อุทยาน เจ้าหน้าที่ว่าที่ตรงบริเวณบ้านเฝ้าไร่จะกันให้กับประชาชนเหมือนเดิม ช่วงเวลานี้ กลุ่ม เกษตรกรบ้านเฝ้าไร่พยายามกลับขึ้นไปพื้นที่ทำกินเดิมของตนเอง แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ให้ประชาชน กลับขึ้นไปทำกิน กันพื้นที่ไว้นานถึง 2 ปี ทำให้บริเวณที่เคยเป็นที่ทำกินของชาวบ้านเริ่มมีต้นไม้สูงรก ร้างขึ้น ประมาณปี พ.ศ.2539 มีเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย เช่น ป่าไม้ ทหารและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เข้ามาสำรวจ กลุ่มเกษตรกรบ้านเฝ้าไร่จะขึ้นไปทำกินที่ดินแดนของตัวเองที่ทำกินมาก่อน แต่ก็ถูก เจ้าหน้าที่ซึ่งจะจับกุม และแจ้งว่าที่ทำกินแล้วนี้ทำกินไม่ได้เพราะเป็นการหวงห้าม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 มีการแจ้งชาวบ้านว่า พื้นที่บ้านเฝ้าไร่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขา พระวิหาร แต่ชาวบ้านไม่ได้รับความชัดเจนว่าจะเข้าไปทำกินในที่ดินทำกินเดิมของตนได้หรือไม่ ชาวบ้านจึงเกิดความไม่พอใจ ในปี พ.ศ. 2541 เมื่อมีการประกาศอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร ทาง เจ้าหน้าที่เอากฎหมายของอุทยานมาว่าการควบคุม กฎระเบียบถ้าฝ่าฝืนถูกจับ บางคนก็ถูกจับ ดำเนินคดี ก็มีการร้องเรียนมาโดยตลอด เกิดมีปัญหต่อประชาชนกับคนไม่มีที่ทำกิน

ในปี พ.ศ. 2544 ทางป่าไม้เขตสำนักที่ 9 อุบลราชธานี ได้มีการรังวัดที่ดินของตัวเองที่มีการ ครอบครองอยู่เมื่อก่อน ให้มีการรังวัดจะมีการคืนที่ดินให้ ทางเจ้าหน้าที่บอกว่าถ้าใครมีร่องรอยการทำ ก่อนประกาศ อุทยานจะคืนให้ จากวันนั้นถึงปัจจุบันไม่มีอะไรเกิดขึ้น การที่กลุ่มบ้านเฝ้าไร่ พลาญ สวาย – พลาญเขียด มีร่องรอยการปลูกบ้านและสวนมะม่วงพร้อมอื่นๆ อีกมากมาย ทางกลุ่มบ้านเฝ้า

ไรได้ต่อสู้มาโดยตลอด ชาวบ้านจึงได้ทำจดหมายร้องเรียนหน่วยงานราชการต่างๆให้เข้ามาแก้ไข ปัญหาให้กับพวกเขา ชาวบ้านได้อ้างว่า บริเวณใกล้เคียงกับที่ชาวบ้านทำกินบริเวณบ้านเฝ้าไร่ มีที่ดิน ของสส.จังหวัดศรีสะเกษคนหนึ่งมาครอบครองอยู่ มีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ ชาวบ้านจึงถามว่าทำไม ถึงทำได้ เจ้าหน้าที่ตอบว่าแปลงนี้ได้เช่าจากกรมป่าไม้แล้ว และห้ามไม่ให้ชาวบ้านขึ้นไปทำกินอีก พร้อมมีการขู่ว่าใครขึ้นมาแผ้วถางบริเวณนี้จะมีการจับกุม

ปมปัญหาของการอ้างสิทธิของชาวบ้านบ้านเฝ้าไร่ก็คือ จากภาวะสงครามที่ปะทุขึ้นตามแนว ชายแดน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทำกินได้อย่างต่อเนื่อง จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านสูญเสียสิทธิทำกิน ของตนเองไป เนื่องจากตามแนวทางแก้ไขปัญหตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ซึ่งผ่อนปรนให้ราษฎรสามารถทำกินในเขตป่าได้เฉพาะราษฎรที่เข้าอยู่อาศัยทำกินเป็นการต่อเนื่อง เท่านั้น จึงเห็นว่าชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่ได้เป็นกลุ่มคนที่จะได้รับการผ่อนปรน นอกจากนี้ทางป่าไม้ได้อ้าง ว่า ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเขาพระวิหาร กรมป่าไม้ได้จำแนกพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจมอบให้ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม นำไปปฏิรูปที่ดินตามนโยบายของรัฐบาล เนื้อที่ 259,637 ไร่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ส่วนที่เหลืออยู่ตามแนวชายแดนเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารผืนสุดท้ายของ จังหวัดศรีสะเกษ จึงประกาศกำหนดให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร และพื้นที่อยู่ใกล้กับ ปราสาทเขาพระวิหาร ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณอันสมควรอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษาและพัฒนาใน เชิงท่องเที่ยว จึงไม่สามารถผ่อนปรนให้เข้าทำประโยชน์ในเขตป่าอนุรักษ์ได้

อีกข้อเสนอหนึ่งของเครือข่ายชายแดนศรีสะเกษ คือ ให้ยกเลิกเขตอุทยานแห่งชาติเขา พระวิหาร โดยให้เหตุผลว่าไม่เหมาะสมที่จะมีเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ชายแดนตรงจุดนี้ เนื่องจาก จะเป็นสาเหตุให้เกิดการสูญเสียดินแดนได้ เพราะประชาชนไทยไม่สามารถเข้าไปทำกินในพื้นที่เขตป่า อนุรักษ์ได้ โดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยยกเอากฎหมายอุทยานแห่งชาติมาบังคับคนไทย ขณะที่ชาวบ้าน กัมพูชาไม่ได้เกรงกลัวต่อกฎหมายของไทยฉบับเดียวกันนี้เลย ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านกัมพูชา กลับ อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่สร้างสิ่งปลูกสร้างถาวรเป็นเชิงสัญลักษณ์ขึ้นมาตลอดแนวชายแดนอย่าง มากมาย โดยที่เจ้าหน้าที่อุทยานและเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงของไทยไม่สามารถควบคุมชาวกัมพูชา เหล่านั้นได้ แต่กลับหันมาบังคับใช้กฎหมายกับคนไทยอย่างเคร่งครัด

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมีความต้องการที่ดินซึ่งเป็นมรดกตกทอดมามากกว่าที่จะได้พื้นที่ทำ กินใหม่ จึงมีการรวมตัวเรียกร้องกันในนามของเครือข่ายชายแดนศรีสะเกษ – อุบลราชธานี ซึ่งเป็น เครือข่ายของชาวบ้านที่เดือดร้อนจากปัญหาการถูกละทิ้งที่ทำกินเดิมซึ่งซ้อนทับกับเขตอุทยานแห่งชาติ เขาพระวิหาร ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้อ้างสิทธิทำกินในฐานะประชาชนไทยและเห็นว่า นโยบายที่รัฐไทยให้ ใช้ป่าเป็นพื้นที่กันชนนั้นเสียเปรียบนโยบายประเทศกัมพูชาที่ใช้คนเข้ามายึดครองพื้นที่ตามเส้นเขต แดน พวกเขาจึงคิดที่จะก่อตั้งหมู่บ้านสยามพิทักษ์แผ่นดินไทย โดยเห็นว่า ประเทศไทยปล่อยให้เกิด การรุกรานอธิปไตย จึงเห็นว่า ประชาชนควรจะเข้ามามีบทบาทในการปกป้องอธิปไตยของฝ่ายความ มั่นคง จึงเสนอขอเข้าไปจัดตั้งหมู่บ้านตามแนวชายแดน โดยมีชาวบ้านที่เดือดร้อนที่ที่ดินทำกินจาก 8

ตำบลที่อยู่ในพื้นที่เขต อ.น้ำยืน อ.นาจะหลวย จ.อุบลราชธานีบางส่วน และที่มาจากเขต อ.กันทรลักษ์ อ.ขุนหาญ และ อ.ภูสิงห์ จ.ศรีสะเกษ ให้เข้าไปตั้งหมู่บ้านสยามพิทักษ์แผ่นดินไทย โดยจะก่อตั้งกระจายกันไปตามแนวตะเข็บชายแดนไทย-กัมพูชาจากอุทยานแห่งชาติภูจองนายอย จ.อุบลไปจนถึง อ.ภูสิงห์ทั้งหมด 13 จุด จุดละ 200 คนโดยเป็นคนในพื้นที่ที่ได้รับความเดือดร้อนจริง ๆ และจะพูดแต่เรื่องที่ปากินอย่างเดียว ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองฝ่ายใดทั้งสิ้น¹³⁰

แม้แนวคิดการตั้งหมู่บ้านสยามพิทักษ์แผ่นดินไทยจะยังไม่ได้มีการปฏิบัติจริง แต่ก็ช่วยให้เห็นความยกย่องของวาทกรรมชาติเสรีนิยมใหม่ ซึ่งชาวบ้านก็ได้อ้างสิทธิเหนือที่ดินชายแดนและเห็นว่า การเข้าไปครอบครองที่ดินบริเวณนั้นเป็นการ “ปกป้องอธิปไตยของชาติ” ชาตินิยมจึงไม่ได้ถูกผูกขาดจากกลุ่มคนที่มาเรียกร้องทวงสิทธิเหนือปราสาทพระวิหาร แต่ชาตินิยมถูกนำมาอ้างโดยชาวบ้านที่ไม่มีสิทธิมีเสียง ในเวลาเดียวกัน ความเป็นชาติของชาวบ้านก็เป็นการโจมตีรัฐไทยที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคนในชาติและไม่สามารถที่จะปกป้องอธิปไตยตามแนวชายแดนไว้ได้

ทุกวันนี้ การแก้ไขปัญหากรณีบ้านเฝ้าไร่ยังคงไม่คืบหน้า บางรายต้องปลุกมันสำปะหลังในที่ดินไม่กี่ไร่ บางรายต้องไปเป็นคนขายพวงมาลัยที่ทางขึ้นปราสาทพระวิหาร บางรายไม่มีที่ดินต้องไปขอที่ดินญาติพี่น้องทำกิน ทุกวันนี้ ชาวบ้านอยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอนุญาตให้เข้าทำกินในที่ดินแปลงเดิม และไม่หวังที่จะเข้าบุกที่ดินเพิ่มแต่อย่างใด ด้วยหลักฐาน ภบท.5 ที่ประชาชนมีถือไว้ในมือ และเสียภาษีกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นประจำทุกปี หรือบางปีที่ไม่ได้เสียภาษีก็มีการไล่เสียภาษีย้อนหลังตลอดจนครบ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ.2557 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้งดเว้นไม่ให้ประชาชนเสียภาษีดอกหญ้าอีก เนื่องจากเกรงปัญหาที่เกิดความไม่ชัดเจนและขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐในพื้นที่ การเสียภาษีของประชาชนจะกลายเป็นหลักฐานในการแอบอ้างสิทธิในที่ดิน และทำให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข เนื่องจากในบางแปลงมีการอ้างสิทธิซ้อนกันระหว่างชาวบ้านที่ถือสิทธิมาแต่เดิมแล้วหนีจากที่ดินไป หลังจากนั้นมีคนเข้ามาทำกินในที่ดินบ้านเฝ้าไร่ใหม่ซึ่งไม่ใช่เจ้าของเดิม ซึ่งทำให้กระบวนการพิสูจน์สิทธิในที่ดินเต็มไปด้วยความยุ่งยากและยืดเยื้อมาจนถึงทุกวันนี้

กรณีนี้ชี้ให้เห็นว่า การแก้ปัญหาสำคัญและการเบียดขับชาวบ้าน

นอกจากการยื้อแย่งที่ดินภายใต้วาทกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว เรายังพบว่าการยื้อแย่งและการแย่งชิงที่ดินโดยวาทกรรมการพัฒนา ซึ่งเข้ามาเบียดขับชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ในภาวะจำยอม ซึ่งในกรณีพื้นที่ชายแดนด้านตำบลภูสิงห์ได้ชี้ให้เห็นว่า รัฐได้อ้างการพัฒนาในพื้นที่ในการยื้อแย่งที่ดินจากชาวบ้านไป อย่างไรก็ตาม วาทกรรมการพัฒนาในพื้นที่ชายแดนถูกกำกับควบคุมด้วยวาทกรรมความมั่นคงของชาติ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถที่จะพูดความจริงที่เกิดขึ้นออกมาได้มากนัก

¹³⁰ <http://www.naewna.com/local/45971> (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2557)

ผู้นำหมู่บ้านคนหนึ่ง¹³¹ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ตอนที่อพยพมาบ้านแซร์ไพร พ่อแบ่งที่ดินให้ส่วนหนึ่ง บริเวณนี้เป็นป่าดงดิบที่ชุกชุมด้วยสัตว์ป่า แต่ต่อมาในปีพ.ศ. 2537 ที่ดินบริเวณที่พ่อแม่ยกให้บางส่วนกลายเป็นพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำห้วยสำราญ อ่างเก็บน้ำแห่งนี้ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมที่ดินของชาวบ้านเป็นบริเวณกว้าง บางคนขายที่ดินเดิมของตนเพื่อย้ายมาอาศัยในพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วม ได้รับผลกระทบจนกลายเป็นคนหมดตัวไม่เหลือที่ดินทำกิน สมัยนั้น การเข้ามาสร้างอ่างเก็บน้ำของหน่วยงานรัฐไม่มีการประชาพิจารณ์ เป็นนโยบายที่มาจากเบื้องบนไม่สนใจชาวบ้าน การที่หน่วยงานราชการสร้างอ่างเก็บน้ำตรงนั้นเนื่องจากเห็นว่าบริเวณที่น้ำท่วมนั้นเป็นเขตป่าซึ่งเป็นของรัฐอยู่แล้ว แม้จะมีชาวบ้านอยู่ในพื้นที่ ก็ไม่ถือว่าชาวบ้านมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเหล่านั้น โดยชาวบ้านบางส่วนมีเอกสารสิทธิ์ถ.บ.5 อย่างไรก็ตาม รัฐก็ได้จ่ายค่าชดเชยให้ชาวบ้านไร่ละ 5,000 บาท โดยให้ชาวบ้านไปลงชื่อรับเงิน แต่เวลาจ่ายเงินให้ชาวบ้านจริงๆ ก็จ่ายเพียงไร่ละ 300 บาท โดยบอกว่า “ให้เอาๆไปเหอะ ถ้าไม่เอา 300 บาทก็ไม่ได้อะไรเลย” นอกจากนี้ ข้าราชการท้องถิ่นมากว้านซื้อที่ดินไว้ในราคาถูกจากชาวบ้านก่อนที่จะมีการจ่ายค่าชดเชย และสวมสิทธิ์รับค่าชดเชยในภายหลัง ทำให้ชาวบ้านมองเห็นว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่เป็นธรรมจึงได้เข้าร่วมชุมนุมกับสมัชชาคนจน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะพบว่า อำนาจรัฐได้เข้ามาแย่งและแย่งชิงที่ดินของชาวบ้านไป ซึ่งรัฐได้อ้างวาทกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวาทกรรมการพัฒนาในการควบคุมพื้นที่และเบียดขับชาวบ้านให้ออกจากที่ดินทำกินของตน กระนั้นก็ตาม การแย่งชิงที่ดินโดยรัฐนั้นกลับพบว่าเกิดข้อขัดแย้งระหว่างหน่วยงานราชการด้วยกันเอง กล่าวคือ ในพื้นที่ประกาศเขตป่าชาวบ้านกลับมีเอกสารสิทธิ์แสดงความเป็นเจ้าของ ทำให้มีการโต้แย้งสิทธิในการครอบครอง จนมีมติคณะรัฐมนตรีให้ยกเว้นให้ราษฎรที่ทำกินอยู่ก่อนสามารถทำกินต่อไปได้ กระนั้นก็ตาม ในบางพื้นที่ไม่สามารถพิสูจน์สิทธิให้ชาวบ้านได้ รัฐได้ห้ามให้ประชาชนเข้าไปสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เพราะถือว่าพื้นที่เหล่านั้นยังไม่ชัดเจนว่าเป็นของใคร

นอกจากนี้ จากเงื่อนไขที่อนุญาตให้ประชาชนสามารถเข้าไปทำกินในที่ดินในเขตป่าได้นั้นก็ระบุว่าต้องมีการทำกินอย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องจากชาวบ้านบริเวณชายแดนต้องเผชิญหน้ากับภัยสงคราม ทำให้ไม่สามารถทำกินอย่างต่อเนื่องได้ รัฐจึงนำมาเป็นข้ออ้างในการเบียดขับชาวบ้านออกจากพื้นที่ แต่ชาวบ้านเองเห็นว่าเงื่อนไขการทำกินอย่างต่อเนื่องควรที่จะยกเว้นให้กับพื้นที่ชายแดนเนื่องจากชาวบ้านไม่ได้ต้องการละทิ้งที่ดินแต่อย่างใด แต่ไม่อาจไปทำกินได้เนื่องจากเกรงว่าการไปทำกินในพื้นที่สงครามอาจจะไม่ปลอดภัยได้ ชาวบ้านในพื้นที่จึงรวมตัวกันที่จะต่อรองกับรัฐ เนื่องจากเห็นว่ากฎระเบียบที่รัฐนำมาใช้กับตนนั้นไม่เป็นธรรม

¹³¹ ผู้นำชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอ่างเก็บน้ำห้วยสำราญ (สัมภาษณ์วันที่ 8 พฤษภาคม 2557)

อีกกรณีหนึ่ง รัฐได้อำนาจวาทกรรมการพัฒนาในการแย่งชิงที่ดินไปจากชาวบ้าน ซึ่งพบว่าชาวบ้านไม่มีสิทธิมีเสียงที่จะโต้แย้งใดๆ และตกเป็นเบี้ยล่าง บางคนไม่ได้รับค่าชดเชย บางคนต้องสิ้นเนื้อประดาตัว เงื่อนไขหนึ่งที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะภายใต้วาทกรรมการควบคุมพื้นที่และการสร้างความมั่นคงชายแดน ชาวบ้านถูกทำให้ไม่มีสิทธิมีเสียงและถูกเบียดขับกลายเป็นคนชายขอบในที่สุด

4.6 กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยทุน: การเบียดขับและการสูญเสียที่ดิน

แม้เราจะพบว่า ทั้งตำบลไพรพัฒนาและตำบลเสาธงชัย ไม่ปรากฏการครอบครองที่ดินเป็นผืนใหญ่โดยกลุ่มทุนให้เห็นเด่นชัดนัก แม้ว่านายทุนพยายามที่จะเข้าไปแย่งชิงพื้นที่บริเวณชายแดนอย่างมากเช่นกัน ทั้งนี้ เงื่อนไขของการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดนโดยกลุ่มทุนมาจากความคาดหวังว่าที่ดินชายแดนซึ่งมีราคาถูกจะสามารถสร้างผลประโยชน์ทบทวีคูณจากการลงทุนที่ไม่จำเป็นต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขของการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดนก็มีข้อจำกัด แม้จะมีราคาถูก แต่จะพบว่าระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินไม่ได้เอื้อต่อการถือครองที่ดินเพื่อเก็งกำไรเท่าใดนัก อีกทั้งในยุคเสรีนิยมใหม่ แม้จะพบว่ามีความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดการสร้างเมืองชายแดนซึ่งน่าจะพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ให้มีการเติบโตตามไปด้วย แต่กลับพบว่า ความเปลี่ยนแปลงที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษยังไม่เปลี่ยนสภาพกลายเป็นเมืองชายแดนซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนได้ ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชายแดนศรีสะเกษไม่พัฒนาเป็นเมืองชายแดนเช่นเดียวกับที่อื่นๆ เป็นเพราะการพัฒนาพื้นที่ชายแดนมีลักษณะข้ามท้องถิ่น นั่นคือ ท้องถิ่นไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาชายแดนอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีข้อจำกัดมากมายเพียงใดก็ไม่อาจสกัดกั้นการเข้ามาซื้อที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษได้ ทั้งนี้เพราะตรรกะของการลงทุนที่ว่า “ยิ่งเสี่ยงยิ่งได้มาก” (High Risk-High Return) ทำให้ที่ดินชายแดนกลายเป็นเป้าหมายในการลงทุนเพื่อแสวงหากำไร ไม่ว่าจะเป็นการเก็งกำไรในที่ดินตลอดจนการลงทุนในที่ดิน เช่น ปลูกยางพาราหรือลงทุนทำร้านอาหาร รีสอร์ท ต่างๆ นอกจากนี้ ผู้ที่เกี่ยวข้องในการเข้ามาซื้อที่ดินชายแดน ซึ่งในระยะหลังจะเป็น “คนนอก” หรือ “คนรวย” แต่จะพบว่า ไม่ใช่ใครก็ได้ที่จะสามารถเข้ามาซื้อที่ดินบริเวณชายแดนศรีสะเกษได้ แต่จะพบว่าผู้ที่เข้ามาซื้อที่ดินนั้นจะเป็นกลุ่มคนที่เป็นเครือข่ายกัน หรือไม่ก็มีความรู้จักในหมู่บ้านชายแดนเป็นนายหน้าให้เข้ามาซื้อที่ดิน จากการประชุมกลุ่มย่อยของทั้งสองตำบล พบว่า กลุ่มคนที่เข้ามาซื้อที่ดินชายแดนจะเป็นกลุ่มนายทุนซึ่งทำธุรกิจอยู่ในเมืองศรีสะเกษ กันทรลักษ์ ตลอดจนอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง กลุ่มข้าราชการท้องถิ่น เช่น ข้าราชการครู ตำรวจ หมอ และกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นสมาชิก อบต. คนหนึ่งของตำบลเสาธงชัยเล่าว่า พ่อค้าในอำเภอกันทรลักษ์คนหนึ่งเป็นคนที่มีที่ดินบริเวณชายแดนศรีสะเกษหลายร้อยไร่ เพราะรับจ้างจองที่ดินจากชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านไม่มีเงินไป

ชำระคืน เขาก็จะยึดที่ดินมาไว้ในครอบครองเป็นจำนวนมาก แต่ที่ดินเหล่านั้นจะอยู่กระจัดกระจายกันไปเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย ไม่ได้รวมเป็นผืนเดียวกัน¹³²

จากการประมวลราคาที่ดินบริเวณชายแดน พบว่ามีการประมาณการความเปลี่ยนแปลงราคาที่ดินในพื้นที่ ดังตารางต่อไปนี้ คือ

ตารางที่ 6 ความเปลี่ยนแปลงราคาที่ดินบริเวณพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา

ระยะเวลา	ราคาที่ดิน (ต่อ 1 ไร่)
2500 – 2519	250 – 500 บาท
2520 – 2529	500 – 1,000 บาท
2530 – 2543	5,000 บาท
2544 – 2553	10,000 – 30,000 บาท
2554 – 2557	100,000 – 500,000 บาท

ตารางที่ 7 ความเปลี่ยนแปลงราคาที่ดินบริเวณพื้นที่ตำบลเสาธงชัย

ระยะเวลา	ราคาที่ดิน
2515-2516	250 บาทต่อไร่
2520-2540	1,000-3,000 บาท
2545 – 2546	7,000 – 10,000 บาท
2546 – 2550	20,000 – 30,000 บาท
2557	80,000 บาท

ปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงราคาอย่างก้าวกระโดดคือ ช่วงเวลาที่มีความคาดหวังว่า จะมีการเปลี่ยนผ่านจากการเป็น “หมู่บ้านชายแดน” มาเป็น “เมืองชายแดน” ดังที่ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2545 ราคาที่ดินในตำบลไพรพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ทั้งนี้เพราะนโยบายการเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า ในเวลาเดียวกันนี้เอง การที่มีการเปิดให้เดินทางไปเที่ยวปราสาทพระวิหารในช่วงเวลาสั้นๆก็ทำให้ที่ดินในตำบลเสาธงชัยมีราคาเพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ทำให้ที่ดินมีราคาเพิ่มขึ้นอย่างมากมาจากความนิยมในการปลูกยางพารา เนื่องจากความคาดหวังของผู้เข้ามาซื้อที่ดินว่าจะสามารถแสวงหาที่ดินราคาถูกมาทำการปลูกยางพาราซึ่งในเวลานั้นสามารถขายได้ราคาดี ราคาที่ดินจึงกระโดดสูงขึ้นมากกว่า 1 เท่าตัว และยิ่งทวีเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ นอกไปจากนี้ ที่ดินบางแห่งมี

¹³² สทนากลุ่มย่อยที่องค์การบริหารส่วนตำบลเสาธงชัย (วันที่ 20 มกราคม 2558)

ราคาสูงขึ้นมาก เพราะเป็นทำเลดี ดังที่มีการเข้ามาซื้อที่ดินจากนายทุนภายนอกจำนวนประมาณ 15 ไร่ ติดถนนทางขึ้นเขาพระวิหารเพื่อทำตลาดนัด ทั้งนี้ที่ดินเหล่านั้นบางแห่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ บางแห่งมีเพียงใบจองหรือภท.5 บางแห่งเป็นส.ป.ก.4-01 ซึ่งตามกฎหมายไม่สามารถซื้อขายได้ แต่การซื้อขายที่ดินในพื้นที่ชายแดนศรีสะเกษก็มีการซื้อขายอย่างมาก อีกทั้งในปัจจุบัน แม้ราคาที่ดินจะสูงขึ้นอย่างมาก แต่เมื่อเทียบกับบริเวณอื่นๆ ราคาที่ดินแถบชายแดนจังหวัดศรีสะเกษก็ยังมีราคาถูกอยู่ดี

จากเงื่อนไขที่ดินชายแดนสามารถให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่ากับความเสี่ยงที่ต้องแบกรับ ทั้งความเสี่ยงจากการถูกควบคุมอย่างเข้มข้นจากอำนาจรัฐ ทั้งความเสี่ยงจากภัยสงคราม และความเสี่ยงจากความไม่มั่นคงในระบบกรรมสิทธิ์ ทำให้ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยยอมขายที่ดินของตนเอง บางรายอพยพไปอยู่ที่อื่น บางรายเปลี่ยนอาชีพใหม่ กระนั้นก็ตาม การขายที่ดินของชาวบ้านมีแนวโน้มที่จะลดลง เนื่องจากที่ทำกินเดิมมีอยู่อย่างจำกัด และชาวบ้านต้องการจะเก็บรักษาที่ดินไว้ให้ลูกหลาน โดยเฉพาะที่นา บริเวณนี้จะมีที่ราบลุ่มเหมาะแก่การปลูกข้าวไม่มากนัก ทำให้ผู้ที่มิสืบทอดครองที่ดินจะไม่ต้องการขายที่ดินออกไป ด้วยเหตุนี้ การเข้ามาซื้อขายหรือแย่งชิงที่ดินชายแดนศรีสะเกษโดยผู้ที่มีทุนทรัพย์จึงไม่สามารถกระทำได้ง่ายนัก

จากการจำแนกอัตลักษณ์ที่หลากหลายผ่านการถือครองที่ดินของคนในพื้นที่ชายแดน จะพบว่า การถือครองที่ดินมีความเหลื่อมล้ำกันอย่างมาก กล่าวคือ ชาวบ้านบางคนถือครองที่ดินจำนวนมาก บางคนมีที่ดินเป็น 100 ไร่ คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อน เป็นคนรุ่นบุกเบิก คนกลุ่มนี้สามารถที่จะจับจองที่ดินได้อย่างกว้างขวาง และบางคนก็เป็นผู้นำหมู่บ้าน ที่ดินที่ถืออยู่ก็มีการลงทุนปลูกปาล์มน้ำมัน และบางส่วนเก็บไว้ให้ลูกหลาน

ในขณะที่บางคนอพยพมาอยู่ทีหลัง ไม่มีโอกาสที่จะจับจองที่ดิน จึงมีที่ดินน้อย ดังกรณีตัวอย่างของนางชฎาพร อสีพงษ์ ชาวบ้านบ้านโคกชาติ เล่าว่า น้องสาวได้แต่งงานจึงได้ย้ายเข้ามาอาศัยกับสามีที่บ้านโคกชาติ หลังจากนั้นตนจึงตามน้องสาวมาที่นี่ มีที่ดินสำหรับยกบ้านเพียง 1 งาน โดยซื้อจากคนรู้จักกันในราคาเพียง 1 พันบาท ในช่วงเวลานั้นที่ดินยังไม่แพงมาก ปัจจุบันก็มีที่ดินไม่มากนักเนื่องจากมาอยู่ทีหลังและไม่ค่อยขยันบุกเบิกที่ดิน ปัจจุบันเป็นแม่บ้านดูแลที่พักให้กับนายจ้างที่เป็นครูอยู่ในอำเภอไพรบึง¹³³

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางคนได้ขายที่ดินของตนออกไป เมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไขการขายที่ดินของชาวบ้านนั้น พบว่ามีการขายที่ดินด้วยเงื่อนไขสองด้าน กล่าวคือ บางกรณีขายที่ดินด้วยเงื่อนไขที่ชาวบ้านต้องการเงินไว้ใช้จ่ายในครอบครัว แต่ในอีกด้านหนึ่ง ชาวบ้านขายที่ดินเพราะแรงจูงใจด้านราคา เพราะที่ดินมีราคาสูงขึ้นมากจึงขายที่ดินของตนไป

กรณีแรก เป็นกรณีที่ชาวบ้านเลือกที่จะขายที่ดินของตนเองไปและหันไปประกอบอาชีพอื่น กล่าวคือ กรณีการสูญเสียที่ดินของพ่อค้าขายของตลาดนัดคนหนึ่งในบ้านภูมิซรอล ตำบลเสาธงชัย เป็นตัวแทนของภาวะจำยอมที่ทำให้เขาไม่มีที่ดินหลงเหลืออยู่ในมือเลย กล่าวคือ เขามีที่ดินอยู่

¹³³ นางชฎาพร อสีพงษ์. (สัมภาษณ์วันที่ 8 พฤษภาคม 2557)

ประมาณ 10 ไร่ ซื้อมาในราคาไร่ละ 500 บาท เป็นที่ดินส.ป.ก. 4-01 อยู่ทางขึ้นภูเขา ในช่วงปี 2550 ด้วยภาระทางครอบครัวที่ต้องใช้จ่ายหลายอย่าง ทำให้เขาต้องจำใจขายที่ดินที่มีอยู่ทั้งหมด โดยมีครุในพื้นที่ซึ่งรู้จักกันมาซื้อที่ดินต่อโดยขายในราคา 50,000 บาท การขายที่ดินเป็นการขายแบบไว้นื้อเชื่อใจกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย เงินที่ได้จากการขายที่ดินนำมาใช้ส่งเสียให้ลูกสาวไปเรียนหนังสือที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งต้องใช้เงินทั้งสิ้นประมาณ 30,000 บาท หลังจากสูญเสียที่ดินทำกินทำให้ครอบครัวเหล่านี้ต้องหันมาเปลี่ยนอาชีพใหม่ โดยทำอาหารจำหน่ายในตลาดนัดชุมชน ซึ่งเป็นตลาดที่มีทุกวันช่วงเย็น รายได้เฉลี่ยต่อวันประมาณ 400 - 500 บาท เขาเห็นว่าเมื่อเทียบระหว่างการค้าขายอาหารกับการทำนาในที่ดินเดิมแล้ว การค้าขายอาหารถือเป็นงานที่สบายกว่า รายรับที่ได้ใกล้เคียงกันกับการทำนา แต่การลงแรงและลงทุนในการค้าขายนั้นน้อยกว่าการทำนา¹³⁴

อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านขายที่ดินคือ การเพิ่มสูงขึ้นของราคา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2546-2550 ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภาคการเกษตร ทำให้ชาวบ้านตัดสินใจขายที่ดินของตน ยางพาราได้ทำให้การซื้อขายและการใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ เกิดการเฟื่องฟูของการใช้ที่ดินบริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษอย่างเข้มข้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเกษตรนี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่หลายประการ คือ

ประการแรก ประชาชนในพื้นที่เปลี่ยนแปลงที่ดินตนเอง จากที่ดินซึ่งถูกปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าได้ถูกแปรเปลี่ยนมาเป็นสวนยางพารา ในช่วงปี พ.ศ.2546 นโยบายสนับสนุนการปลูกยางพาราในพื้นที่ช่วงรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ที่มีการสนับสนุนต้นกล้าพันธุ์ยางพารา งบประมาณสำหรับจ้างคนปลูกยางพารา และสนับสนุนเงินซื้อปุ๋ย ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่หลายคนตัดสินใจมาปลูกยางพารา แต่ก็มิชาวบ้านหลายราย เริ่มลังเลที่จะลงทุนพื้นที่และระยะเวลา หลายครอบครัวไม่เชื่อมั่นว่าจะได้ผลผลิตดีก็ตัดสินใจปลูกมันสำปะหลังดังเดิม ในช่วงระยะเวลานี้ ราคายางพาราอยู่ในระดับสูง ชาวบ้านที่ปลูกยางพาราในช่วงที่รัฐสนับสนุนเริ่มได้รับผลกำไรจากการกรีดยางพารา ราคายางพาราเคยสูงสุดอยู่ที่ 210 บาท ทำให้ความเป็นอยู่เริ่มดีขึ้น คนที่ไปทำงานรับจ้างต่างถิ่นเริ่มส่งเงินกลับมาลงทุนปลูกยางพารา และเดินทางกลับมาพื้นที่เดิม หลายครอบครัวคาดหวังว่าจะต้องได้รับผลตอบแทนจากการปลูกยางพาราที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้น คนที่มีสวนยางพารามากสร้างบ้านหลังใหญ่ขึ้น ซื้อมอเตอร์ไซด์ และมีเงินเก็บ แต่คนที่ยังไม่ได้รับผลผลิตจากยางพารา หรือเริ่มกรีดยางระยะเริ่มต้น ได้มีการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มาสร้างบ้าน ซื้อมอเตอร์ไซด์ และลงทุนเกี่ยวกับยางพารา แต่หลังจากนั้น ราคายางพาราก็ตกต่ำลงเรื่อยๆ ชาวบ้านเริ่มได้รับผลกระทบ ราคายางพาราเริ่มตกลงเหลือเพียงกิโลกรัมละ 25 - 30 บาท หลายครอบครัวในพื้นที่จึงมีบ้านและรถยนต์แต่เป็นหนี้ธนาคาร ทำให้เกิดหนี้สินครัวเรือนจำนวนมาก¹³⁵

¹³⁴ ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกิน บ้านภูมิซรอล. (สนทนาวอย่างไม่เป็นทางการ วันที่ 8 มิถุนายน 2557)

¹³⁵ นางวิเชียร อธิพงษ์ (สัมภาษณ์วันที่ 8 พฤษภาคม 2557)

ประการที่สอง ชาวบ้านได้ขายที่ดินของตนเองให้กับนายทุน ในกรณีตำบลไพรพัฒนา พบว่า ชาวบ้านได้ขายที่ดินของตนเองให้กับนายทุนด้วยเงื่อนไขทั้งมาจากการถูกบีบบังคับให้ขายที่ดินและมองเห็นว่าราคาที่ดินได้ขึ้นมาสูงแล้ว กรณีตัวอย่างของอ่างเก็บน้ำห้วยสำราญที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อกระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยรัฐ พบว่ามีกลุ่มนายทุนและข้าราชการท้องถิ่นเข้ามาในพื้นที่เพื่อกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านในราคาถูก ชาวบ้านที่คิดว่าจะปกป้องที่ดินทำกินของตนเองไว้ไม่ได้แล้ว ก็คิดว่าหากไม่ขาย น้ำก็ท่วมที่ดินอยู่ดี จึงตัดสินใจขายให้นายทุนเหล่านั้นไป จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ชี้ให้เห็นว่าการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดนในบางกรณีมีการฉกฉวยกำลักระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและนายทุนในการเบียดขับและเอารัดเอาเปรียบชาวบ้าน โดยอิงแอบกับวาทกรรมการพัฒนาที่มุ่งสร้างประโยชน์ให้กับท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ ในบางกรณี การยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยรัฐและทุนไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด

ประเด็นต่อมา ในยุคหมู่บ้านชายแดน รัฐมีอำนาจควบคุมพื้นที่อย่างมาก เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนและเจ้าหน้าที่รัฐบีบบังคับให้ชาวบ้านขายที่ดินให้ แต่เมื่อชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเข้าสู่ยุคเมืองชายแดน ซึ่งที่ดินมีจำกัดและชาวบ้านรับรู้ข้อมูลข่าวสารกว้างขวางขึ้น ทำให้ชาวบ้านไม่ได้ถูกหลอกอย่างง่าย ๆ อีกต่อไป ชาวบ้านขายที่ดินด้วยเพราะแรงจูงใจในราคาที่ดินซึ่งมีราคาสูงขึ้น

นับตั้งแต่กระแสการปลูกยางพาราซึ่งดึงดูดให้เกิดการแสวงหาและตามล่าที่ดินราคาถูก คนนอกพื้นที่เริ่มให้ความสนใจพื้นที่บริเวณชายแดนศรีสะเกษ นายทุน ข้าราชการ รวมถึงคนแถบจังหวัดภาคใต้ได้เข้ามาซื้อที่ดินในพื้นที่ ซึ่งการซื้อที่ดินในช่วงนี้เป็นการซื้อเพื่อเก็งกำไรและบางส่วนเข้ามาลงทุนทำการเกษตร กล่าวคือ คนในพื้นที่ขายที่ดินของตนเองเพียงไร่ละ 20,000 – 30,000 บาท คนที่ซื้อที่ดินได้ค่อยๆสะสมที่ดิน โดยซื้อที่ดินครั้งละ 3 - 5 ไร่ แล้วค่อยๆซื้อเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ บางคนซื้อที่ได้ถึง 60 - 70 ไร่เป็นผืนใหญ่ ที่ดินที่ขายกลายเป็นสวนยางพาราและสวนปาล์มของนายทุนต่างถิ่น ปัจจุบันที่ยกระดับราคาถึงไร่ละ 100,000 – 500,000 บาท แล้วแต่บริเวณพื้นที่ตั้งและขนาดยางพาราในที่ดิน ในยุคนี้เองที่ชาวบ้านได้สูญเสียที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยจากการเวนคืนที่ดินของรัฐ เพื่อสร้างถนนเชื่อมเส้นทางการค้าไปยังช่องสะง่า ประกอบกับนายทุนจากภายนอกให้ความสนใจเข้ามาทำธุรกิจซื้อขายที่ดิน รองรับการพัฒนาของเมืองใหม่ช่องสะง่า ทำให้เกิดกระแสการซื้อขายที่ดินในราคาที่สูงมาก เมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา จากราคา ไร่ละ 5,000 บาท มาเป็น 100,000 บาท ทำให้ชาวบ้านมีรายได้และเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมีการก่อสร้างบ้านเรือนที่ทันสมัย มั่นคงแข็งแรงขึ้นจากเดิมชุมชนชายแดนพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วผิดปกติ

ผู้นำคนหนึ่งในตำบลไพรพัฒนาคนหนึ่ง¹³⁶กล่าวว่า “ชาวบ้านที่ตัดสินใจขายที่ดินในช่วงราคายางพาราบูม เพราะว่าราคาที่ดินมีราคาสูงมาก ตอนนั้นใครขายที่ได้เงินเป็นแสนถือว่าเป็นเศรษฐีเลยทีเดียว จากนั้นคนที่ซื้อต่อจากชาวบ้านก็ไปเก็งกำไรขายต่อให้นายทุนจากข้างนอก นายทุนข้างนอกก็ไปขายขายต่อให้นายทุนที่มีเงินทุนมากกว่าอีกทอดหนึ่ง เปลี่ยนมือกันไปเรื่อย ๆ ทุกวันนี้ที่ดินที่อยู่ติด

¹³⁶ ผู้นำชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอ่างเก็บน้ำห้วยสำราญ, (สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2557)

ช่องสง่าจึงตกเป็นที่ของนายทุนที่มาถือครองที่ดิน สำหรับราคาซื้อขายที่ดินในยุคนี้เริ่มจากชาวบ้านขายให้ชาวบ้านด้วยกันไร่ละ 10,000 – 20,000 บาท เมื่อตกถึงมือนายทุนในพื้นที่ขึ้นเป็นไร่ละ 50,000 บาท นายทุนในพื้นที่ขายต่อนายทุนจากข้างนอกไร่ละ 100,000 บาท นายทุนจากข้างนอกขายต่อให้นายทุนที่มีกำลังซื้อชามากกว่าในราคาไร่ละ 400,000 -500,000 บาท ถ้าเป็นที่ทำเลสวยด้านหน้าติดถนนด้านหลังมีจุดชมวิวเห็นอ่างเก็บน้ำห้วยสำราญก็จะขายกันในราคาไร่ละเป็นล้านเลยทีเดียว ถามว่าชาวบ้านเห็นดังนั้นแล้วรู้สึกเสียดายไหม ตอบว่าเสียดาย แต่ก็ไม่รู้จะทำอะไร เพราะมันได้ปล่อยหลุดมือตัวเองไปแล้ว อย่างน้อยก็ดีกว่าในช่วงที่สร้างอ่างเก็บน้ำห้วยสำราญเพราะสมัยนั้นชาวบ้านสูญเสียที่ดินไปโดยแทบไม่ได้ค่าชดเชยอะไรเลย”

กล่าวโดยสรุป แม้เราจะพบว่า ที่ดินขายแดนจะเป็นพื้นที่ซึ่งมีที่ดินราคาถูก ย่อมเป็นที่หมายปองของผู้ที่มีทุนทรัพย์และต้องการที่ดินจำนวนมาก แต่กระนั้นก็ตาม การมีความเสี่ยงจากการที่เป็นพื้นที่เสี่ยงต่อปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ลุ่มๆดอนๆ การถูกควบคุมพื้นที่ไม่ให้เกิดการครอบครองอย่างมั่นคงมากนัก ทำให้ผู้ที่จะมาลงทุนซื้อที่ดินจะต้องแบกรับความเสี่ยงสูงกว่าพื้นที่อื่นๆ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความเสี่ยงสูง แต่ผลตอบแทนที่จะได้กลับมาในอนาคตก็สูงเช่นกัน ซึ่งผู้ที่เข้ามาซื้อที่ดินจะเป็นกลุ่มคนที่มีสายสัมพันธ์กับท้องถิ่น เช่น นักการเมืองท้องถิ่น ข้าราชการ นักธุรกิจท้องถิ่น ซึ่งมีความเข้าใจพลวัตความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ หรือในกรณีบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินก็ต้องอาศัยสายสัมพันธ์ภายใน เช่น นายหน้าในพื้นที่หรือนักการเมืองในท้องถิ่น เพื่อเชื่อมต่อในการซื้อที่ดินขายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

การผลักดันและกระตุ้นให้บุคคลภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินขายแดนจังหวัดศรีสะเกษมาจากเงื่อนไขคือ การเกิดเหตุการณ์ใหม่ๆ ที่ทำให้ความคาดหวังว่าจะเกิดการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดในพื้นที่ เช่น การเปิดจุดผ่านแดนและการสร้างเมืองใหม่ช่องสง่า ราคาขายพาราที่เพิ่มสูงขึ้น ทั้งหมดเหล่านี้ทำให้ราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก และในเวลาเดียวกันก็ดึงดูดให้มีผู้เข้ามาซื้อที่ดินมากขึ้นตามมาด้วย อย่างไรก็ตาม ภาพการณ์ยื้อแย่งที่ดินโดยทุนในพื้นที่ขายแดนไม่ได้เกิดขึ้นอย่างง่ายดายนัก เนื่องจากชาวบ้านเริ่มมีการปรับตัวที่ไม่ขายที่ดินเนื่องจากเห็นว่ามียาแพง การจะซื้อที่ดินใหม่ในราคาถูกไม่น่าจะเป็นไปได้อีกต่อไป ทำให้ชาวบ้านเริ่มที่จะหวงแหนที่ดินมากขึ้น ผนวกกับการควบคุมพื้นที่ให้มีกรรมสิทธิ์ส.ป.ก.4-01 ซึ่งไม่สามารถซื้อขายได้ ทำให้การเปลี่ยนมือที่ดินในพื้นที่ขายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

4.7 กระบวนการแย่งชิงที่ดินโดยชาวบ้าน: การเล็ดรอดอำนาจรัฐ

พื้นที่ขายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งมีการช่วงชิงที่ดินจากหลายฝ่าย ซึ่งจะพบว่า ชาวบ้านก็เป็นส่วนหนึ่งของการแย่งชิงที่ดิน กล่าวคือ แม้สภาพพื้นที่ขายแดนจะถูกกำกับควบคุมอย่างเข้มข้นจนเป็นเหตุให้ชาวบ้านไม่สามารถที่จะเข้าถึงที่ดินได้อย่างเป็นธรรม แต่จะพบว่าชาวบ้านไม่ได้จำยอมต่อ

สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ หากแต่ชาวบ้านแต่ละกลุ่มมีกระบวนการปรับตัวหลากหลายรูปแบบ การแย่งชิงที่ดินเป็นกระบวนการหนึ่งที่ชาวบ้านใช้ในการตอบโต้ แม้การกระทำเหล่านี้จะเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายก็ตาม

กรณีตัวอย่างหนึ่งของกระบวนการแย่งชิงที่ดินโดยชาวบ้าน มาจากเสียงสะท้อนของผู้หญิงที่เข้าร่วมเวทีประชุมกลุ่มย่อยของตำบลไพรพัฒนาจากหมู่บ้านแห่งหนึ่ง¹³⁷ หมู่บ้านแห่งนี้ถูกระบุว่าเป็นหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาอันดับ 1 หรือหมู่บ้านที่ล่าช้า หมู่บ้านแห่งนี้จึงมีหน่วยงานราชการต่างๆ เข้ามาสนับสนุนเป็นพิเศษ

ในช่วงปี พ.ศ. 2519-2522 หลังจากที่สงครามภายในประเทศกัมพูชาและกัมพูชาคอมมิวนิสต์เริ่มคลี่คลาย ประชาชนเริ่มอพยพกลับมาในพื้นที่ มีประชาชนอพยพมาจากพื้นที่อื่นเข้าเริ่มต้นบุกเบิกป่า มีการถือครองพื้นที่ป่าตามกำลังของครอบครัวที่สามารถแผ้วถางได้ บางครอบครัวสามารถบุกเบิกพื้นที่ได้มากถึง 160 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่คนที่เข้ามาอยู่รุ่นบุกเบิกพื้นที่จะมีพื้นที่จำนวนมากกันทุกครอบครัว แต่ในเวลาเดียวกัน มีกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ด้วยปัจจัยต่างๆ กันไป คือ ญาติพี่น้องชักชวนมาแต่งงานจึงย้ายมาทำกินอยู่ที่นี่ และไปทำงานต่างถิ่นแล้วกลับมาอาศัยอยู่ที่บ้าน ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีที่ดินทำกิน บางส่วนได้กลายมาเป็นแรงงานรับจ้าง

อย่างไรก็ตาม เมื่อโครงสร้างภาคการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป จากที่ชาวบ้านเคยปลูกปอ และมันสำปะหลัง ซึ่งรายได้จากผลผลิตไม่คุ้มค่ากับการลงทุนเท่าใดนัก จึงมีชาวบ้านหลายคนริเริ่มแนวคิดปลูกยางพารา ช่วงเริ่มต้น ในหมู่บ้านแห่งนี้ การปลูกยางพารามีประชาชนปลูกเพียงไม่กี่ครอบครัว แต่ต่อมาเมื่อราคายางพาราสูงขึ้นอย่างมาก กลายเป็นแรงจูงใจที่ชาวบ้านเห็นโอกาสที่จะสามารถแสวงหารายได้เพิ่ม จึงเริ่มที่จะแสวงหาที่ดินทำกินผืนใหม่ การรุกรานป่าเริ่มเกิดขึ้นอีกครั้ง ครอบครัวที่มีที่ดินติดกับเขตป่าอนุรักษ์เริ่มขยับเขตที่ดินของตนเองเพิ่มมากขึ้นปีละ 1-2 เมตร เรื่อยๆ ทุกปี ทำให้เกิดการขยายตามกันทุกครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่ครอบครัวที่ขยับเขตเข้าไปในเขตป่าอนุรักษ์เป็นครอบครัวที่ย้ายมาอยู่ภายหลัง ซึ่งมีที่ดินน้อยกว่าคนที่มาอยู่ก่อน รวมทั้งบางครอบครัวที่มีกำลังทรัพย์ก็สามารถซื้อที่ดินเพิ่มเติม ข้อที่น่าสังเกตคือ กลุ่มคนที่ไม่มีที่ดินทำกินก็จะไม่มีที่ดินทำกินเหมือนเดิม เพราะพวกเขาไม่สามารถบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ได้ เนื่องจากรัฐมีการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ไว้ ทำให้พวกเขาไม่สามารถแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ได้

อย่างไรก็ตาม กระบวนการแย่งชิงที่ดินของชาวบ้านบางครั้งก็ผนวกไปกับการเข้ามาแย่งชิงที่ดินจากรัฐ ด้วยการเข้ามาสนับสนุนชาวบ้านบางครอบครัวให้รุกรานเข้าไปในเขตอนุรักษ์ และลงทุนให้ต้นกล้ายางพารา หลังจากการเก็บผลผลิตจึงค่อยแบ่งรายได้กันคนละครึ่ง ซึ่งการลงทุนในลักษณะนี้ไม่สามารถทำได้ทุกคน มีแต่ครัวเรือนซึ่งมีความสัมพันธ์กับอิทธิพลท้องถิ่นเท่านั้นที่จะสามารถบุกเบิกถางป่า ซึ่งป่าที่ถูกบุกรุกจะเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้าน การที่คนเข้าไปบุกรุกก็เนื่องจากผู้บุกรุกเป็นสาย

¹³⁷ สนทนากลุ่มย่อยที่องค์การบริหารส่วนตำบลไพรพัฒนา. (วันที่ 21 พฤษภาคม 2557)

ตระกูลใหญ่ และเป็นพวกพ้องของผู้นำหมู่บ้าน การบุกรุกที่ดินป่าชุมชนจึงไม่มีใครคัดค้าน เนื่องจากรัฐได้มอบหมายให้ชุมชนจัดการดูแลด้วยตนเอง รัฐทำหน้าที่เพียงกำกับ ทำให้กลุ่มผู้มีอิทธิพลอาศัยช่องว่างตรงนี้ในการบุกรุกป่าชุมชน

กรณีนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านได้เข้าไปทำแย่งชิงที่ดินของรัฐ ซึ่งแม้ชาวบ้านจะได้ที่ดินมาคนละไม่มากนัก หากแต่เมื่อรวมๆกัน จะพบว่า ที่ดินผืนใหญ่ได้ถูกรุกล้ำเขตแดนเข้าไป นอกไปจากนี้ เมื่อกระบวนการแย่งชิงโดยชาวบ้านและโดยทุนผนวกเข้าด้วยกัน ชาวบ้านกลายเป็นหน้าด่านที่เข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าของรัฐ และมีกลุ่มผู้มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลัง อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตก็คือ การบุกรุกเข้าสู่พื้นที่ของรัฐ ได้อาศัย “ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ” เป็นเครื่องมือในการบุกรุกพื้นที่ป่า กล่าวคือ กลุ่มตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านจะใช้อำนาจท้องถิ่นเข้าไปบุกรุกผืนป่า ซึ่งชาวบ้านบอกว่า การบุกรุกผืนป่านั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับภาพยนตร์จีนเรื่อง “ขุนศึกตระกูลหยาง” นั่นคือ ตระกูลใหญ่ใช้อำนาจของตนในการบุกเบิกพื้นที่ป่า ในขณะที่ชาวบ้านซึ่งเป็นประชาชนธรรมดาไม่สามารถเข้าถึงที่ดินเหล่านั้นได้

อีกกรณีหนึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ปัญหาการแย่งชิงที่ดินป่าชุมชนของบ้านโคกชาติ ชาวบ้านบ้านโคกชาติซึ่งแต่ละครอบครัวจะมีที่ดินครอบครัวละ 30 – 40 ไร่ แต่บางครอบครัวที่มาอยู่ก่อนจะครอบครองที่ดินมากถึงครอบครัวละ 80 – 90 ไร่ ชาวบ้านมีการตกลงร่วมกันว่า จะให้ชาวบ้านทุกคนช่วยบริจาคที่ดินของตนเองให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งเมื่อรวมพื้นที่จากชาวบ้านทุกครอบครัวแล้วมีมากถึง 400 ไร่ มีการวางข้อตกลงร่วมกันว่าจะไม่มีการรุกรล้ำเข้าถือครองที่ดินป่าชุมชน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการประกาศเขตอนุรักษ์ทำให้ประชาชนในพื้นที่สูญเสียที่ดินของตนเองเนื่องจากการทับซ้อนกับเขตอนุรักษ์ ประชาชนหลายครอบครัวต้องย้ายออกจากพื้นที่เดิมที่อยู่ในเขตประกาศออกมาอยู่ในพื้นที่อื่น บางครอบครัวย้ายกลับภูมิลำเนาเดิมที่เคยอยู่ บางครอบครัวต้องหาทุนตั้งต้นเพื่อซื้อที่ดินใหม่ด้วยการเป็นแรงงานในพื้นที่ ซึ่งหลายครอบครัวที่เคยบริจาคที่ดินไปเป็นของป่าชุมชนเริ่มรู้สึกเสียดายที่ดินของตนเอง จึงตัดสินใจเข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อครอบครองที่ดิน ปัจจุบันพื้นที่ที่ถูกบุกรุกเหลือเพียงประมาณ 30 – 40 ไร่เท่านั้น ซึ่งผู้ใหญ่บ้านก็บอกว่า อยากให้ป่าชุมชนคงเหลืออยู่ แม้จะไม่สามารถให้ป่าชุมชนมีปริมาณเท่าเดิมได้ แต่ขอให้รักษาพื้นที่เหลืออยู่ก็เพียงพอแล้ว¹³⁸

4.8 การตอบโต้การยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

การตอบโต้สถานการณ์ความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินบริเวณชายแดนนั้น พบว่า ชาวบ้านได้มีกระบวนการตอบโต้ที่หลากหลาย กล่าวคือ มีการรวมกลุ่มกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

¹³⁸ สทนากลุ่มย่อยที่ตลาดบ้านโคกชาติ (วันที่ 20 พฤษภาคม 2557)

เพื่อผลักดันให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ดินให้กับชาวบ้าน บางส่วนทำผิดกฎหมายด้วยการเข้าไปแย่งชิงและยึดแย่งที่ดิน ฯลฯ นอกจากนี้ ชาวบ้านหลายกลุ่มยังมีวิธีการในการต่อรองกับรัฐและนายทุนในเรื่องที่ดินแตกต่างกัน ในที่นี้จะหยิบยกกรณีศึกษาที่หลากหลายมาชี้ให้เห็นกลยุทธ์ในการแสวงหาที่ดินทำกินเพิ่มเติมในรูปแบบต่างๆกัน

การแสวงหาที่ดินข้ามแดน

กรณีหนึ่งที่ การซื้อที่ดินข้ามแดน ในกรณีประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาวและกัมพูชา เราจะพบว่ามีการยึดแย่งที่ดินโดยทุนข้ามชาติที่เข้าไปสัมปทานพื้นที่ในบริเวณกว้าง โดยเฉพาะการปลูกยางพารา แต่ในกรณีชายแดนจังหวัดศรีสะเกษพบปรากฏการณ์หนึ่งที่ชาวบ้านได้ข้ามแดนไปซื้อที่ดินยังฝั่งกัมพูชา ซึ่งพบว่า ชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้เข้าไปแต่งงานกับผู้หญิงชาวกัมพูชา และไปทำมาหากินอยู่ที่นี่

บริเวณชายแดนเป็นพื้นที่ที่ประชาชนมีความสัมพันธ์กันแบบญาติพี่น้องมาตั้งแต่อดีต การไปมาหาสู่กันของประชาชนมีอย่างต่อเนื่อง อาทิ การใช้วัฒนธรรมประเพณีเป็นเครื่องมือเชื่อมความสัมพันธ์ การจัดแข่งขันกีฬาเชื่อมความสัมพันธ์ ทำให้ประชาชนทั้งสองประเทศบริเวณชายแดนมีความสนิทสนมกลมเกลียวกัน รวมถึงการข้ามเขตแดนเพื่อการแต่งงานกันของคนทั้งสองประเทศ สภาพความเป็นอยู่ของคนบริเวณชายแดนที่เป็นลักษณะไปมาหาสู่กันโดยไม่เป็นทางการทำให้เกิดการข้ามแดนของประชาชน

เมื่อที่ดินบริเวณชายแดนประเทศไทยเริ่มจำกัด ประกอบกับที่ดินบริเวณชายแดนในเขตประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น และการถูกควบคุมไม่ให้ขยายที่ทำกินใหม่ด้วยนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณชายแดน ทำให้ประชาชนไม่สามารถขยายที่ดินใหม่ของตนเองได้ ทำให้ประชาชนบางรายมองหาโอกาสใหม่ในการมีที่ดินทำกินโดยการข้ามไปแสวงหาที่ดินใหม่ในเขตกัมพูชา ซึ่งสามารถกระทำได้โดยการแต่งงานกับคนกัมพูชาและใช้ชีวิตอยู่ที่นั่น บางรายใช้ลักษณะเข้าไปซื้อที่ดินในประเทศกัมพูชาโดยใช้สิทธิการเป็นเจ้าของที่ดินโดยคู่แต่งงานที่เป็นคนกัมพูชา บางรายขอเช่าที่ดินปลูกข้าว ปลูกมันสำปะหลังในฝั่งประเทศกัมพูชา โดยนำเงินที่จำหน่ายผลผลิตกลับมาประเทศไทย

อย่างไรก็ดี การย้ายเข้าไปในพื้นที่ประเทศกัมพูชาของหลายคนก็ไม่ได้ประสบผลตามที่คาดหวังไว้ บางคนที่ตัดสินใจขายที่ดินที่มีอยู่ในประเทศไทย และนำทรัพย์สินทั้งหมดข้ามไปแต่งงานกับคนกัมพูชาต้องเลิกกับคนรักถึงขนาดที่ทำให้ชีวิตล้มเหลวไม่มีทรัพย์สินเหลือ แต่บางคนโชคดีข้ามไปพบกับคนรักที่สามารถสร้างครอบครัวมั่นคงได้ก็สามารถอยู่ในประเทศกัมพูชาและลงหลักปักฐานที่นั่น

การระดมทุนเพื่อพัฒนาที่ดินของชุมชน

กรณีที่สอง การขอซื้อที่ดินจากนายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินในพื้นที่เพื่อขอที่ดินคืนให้กับชุมชน กรณีนี้เกิดขึ้นที่บ้านโคกชาติ กล่าวคือ บ้านโคกชาติมีแนวคิดร่วมกันภายในชุมชนที่อยากให้หมู่บ้านมีพื้นที่เป็นของส่วนรวม อดีตผู้ใหญ่บ้านโคกชาติ¹³⁹เปิดเผยว่า คนในหมู่บ้านประชุมร่วมกันเห็นว่า ควรจะมีที่ดินสำหรับเป็นที่ดินสาธารณะ จึงร่วมกันกับชาวบ้านหาแนวทางขอรับบริจาคเพื่อได้ให้ได้เงินมาซื้อที่ดินที่เป็นที่ดินจากเจ้าของที่ดินที่เป็นคนนอกพื้นที่ จนกระทั่งได้เงินจำนวนหนึ่งมาซื้อที่ดินบริเวณนั้น และประชาพิจารณ์กันให้มีการพัฒนาที่ดินเป็นตลาดจุดซื้อขายสินค้าริมทาง ทำให้เกิดการรวมตัวกันทำผ้าป่าสามัคคีระดมทุนนางประมาณที่ได้ไปซื้อที่ดินให้เป็นที่ดินสาธารณะ กล่าวคือ คนในหมู่บ้านโคกชาติมีการระดมทุนได้มากถึง 120,000 บาท ตามราคาที่ดินที่ชุมชนเห็นว่าเหมาะกับการเป็นพื้นที่ส่วนรวมของชุมชน ซึ่งขณะนั้นเป็นที่ดิน 7 ไร่ ตั้งอยู่ริมถนนลาดยางไปยังจุดผ่านแดนถาวรช่องสะง่า

ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินผืนนั้นเป็นของนายทุนนอกพื้นที่ ซึ่งมีที่ดินจำนวนหลายไร่และลงทุนปลูกปาล์มน้ำมัน เมื่อแจ้งความประสงค์ของชุมชนที่ต้องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในรูปแบบการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ของชุมชนทำให้เจ้าของที่ดินเห็นด้วยกับแนวคิด จึงขายที่ดินให้กับชาวบ้านในราคาต่ำลง เพียง 90,000 บาท จำนวนที่ดิน 7 ไร่ โดยมีการซื้อขายกันในช่วงปี พ.ศ. 2536 ซึ่งขณะนั้นพื้นที่ดังกล่าวนี้ยังเป็นพื้นที่ ภบท.5 ปัจจุบันพื้นที่ถูกถากถางโล่งสะอาดขนาดกว้าง มีการจัดการทดลองแนวคิดสร้างตลาดของชุมชน และหวังให้บริเวณนี้เป็นพื้นที่สร้างผลกำไรให้กับประชาชนได้ หากตลาดสามารถพัฒนาจนกลายเป็นตลาดขายของฝากของพื้นที่ตำบลไพรพัฒนาจะทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น การจัดทำตลาดในครั้งนี้ ประชาชนยังฝากความหวังในการสนับสนุนไว้กับหน่วยงานภาครัฐให้มาสนับสนุนด้วย แต่ในปัจจุบัน ตลาดยังไม่มีเปิดตัวแต่อย่างใด

การแสวงหาอาชีพและการปรับตัวจากการถูกยึดแย่งที่ดิน

กรณีที่สาม กลุ่มคนที่ถูกรัฐยึดแย่งที่ดินไป เมื่อไม่มีที่ดินทำกินเพียงพอต่อการดำรงชีพของครอบครัว พวกเขาจึงแสวงหาอาชีพใหม่ โดยมีการจัดตั้งวงกลองยาวในชุมชนขึ้น นายสว่าง สายบุปผา ชาวบ้านบ้านภูมิซรอล¹⁴⁰ ได้เล่าว่า อดีตพื้นที่ชายแดนเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และปลูกมันสำปะหลัง ประชาชนเข้ามาบุกเบิกที่ดินสำหรับทำกินของตนเอง ประชาชนบางรายมีที่ดิน 20 – 50 ไร่ ตามกำลังที่สามารถบุกเบิกพื้นที่ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2541 การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหารส่งผลกระทบให้ประชาชนที่เข้ามาบุกเบิกที่ดินในเขตอุทยานต้องสูญเสียที่ดินของตนเองให้กับรัฐ บางรายเลือกเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหา และบางรายเลือกหาทางในการสร้างอาชีพด้านอื่นๆ

¹³⁹ นายแสวง จันทวงศ์ (สัมภาษณ์วันที่ 8 พฤษภาคม 2557)

¹⁴⁰ นายสว่าง สายบุปผา (สัมภาษณ์วันที่ 20 กันยายน 2557)

หลังจากการสูญเสียที่ดินทำกินของตนเองให้กับรัฐ เขาเห็นว่า โอกาสที่จะได้ที่ดินกลับคืนมานั้นน้อย จึงไม่ได้ร่วมการเรียกร้องสิทธิในที่ดิน เขาจึงรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งวงกลองยาว ด้วยทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่และการระดมทุนทรัพย์กับคนที่สนใจภายในชุมชนทำให้เกิดกลุ่มวงกลองยาวขึ้น ทั้งนี้ผู้ที่ริเริ่มแนวคิดจัดตั้งวงกลองยาวเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเล่นกลองยาวอยู่แล้ว ทำให้สามารถถ่ายทอดทักษะการเล่นกลองยาวให้กับสมาชิกวงกลองยาวได้เป็นอย่างดี แม้จะไม่มี การสนับสนุนงบประมาณโดยหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น วงกลองยาวก็สามารถรวมตัวกันและบริหารจัดการ วงได้เป็นอย่างดี สมาชิกวงกลองยาวที่เป็นทุกคนที่ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียที่ดินด้วยกัน และการรวมตัวของเยาวชนในพื้นที่ที่มีความสนใจเข้าร่วม

สมาชิกวงกลองยาวเห็นว่าการเข้าร่วมวงกลองยาวเป็นอาชีพเสริมช่วงเวลาที่ว่างที่สามารถสร้าง รายได้ให้ตนเอง รวมถึงเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมการเล่นกลองยาวให้คงอยู่กับชุมชน จนได้รับ รางวัลระดับอำเภอ มีการออกงานอย่างสม่ำเสมอในพื้นที่ชุมชน ทั้งภายในพื้นที่ใกล้เคียงและการ ออกไปเล่นตามงานจ้างภายนอกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงการเล่นให้กับงานบุญที่ เจ้าภาพขอให้ช่วยละเล่นในราคาตามตกลงหรือบางงานเล่นให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ วงกลองยาว ออกแสดงทั่วไป บางวันได้แสดง 2-3 งาน ตามคนจ้างให้ไปแสดง เมื่อได้รับค่าจ้างก็หักค่าเดินทางออก และแบ่งค่าแรงให้กับทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน แต่ครั้งที่เข้าร่วมเป็นวงประมาณ 15-20 คน แม้จะ ได้รับค่าตอบแทนไม่มากเท่าไร แต่ก็สร้างความภาคภูมิใจที่เป็นตัวหลักและเป็นการสำคัญในการ ขับเคลื่อนวงกลองยาว บางครั้งคิดถอนตัวและหยุดดำเนินการ แต่ก็ยังคงสู้ ได้กำลังใจจากคนที่ว่าจ้าง ให้ไปเล่นทำให้กำลังใจเกิดอีกครั้ง บางงานเล่นให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายก็มี เล่นตามหมู่บ้านในงานรื่นเริง งานขึ้นบ้านใหม่ งานแห่ต่างๆ ถือว่าเป็นการช่วยเหลือกันและกันในพื้นที่ สมาชิกในวงส่วนใหญ่มีความ ความหวังไว้ว่าวงกลองยาวจะสามารถดำเนินการต่อเนื่องได้ มีรายได้เข้าวงตลอด อุปกรณ์เพียบพร้อม สามารถประกอบเป็นวงได้ นอกจากนี้ยังหวังอยากเห็นคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในวงให้มากเพื่อการ สืบทอดประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยหนุนเสริมได้อีกคือการเข้ามามีบทบาท สนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ

การเล่นกลองยาวกลายเป็นอาชีพที่ทำเงินให้กับสมาชิก การสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐยัง น้อยทำให้โอกาสการพัฒนาความสามารถของวงมีอย่างจำกัด มีการพัฒนางวงโดยการเข้าร่วมประกวด ในงานที่มีการจัดแข่งขัน เป็นข้อเสียให้กับชุมชนเมื่อได้รับรางวัลชนะเลิศ แต่การเข้ามามีบทบาท ช่วยเหลือยังคงน้อย ความหวังของสมาชิกในการเล่นวงกลองยาวให้คงอยู่ยาวนานจึงมีน้อยลงด้วย เช่นกัน

คนไม่มีที่ดินทำกินกับการแสวงหาอาชีพใหม่

กรณีนี้ที่สี่ จากการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับแม่ค้าที่ขายอาหารตามสั่งในหมู่บ้านไพรพัฒนา¹⁴¹ เป็นกรณีที่ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ ทำให้พวกเขากลายเป็นคนที่ด้อยสิทธิในที่ดิน กระนั้นก็ตาม ในยุคสมัยที่ผู้คนในท้องถิ่นสามารถแสวงหารายได้จากหลากหลายทิศทาง ชาวบ้านไม่ได้พึ่งพารายได้จากภาคการเกษตรแต่เพียงด้านเดียว ทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีพในพื้นที่ชายแดนด้วยการประกอบอาชีพหลากหลายที่ดินจึงไม่ได้เป็นทรัพยากรที่เป็นตัวชี้ขาดว่าจะอยู่รอดได้หรือไม่ แต่กระนั้นก็ตาม ที่ดินก็ยังมี ความหมายและความสำคัญในการที่จะเป็นโอกาสในการสร้างฐานะและรายได้ ดังนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงคาดหวังที่จะมีที่ดินเป็นของตนเองอยู่ดี

แม่ค้าขายกับข้าวตามสั่ง เล่าถึงประวัติชีวิตของตนเองว่า เธอทราบข่าวจากเพื่อนพี่ชายว่า รัฐจะเข้ามาจัดสรรที่ดินทำกินให้ชาวบ้าน จึงตัดสินใจย้ายจากที่อยู่เดิม คือ อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ เข้ามาในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนากับครอบครัวของพี่ชาย หวังว่าจะได้ที่ดินทำกินใหม่ เนื่องจากพื้นที่เดิมมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ที่ดินมีจำกัด พอทราบข่าวว่ารัฐได้เข้ามาจัดสรรที่ดินทำกินให้กับชาวบ้านที่บ้านไพรพัฒนา จึงตัดสินใจมาเสี่ยงโชค แต่เมื่อมาถึง ทางราชการบอกว่า คนที่แต่งงานมีครอบครัวเท่านั้นจึงจะมีสิทธิได้ที่ดินจัดสรร ส่วนคนที่ยังไม่แต่งงานไม่มีสิทธิ เธอจึงไม่ได้ที่ดินเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตาม เธอตัดสินใจที่จะอยู่ที่บ้านไพรพัฒนาต่อไป โดยขออาศัยที่ดินของพี่ชาย และภายหลังเธอก็ได้แต่งงานกับคนในพื้นที่ ซึ่งหลังจากที่ได้ที่ดินจากการจัดสรรก็เริ่มบุกเบิกตัดต้นไม้ ออกให้สะอาด และปลูกมันสำปะหลังเป็นอาชีพ หลังจากนั้น พี่ชายก็เปลี่ยนพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังเป็นพื้นที่ปลูกต้นยางพารา ช่วงระยะเวลานั้นเธอก็ประกอบอาชีพรับจ้างในพื้นที่ไปเรื่อยๆ

เมื่อเริ่มมีการเปิดหน้ายางพารา การจ้างงานก็เริ่มมีมากขึ้น แม้นตนเองจะไม่มีที่ดินสำหรับปลูกยางพาราเป็นของตัวเอง แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากพี่ชายให้ไปกรีดยางพาราสวนพี่ชายให้ แบ่งรายได้กันก็พอให้ ตนได้ 40 เปอร์เซ็นต์ พี่ชายได้ 60 เปอร์เซ็นต์ การแบ่งรายได้ 40:60 นี้เป็นเพราะเป็นสวนของพี่ชาย นอกเหนือจากกรีดยางของพี่ชายตนเองแล้ว บางวันจะออกไปรับจ้างกรีดยางของคนอื่นด้วย ช่วงหน้ากรีดยางพาราก็มีรายได้ 2 – 3 หมื่นบาทต่อเดือน ช่วงหลังแรงเริ่มไม่มี อายุเริ่มมากขึ้น รายได้ก็น้อยลง จากที่ไปกรีดยางรับจ้างคนอื่นก็เหลือเพียงกรีดยางในสวนของพี่ชายเท่านั้น

หลังจากนั้น เธอก็เลิกกับสามีก็ตั้งต้นชีวิตใหม่ สมบัติไม่มีติดตัวสักอย่าง มาอาศัยอยู่ในที่ของพ่อเลี้ยง โดยเขาแบ่งที่ดินให้สร้างบ้านเล็กๆ พอแค่นี้สร้างบ้านและมีที่ดินบ้างเล็กน้อย จึงตัดสินใจลงทุนสร้างร้านค้าขายอาหารหน้าบ้าน อาทิ ก๋วยเตี๋ยว อาหารตามสั่งทั่วไป ลูกค้าที่ซื้อจะมีมากช่วงกรีดยางพารา เพราะหลายครอบครัววนอยู่กับการกรีดยางพารา ลูกค้าบางคนให้ไปส่งอาหารที่โทรศัพท์มาสั่งถึงบ้านก็มี

¹⁴¹ แม่ค้าขายอาหารตามสั่ง, (สนทนาอย่างไม่เป็นทางการ วันที่ 28 เมษายน 2557 และ 20-21 พฤษภาคม 2557)

เมื่อไม่นานมานี้ ลูกสาวคนเดียวประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต ตนต้องทำงานคนเดียวลำพังเริ่มเกิดสภาวะความเครียดขึ้น ทุกเช้าต้องกรีดยางพาราและหยอดน้ำกรดใส่ยางพารา และช่วงสายจะจัดร้านขายอาหาร สภาวะที่ต้องจ่ายอมนั้นเหนื่อย หากไม่ทำก็ไม่มีรายได้มาจากที่อื่น ตนเป็นกลุ่มคนที่อาจเรียกได้ว่าเป็นคนรุ่นหลัง หรือคนอพยพมาที่หลังที่ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งในพื้นที่มีคุณลักษณะนี้จำนวนไม่น้อยที่ต้องจ่ายอมนั้นค่าเช่าที่ดินที่สูงและต้องขายแรงงานเพื่อแลกกับเงิน รวมทั้งมีทั้งคนที่ทำงานรับจ้างในพื้นที่และออกจากพื้นที่ไปทำงานในเมืองใหญ่ ค่าครองชีพที่เพิ่มขึ้นทำให้สภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มคนไร้ที่ดินทำกินเริ่มได้รับผลกระทบมากขึ้น ต้องหาทางสร้างรายได้ตามกำลังของแต่ละครอบครัว คนที่มีครอบครัวมีกำลังการรับจ้างก็มีมากรายได้ก็เพิ่มมากขึ้น การเก็บเงินเพื่อนำไปลงทุนอย่างอื่นก็ทำได้ ครอบครัวที่อยากมีบ้านหลังใหญ่หรือซื้อรถยนต์ก็ทำได้

เธอเล่าว่า คนภายนอกมองเห็นว่าคนจากหมู่บ้านไพรพัฒนาเป็นคนมีเงิน เนื่องจากมีที่ดินและมีรายได้มากจากยางพารา มีสภาพความเป็นอยู่ค่อนข้างดี แต่ความเป็นจริง ภาพลักษณะนั้นเป็นภาพคนส่วนหนึ่ง แต่อีกส่วนหนึ่งสภาพความเป็นอยู่ก็ไม่ต่างจากพื้นที่อื่นที่ต้องปากกัดตีนถีบให้มีรายได้จนเจือครอบครัวไปแต่ละวัน

กรณีตัวอย่างนี้ เป็นเสียงสะท้อนของคนไม่มีสิทธิในที่ดินและไม่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ท่ามกลางการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน มีคนจำนวนหนึ่งไม่สามารถก้าวเข้าสู่การมีที่ดินได้ แม้รัฐจะเข้ามาจัดสรรที่ดินทำกินให้กับพื้นที่ชายแดนก็ตาม

จากกรณีตัวอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ตลอดจนจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นต่าง ๆ นานาในแต่ละพื้นที่ ได้ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินชายแดน ผู้คนมียุทธวิธีที่หลากหลายในการตอบโต้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวคือ บางกลุ่มยอมจำนนต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่อื่น บางกลุ่มรวมตัวกันเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกิน บางกลุ่มยอมรับชะตากรรม ทำกินในที่ทำกินที่มีอยู่ และรอคอยการแก้ไขปัญหาจากภาครัฐในกรณีที่มีที่ดินทับซ้อนกับรัฐ บางกลุ่มเข้าสู่กระบวนการแย่งชิงที่ดิน โดยบุกรุกที่ดินทำกินของรัฐและที่สาธารณะของชุมชน บางกลุ่มเปลี่ยนอาชีพใหม่จากที่เคยพึ่งพาที่ดินเพียงอย่างเดียวมาแสวงหาอาชีพที่หลากหลาย บางกลุ่มเรียกร้องที่ดินส่วนรวมของชุมชนและต่อรองกับผู้ที่ถือครองที่ดินเป็นจำนวนมากในพื้นที่ ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่า เราจะต้องไปค้นวิถีคิดแบบคู่ตรงข้ามที่มองเห็นโลกเป็นสีขาวและดำอย่างชัดเจน แต่เราจะต้องมองเห็นความยอกย้อนและย้อนแย้งของสถานการณ์การยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินตลอดจนมองเห็นและเข้าสู่รูปแบบการตอบโต้สถานการณ์ยื้อแย่งและแย่งชิงที่เกิดขึ้นในหลากหลายรูปแบบหลากหลายทิศทาง

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

งานวิจัยเรื่อง “กระบวนการยื้อแย่งและสิทธิการถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยหลัก คือ เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการยื้อแย่งที่ดินตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อศึกษาผลกระทบของกระบวนการยื้อแย่งที่ดินต่อการถือครองที่ดินชาวบ้าน เพื่อศึกษากระบวนการต่อรองของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยเพื่ออ้างสิทธิเหนือที่ดิน

จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะของพื้นที่ซึ่งมีความย้อนแย้งในตัวเองสูง กล่าวคือ เป็นพื้นที่ซึ่งมีทั้งความพยายามในการควบคุมและความปรารถนาที่จะอิสระในเวลาเดียวกัน ในกรณีชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ปัญหาข้อพิพาทเขตแดนและปราสาทพระวิหารเป็นแรงกดดันให้อำนาจรัฐเข้ามาควบคุมพื้นที่อย่างเข้มข้น พื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษจึงถูกจับจ้องมองเป็นพิเศษจากอำนาจรัฐและเข้ามาแทรกแซงชีวิตประจำวันของผู้คนในบริเวณนี้ ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง การเปิดกว้างทางการค้าการลงทุนกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและประเทศในอาเซียน ทำให้ชายแดนมีการเติบโตจากที่ในอดีตเคยเป็นชุมชนและหมู่บ้านชายแดนไปสู่ลักษณะของการเป็นเมืองชายแดนที่มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษกลายเป็นประตูที่เชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน

กระนั้นก็ตาม เราจะพบว่า ภายใต้บริบทของเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจซึ่งการค้าการลงทุนมีลักษณะข้ามชาติข้ามพรมแดนมากขึ้นนั้น ไม่ได้ให้อำนาจรัฐในการควบคุมพื้นที่ที่สลายไปจากพื้นที่ชายแดนแต่อย่างใด หากแต่อำนาจในการควบคุมได้แปรเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ความเป็นชาตินิยมได้ผสมกับเสรีนิยมใหม่กลายมาเป็นอุดมการณ์ที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ชาติเสรีนิยมใหม่” กล่าวคือ การนิยามความหมายของความเป็นชาติได้ถูกตีความใหม่ในพื้นที่ชายแดน เพื่อความมั่นคงของชาติ ชายแดนบริเวณนี้เป็นพื้นที่ซึ่งมีการคงไว้ซึ่งกฎอัยการศึกอย่างต่อเนื่อง เพื่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นสิ่งที่ชาติต้องหวงแหนไว้ รัฐจึงประกาศเขตป่าอนุรักษ์ไว้ตลอดแนวชายแดน เมื่อผนวกวาทกรรมความมั่นคงของชาติและวาทกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน รัฐได้ทำให้ชายแดนกลายเป็นเขตป่าที่เป็นเขตกันชนกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งหวงห้ามไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โดยเอกชนหรือประชาชน อย่างไรก็ตาม เพื่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของชาติ รัฐได้ยกเว้นพื้นที่ชายแดนบางแห่งให้ตอบสนองต่อการเติบโตของระบบตลาด ดังที่มีการ

สร้างจุดผ่านแดนถาวรและเมืองใหม่ช่องสะงำ ทำให้ความพยายามที่จะควบคุมพื้นที่อย่างเข้มข้นให้ชายแดนเป็นให้เป็น “พื้นที่ยกเว้น” ถูกผ่อนปรนความศักดิ์สิทธิ์ลง

นอกจากนี้ พื้นที่ชายแดนยังเป็นพื้นที่ของการแสดงออกของความเป็นชาตินิยม จากการที่มีกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองมาเรียกร้องทวงคืนปราสาทพระวิหารในพื้นที่ตำบลเสาธงชัย ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทแสดงออกซึ่งความเป็นชาตินิยมเสมือนราวกับว่าชาติเป็นส่วนหนึ่งของประชาชนไปแล้ว ชาติเสรีนิยมใหม่จึงไม่ได้เป็นอุดมการณ์ของรัฐสั่งการลงมา หากแต่ชาติเสรีนิยมใหม่มีผู้นิยามความหมายของชาติอย่างแตกต่างหลากหลาย ดังที่กลุ่มคนในท้องถิ่นมองเห็นว่าชาตินิยมจากมุมมองชายแดนนั้นแตกต่างจากชาตินิยมที่มาจากศูนย์กลาง กล่าวคือ คนในท้องถิ่นมองว่าความเป็นชาติจะต้องตอบสนองต่อผลประโยชน์ของคนในท้องถิ่น พวกเขาจึงไม่เห็นด้วยกับการเรียกร้องทวงคืนปราสาทพระวิหาร เพราะการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้เอื้อประโยชน์ต่อคนท้องถิ่นและยังทำให้ชีวิตของพวกเขาถูกควบคุมมากขึ้น การเปิดจุดผ่านแดนถาวรช่องสะงำและการสร้างเมืองใหม่ช่องสะงำก็เป็นนโยบายที่อ้างผลประโยชน์ของชาติ แต่กลับพบว่า ในทางปฏิบัติ คนในท้องถิ่นไม่ค่อยได้ประโยชน์จากนโยบายดังกล่าวเท่าใดนัก ทั้งหมดนี้ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ที่ถูกกำกับโดยอุดมการณ์ชาตินิยมไม่ได้มีลักษณะข้ามชาติข้ามพรมแดนเพียงด้านเดียว แต่อีกด้านหนึ่ง ก็มีลักษณะของการข้ามท้องถิ่นในลักษณะที่เรียกว่าเป็นการ “ข้ามศรัทธา” คือท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมทั้งในการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชายแดน ยิ่งไปกว่านั้น ยังพบว่าเสรีนิยมใหม่ไม่ได้ปลดปล่อยให้การค้าการลงทุนสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างเสรีมากขึ้น ทว่ามันกลับเป็นกลไกหนึ่งในการควบคุมการค้าการลงทุนและการเดินทางข้ามแดนอย่างเข้มงวดมากขึ้นด้วยเช่นกัน

การที่ชายแดนถูกกำกับอย่างเข้มงวดมากขึ้นนี้ ส่งผลกระทบต่อการถือครองที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษหลายประการด้วยกัน และทำให้การยื้อแย่งที่ดินและแย่งชิงที่ดินในบริเวณนี้ มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ดังนี้

ประการแรก กรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่จะมีเอกสารสิทธิ์เป็นส.ป.ก.4-01 ตามกฎหมายไม่สามารถซื้อขายถ่ายโอนได้ แต่ก็พบว่า ในความเป็นจริงแล้ว มีการซื้อขายกันอย่างง่ายดายโดยเป็นการตกลงกันเองระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย ทำให้แม้รัฐจะพยายามปกป้องไม่ให้มีการถือครองที่ดินผืนใหญ่ในแถบชายแดน แต่ก็มีผู้เข้ามาซื้อที่ดิน ซึ่งมีทั้งนำไปลงทุน เก่งกำไร หรือสะสมที่ดินไว้ การมีเอกสารสิทธิ์เป็นส.ป.ก. จึงไม่ได้ป้องกันการเข้ามาซื้อที่ดินจากบุคคลภายนอก ในขณะที่อีกด้านหนึ่งกลับเป็นการกดทับให้ที่ดินมีราคาถูกลง ยิ่งเป็นการกระตุ้นให้ผู้ที่ต้องการลงทุนในด้านอสังหาริมทรัพย์มากขึ้น เนื่องจากราคาที่ดินถูกกดทับให้ต่ำกว่าราคาและความคาดหวังของตลาด

ประการที่สอง รัฐมีบทบาทเข้ามาควบคุมและแทรกแซงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างมาก กล่าวคือ การประกาศเขตป่าอนุรักษ์และการรักษาความมั่นคงชายแดนเป็นข้ออ้างที่รัฐเข้ามาถือครองที่ดินในพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ

ประการที่สาม กระบวนการยื้อแย่งที่ดินนั้นมีความซับซ้อน กล่าวคือ มีทั้งการยื้อแย่งที่ดินในความหมายของการครอบครองที่ดินผืนใหญ่โดยการเบียดขับชาวบ้านอย่างไม่เป็นธรรม ตลอดจนกระบวนการแย่งชิงที่ดินในความหมายของการบุกรุกที่ดินหรือการได้มาซึ่งที่ดินโดยไม่เป็นธรรม เช่น การนำที่ดินมาจำนองและถูกปล่อยให้หลุดมือ การซื้อขายที่ดินอย่างเอารัดเอาเปรียบ และนำมาซึ่งการสูญเสียที่ดิน

ในที่นี้จำแนกการวิเคราะห์กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินเป็นสามกระบวนการ คือ 1) กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยรัฐ ซึ่งรัฐได้อ้างวาทกรรมความมั่นคงของชาติ วาทกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวาทกรรมการพัฒนาในการเบียดขับและสร้างพื้นที่หวงห้ามมิให้คนขายแดนเข้าถึงที่ดินได้ 2) กระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินโดยทุน พบว่าพื้นที่ขายแดนจังหวัดศรีสะเกษมีการถือครองที่ดินรายใหญ่ไม่มากนัก ทั้งนี้เป็นเพราะการควบคุมพื้นที่ที่ขายแดนมีความเข้มข้นตลอดจนชาวบ้านในพื้นที่ไม่ปรารถนาที่จะขายที่ดิน เนื่องจากเป็นทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด แต่ก็มีกลุ่มนักธุรกิจท้องถิ่น ข้าราชการ เข้ามาซื้อที่ดินขายแดนศรีสะเกษด้วยแรงจูงใจของตรรกะยิ่งเสียสูงยิ่งได้ผลตอบแทนสูง และ 3) กระบวนการแย่งชิงที่ดินโดยชาวบ้าน คือ กลุ่มชาวบ้านทำการบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งรัฐมองว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

ในอีกด้านหนึ่ง ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดินบริเวณขายแดนก็ได้ตอบโต้และต่อรองกับรัฐ เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดิน แต่จะพบว่า กระบวนการตอบโต้และต่อรองนั้นมีแตกต่างหลากหลาย ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมีการรวมตัวกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินซึ่งเกิดปัญหาทับซ้อนระหว่างที่ดินของชาวบ้านกับรัฐ ในขณะที่ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งแสวงหาอาชีพใหม่ บางกลุ่มรวมตัวกันขอบริจาคหรือซื้อที่ดินคืนจากผู้ที่ครอบครองที่ดินผืนใหญ่เพื่อทำตลาดชุมชน บางกลุ่มยอมอพยพออกจากพื้นที่และไปแสวงหาเส้นทางชีวิตใหม่

ทั้งหมดนี้ได้ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน ตลอดจนการตอบโต้และต่อรองภายใต้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้มีพลวัตและความซับซ้อนสูง โดยแนวทางการสร้างความเป็นธรรมในที่ดินขายแดนนั้นจะต้องให้ความสำคัญกับการบูรณาการหน่วยงานราชการต่างๆ ให้มีแนวทางปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน โดยยึดถือข้อมูลข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ในพื้นที่ในการตัดสินใจเชิงนโยบาย อาทิ เช่น การยกเว้นมติดังธรรมนูญ 30 มิถุนายน 2541 ในพื้นที่ขายแดน เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถทำกินอย่างต่อเนื่องได้ ทำให้ประชาชนต้องเสียสิทธิในการอยู่อาศัยในเขตป่าอนุรักษ์เนื่องจากผิดหลักเกณฑ์ที่รัฐสร้างขึ้นอย่างเหมารวม นอกไปจากนี้ การคำนึงถึงเสียงจากท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเนื่องจากท้องถิ่นจะทราบปัญหาและมองเห็นความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านในพื้นที่ การจะสร้างระบบกรรมสิทธิ์ที่เป็นธรรมและสร้างความมั่นคงในที่ดินขายแดนจะต้องไม่ “ข้ามศรีษะ” ท้องถิ่น กล่าวคือ ยิ่งสร้างการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากเท่าไร ยิ่งมีโอกาที่จะแก้ไขปัญหาดินซึ่งเรื้อรังมาอย่างยาวนานและสามารถที่จะสร้างความมั่นคงขายแดน ตลอดจนสร้างความเป็นธรรมทางสังคมมากขึ้นเท่านั้น

5.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ซึ่งเห็นว่า ควรตั้งอยู่บนหลักการสามประการ คือ การมีส่วนร่วม การสร้างความมั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดิน และการสร้างเศรษฐกิจที่เป็นธรรม กล่าวคือ การจัดการที่ดินชายแดนจึงต้องคำนึงถึงสิทธิการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในที่ดินของคนท้องถิ่นด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการที่ดิน มีการพัฒนาระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินชายแดนที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนที่มุ่งเน้นสร้างความเป็นธรรมทางสังคมควบคู่ไปด้วย

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) จากสภาพปัญหาการยื้อแย่งที่ดินบริเวณชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเกิดจากรัฐเข้ามาครอบครองและควบคุมพื้นที่ชายแดนอย่างเข้มข้น อันเนื่องมาจากการรักษาความสงบบริเวณชายแดน ตลอดจนต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่จะพบว่า ความขัดแย้งได้เกิดขึ้นเนื่องจากพื้นที่เหล่านั้นมีชาวบ้านทำกินและอพยพเข้ามาอยู่อาศัยเป็นระยะ การประกาศเขตป่าและปัญหาความขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้าน ตลอดจนภัยสงครามและภัยคอมมิวนิสต์ล้วนเกิดขึ้นหลังจากที่ชาวบ้านได้อยู่อาศัยและครอบครองที่ดินทำกินบริเวณนี้ จะพบว่า ความขัดแย้งในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินชายแดนระหว่างรัฐกับชาวบ้าน เกิดจากช่องว่างระหว่างระบบกรรมสิทธิ์โดยชุมชน ซึ่งชาวบ้านจัดสรรที่ดินและควบคุมที่ดินกันเองภายในชุมชนกับระบบกรรมสิทธิ์โดยรัฐ กล่าวคือ รัฐไม่ได้เข้ามาเชื่อมต่อการถือครองที่ดินของชาวบ้านในอดีต ละเลยมิติประวัติศาสตร์และพลวัตความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดน ทำให้ชาวบ้านถูกเบียดขับออกจากที่ดินและเกิดการอ้างสิทธิเหนือที่ดินทับซ้อนกัน

แม้รัฐจะมีนโยบายแก้ปัญหาที่ดินในเขตพื้นที่ป่า กล่าวคือ มติคณะรัฐมนตรี เมื่อ 4 พฤษภาคม 2536 เรื่องการส่งมอบพื้นที่ป่าให้ส.ป.ก. ซึ่งมีหลักการคือ กรณีที่ราษฎรครอบครองทำประโยชน์อยู่ก่อนทางราชการประกาศเขตป่าไม้ และการประกาศเขตป่าไม้มิได้กล่าวทับที่ดินที่ราษฎรครอบครองอยู่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะเพิกถอนที่ดินส่วนนั้น ออกจากเขตป่าไม้และกรมที่ดิน ดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดินให้ ถ้าประกาศเขตป่าไม้วัดแล้ว ราษฎรบุกรุกภายหลังราษฎรผู้บุกรุกจะได้สิทธิโดยผ่านกระบวนการปฏิรูปที่ดินเท่านั้น ตลอดจนมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 ในเรื่องมาตรการและแนวทางแก้ไขปัญหาดินในพื้นที่ป่าไม้ โดยให้มีการตรวจสอบ จัดทำทะเบียนและพิสูจน์สิทธิในที่ดิน และมีการผ่อนปรนให้ประชาชนเข้าไปทำกินได้ตามเงื่อนไขที่รัฐกำหนด

ในกรณีที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ ประชาชนไม่สามารถทำประโยชน์อย่างต่อเนื่องได้เนื่องจากความรุนแรงที่เกิดขึ้นบริเวณชายแดน ทำให้ชาวบ้านต้องหยุดทำกินไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง แม้ชาวบ้านบางคนจะพยายามขึ้นไปทำกินอยู่บ้าง แต่ก็ถูกห้ามปรามจากหน่วยงานราชการด้านความ

มันคง เนื่องจากเกรงว่าจะไม่เป็นการปลอดภัย ด้วยเหตุนี้ กฎหมายและมติคณะรัฐมนตรีซึ่งไม่ได้มองเห็นสภาพปัญหาเฉพาะพื้นที่กลายเป็นต้นเหตุให้รัฐเข้าไปยื้อแย่งที่ดินจากชาวบ้านไป ดังนั้น จะต้องมีการทบทวนแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่าซึ่งคำนึงถึงบริบทเฉพาะท้องถิ่น

การพิจารณาแก้ไขปัญหาการทับซ้อนขอบเขตที่ดินระหว่างรัฐกับชาวบ้านในพื้นที่ชายแดน จะต้องให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งสัมพันธ์กับการอพยพและการถือครองที่ดินและ นำมาประกอบการพิจารณาว่า จะมีนโยบายจัดการที่ดินชายแดนจังหวัดศรีสะเกษอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนควรเป็นหัวใจสำคัญหลักของการจัดการที่ดินชายแดน โดยจะต้องมีการ จัดทำนโยบายและกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดทำผังเมืองชายแดนแบบมีส่วนร่วม การตั้งคณะกรรมการ แก้ไขปัญหาที่ดินชายแดนแบบมีส่วนร่วม การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาที่ดินชายแดนแบบมีส่วนร่วม การจัดตั้งธนาคารที่ดิน เป็นต้น

2) ควรที่หน่วยงานราชการต่างๆจะต้องมีการบูรณาการในการจัดการที่ดินชายแดนให้เป็น แนวทางเดียวกัน เช่น สำนักงานปฏิรูปที่ดิน กรมป่าไม้ หน่วยงานความมั่นคงแห่งชาติ เนื่องจากแต่ละ หน่วยงานมีแนวทางการปฏิบัติแตกต่างกัน และมีฐานข้อมูลขอบเขตที่ดินที่แตกต่างกัน ซึ่งจะต้องมี การประชุมปรึกษาหารือแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกับประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ ควรมองเห็นปัญหาการยื้อแย่งที่ดินและความขัดแย้ง ในที่ดินชายแดนเป็นวาระแห่งชาติที่สำคัญ ทั้งนี้ การสร้างระบบกรรมสิทธิ์ที่มีประสิทธิภาพและมี ธรรมภิบาล และมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในพื้นที่

จากการที่กรรมสิทธิ์ในที่ดินพื้นที่ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษเป็นส.ป.ก. ทำให้การซื้อขาย เปลี่ยนมือเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย อีกทั้งยังจำกัดประโยชน์ในการถือครองที่ดิน ซึ่งจะต้องใช้ที่ดินเพื่อการ เกษตรกรรมหรือกิจการที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ทำให้การพัฒนาที่ดินชายแดนเป็นไปอย่างลักลั่น กลืนไม่ เข้าคลายไม่ออก กล่าวคือ ในขณะที่การเปิดเสรีทางการค้าการลงทุนได้ผลักดันให้หมู่บ้านชายแดน กลายมาเป็นเมืองชายแดนที่เปิดกว้างทางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่กฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ไม่ อนุญาตให้เกิดการพัฒนาในมิติอื่นๆ ดังนั้น เพื่อให้การจัดการที่ดินมีเป้าหมายเพื่อความมั่นคงในที่ดิน มากขึ้น

ทั้งนี้ การเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการที่ดินจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการ ทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงและสามารถถือครองที่ดินอย่างมั่นคงได้มากกว่าที่จะปล่อยให้รัฐเป็นคน จัดการแต่เพียงผู้เดียว หัวใจของการปฏิรูปที่ดินคือ การกระจายอำนาจให้ฝ่ายต่างๆเข้ามาต่อรองและ ควบคุมที่ดินได้มากขึ้น ทั้งนี้ การให้ชุมชนเข้ามามีบริหารจัดการร่วมจะสร้างให้เกิดกติกาหรือการ ควบคุมภายในท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งจะทำให้การสูญเสียที่ดินโดยภาวะจำยอม ตลอดจนการเข้าถึงที่ดิน ของคนไร้ที่ดินจะได้รับการเหลียวแลมากขึ้น

3) การพัฒนาที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนนั้น จะต้องทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนไม่ “ข้ามศีรษะ” ท้องถิ่น เมื่อที่ดินจะถูกจัดสรรไปใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจที่เอื้อ

ต่อท้องถิ่นจะนำพาให้คนในท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการที่ดินตลอดจนการดำรงชีพของตนได้ดีขึ้น ดังนั้น สิ่งที่จะต้องพิจารณาทบทวนนโยบายการพัฒนาชายแดนจากปัญหาการยื้อแย่งและแย่งชิงที่ดิน ชายแดนจังหวัดศรีสะเกษก็คือ เมื่อมีนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนอย่างก้าวกระโดดหรือการสร้าง “เขตเศรษฐกิจพิเศษ” นั้น นโยบายเหล่านี้ได้อนุญาตให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ เราจะพบว่า การตัดแบ่งพื้นที่ชายแดนบางส่วนให้กับนักลงทุนหรือผู้ที่มีทุนมากกว่านั้น อาจจะนำมาสู่กระบวนการยื้อแย่งที่ดินของเกษตรกรรายย่อย ดังนั้น ในกรณีชายแดนจังหวัดศรีสะเกษ พื้นที่ชายแดนยังคงถูกควบคุมด้วยอำนาจรัฐเพื่อปกป้องอธิปไตยของชาติ ทำให้การใช้ที่ดินยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดหลายประการ แต่ในเวลาเดียวกัน เมื่อแนวทางการพัฒนาที่ดินเพื่อตอบสนองต่อการค้าการลงทุนชัดเจนยิ่งขึ้น อำนาจรัฐที่ควบคุมที่ดินชายแดนซึ่งมีลักษณะเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอาจ “ยกเว้น” พื้นที่ซึ่งเคยยกเว้นให้เป็นเขตความมั่นคงของชาติ และอนุญาตให้การลงทุนในด้านต่างๆ บริเวณชายแดนเป็นไปอย่างรวดเร็วและมองข้ามประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

ด้วยเหตุนี้ การเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามาบริหารจัดการที่ดินร่วมกับรัฐและเอกชน อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งท้องถิ่นจะต้องได้รับโอกาสในการพัฒนาท้องถิ่นหรือสร้างนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นควบคู่ไปด้วย กล่าวคือ ท้องถิ่นสามารถเสนอนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของตนเองให้คู่ขนานกับการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนหรือเศรษฐกิจข้ามแดน เช่น นโยบายพัฒนาพื้นที่ชายแดนให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร นโยบายการจัดสรรที่ดินซึ่งไม่ใช่ประโยชน์ให้กับผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน นโยบายการสร้างตลาดชุมชน เป็นต้น เหล่านี้เป็นสิ่งที่รัฐควรรับฟัง และมีแนวทางการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรม มิฉะนั้นแล้ว นโยบายการสร้างเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดนก็จะนำไปสู่การสร้างความปลอดภัยที่ถ่างกว้างขึ้นไปอีก เนื่องจากแม้จะมีการแปรรูปที่ดินของรัฐให้มีการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดก็ตาม แต่ผลประโยชน์ที่ได้มาจากการจัดสรรที่ดินนั้นไม่ถึงมือคนในท้องถิ่น การพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะทำให้ที่ดินถูกจัดสรรและกระจายผลประโยชน์แก่ทุกกลุ่ม นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นความเสมอภาคเท่าเทียมนี้เองจะเป็นกลไกที่ดีในการป้องกันไม่ให้เกิดการยื้อแย่งที่ดิน เนื่องจากการลดช่องว่างให้คนกลุ่มต่างๆ มีอำนาจในการต่อรองอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน

บรรณานุกรม

- Agamben, Giorgio. (2005). *State of exception*. Chicago: University of Chicago Press.
- Borras, Saturnino. M., & Franco, Jennifer. C. (January 01, 2012). Global land grabbing and trajectories of agrarian change: A preliminary analysis. *Journal of Agrarian Change*, 12:1, 34-59.
- Foucault, Michel. (1971). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. (1989). *The Archeology of knowledge*. London: Routledge.
- Gregory, Derek. (2006). The black flag: Guantánamo Bay and the space of exception. *Geogr. Ann.*, 88 B (4): 405–427.
- Hall, Derek. (2011). “Land grabs, land control, and Southeast Asian crop booms” *The Journal of Peasant Studies*. 38:4, 837-857.
- Hirsh, Phillip. (2011). *Titling against grabbing? Critiques and conundrums around land formalisation in Southeast Asia*. Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing.
- Kearney, Michael. (1996). *Reconceptualizing the peasantry: Anthropology in global perspective*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Keyes, Charles F. (1976) In Search of Land: Village Formation in the Central Chi River Valley, Northeast Thailand, *Contributions to Asian Studies*, 9:45-63,
- Li, Tania Murray (2011). “Centering labor in the land grab debate”, *The Journal of Peasant Studies*, 38:2.
- Lugo, Alejandro. (2008). *Fragmented lives, assembled parts: Culture, capitalism, and conquest at the U.S.-Mexico border*. Austin: University of Texas Press.
- Marsden, Terry., Lowe, Philip., & Whatmore, Sarah. (1990). *Rural restructuring: Global processes and their responses*. London: Fulton.
- Paitoon Meekusol. (1984). "Social and Cultural History of Northeastern Thailand from 1868-1910: A Case Study of the Huamuang Khamen Padong (Surin, Sangkha and Khukhan)," Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Washington.
- Scott, James C. (2009). *The art of not being governed: an anarchist history of upland Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Siciliano, Giuseppina (2012) *Rural-Urban Migration and Domestic Land Grabbing in China: Drivers, Impacts and Trade-offs*. Paper presented at the International Conference on Global Land Grabbing II. October 17-19, 2012 Organized by the Land Deals Politics Initiative (LDPI) and hosted by the Department of Development Sociology at Cornell University, Ithaca, NY.,
- Tambiah, Stanley J. 1977. *The Galactic Polity: The structure of transitional kingdom in Southeast Asia*. Annals of the New York Academy of Sciences. 293 (1): 69-97.
- Thongchai Winichakul. (1994). *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Vail, Peter and Sommai Chinnak (2553) *เขมรมองไทย: การค้นหาทางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ที่มิต่อไทยโดยมองปฏิบัติการเชิงสังคมวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันของคนเขมร*. งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- Vandergaest, Peter, and Nancy Lee Peluso. (1995). "Territorialization and state power in Thailand". *Theory and Society*. 24 (3): 385-42.
- White, Ben, Borrás Jr., Saturnino M., Hall, Ruth, Scoones, Ian, & Wolford, Wendy. (2013). *The New Enclosures: Critical Perspectives on Corporate Land Deals*. Routledge.
- Woods, Kevin. 2011. "Ceasefire capitalism military-private partnerships, resource concessions and military-state building in the Burma-China borderlands". *Journal of Peasant Studies*. 38 (4): 747-770.
- Yndigegn, Carsten. 2011. "Between Debordering and Rebordering Europe: Cross-border Cooperation in the Øresund Region or the Danish-Swedish Border Region." *Eurasia Border Review* 2 (1): 47-59.
- กนกวรรณ รัชสีก. (2556) "ภูมิซรอล": พัฒนาการการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนชายแดน จากสังคมประเพณีสู่ชุมชนคนไทยหัวใจเขมร. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง* 9 (2): 139-166.
- กองแผนและงบประมาณ ฝ่ายนโยบายและแผน. (มปป.) *แผนพัฒนา 3 ปี (พ.ศ. 2557-2559) องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ*. เอกสารอัดสำเนา
- คริส เบคเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- จักรกริช สังขมณี. (2551). "พรมแดนศึกษา และมานุษยวิทยาชายแดน : การเปิดพื้นที่ สร้างเขตแดน และการข้ามพรมแดนของความรู้." *วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 20 (2): 209-266.
- จังหวัดศรีสะเกษ (2556) *สรุปข้อมูลเรื่องความร่วมมือจังหวัดชายแดน ช่วยเหลือ เกื้อกูล เพิ่มพูนความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา จังหวัดศรีสะเกษ*. เอกสารอัดสำเนา.
- จามะรี เชียงทอง, วัฒนา สุกัณสีล, จิรวัดน์ รักชาติ, สว่าง มีแสง และปริญญาวัลย์ ใจปิ่นตา. 2554. *ชนบทไทย : เกษตรกรรมระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน*. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เจดศักดิ์ สายถวิลและคณะ. (2550) *การเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในเขตพื้นที่อีสานใต้กับประเทศกัมพูชา: ผ่านเส้นทางช่องสง่างามถึงเสียมเรียบ*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ (2546) *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2554). *ศึกษาประวัติศาสตร์ใหม่: สยามกับปาตานีในระบบบรรณาการถึงการปกครองแบบพิเศษ*. *สงขลานครินทร์*, 17 (6) : 3-19.
- ธิดา สาระยา (2538) *เมืองพิมาย เขาพระวิหาร เมืองอุบล เมืองศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: 2538.
- นิติ ภาวครพันธุ์, (2553) "ข้าพเจ้า คนตัวเล็กตัวน้อยหนีอารยธรรม อ่านความคิดต่อต้านรัฐของ James C. Scott", *อ่าน*. 3(1)
- บุญชัย ใจเย็น. (2557) *เขมรล้านศพ*. กรุงเทพฯ: ปราษณ์
- ประจวบ จันทน์หมื่นและคณะ (2555) *การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตและระบบเศรษฐกิจของพื้นที่ชายแดนไทย - กัมพูชา กรณีศึกษาตำบลไพรพัฒนา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. เอกสารอัดสำเนา.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554) *ทุนนิยมชายแดน นิคมเกษตรกรรมยางพารา และการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรมในภาคใต้ของลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์บริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิยะนุช โปตะวนิช (2554). *ตัวแทนอำพราง* (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน.
- ปุ่น โตจิทร์. (2543). *วิถีชีวิตของข้าพเจ้า*. อุบลราชธานี : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- พวงทอง ภาวครพันธุ์ (2551). "คำพิพากษาคดีประสาทพระวิหาร" *ฟ้าเดียวกัน*. 6(3).
- พวงทอง ภาวครพันธุ์. (2552). *สงคราม การค้า และชาตินิยมในความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.

- พวงทอง ภวัครพันธุ์. (2549). “การเมืองของวาทกรรมสงครามเวียดนาม” *ฟ้าเดียวกัน*. 4(1): 133.
- พวงทอง ภวัครพันธุ์. (2556) *รัฐและขบวนการนารายณ์สังคมไทยในกรณีปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- พิเชฐ แสงทอง (2551) “สงครามและการประท้วงของไทยกรณีดินแดนและพระวิหาร” ใน *พรมแดนบนแผ่นกระดาษ ปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย. 99-109.
- พิเชฐ แสงทอง (บรรณาธิการ). (2551) *พรมแดนบนแผ่นกระดาษ ปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย. 288.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. (2556) *ประวัติศาสตร์ผู้คนบนเส้นพรมแดนเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- มนูญ มุ่งชูและคณะ. (2557) *การปรับตัวภายใต้ภาวะความเสี่ยงและความเปราะบางพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา บ้านภูมิซรอล ตำบลเสาธงชัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ*. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2555) *ชนชายแดนกับการก้าวข้ามพรมแดน*. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.
- รายงานประจำปี 2556 ศูนย์ปฏิบัติการภูมิสารสนเทศ (อุบลราชธานี), เอกสารอัดสำเนา.*
- วนิดา พรไพบูลย์ (2552) *คำอธิบายกฎหมายที่ดินป่าไม้ เอกสารสิทธิที่ดิน และการตรวจพิสูจน์สิทธิที่ดิน ที่ดิน พร้อมคำพิพากษาศาลฎีกา และคำวินิจฉัยของคณะกรรมการกฤษฎีกา*. กรุงเทพฯ: พิมพ์พิจิตร.
- วรารักษ์ เรืองศรี (2550) *การค้ากับเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาก่อนการสถาปนาระบบเทศบาล วิทยานิพนธ์ (อ.ม.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ศรีศักร วัลลิโภดม (2546) *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ศิริชัย วีรยานันท์. (2548) *เศรษฐกิจไทยในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ.2531-พ.ศ.2534) วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. น. 163
- สมักร ก่อเข็ม (2553) *ปฏิภาณภาวะของพรมแดนชาติพันธุ์ และรัฐชาติ ในตลาดเมืองชายแดนแม่สอด*. *สังคมศาสตร์*. 22(2) : 11-52.
- สุชาติา ทวีสิทธิ์ และสุรสม กฤษณะจุฑะ. (2555). *ภาวะไร้สัญชาติ – ไร้รัฐ ชายแดนอีสาน คนลาวอพยพ*. กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา.
- สุชาติา ทวีสิทธิ์, สมชาย ปรีชาศิลปกุล, ธวัช มณีผ่อง, จิรวัฒน์ เสนาคำ และขวัญชีวัน บัวแดง. (2554). *พลเมืองในโลกไร้พรมแดน*. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์.
- หนูมาน กรรมฐาน (บรรณาธิการ). (2551) *คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คดีปราสาทพระวิหาร พ.ศ. 2505*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- อดิศร เสมแย้ม (2547) “ยุทธศาสตร์การค้าชายแดนไทย-ลาว” ใน วชิรินทร์ ยงศิริ (บรรณาธิการ). *การค้าชายแดนไทยกับอนุภูมิภาคน้ำโขง*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุชา กุลวิสุทธิ. (2554). *ที่ดิน เล่น ลงทุน ทำเงิน และหากำไรอย่างชาญฉลาด*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โฮมบายเออร์ไกด.
- อนุชา กุลวิสุทธิ. (2556). *ลงทุนที่ดิน & การเลือกทำเลสำหรับทรัพย์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โฮมบายเออร์ไกด.
- อนุชา กุลวิสุทธิ. (2557(ก)). *อสังหาริมทรัพย์ ฉบับเรียนง่าย รู้ไว เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร : เพรสออฟเซท(1993) จำกัด.
- อนุชา กุลวิสุทธิ. (2557(ข)). *อสังหาริมทรัพย์ ฉบับเรียนง่าย รู้ไว เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร : เพรสออฟเซท(1993) จำกัด.
- อรุณรัตน์ ทองปัญญาและปรเมศร์ แก้วสมุทร (2545) *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- อัจฉรา ภาณุรัตน์ และคณะ (2555) *พระ-หมอ-ครู : กลไกทางวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพตามแนวชายแดนไทยกัมพูชา*. รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

อิทธิโชติ ช่างฉ่ำ, (2547) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์ วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

แอมอนิเย, เอเจียน (เขียน) ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล). (2541) บันทึกการเดินทางในลาว ภาคสอง พ.ศ. 2440. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภาคผนวก

ตำบลไพรพัฒนา เป็นเส้นทางหนึ่งที่จะเดินทางไปนครวัด ประเทศกัมพูชาได้ โดยข้ามไปทาง
ช่องสะงำ อำเภอกงสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

ประชาชนชาวกัมพูชาเดินทางข้ามด่านมาประเทศไทยเพื่อซื้อสินค้าในตลาดช่องสะงำ

จุดแลกเปลี่ยนเงินตราไทย – กัมพูชา บริเวณตลาดช่องสะงำ

สินค้าที่นำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนเป็นอาหารสดที่ผลิตจากประเทศไทย

สินค้าประเภทผักสวนครัวเครื่องเทศจากประเทศไทย ได้รับความนิยมซื้อขายกันสูง

รถเข็นไม้ของชาวกัมพูชาที่นำเข้ามาขนสินค้าจากตลาดช่องสะงำ

รถเก๋งถูกบรรจุสินค้าจำนวนมาก เพื่อให้คุ้มค่ากับการเสียภาษีผ่านด่าน

น้ำท่วมขังบริเวณห้วยสำราญ บ้านโคกชาติ ตำบลไพรพัฒนา อำเภออุสิงห์

ประตุน้ำสู่งพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านโคกชาติ ตำบลไพรพัฒนา

พื้นที่บริเวณเมืองใหม่ช่องสง่าที่เตรียมสำหรับจัดเป็นที่อาศัยของประชาชน มีการแบ่งเป็นล๊อคชัดเจน พร้อมทั้งมีถนนลาดยางและเสาไฟฟ้าอำนวยความสะดวก แต่ปัจจุบันถูกทิ้งรกร้าง

มองจากด้านบนบริเวณช่องสะงำเมืองใหม่ที่ได้เตรียมสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของประชาชน
ตลอดแนวมีเสาไฟฟ้าพร้อมใช้ และมีอาคารสำนักงานของเจ้าหน้าที่ประจำ

ที่ดินทำกินของชาวบ้านบริเวณทางขึ้นช่องสะงำ พื้นที่บ้านนาตำบล
มองไปจะเห็นแนวภูเขาพนมดงรัก บริเวณที่ดินมีพื้นที่สำหรับปลูกข้าว
นอกจากปลูกข้าวพื้นที่บางส่วนถูกใช้สำหรับปลูกต้นยางพารา และมันสำปะหลัง

จุดชมวิว บริเวณสูงสุดทางขึ้นภูสะง่า มีการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นจุดชมวิว โดยรอบจะมองเห็นห้วยสำราญ และพื้นที่ปลูกยางพาราของประชาชนบริเวณนั้น

พื้นที่แห่งนี้ได้เต็มไปด้วยหญ้าเขียวขจีบริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อ่างเก็บน้ำห้วยสำราญ ในฤดูฝน น้ำท่วมถึงชายป่าด้านตรงข้ามที่มองเห็น ซึ่งเป็นต้นยางพาราของชาวบ้าน

สวนยางพาราของชาวบ้านใกล้ทางขึ้นช่องสะง่า มีการประกาศขายที่ดินพร้อมกับยางพารา มูลค่าจากการขายที่ดินพร้อมต้นยางพาราอายุประมาณ 5 ปี ช่วงพร้อมกรีดน้ำยางจะทำให้ราคาที่ดินเพิ่มขึ้น

พื้นที่โล่งบริเวณบ้านโคกชาติ ชาวบ้านรวมตัวกันทำผ้ามัดคิเพื่อซื้อที่ดินจำนวน 7 ไร่
จากนายทุน เพื่อนำพื้นที่มาใช้ประโยชน์สำหรับส่วนรวม
ขณะนี้กำลังปรับปรุงเป็นตลาดชุมชนที่ชาวบ้านหวังว่าจะเป็นตลาดถาวรที่คึกคักในอนาคต

นายจันทร์ สิ้นไชย ชาวบ้านโคกชาติ ผู้เคยเสียสละที่ดินของตนเองให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชนในอดีต ซึ่งป่าในอดีตมีมากถึง 400 ไร่ แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 30-40 ไร่เท่านั้น

คนรุ่นหลังในชุมชนเริ่มเผชิญกับปัญหาไม่มีที่ดินทำกิน ที่ดินที่ใช้ประกอบอาชีพ- อาศัยพ่อแม่ทำกินชั่วคราว คนที่ไปเรียนต่อหลายคนต้องไปเป็นแรงงานนอกพื้นที่ อนาคตคนรุ่นใหม่อยากมีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง หรือมีอาชีพอื่นที่สามารถอยู่ในชุมชนได้

ที่ดินหลังที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลไพรพัฒนา ที่ชาวบ้านใช้ปลูกยางพารา และมันสำปะหลัง ปัจจุบันเป็นที่ดิน ภบท.5 ที่ชาวบ้านมีเอกสารการทำกินในที่ดินอยู่ พร้อมทั้งเสียภาษีทุกปี ยกเว้นปี พ.ศ. 2557 ที่องค์การบริหารส่วนตำบลระงับการเสียภาษีเหมือนกับพื้นที่อื่นในตำบล

วงระดมความเห็นเกี่ยวกับบริบทชุมชนตำบลไพรพัฒนาโดยรวม มีผู้นำชุมชนและตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้านเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น และเสนอความต้องการในการจัดการที่ดินในพื้นที่

คุณวิเชียร อสีพงษ์ ชาวบ้านโคกชาติ เล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์แรกเริ่มเข้ามาอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งเหตุการณ์กลุ่มคอมมิวนิสต์ที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่เข้าปล้นสะดมของชาวบ้าน

นายแสง จันทวงศ์ อดีตประธานสภาตำบลไพรพัฒนา เล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ช่วงบุกเบิกพื้นที่ ในรุ่นพ่อแม่ และการย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน และการเปลี่ยนแปลงราคาที่ดิน อาชีพ และรายได้ของคนในพื้นที่ตำบลไพรพัฒนา

มีชาวบ้านถูกยิงตายด้วยอาวุธสงคราม ในขณะที่ออกไปหาเก็บผักและหาของป่า แต่ต้องมาถูกยิงตายด้วยอาวุธสงคราม ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการกระทำของเจ้าหน้าที่ เหตุเกิดที่ตำบลดงรัก พื้นที่ชุมชนที่อยู่ติดกับเขตอนุรักษ์ ในวันที่ 21 พฤษภาคม 2557

นายกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะบริหารชี้แจงข้อมูลภาพรวมในพื้นที่ตำบลเสาธงชัย พร้อมทั้งแนะนำคนที่เกี่ยวข้องกับประเด็น รวมถึงพาลงพื้นที่ดูบริบทที่ดิน

ฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลเสาธงชัยพาลงพื้นที่พบปะกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบ

การปลูกปักเชื้อส้ม (มะเขือเทศ) เป็นอาชีพหนึ่งของคนในชุมชน

ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศทับที่ดินทำกินของเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร
ซึ่งในพื้นที่มีประชาชนที่ได้รับผลกระทบในกรณีเดียวกันตลอดแนวเขตอุทยานแห่งชาติ

เจ้าของที่ดินรุ่นบุกเบิก เล่าประวัติศาสตร์ที่ดิน และการเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่
แม้จะจำปีเข้ามาอยู่ที่ชัดเจนไม่ได้ แต่จำได้ว่าตนได้เข้ามาอยู่ก่อน หลังจากนั้นมีการพาน
และกรมป่าไม้เข้ามาอยู่ที่หลัง รวมถึงแสดงเอกสารที่ดินที่ได้รับจาก ป.ป.ก.4-01

ผลไม้ในสวนของชาวบ้านสามารถปลูกในเขตที่ดินที่บับซ้อนได้ตามประสงค์
แต่ที่ดินนั้นขอให้ระงับการปลูกสิ่งก่อสร้างจนกว่าจะได้รับความชัดเจน

บริเวณไร่นาสำปะหลังบ้านภูมิซรอลที่มีนายทุนจากต่างพื้นที่เข้ามากว้านซื้อที่ดิน
ปัจจุบันที่ดินประมาณ 100 ไร่ กลายเป็นที่ดินไร่นาสำปะหลังคนนอกพื้นที่

สอบถามข้อมูลจากนายสง่า เกี่ยวกับบริบทพื้นที่บ้านเฝ้าไร่
และการอพยพย้ายถิ่นฐานของประชาชนตำบลเสาธงชัย

ที่ดินส่วนหนึ่งของชาวบ้านที่ถูกน้ำจากลำห้วยไหลท่วม

ถนนบริเวณบ้านภูมิซรอล ขยายใหญ่ขึ้นรองรับการเดินทางบริเวณชายแดนไทยกัมพูชา
สภาพถนนกำลังปรับปรุงสร้างใหม่

อาชีพอายปลาทอดโก๋ตอนเช้าในหมู่บ้านภูมิซรอล รายได้ดีสามารถสร้างรายได้ให้ครอบครัว หลังจากค้าขายปลาทอดโก๋เสร็จในยามสาย ก็จะไปประกอบอาชีพอื่นหารายได้เพิ่มอีก

ที่นาโล่งบริเวณติดกับพื้นที่ทำการอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร บางปีที่น้ำมากจะท่วมที่นาทั้งหมด ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถประกอบอาชีพทำนาได้

แนวภูเขาที่มองจากผามออีแดงลงเบื้องล่าง เต็มไปด้วยทรัพยากรป่าไม้

ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากกักระเบิด (คนกลาง) ช่วงระยะเวลาที่เข้าบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ทำให้เสียขาไปหนึ่งข้าง ปัจจุบันขายพวงมาลัยและดอกไม้สำหรับสักการะพระบริเวณผามออีแดง

พื้นที่สำหรับสร้างตลาดค้าขายสินค้า “ตลาดเขาพระวิหาร”
เปิดโอกาสให้คนที่สนใจจองพื้นที่ โดยการลงทุนของนายทุนนอกพื้นที่

ชาวบ้านบางส่วนที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอนุรักษ์ทำให้สูญเสียที่ดินจากการบุกเบิก
รวมตัวกันสร้างวงกลองยาวเพื่อหารายได้เป็นอาชีพเสริม

ชาวบ้านไร่ที่ได้รับผลกระทบจากการปะทะกันในประเทศกัมพูชา ต้องอพยพออกจากพื้นที่
ภายหลังเกิดความสงบชาวบ้านยังไม่สามารถกลับเข้าที่ทำกินของตนเองได้

สถานีขนส่งผู้โดยสารอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

บรรยากาศการซื้อขายสินค้าในตลาดสดอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

นางเพ็ง ศรีเพ็ง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเสาธงชัยช่วงมีการบุกเบิกที่ดิน
และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการปะทะกันระหว่างคอมมิวนิสต์กับรัฐบาลไทย

ไร่มันสำปะหลังของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลเสาธงชัย

สวนยางพาราของชาวบ้านในตำบลเสาธงชัย

แตงกวา ผลิตทางการเกษตรของประชาชนตำบลเสาธงชัย

นาข้าวของชาวบ้านที่ปลูกในพื้นที่ทับซ้อนกันระหว่างเอกสารสิทธิ์ สปก.
กับการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขาพระวิหาร

นางบุญเพ็ง มีมัย ชาวบ้านที่เข้าบุกเบิกที่ดินบริเวณทางขึ้นเขาพระวิหาร
ปัจจุบันที่ดินบริเวณนั้นเกิดปัญหาการทับซ้อนสิทธิ์

นายสว่าง สายบุผา ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ
เขาพระวิหาร ปัจจุบันเป็นผู้ก่อตั้งวงกลองยาวของหมู่บ้าน

บรรยากาศการซื้อขายอาหารเช้าที่บ้านภูมิซรอล ตำบลเสารังชัย

เปิดเวทีรับฟังข้อมูลที่ตำบลเสารังชัย

บรรยากาศการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ตำบลเสาธงชัย

การระดมความคิดเห็นกลุ่มย่อยเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลตำบลเสาธงชัย